PARTICIPAREA COMUNITARĂ ÎN ROMÂNIA URBANĂ

Lideri, participanţi şi spectatori ai acţiunilor colective din vecinătăţile din blocurile construite înainte de 1990.

Adrian Hatos

2009

Referenţi ştiinţifici: Dumitru Sandu
Gheorghe Şişeştean

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

HATOS, ADRIAN
Participare comunitară în România urbană: lideri, participanţi şi spectatori ai acţiunilor colective din vecinătăţile din blocurile construite înainte de 1990 /
Adrian Hatos. - Oradea : Editura Universităţii din Oradea. 2009
Bibliogr.
ISBN 978-973-759-849-3

316(498)

Editura Universităţii din Oradea este acreditată de CNCSIS, cod 149.

Adrian Hatos

PARTICIPAREA COMUNITARĂ ÎN ROMÂNIA URBANĂ

Lideri, participanţi şi spectatori ai acţiunilor colective din vecinătăţile din blocurile construite înainte de 1990.

CUPRINS

ÎN LOC DE INTRODUCERE

În acest moment, o mare parte a românilor locuieşte în apartamente construite în perioada comunistă. În mediul urban ponderea locuitorilor din blocurile construite înainte de 1990 poate depăşi 50%. Este de pildă cazul Oradiei unde, în 2003, 52% dintre gospodării aveau rezidenţa în complexe rezidenţiale de acest fel (Chipea, Hatos şi Bălţătescu, 2004). Aceste locuinţe vechi sunt afectate de numeroase probleme determinate de calitatea proastă a construcţiei, de uzura asociată cu vechimea sau de declinul contextului social şi material al vecinătăţii. Marea majoritate a clădirilor de locuit construite în perioada comunistă au finisaje de slabă calitate, instalaţii care lasă de dorit şi care necesită reparaţii frecvente, iar izolarea termică este deficitară în cele mai multe cazuri (Guvernul României, 2005). 40% din locuinţele din oraşele româneşti erau, în 1999, realizate din prefabricate de proastă calitate (Dan, 2004). Probleme precum acoperişurile stricate, ţevile de canalizare sau de apă sparte, gunoiul din spaţiile comune sau criminalitatea din anumite regiuni urbane pot fi adresate numai prin implicare colectivă.

Experienţa cotidiană ne arată că, în contra atitudinii pesimiste a promotorilor modelului alegerii raţionale, a actorului individualist care calculează permanent costurile şi beneficiile alegerilor sale, soluţiile de grup la problemele comune sunt destul de frecvente. Dacă sunteţi într-un context urban obişnuit, oriunde în România, uitaţi-vă doar în jur şi veţi găsi imediat semne ale bunurilor şi serviciilor cu care locuitorii de la bloc şi-au îmbunătăţit calitatea vieţii. Căutând în perioada 2006-2007 exemple de reuşite ale colectivităţilor în rezolvarea dificultăţilor care afectează calitatea vieţii am găsit, în Oradea, rapid câteva cazuri pozitive pe care le narez pe scurt în rândurile de mai jos, ataşându-le şi un minim de analiză.

Montarea acoperişului prin vânzarea uscătoriei

Un tip destul de frecvent de problemă colectivă în scările de bloc din România este legat de problema acoperişurilor de bloc. Lipsa unui acoperiş sau a unei izolaţii adecvate are evidente repercusiuni asupra stării blocului precum şi a condiţiilor de viaţă ale locuitorilor. Locatarii de la ultimele etaje sunt cei mai afectaţi de infiltraţiile de apă, mucegai şi proastă izolaţie termică faţă de intemperii, dar pe termen lung şi cei de la etajele inferiore vor fi afectaţi cel puţin prin scăderea valorii imobilului. Una din istoriile cele mai elocvente pe care le-am întâlnit pe teren priveşte modul în care această problemă a fost gestionată în cadrul comunităţii unei scării de bloc.

Într-o primă fază s-a manifestat o puternică rezistenţă din partea locatarilor de la etajele inferioare faţă de iniţiativa refacerii acoperişului. Datorită faptului că problemele legate de proasta izolaţie nu îi afectau, ei au refuzat să contribuie financiar la rezolvarea problemei. Dincolo de dimensiunea financiară a acestui caz, a fost de remarcat şi lipsa încrederii acestor membri ai scării în modul în care reamenajarea acoperişului se va derula sub conducerea liderului formal. Soluţia tipică la această problemă de mobilizare a resurselor când membrii scării de bloc nu pot sau nu doresc să contribuie financiar la rezolvarea unei probleme comune este identificarea altor resurse ale scării de bloc care pot fi convertite în bani sau chiar în serviciile şi bunurile necesare. Soluţia vânzării unor resurse comune a fost identificată ca fiind utilizată în

mod extensiv, bunul cel mai de preț pe piață fiind spațiul restrâns al beciului sau uscătoriilor. Oferta precară de locuințe pe piața imobiliară au menținut un preț ridicat chiar și pentru aceste spații restrânse. Prin vânzarea uscătoriilor ori a beciurilor se pot rezolva probleme diverse precum: reabilitarea și reamenajare blocurilor, schimbarea instalațiilor de încălzire și alimentare cu apă curentă și menajeră, instalarea de uși și instalații de tip interfon pentru sporirea siguranței locatarilor.

Unii dintre membri colectivităților, adeseori acei locatari care au refuzat inițial să participe cu bani, au refuzat ulterior să își dea acordul în favoarea soluției schimbului. Problema ridicată de ei a fost cea a onestității modului în care cei care realizau această intermediere vor gestiona banii primiți de pe urma acestui schimb. Este de remarcat cum într-o comunitate atât de restrânsă precum cea a comunității de bloc, problema încrederii are o importanță deosebită în procesul de rezolvare a problemelor comune. În cazurile pe care le-am investigat rezistența la soluția viabilă pentru soluționarea problemei comune a fost rezolvată prin discuții și muncă de convingere din partea inițiatorilor acestei acțiuni.

Împrejmuirea tomberoanelor

Un alt exemplu de acțiune colectivă ce implică întreaga comunitate a asociației de proprietari este curățenia și siguranța spațiului dintre blocuri. În acest sens, una din situațiile concrete pe care am observat-o pe teren a fost ocazionată de necesitatea limitării accesului la tomberoane a persoanelor care caută în gunoaie. În cazul uneia dintre asociațiile de locatari vizitate s-a construit o incintă prevăzută cu o ușă închisă și cu un spațiu deschis suficient doar pentru a permite aruncarea gunoaielor. Fiind securizată, dependința trebuie deschisă în momentul în care serviciul de salubrizare vine să ridice gunoaiele, activitate realizată voluntar de membrii ai comunității. În acest caz remarcăm faptul că problema cu care se confrunta comunitatea afectează în măsură egală pe fiecare dintre locatari. În acest caz nu s-a înregistrat rezistență din partea nimănui sau, cel puțin, inițiatorii acestei acțiuni nu au raportat existența unor astfel de obstacole. Din contră, membri vecinătății au subliniat cooperarea dintre membrii colectivului în identificarea și mai ales în implementarea soluției găsite. În ceea ce privește modul în care se realizează accesul la ghena de gunoi se remarcă aceeași atitudine de cooperare: s-a stabilit un protocol de colaborare cu serviciile de salubritate și a fost desemnată o persoană responsabilă cu facilitarea accesului lucrătorilor de salubritate la tomberoanele de gunoi.

Mansardarea locuințelor

Multe situații de mobilizare a resurselor scării de bloc privesc inițiative cu finalitate economică. Așa cum am precizat, lipsa spațiilor de locuit și mai ales problema prețurilor de pe piață au transformat în locuințe inclusiv spații de 10 mp. O oportunitate de acest fel este mansardarea blocurilor, în situațiile în care acest lucru este posibil. Cum aceste spații sunt bunuri colective, toți membrii scării trebuie să își dea acordul pentru inițiativele care privesc valorificarea lor pe piața imobiliară. Am înregistrat o astfel de inițiativă care a pornit din partea unui locatar al blocului. Respectiva doamnă a făcut un calcul privind investiția necesară pentru mansardarea și amenajarea în zona respectivă a unor garsoniere. Vânzarea acestora la un preț mai scăzut decât cel practicat de companiile imobiliare care pun pe piață imobile noi

construite, ar fi dus la un profit substanțial pentru locatari. Cu toate că previziunile economice ale acestei inițiative promiteau câștiguri semnificative pentru membrii scării de bloc, inițiativa nu a avut succes în practică. Ducerea la bun sfârșit a proiectului ar fi presupus anumite investiții din partea fiecărei gospodării. Dificultățile de finalizare a inițiativei au fost determinate de slabele disponibilități bănești ale unora dintre locatari. Datorită situației economice a locatarilor nu a existat posibilitatea individuală de a participa și susține financiar proiectul.

Rețele de ajutorare pentru bătrânii dependenți și semidependenți

Un tip de acțiune comună este cel al constituirii rețelelor de susținere a bătrânilor. Sistemul de servicii sociale pentru bătrânii dependenți sau semidependenți este încă departe de a răspunde la nevoia locală (Chipea, Hatos și Bodogai, 2008; Hatos, Daraguț și Pop, 2004). Cele mai mari probleme se înregistrează cu referire la mobilitatea bătrânilor, la resursele financiare pentru contractarea de servicii de ajutor menajer și la nevoia de servicii la domiciliu atât pe partea de asistență medicală, cât și la asistență pentru îngrijire personală. În acest caz s-au identificat rețele de într-ajutorare la nivel de bloc, pentru soluționarea în special a problemelor ce rezultă din incapacitatea de deplasare a bătrânilor. Acțiunea voluntară pentru ceilalți membri s-a materializat în special în acțiuni cum ar fi: plata facturilor, colectarea poștei, cumpărături curente sau mici comisioane. Acest gen de acțiune se bazează mai ales pe reciprocitate. Fiecare membru al rețelei participă în funcție de capacitățile curente, manifestând încredere că în momentul în care el sau ea va avea nevoie de ajutor, ceilalți membri ai rețelei îi vor oferi suportul necesar. De aceea miza este mai degrabă de păstrare a unei anumite bunăstări a membrilor colectivității, dilema de acțiune fiind ușor de depășit prin beneficiile directe (prezente sau așteptate) ale implicării.

Alte exemple: importanța reciprocității

Gestionarea spațiilor comune și a bunurilor membrilor comunității este extinsă și la problemele spațiului verde din jurul blocului. În această privință soluțiile nu sunt formale – un membru al comunității cu înclinație către această ocupație se oferă voluntar să se ocupe de îngrijirea spațiului verde din jurul blocului. În alte situații, din fondul care se strânge pentru rezolvarea problemelor curente ale scării se cumpără uneltele necesare și se oferă o mică sumă cu regim de compensație pentru munca depusă. Acest fond al scării este folosit de altfel și pentru rezolvarea altor probleme – de exemplu menținerea curățeniei în scara de bloc, asigurând contractarea serviciilor unei femei de serviciu.

În ceea ce privește un efort colectiv de supraveghere a integrității și siguranței bunurilor membrilor scării de bloc nu au fost identificate situații de mobilizare formală a resurselor comunitare în acest sens. Relațiile informale (uneori chiar de prietenie) dintre locatari duc adesea la supravegherea bunurilor vecinilor. Exemple în acest sens includ: supravegherea locuinței în cazul în care prietenii pleacă în vacanță, hrănirea animalelor de casă, udarea plantelor, supravegherea autovehiculelor și intervenția în cazul în care se observă acțiuni în dauna acestora. Binențeles, clasicele gesturi de ajutor reciproc dintre vecini – împrumuturi de alimente sau unelte – sunt chiar mai frecvente.

Un aspect pe care l-am urmărit dar care nu a fost surprins în practică a fost acţiunea de supraveghere a copiilor locatarilor din scara de bloc. Nu am identificat nici un caz de acţiune colectivă în sensul reglementării unei modalităţi de supraveghere şi control al acţiunilor copiilor din bloc. Ca şi în cazul supravegherii locuinţelor sau a bunurilor, acoperirea nevoii de supraveghere a copiilor se face în cadrul reţelelor de reciprocitate. Ultimele două exemple subliniază valoarea relaţiilor stabilite între membrii colectivităţilor şi posibila dependenţă a capacităţii de depăşire a problemelor comune de structurile de reţea configurate la nivelul vecinătăţilor.

Cele câteva istorisiri ultrasimplificate din paginile de mai sus conţin mărturii atât ale succesului, cât şi ale eşecului unor iniţiative de rezolvare colectivă a unor probleme ale vecinătăţii. Aceste evenimente se încadrează în situaţiile cunoscute generic sub denumirea de acţiune colectivă şi care incită dezbaterile cele mai fecunde în ştiinţe sociale din ultimele decenii. Problemele de definiţie şi de delimitare a obiectului de studiu vor fi, de altfel, detaliate în capitolul teoretic. Volumul de faţă îşi propune, la un nivel foarte general, să aducă o contribuţie la desluşirea factorilor care fac posibilă acţiunea colectivă. Posibila entropie a fenomenelor incluse în categoria largă a acţiunii colective va fi ţinută în frâu prin restrângerea la o clasă aparte de fenomene de acest gen, care se produc într-un context bine delimitat, cel al blocurilor din oraşele din România şi care presupune contribuţia la producerea sau conservarea resurselor accesibile colectivităţilor din aceste contexte. La un nivel mai concret, cu anumite valenţe aplicative îndrăznesc chiar să afirm, lucrarea de faţă încearcă să explice mecanismele participării comunitare în mediul urban şi să vină în ajutorul celor care simt că au nevoie de raţionamente ştiinţifice pentru a înţelege modul în care pot fi făcuţi oamenii din cartierele din oraşele României să lucreze împreună pentru depăşirea situaţiilor, uneori dificile, cu care ajung să se confrunte. Având în vedere scepticismul cronic şi, adeseori, crudit faţă de disponibilităţile româneşti pentru solidaritate, întrajutorare sau cooperare, un astfel de demers nu este niciodată simplu. Nu numai sociologii, specialiştii în administraţie ori politologii ar putea găsi utilă monografia de faţă, dar şi categorii diverse precum lucrătorii în domenii ale dezvoltării sociale, ziariştii sau activiştii sociali care activează la nivelul vecinătăţilor.

Scara de bloc – context al cercetării acţiunii colective

S-a sugerat deja că diversele probleme concrete ale vieţii din scările de bloc pot fi adresate numai prin implicare colectivă, ceea ce presupune cel puţin contribuţii financiare la costurile colective. Din acest punct de vedere scările sunt ideale pentru studiul mecanismelor acţiunii colective. Scările de bloc au şi o altă caracteristică care le face atractive pentru această cercetare: limite clare, aspect care rezolvă una din problemele ridicate de Ostrom (1990), referitor la acest tip de instituţii şi reglementări formale care stimulează auto-organizarea sau auto-guvernarea. Astfel, conform legii nr. 114 din 1996, Legea Locuinţei şi HG 400 din 02/04/2003, problemele vecinătăţilor din cartierele de blocuri sunt rezolvate în cadrul asociaţiilor de locatari, care sunt constituite dintr-un număr mai mare de scări de bloc. Fiecare scară constituie propria asociaţie, informală, care face parte dintr-una mai mare. Asociaţia este văzută ca o instituţie ce se auto-organizează, de democraţie locală, în care deciziile şi conducerea sunt asigurate prin proceduri democratice. Scările de bloc sunt, ca şi colectivităţi, prin raportare la

clasificarea organizațiilor comunitare propusă de Ferguson și Stoutland (1999), autentice organizații de rangul „0", aflate la temelia vieții comunitare și participative a orașelor.

O posibilă dificultate metodologică a unei investigații în scările de bloc derivă din eterogenitatea socială a acestora. Într-adevăr, unele blocuri sunt locuite de persoane cu influență, în timp ce altele sunt populate cu persoane deprivate social. Situația curentă indică caracteristici ale unui anumit grad de segregare rezidențială după statusul social, ceea ce înseamnă că între blocuri există diferențe între venitul mediu, stil de viață și status social. Cu toate acestea, blocurile construite înainte de 1990 sunt mult mai puțin segregate față de alte tipuri de rezidență. Categoriile cele mai sărace ale populației urbane a României se concentrează fie în zonele centrale ale orașelor, fie în cartierele suburbane (Chelcea, 2000, 2008; Stănculescu și Berevoescu, 2004), situație valabilă și pentru Oradea (Chipea, Hatos și Bălțătescu, 2004). Persoanele care locuiesc în blocuri, precum cele introduse în cercetarea de față, fac parte dintr-un strat social larg și amestecat de locatari, făcând parte din clasele de mijloc și de jos din cartierele dormitor de blocuri construite în perioada regimului comunist. Efectul prezumabil al compoziției sociale a scărilor de bloc poate fi surprins folosind la nivel statistic tehnici de analiză multinivel, iar la nivel inductiv analitic, prin controlul variabilelor ce indică statusul socio-economic agregat al vecinătăților.

Organizarea volumului și a cercetării

Dihotomia explicație vs. interpretare poate părea desuetă pentru un adept al metodologiei moderne a științelor sociale. Cu riscul de a provoca animozitate epistemologică, paginile de cercetare din acest volum vor urma o astfel de separație, dictată de calitatea diferită a datelor utilizate și, parțial, de obiectivele și tacticile analitice și interpretative aplicate. Separația nu este însă pe atât de radicală precum opoziția dintre adepții celor două tradiții metodologice din științele sociale, toate demersurile empirice care urmează fiind subordonate obiectivului construcției unei teorii a participării comunitare în vecinătățile construite înainte de 1990, într-un oraș mare din vestul României.

Primul capitol al monografiei va încerca să sintetizeze teoriile și rezultatele de cercetare relevante pentru problematica participării comunitare urbane constituind, astfel, referențialul capitolelor de cercetare următoare. Un prim capitol de cercetare va urmări testarea, prin tehnici etnografice sistematice, a unor enunțuri generale cu suport în capitolul teoretic al acestui studiu. Al doilea capitol de cercetare va continua construirea modelului explicativ al participării individuale în inițiativele comunitare de la nivel local, testând ipotezele deduse din literatură sau cu suport în cercetarea etnografică, prin tehnici de analiză multivariată aplicate unui set de date reprezentative la nivelul municipiului Oradea. La finalul capitolului, vom dispune de un model de regresie al determinanților individuali ai participării comunitare.

Modelul realizat în capitolul amintit mai sus va fi completat de studii cantitative de analiză de rețea și de modele multinivel ale participării comunitare pe date exhaustive din peste 20 de scări de bloc din Oradea. Analizele sofisticate din capitolul corespunzător vor permite descrierea organizării de rețea a interacțiunilor din astfel de vecinătăți, precum și estimarea impactului diferitelor structuri de rețea asupra potențialului de acțiune colectivă al vecinătăților respective. De asemenea, vor constitui un fapt inedit din punct de vedere metodologic, dar și valoros din punct de vedere teoretic și vor contribui la explicarea participării individuale în viața colectivă

prin introducerea unor variabile de rețea și a unor caracteristici de la nivelul colectivităților.

Monografia de față valorifică rezultatele a mai multe activități de cercetare desfășurate în intervalul 2004-2007. Astfel, capitolul de investigare etnografică a discursurilor locatarilor din cadrul delimitat pentru studiu este scris pe baza cercetării realizate în decembrie 2004-martie 2005 în calitate de bursier al prestigiosului Colegiu „Noua Europă" din București. În perioada octombrie 2006-octombrie 2008 am fost directorul unui proiect de cercetare intitulat „Lideri, participanți pasivi. Participarea comunitară în România urbană", finanțat de Ministerul Educației și Cercetării prin grantul CEEX 193 din 2006. Volumul de față este producția acestui proiect de cercetare în primul rând. În cadrul proiectului am cules datele care susțin principalele capitole teoretice: două anchete pe eșantioane aleatorii de 512 și respectiv 400 de adulți din municipiul Oradea și o anchetă pe scări de bloc având finalitatea investigării organizării societății din respectivele microcolectivități prin analiză de rețea, în care au fost incluse majoritatea gospodăriilor din 30 de scări din blocuri construite anterior anului 1990 în Oradea. Aspectele metodologice ale respectivelor activități de cercetare vor fi detaliate în capitolele corespunzătoare. Obiectivul acestor cercetări fiind contribuția la teoria acțiunii colective, nu putem considera rezultatele studiilor prezentate în volum nu pot fi decât parțiale. Așa cum se va vedea către capitolul concluziv diversele activități de cercetare nu au reușit să acopere în totalitate problematica urmărită motiv pentru care concluziile sunt limitate ca validitate. Sunt necesare investigații suplimentare pentru a lămuri multe dintre interogațiile deschise de analizele din acest volum, cercetări pe care le lăsăm pentru obiectivări publicistice viitoare pentru a nu consuma actualitatea și relevanța rezultatelor publicate în volumul de față.

Numeroase persoane au contribuit la materializarea rezultatelor prezentate în acest volum. Din echipa de grant trebuie să mulțumesc în primul rând colegei doctorande Tonița Săveanu fără al cărei efort administrativ proiectul nu ar fi fost dus niciodată la capăt, rătăcit în capcanele birocrației universitare. Deși nu a fost parte formală a echipei proiectului, Sorana Săveanu a ajutat, de multe ori implicit ori indirect, la realizările cercetării. Seminarul din 14 decembrie 2007 de la Oradea sau coperta cărții de față sunt doar câteva exemple de contribuție directă. Nicoleta Chioncel, altă membră a echipei de proiect mi-a încurajat interesul pentru tema participării cetățenești. În plus, a cercetat pe teren câteva rezultate ale acțiunii colective în scările de bloc din Oradea dintre care am ales exemplele narate la începutul acestei introduceri. Colegul meu de catedră, dr. Dragoș Dărăbăneanu a coordonat cu mare seriozitate cea de a doua anchetă pe eșantion aleatoriu realizată în cadrul proiectului. Alina Brihan și Marius Tătar, și ei membri ai echipei de proiect, au contribuit la rândul lor la diferite etape ale cercetării. Mulțumiri speciale datorez colegei Krisztina Bernath. Ajutorul ei a făcut posibil un segment semnificativ al părții de cercetare. Astfel, am putut să introduc elemente de analiză de rețea în modelarea participării comunitare ridicând în mod spectaculos calitatea științifică a volumului. Numeroase alte persoane, mai ales studenți ai specializării Sociologie ai Universității din Oradea, au intervenit benefic la culegerea sau analiza datelor pe care le am utilizat în acest volum. Alături de acestea, sprijinul prietenesc al Cristinei Pop, care a corectat dezinteresat o mare parte din textele incluse în volum, este de neprețuit.

1. PARTICIPAREA

În sens general, participarea se referă la implicarea membrilor unei colectivități sau instituții în diversele sale activități, mai ales în cele deliberative și în procesele sale decizionale. Ponderea membrilor unui grup care participă în fazele de consultare și de decizie califică măsura în care conducerea respectivului grup este democratică.

Interesul din ultimele decenii pentru problematica participării, manifestat în domenii diverse precum cele ale politicului, dezvoltării rurale, managementului sau planificării urbane semnalează un curent de gândire în științele sociale, curent pe care îl putem denumi paradigma „participării". Prosperitatea economică este văzută, spre exemplu, ca incompletă și nesustenabilă fără atributele cetățeniei sociale și politice (Marshall și Humphrey, 1950), ceea ce presupune incluziune socială și participare, obiectivul la nivel macro fiind coeziunea socială. Reevaluarea din ultimele decenii a operei lui Tocqueville, mai ales a intuițiilor sale privitoare la rolul comportamentului asociativ și participativ în funcționarea democrației americane și curentul „capitalului social", care a teoretizat inițial relația dintre participarea civică și dezvoltarea economică (Putnam, Leonardi și Nanetti, 1993), laolaltă cu ideologia comunitariană, care exaltă valoarea comunităților reale, au fost doar două dintre elementele importante ale acestui curent.

Una dintre ariile de dezbatere în care ideea implicării civice s-a manifestat cu cea mai mare pregnanță a fost cea a politicilor de dezvoltare urbană (vezi Dekker, 2007). Accentul pe participarea cetățenească în cadrul programelor de reabilitare a unor vecinătăți depravate urmărește, de pildă, eliminarea efectelor „dezorganizării sociale"[1], sporirea siguranței și a coeziunii sociale.

Discursul despre participare identifică mai multe tipuri de comportament participativ. În funcție de aria căreia i se aplică discursul, distingem între participarea politică, participarea cetățenească sau participarea comunitară. Distincțiile dintre acestea nu sunt întotdeauna clare, sferele celor trei noțiuni amintite suprapunându-se adesea. Participarea politică se referă la activitățile cetățenilor în politică, de tipul votării, voluntariatului în campanii electorale, donării de bani pentru un candidat sau o mișcare, contactării oficialilor, organizării sau susținerii de petiții, participării la demonstrații. Participarea cetățenească are o extensiune mai eterogenă cuprinzând, în funcție de autor, elemente de la participare politică până la apartenența la asociații voluntare. Adler și Goggin (2005) identifică, în uzajul conceptului de „angajament civic", pe care îl putem asimila celui de participare civică, două dimensiuni fundamentale: participarea în structuri formale sau informale (participare asociativă vs. participare comunitară) și participarea în activități comunitare sau politice. Distincția dintre participarea comunitară formală și cea informală o subliniază și Dekker (2007), prima categorie referindu-se la implicarea în procesul decizional de la nivelul vecinătății, în timp ce varianta informală a participării nu implică structuri decizionale. Baum (2001, p. 1840) asimilează, la rândul său, participarea cetățenească cu

---

[1] Nu vom intra într-o dezbatere notabilă în jurul termenilor de „vecinătate" sau de „vecinătate urbană". O sinteză a încercărilor de definire realizată de Nicolescu (2004) subliniază, în acord cu Teleceanu (2003), proximitatea fizică, interacțiunile frecvente și posibil asemănarea ca fiind definitorii pentru o astfel de unitate socială.

„implicarea cetățenilor în procesul decizional public”. Același autor operează distincția dintre participarea cetățenească și participarea comunitară: în timp ce subiectul primului – cetățeanul - este o entitate ușor de delimitat iar participarea cetățenească facil de operaționalizat, comunitatea induce probleme de definiție, delimitare și la nivel practic, de reprezentare sau de legitimitate. În ceea ce privește participarea comunitară, unii autori se mulțumesc doar cu exemplificări – de pildă participarea activă în activitățile școlii, munca pentru producerea schimbării, participarea voluntară în vecinătate (Dekker, 2007).

De asemenea, majoritatea lucrărilor consultate subliniază faptul că participarea urmărește efecte benefice pentru colectivitate. Comunitățile pot fi și ele definite astfel încât să se depășească stridențele metafizice din anumite texte etichetabile ca fiind comunitariene. Michael Taylor (1987), unul dintre teoreticienii alegerii raționale, deosebește comunitățile de alte tipuri de colectivități prin faptul că membrii acestora 1) au credințe și valori comune, 2) au interacțiuni directe și multiple, 3) practică reciprocitatea generalizată și echilibrată. Chiar dacă primul criteriu este mai puțin operațional, fiind tributar conceptelor esențialiste despre comunitate, celelalte două pot contribui la o delimitare clară a comunităților de alte tipuri de agregate umane.

Din diferitele încercări de definire reținem unele aspecte comune: pe de o parte sublinierea caracterului public al rezultatelor implicării comunitare – participantul produce ceva de care ar putea beneficia majoritatea membrilor comunității –, iar pe de altă parte posibilitatea de a face deosebirea dintre căile formale și cele informale de participare. Având în vedere că ne interesează participarea la nivelurile de guvernare cele mai bazale, ale celor mai mici unități de vecinătate de felul scării de bloc, nu vom acorda un rol foarte important acestora din urmă.

Admițând caracterul de bun public al rezultatelor participării și întrucât avem o definiție bună a proceselor prin care se produc bunurile colective, și anume acțiuni colective, înțelegem că participarea comunitară înseamnă implicarea în acțiunea colectivă la nivel comunitar. Așa cum arătăm și în rândurile de mai jos, realizarea și succesul acțiunilor colective este una dintre cele mai investigate probleme ale științelor sociale. Aceasta explică și interesul pentru participarea comunitară care, alături de alte forme de acțiune colectivă – mișcări sociale, gestiunea unor resurse limitate, este unul din subiectele intens studiate în ultimele decenii, interes datorat preocupărilor de soluționare a acutelor probleme sociale din orașele moderne.

Probleme urbane

Participarea, în variatele sale forme – politică, asociativă sau la nivel de comunitate - este o temă critică pentru specialiștii în domeniile guvernării urbane. Literatura occidentală despre sărăcia urbană a subliniat importanța implicării comunitare în planificarea și implementarea unor politici de dezvoltare urbană durabilă (Small, 2002). Indiferent de formele pe care le iau acțiunile participative, acestea evidențiază rolul important pe care îl are implicarea civică în politicile urbane prin ceea ce este denumit, adeseori, guvernare informală (informal governance, vezi Crenson,

Așa cum subliniază Elster (1989), acțiunea colectivă este problematică tocmai deoarece unii doresc să beneficieze din eșecul acesteia. Dacă toată lumea respectă regulile instituționale, funcționarii corupți au de pierdut.

1983). Abordarea temei participării comunitare în contextul orașelor post-comuniste impune prudență specială datorită caracterului special al urbanizării în aceste regiuni.

În România, de pildă, a avut loc, începând cu anii 50, un intens proces de urbanizare care a impus construcția de blocuri de apartamente pentru găzduirea miilor de muncitori imigrați în orașe din mediul rural. Procesul de transformare a peisajului citadin, laolaltă cu modificarea modului de viață, impus de nevoia acomodării populației urbane în permanentă creștere, a continuat susținut în deceniile următoare. În același timp, lipsurile cronice – mai ales începând cu deceniul 70, dar și o anumită inerție culturală, au produs forme de viață care pot fi caracterizate mai degrabă ca mixturi de viață urbană și rurale (Mihăilescu, 1995).

Dincolo de omogenitatea declarată a locuirii, comunismul a avut și câteva resorturi care au determinat creșterea inegalităților de locuire. Categoriile favorizate – membrii aparatului de partid de pildă, au avut întotdeauna acces la o locuire de o calitate mai bună. Unele grupuri profesionale au avut și ele capacitatea de a-și optimiza locuirea (Sandu et al., 2006). Deși majoritatea fondului locativ era închiriat, multe familii de români dețineau locuințele în proprietate, situație care nu era aplicabilă decât celor cu resurse bănești apreciabile pentru momentul respectiv.

În acest moment, încă majoritatea locuințelor românilor sunt apartamente construite în perioada comunistă. Aceste locuințe vechi sunt afectate de numeroase probleme determinate de calitatea proastă a construcției dar și de vechimea lor. Marea majoritate a clădirilor de locuit construite în perioada comunistă au finisaje de slabă calitate, instalații care lasă de dorit și care necesită reparații frecvente, iar izolarea termică este deficitară în cele mai multe cazuri.

Mulți asociază tranziția cu fenomene de degradare generalizată a relațiilor sociale, a calității vieții, inclusiv a vieții din vecinătățile urbane. În lipsa unor măsurări a capitalului social sau a participării sociale în regimul comunist, nu putem decât să remarcăm scorurile lamentabile pe care societățile postsocialiste le înregistrează pe aceste dimensiuni, în comparație cu majoritatea societăților occidentale (Howard, 2003, Voicu, 2003), fenomenele de declin putând fi doar presupuse.

Nu toate indiciile trimit la consecințe atât de dramatice. Volker și Flap (1997) susțin că politica de omogenizare socială a zonelor rezidențiale aplicată de guvernul comunist din Germania Răsăriteană a eșuat în crearea de rețele comunitare indiferente la diferențele de origine socială. Participarea socială depinde de rețele de reciprocitate și de solidaritate, care nu sunt imune la diferențele de poziție socială ale actorilor. Pornind de la această constatare, putem infera că segregarea rezidențială înregistrată în perioada post-socialistă creează premisele sporirii solidarității comunitare.

Teoretizând participarea

Problematica generală a participării se poate încadra, cum am arătat mai sus, în matricea conceptuală a acțiunii colective, abordare aflată în familia paradigmatică a teoriei alegerii raționale. Problema fundamentală a acțiunii colective, așa cum a fost ea formulată inițial de Olson (1965), este realizarea unui nivel satisfăcător de participare în furnizarea bunului public, admițând că motivațiile pentru neimplicare (*free riding*) sunt serioase. Cu alte cuvinte, problema constă în a motiva un număr suficient de mare de indivizi să contribuie la bunul comun, în ciuda interesului lor de a nu participa. Definiția acoperă problema participării în diversele contexte disciplinare în care este

abordată – participarea politică, participarea asociativă, participarea socială. Abordarea din perspectivă economică a furnizării de bunuri publice – aprofundată prin contribuția exemplară printre alții și de către Garrett Hardin (cu a lui celebră metaforă a „tragediei bunurilor comune"), a stimulat gânditorii din diverse domenii ale științelor sociale să caute soluții și abordări care să depășească pesimismul relativ la premisele participării, fără a apela neapărat la instituții de furnizare centralizată sau folosind mecanismele pieței, fără a fi fost mecanismele pieței. Studii empirice dedicate acțiunii colective au atenuat pesimismul indus de Olson și Hardin, arătând că rate mult mai înalte de participare decât cele presupuse de modelele convenționale pot fi atinse în funcție de intervenția unor factori sau contexte specifice cum ar fi eterogenitatea grupului, eficiența percepută a contribuției, existența unei mase critice de participanți sau norme culturale care stimulează participarea. În cele ce urmează vom detalia câțiva factori ai participării individuale în instanțe de acțiune colectivă, așa cum au reieșit din studii din domenii variate precum participarea politică, participarea asociativă sau dezvoltarea comunitară participativă.

O clasificare posibilă a teoriilor referențiale le grupează în modele ale **cererii** și modele ale **ofertei** de participare. Modelele cererii pun accentul pe factori de context sau structurali, în timp ce modelele ofertei se axează în primul rând pe caracteristicile individuale asociate cu probabilități specifice de participare.

Dintre modelele cererii notăm: teoria *instituțională* a Thedei Skocpol (Crowley și Skocpol, 2001; Skocpol, Ganz și Munson, 2000), care explică evoluția ratelor de participare voluntară din SUA prin inițiativele centralizate mai mult sau mai puțin favorabile acțiunilor voluntare, și teoriile *micro-sociologice*, care subliniază impactul rețelelor sociale. Referindu-ne la acestea, Tarrow (1996) a arătat, criticând celebra lucrare a lui Putnam despre democrația italiană, că subdezvoltarea societății civile din sudul Italiei se datorează mai ales menținerii ei în situație de semi-colonie de către statul italian, reprezentant al intereselor regiunilor nordice. Exemple din țări în curs de dezvoltare (Baiocchi, 2003 pentru Brazilia și Fox, 1996 #100 pentru Mexic) sugerează faptul că societatea civilă nu se dezvoltă „organic" de jos în sus, ci prin **sinergie instituțională**, între stat și societate (Evans, 1997).

Testarea unor propoziții derivate din aceste teoretizări ar presupune un efort comparativ semnificativ. Nu este cazul studiului nostru, care se limitează la compararea cvasi-experimentală sau antropologică a unui set de vecinătăți și de indivizi din aceeași comunitate urbană din nord-vestul României. Din acest motiv, studiul nostru abordează problema participării comunitare mai degrabă din perspectiva ofertei de participare, căutând să identifice factorii individuali și cei de context, care explică participarea sau deznodământul dilemelor colective în care se găsesc rezidenții din orașele României. Prin aceasta nu negăm absolut deloc importanța factorilor de la nivel macro, de tipul instituțiilor și politicilor, și recunoaștem limitările teoretice ale cercetării noastre.

Studiul își va construi în continuare referențialul teoretic urmând o logică apropiată de cea aplicată de Conway și Hachen (2005), care identifică un mecanism global al participării – expus într-o construcție teoretică valabilă pentru orice formă de participare socială și un mecanism particular, corespunzător fiecărui tip de participare. Vom detalia în primă fază factorii care determină reușita sau eșecul acțiunilor colective, așa cum au fost reținuți în abordările de tipul teoriei alegerii raționale. În

partea a doua a acestei etape teoretice vom îmbogăți modelele economiste ale paradigmei actorului rațional, cu rezultate de factură sociologică preluate mai ales din școala capitalului social. În final, vom aloca câteva pagini factorilor specifici participării comunitare în vecinătățile urbane, adică mecanismelor particulare ale participării. Paragrafele teoretice care urmează au o finalitate mai largă decât aceea de a susține ipotezele operaționale ale cercetării. Am urmărit în primul rând să dezvolt într-o manieră comprehensivă problema acțiunii colective, cu o abordare specială a problematicii participării comunitare în contexte urbane, demers inedit în literatura sociologică românească – după cunoștințele mele.

Problema acțiunii colective[3]

Înainte de apariția faimoasei lucrări a lui Olson (1965), se considera de către economiști și de către sociologi că oamenii cu interese comune au o tendință naturală să acționeze împreună pentru materializarea respectivului interes, interesele individuale și cele de grup fiind, în mod natural, congruente. Olson a propus o teză contrară potrivit căreia oamenii nu contribuie de bunăvoie la obținerea unor bunuri publice precum armatele, parlamentele ori cercetarea științifică, fiind necesară impozitarea forțată. Ideea era susținută dealtfel de observațiile anterioare ale multor economiști[4]. Această problemă este specifică tuturor scopurilor sau intereselor de grup reflectând o situație dilematică: interesul fiecărui actor este de a nu participa, dar dacă o parte importantă a grupului își realizează acest interes, este mare probabilitatea ca fiecare, în parte, să aibă de pierdut.

Tendința de a evita participarea la plata bunurilor colective este, însă, universală, și se manifestă în cele mai banale aspecte ale vieții sociale. Problema acțiunii colective se identifică aproape total cu problema blatistului *(free rider)*, care este sugerată de o situație foarte comună în viața de zi cu zi – respectarea obligațiilor cetățenești.

Miza acestei dileme este **bunul colectiv**, definit ca orice bun a cărui calitate este că, în cazul consumării sale de către o persoană dintr-un grup, nici un membru al grupului nu poate fi exclus de la consumul respectivului bun (Olson, idem p.14)[5]. Această caracteristică a bunului colectiv este denumită non-excludabilitate. Acțiunea colectivă este acțiunea prin care se obține bunul colectiv. Aceasta poate fi individuală, dar interesul cel mai mare l-a stârnit acțiunea realizată colectiv.

Dilema acțiunii colective poate fi formulată astfel: dacă beneficiile bunului colectiv sunt la dispoziția fiecăruia, indivizii raționali sunt motivați să profite de contribuțiile celorlalți. Una dintre ipotezele cele mai importante ale lui Olson leagă mărimea grupului de șansele depășirii dilemei: cu cât grupul este mai mare, cu atât tentația defecțiunii este mai mare, deoarece contribuția individuală ar trece mai puțin

[3] Capitolul care rezumă teoriile acțiunii colective este o dezvoltare a capitolului similar din Hatos (2006a).

[4] Prima descriere a problemei aparține, aparent, lui Hume, în 1739, fiind articulată în limbaj științific modern în 1954, de către Samuelson, potrivit lui Kollock (1998).

[5] Pe lângă non-excluzivitate, bunul colectiv mai are, potrivit părinților conceptului, și calitatea de a fi non-rival, adică utilizarea sa de către o persoană nu diminuează disponibilitatea lui pentru alte persoane, cum ar fi, de pildă, televiziunea publică.

observată în rezultatul final. Astfel, raportată la raţionalitatea individuală, participarea la acţiunea colectivă este mai degrabă "iraţională".

Acţiunea colectivă este posibilă – continuăm folosind limbajul economic – utilizând stimulente (incitări) selective, prin care participanţii sunt recompensaţi, iar neparticipanţii sunt pedepsiţi. Probabilitatea producerii bunului colectiv este invers proporţională cu mărimea grupului, deoarece aceasta afectează în mod negativ vizibilitatea contribuţiei fiecărui participant.

Problema acţiunii colective a beneficiat de multiple dezvoltări teoretice, majoritatea provenind din sfera teoriei alegerii raţionale şi mai ales din tabăra teoriei jocurilor. Se observă că problema acţiunii colective este o extindere a problemei denumite de teoria alegerii raţionale "**dilema arestatului**".

Aplicabilitatea modelului acţiunii colective este ilustrată de varietatea problemelor problemelor de acţiune colectivă. Din această categorie fac parte, în primul rând, aşa numitele dileme ale proprietăţilor comune. Dilemele acţiunii colective nu apar doar în situaţii de alocare şi realocare simultană de resurse. Dilema poate privi transferul intertemporal de resurse, cum ar fi utilizarea fondurilor de pensii acum, în dauna generaţiilor viitoare.[*]

Tragedia proprietăţilor comune a fost făcută faimoasă de Hardin (1968). El descrie un grup de crescători de animale având acces la o păşune comună, pe care îşi lasă vitele să pască. Fiecare păstor are interes să exploateze cât mai intens păşunea, beneficiile fiind individuale, în timp ce daunele se împart la toţi utilizatorii păşunii. Dacă vor lua această decizie raţională din punct de vedere individual, păşunea va fi distrusă, iar rezultatele vor fi catastrofale pentru toţi. În acest caz, beneficiile sunt subtractabile, adică resursa folosită de un participant nu mai este disponibilă celorlalţi participanţi. În acest gen de dileme, problema nu derivă din productivitatea realizării bunului public, ci din capacitatea de rezistenţă a resurselor comune, care depinde de viteza de reactualizare a resursei comune (păşune, strat de ozon sau rezerve de apă freatică).

Lucrarea lui Olson a declanşat o avalanşă de studii relative la acţiunea colectivă. Explicaţia este evidentă: concluziile sale erau provocatoare, contraziceau ideologiile grupiste convenţionale, aveau un suport empiric, intrând cu toate acestea, destul de frecvent, în contradicţie cu multe situaţii de fapt. În acelaşi timp, tema atinge fundamentele ştiinţei sociale: problemele ordinii şi anarhiei, ale cooperării sau competiţiei şi, în fine, ale libertăţii şi constrângerii. În mod natural, cele mai insistente au fost investigaţiile realizate în ştiinţele politice, în administraţie publică şi cele din problematica dezvoltării. În sociologie, o legătură directă cu chestiunea acţiunii colective o au studiile referitoare la diversele forme ale participării sociale, inclusiv ale participării comunitare.

* Un exemplu excentric de la modelul convenţional este cel al **acţiunii colective intertemporale intrapersonale**, cum o denumeşte Elster (1989, pp. 19-23). Mai concret, este vorba de situaţiile de „slăbiciune a voinţei”, în care persoana preferă o satisfacţie minoră de moment în dauna unor beneficii viitoare mult mai mari (precum în cazul fumatului sau al consumului de droguri). Fiind vorba de cooperare între instanţe ale aceleiaşi persoane, considerăm că avem de-a face cu o extensie sofisticată a conceptului de acţiune colectivă.

Ea fusese remarcată, totuşi, de către Aristotel în Cartea a II-a, capitolul al 3-lea din *Politica*.

În cele ce urmează, voi prezenta un rezumat al principalelor dezvoltări ale dezbaterii problemei acțiunii colective, cu accent pe ceea ce ne va ajuta pentru încadrarea teoretică a participării comunitare. Din multitudinea de direcții de analiză, am ales să prezint, la început, modelarea dilemelor acțiunii colective prin teoria jocurilor și prin principalele realizări ale celor care au lucrat din perspectiva modelării matematice, bazate pe presupoziții cu valoare paradigmatică (este vorba de modele ale actorului rațional, mai mult sau mai puțin reducționiste) și verificate de cele mai multe ori prin studii experimentale sau cvasiexperimentale. Capitolul teoretic va continua cu detalierea modelelor care invocă noțiunea de capital social și cu abordări specifice ale problematicii participării comunitare în diverse contexte urbane.

Critici și dezvoltări ale problemei lui Olson

Oliver (1993) rezumă câteva „probleme" ale teoretizărilor bazate pe intuițiile lui Olson. O primă dificultate menționată derivă din faptul că furnizarea stimulentelor selective – pedepse sau premii – constituie ea însăși o problemă de acțiune colectivă. Teza mărimii grupurilor, aflată în corelație negativă cu probabilitatea realizării acțiunii colective, a fost și ea combătută, pornind de la argumentul că problema nu o constituie mărimea grupului în sine, ci vizibilitatea contribuțiilor individuale. Teoria, dar și cercetările, confirmă faptul că impactul mărimii grupului este situațional. În situațiile în care costul bunului colectiv nu variază odată cu mărimea grupului, este vorba probabil de un efect pozitiv al mărimii asupra probabilității acțiunii colective.

Elster (1989) introduce, la rândul său, câteva amendamente la modalitatea de definire convențională a problemei acțiunii colective. În primul rând, se poate relaxa condiția potrivit căreia, în situațiile de acțiune colectivă, când cooperarea este universală, avem un echilibru optimal, în care toți au rezultatele cele mai bune. Exemplul lui Elster este edificator: într-o societate în care s-ar elimina corupția, toți ar duce-o mai bine, cu excepția foștilor corupți, ceea ce descalifică lupta anti-corupție din calitate de problemă de acțiune colectivă standard. În al doilea rând, non-cooperarea nu este neapărat strategia dominantă. Astfel, un armator bogat ar putea să își asume el singur construirea farului, care este un bun colectiv. În al treilea rând, poate să existe o problemă de acțiune colectivă, chiar dacă nimeni nu pierde (nu este păgubit) prin non-cooperare. În anumite situații, datorită reducerii disonanței cognitive, oamenii nu se mai percep păgubiți, precum în cazul funcționarului corupt, căruia trebuie să i se plătească pentru un serviciu pentru care acesta este deja plătit. În mod paradoxal, unii oameni sunt aparent mulțumiți după o astfel de rezolvare. Această critică subliniază, pe de altă parte, implicațiile utilizării unor funcții de utilitate subiectivă, comparativ cu calculele „obiective" ale costurilor și câștigurilor participării în acțiune colectivă.

Modelele explicative bazate pe teoria alegerii raționale și pe paradigma analogică a teoriei jocurilor (Boudon, 1990) au fost adeseori contrazise de testele empirice, ceea ce ridică serioase semne de întrebare cu privire la premisele acestora (Green și Shapiro, 1994). Dar cea mai importantă dificultate a teoriei alegerii raționale derivă din imposibilitatea explicării frecvenței cooperării în condițiile în care strategia oportunistă a defecțiunii, trădării și parazitismului reiese ca fiind dominantă în situațiile de Dilemă a Arestatului[4], iar simulările conduc la stabilirea de echilibre

[4] Vezi mai jos.

suboptimale bazate pe strategii non-cooperante. Faptul că societățile diferă în mod semnificativ în ceea ce privește ratele cooperării, iar unele dintre ele manifestă echilibre cooperative (cazul societăților scandinave), neprezise de teoria pură, modelul alegerii raționale la grea încercare. Precum e lesne de dedus, cazurile multiple de acțiuni colective contravin teoriei alegerii raționale convenționale.

Mulți specialiști au propus modificarea premiselor teoriei alegerii raționale, astfel încât aceasta să reușească să producă predicții valide. Acestea prevăd introducerea unor limite cognitive ale raționalității umane, altele decât cele recunoscute în modelul raționalității limitate, sau recunoașterea unor constrângeri sociale la care sunt supuse deciziile actorilor presupuși raționali. Se vorbește de combinarea lui *homo sociologicus* cu *homo economicus* într-un model care să nu poarte defectele celor două paradigme pe care le contrazice – modelul reducționist al agentului maximizant sau modelul metafizic al persoanelor total determinate de programe culturale (Elster, 1989, Ostrom, 1998, Rothstein, 2000, Wrong, 1999). Aceste constrângeri sunt găsite de specialiști de obicei în două locuri: normele sociale și în rețelele sociale. Pentru prima extindere psihosociologică a modelului deciziei raționale vom prezenta punctul de vedere al lui Elster despre norme sociale și problematica orientărilor sociale. Discuția despre determinarea deciziilor economice de către rețelele sociale a fost inspirată în mare măsură de Granovetter (1973) și dezvoltată în teoretizările despre capitalul social.

Paginile care urmează vor sintetiza rezultatele obținute până acum în cercetarea acțiunii colective, respectând distincția sugerată deja între abordările de tip economist și cele sociologice. Primele pleacă de la premise mai mult sau mai puțin relaxate ale actorului maximizant și utilizează un instrumentar terminologic și metodologic specific teoriei alegerii raționale sau microeconomiei. Abordarea de tip sociologic încearcă să înțeleagă producerea bunurilor publice în contextul includerii deciziilor economice într-un univers configurat social și populat cu valori, atitudini, norme, rețele sociale, influență și putere. Am putea susține ideea că abordările de tip economic modelează producerea acțiunii colective într-un cadru atomizat, în timp ce viziunea alternativă este mai socializată. Și aici, ca peste tot în sociologie, teoriile trebuie să păstreze echilibrul între extremele modelelor suprasocializate sau hiper-individualiste, preferința autorului fiind pentru un cadru explicativ care pleacă de la premisa actorului rațional, care ia decizii într-un context configurat social.

Modelarea dilemelor sociale

Toate dilemele sociale sunt marcate de cel puțin un echilibru deficitar sau suboptimal. Avem un echilibru suboptimal când există cel puțin un alt rezultat cu care fiecare dintre participanți este mai mulțumit. Echilibrul semnifică faptul că nimeni nu este motivat să-și schimbe comportamentul. Deoarece fiecare poate înțelege caracterul dezastruos al situației, ca și contribuția personală la acest dezastru, fără a fi capabili de a schimba natura situației, astfel de situații sunt într-adevăr tragice.

Cele mai grave dileme sociale sunt cele în care se manifestă o strategie dominantă ce produce echilibrul suboptimal. O strategie dominantă este cea care produce cele mai bune rezultate pentru un individ, indiferent de acțiunile celorlalți. Dacă fiecare acționează rațional, urmărind maximizarea utilității subiective așteptate (în jargonul teoriei alegerii raționale), efectul va fi catastrofal pentru toți: raționalitatea

individuală intră în coliziune cu cea socială, dovedind, din nou, caracterul fragil, contradictoriu, al ordinii sociale.

Modelele dilemelor sociale pot fi clasificate în numeroase feluri. Kollock (1998) le împarte în modele cu 2 actori şi în modele cu mai mulţi actori.

Modele cu 2 actori

Atunci când se analizează dilemele acţiunii colective, asimilarea acestora cu Dilema Arestatului[9] este aproape automată (Kollock, 1998; Taylor, 1987, p. 34). Povestea celor doi arestaţi, compusă de matematicianul american Albert Tucker pentru a ilustra cel mai simplu model de dilemă socială, imaginat de doi savanţi ai corporaţiei RAND – Merrill Flood şi Melvin Dresher în 1950 – este binecunoscută. Doi arestaţi sunt interogaţi separat, fiecare având de ales între a se destăinui şi a păstra tăcerea. Dilema derivă din faptul că, indiferent de alegerea partenerului, arestatul are mai mult de câştigat din strategia defecţiunii (mărturiseşte), decât din cea a cooperării (nu mărturiseşte). Aceasta fiind strategia dominantă pentru ambii jucători, soluţia de echilibru este cea a non-cooperării reciproce, ceea ce produce un rezultat suboptimal, ambii parteneri având rezultate mai bune dacă se abţin de la mărturisire.

Structura de rezultate a Dilemei Arestatului este prezentată în tabelul de mai jos[10]:

Tabel 1. Dilema arestatului

PI PII	C	D
C	3,3	1,4
D	4,1	2,2

Pentru fiecare dintre jucători ierarhia recompenselor este: DC>CC>DD>CD.

Totuşi, aşa cum remarcă mulţi specialişti, clase importante de probleme de producere a bunurilor colective sunt mai bine reprezentate de alte două modele: cele ale Laşului şi Asigurării (*Chicken, Assurance*; Taylor, idem, p. 35).

Aceste două jocuri importante pot fi construite prin modificarea valorii relative a rezultatelor din modelul iniţial al Dilemei Arestatului cu două persoane. Când cooperarea reciprocă produce rezultate mai bune decât defecţiunea unilaterală (CC>DC>DD>CD), situaţia este denumită Jocul Asigurării. Numele jocului provine din faptul că o persoană va dori să coopereze în acest joc atât timp cât este sigură că cea altă persoană va coopera la rândul ei. Problema principală în acest gen de situaţii este cea a încrederii.

Dacă non-cooperarea reciprocă produce un rezultat mai rău decât cooperare unilaterală (DC>CC>CD>DD), vorbim despre Jocul Laşului (sau al Fricosului)

[9] În literatura românească modelul este denumit Dilema Prizonierului. Situaţia se cere corectată, având în vedere că, în timp ce în limba română termenul de „prizonier" semnifică persoane capturate în urma unui conflict, în engleză se referă şi la deţinuţi, reţinuţi ori arestaţi în general. Or, povestea care însoţeşte modelul face trimitere la doi arestaţi. Datorăm clarificarea d-lui profesor Petru Iluţ.

[10] C înseamnă „cooperare", iar D – „defecţiune". Legenda este valabilă pentru toate tabelele din această secţiune.

Denumirea jocului își are originea într-un joc de curaj al tineretului american al anilor '50 și făcut celebru de un popular film cu James Dean. Doi tineri își conduc mașinile în viteză, unul către celălalt (sau către stâncă, în film). Primul care deviază de la traiectoria inițială, cea care duce la coliziune, este „fricosul" și se face de râs, în timp ce oponentul lui este aureolat de glorie. Cu toate acestea, dacă nici unul nu deviază, ambii termină într-un grav accident, care constituie cel mai rău rezultat al jocului. Dacă ambii renunță, rușinea de a fi denumit fricos nu e un rău atât de mare, aceasta fiind împărtășită. O interpretare afirmă că Jocul Fricosului e o situație în care fiecare persoană are individual abilitatea de produce un rezultat din care vor beneficia ambii parteneri, chiar dacă furnizarea acestui beneficiu impune anumite costuri. Spre deosebire de Dilema Arestatului și de Jocul Asigurării, cooperarea bilaterală nu este obiectivul cel mai de dorit. Dacă una dintre persoane poate obține singură bunul colectiv, nu este/există nici o logică în dublarea efortului, prin cooperarea ambilor jucători. Problema esențială este de a nu se ajunge la o situație de „fundătură" care produce rezultatul cel mai prost posibil.

Modele cu mai mult de 2 actori

A doua clasificare a dilemelor sociale se poate face la nivelul jocurilor cu mai mult de două persoane. Se recunosc două mari tipuri de dileme cu mai multe persoane, în funcție de distribuția costurilor și beneficiilor pentru fiecare individ. În prima categorie, denumită și limită socială (*social fence*), persoana trebuie să facă față unui cost imediat, care generează un beneficiu colectiv. Fiecare are interesul să evite costul, dar dacă face astfel, rezultatul pentru fiecare este mai rău decât dacă grupul reușește să depășească limita socială (*social fence*). Aceasta este dilema furnizării bunului public și este genul discutat pe larg de Olson. Ea constituie și un model posibil pentru analiza funcționării structurilor asociative. În al doilea tip, denumit și capcană socială (*social trap*), individul este tentat de un beneficiu imediat, al cărui consum produce un cost colectiv. Dacă un număr suficient de mare de indivizi se lasă pradă tentației, se produce un dezastru colectiv. Avem, în al doilea gen de dileme, ceea ce se numește îndeobște „tragedia comunelor", mai bine zis „tragedia proprietăților comune", literatură metaforică încetățenită prin lucrarea lui Russell Hardin (1968).

O caracteristică importantă a dilemelor acțiunii colective este relația dintre cantitatea resurselor cu care se contribuie la producția bunului colectiv și cantitatea de bun public care se obține, relație cunoscută sub denumirea de **funcție de producție**, noțiune introdusă de Oliver, Marwell și Teixeira (1985). Deși aceste funcții de producție pot lua diferite forme, șase sunt considerate de bază, ele fiind aplicate pentru a rezuma cele mai importante dinamici în situațiile de dilemă de acest fel: funcția liniară, frânată, accelerată, logistică, în trepte și cea cu masă critică.

Complexele rezidențiale, situații de dileme ale bunurilor comune

Asociațiile de proprietari constituie cadrul instituțional în care locatarii din blocurile românești fac față problemelor colective. Ponderea mică a rezidenților care sunt neproprietari în ansamblurile rezidențiale din România face ca specificul acestor asociații, de a reuni doar proprietarii, să reprezinte, în general, locatarii fără a produce

discriminări între aceștia. Spre deosebire de alte forme de asociere studiate de impresionanta literatură dedicată capitalului social, existența asociațiilor de locatari nu implică nici o dilemă de acțiune colectivă, existența acestora fiind impusă prin lege. Această intervenție de tipul Leviathanului lui Hobbes absolvă proprietarii de soluționarea calculelor egoiste pe care, altfel, costurile de tranzacționare ale organizării asociației le-ar genera. Asigurarea unei anumite rate de participare în diversele activități ale asociației furnizează, pe de altă parte, din abundență, dileme ale acțiunii colective. Dintr-o altă perspectivă, asociația reprezintă, în general, infrastructura instituțională prin care vecinătățile comunică cu autoritățile publice și cu furnizorii de servicii, iar existența ei furnizează, în cel mai bun caz, contextul organizațional în care se amorsează și derulează inițiativele colective de la nivelul vecinătăților.

În cazul vecinătăților, mai importante decât asociațiile de proprietari în determinarea limitelor colectivităților sunt granițele naturale. În consecință, în blocurile de locuințe construite în perioada comunistă, operaționalizarea cea mai pertinentă a vecinătății ca și spațiu de interacțiune frecventă, dar și de comunalitate a problemelor, este scara de bloc. Capitolele care urmează vorbesc, în mare măsură, despre viața în scările din blocurile rămase moștenire din perioada comunistă.

În acest caz, avem dileme ale arestatului tipice, cu mai mulți jucători, în care asociațiile sau vecinătățile trebuie să imagineze soluții pentru a reduce tentația unora dintre membri de a-i exploata pe ceilalți.

Factorii care determină succesul sau eșecul acțiunii colective sunt complecși. Literatura, bazată mult pe studii experimentale sau simulări, este generoasă, arătând caracterul sofisticat al problemei acțiunii colective, dar și relevanța sa ridicată pentru științele sociale. Distanța dintre regularitățile stabilite experimental și realitățile empirice ale situațiilor de acțiune colectivă nu trebuie să ne descurajeze să încadrăm problema în capitolul acțiunii colective, cu adaggio-ul ei recent al teoriilor capitalului social. În ceea ce urmează vom sintetiza constatările relevante ale teoriilor acțiunii colective, încercând să le adaptăm conceptual problematicii participării comunitare.

De ce depinde succesul sau eșecul acțiunii colective?

În paginile care urmează vom descrie rezultatele obținute până acum în cercetarea sociologică, psihologică sau economică a factorilor care determină succesul sau eșecul acțiunilor colective. Pe baza lor, se pot elabora ipoteze aplicabile pentru înțelegerea fenomenului participării comunitare în România.

Literatura dedicată acțiunii colective identifică mai multe categorii de factori care afectează șansele acțiunii colective: eterogenitatea grupurilor și a colectivităților, incitările selective, mărimea grupurilor, existența unor limite sau puncte critice ale mărimii grupurilor, învățarea socială, influența socială, eficiența reală sau percepută a contribuției, identitatea de grup. O parte dintre aceste variabile pot fi identificate cu

Potrivit recensământului persoanelor și locuințelor, 97% dintre locatarii din România erau, în 2002, rezidenți în locuințe aflate în proprietatea lor privată (Dan & Dan, 2003). Situația distribuției locuințelor după regimul de proprietate al utilizatorilor este similară cu cea din alte țări est-europene, de exemplu Slovenia (Filipović, 2008), în care locuințele sociale închiriate în timpul comunismului au fost vândute locatarilor la prețuri subvenționate de către guvernele post-comuniste.

dimensiuni ale capitalului social (vezi paragrafele corespunzătoare), de exemplu identitatea de grup

Eterogenitatea colectivităților

Punctul de vedere al lui Olson (1965, pp. 53-56) în această chestiune este evident: acolo unde există o minoritate cu interes mare și cu resurse bogate pentru obținerea bunului colectiv, acțiunea colectivă se va realiza cu mai mare probabilitate. Eterogenitatea grupului este, altfel spus, benefică pentru realizarea cooperării, măcar pentru faptul că micul grup privilegiat, datorită mărimii sale, este mai ușor de organizat[12].

Dezvoltările teoretice și investigațiile empirice ulterioare au construit o imagine mult mai complicată a impactului eterogenității grupurilor asupra probabilității realizării acțiunii colective. Aceasta și datorită faptului că grupurile pot să fie eterogene din multe puncte de vedere, dintre care cele mai importante sunt variabilele socio-culturale, interesele și resursele. Pe de altă parte, s-a constatat că nu întotdeauna diferențele de capitaluri înseamnă neapărat diferențe în interese percepute, astfel că în multe situații oameni foarte diferiți din punctul de vedere al proprietăților sau al înzestrărilor pot percepe că au același interes și să coopereze pentru obținerea unui bun colectiv[13].

Varughese și Ostrom (2001) au realizat o largă trecere în revistă a principalelor preocupări teoretice și concluzii ale cercetărilor relative la acest subiect. Ne vom baza pe sinteza lor pentru a stabili stadiul investigației impactului inegalității grupurilor asupra succesului acțiunii colective[14].

Studiile empirice au produs rezultate nuanțate și adesea contrare presupozițiilor teoretice, solicitând rescrierea teoriei sau chiar punerea în discuție a premiselor acesteia. Astfel, organizarea cooperării poate depinde de tipul și intensitatea eterogenității din grup. Mai mult, efectul anumitor tipuri de inegalitate asupra exprimării intereselor individuale poate fi condiționat de prezența experiențelor de cooperare anterioare și a conducerii (*leadership*). Cei doi autori fac trimitere la unele cercetări care au studiat, de obicei cvasiexperimental, impactul mai multor variabile asupra succesului acțiunii colective.

Eterogenitatea de clasă sau etnică poate face dificilă obținerea consensului și respectarea normelor. Diferențierea socio-culturală a grupurilor poate duce la diferențiere în termeni de interese. Cernea (apud Varughese și Ostrom, 2001) a arătat că diferențele de clasă pot împiedica eforturile de organizare a gestionării resurselor în colectivitățile rurale. Cooperarea este obstrucționată când indivizii provin din categorii de clasă sau sociale diferențiate, de lipsa încrederii sau de incapacitatea înțelegerii

12 Vom vedea mai încolo că și presupoziția corelației negative dintre mărimea grupului și probabilitatea participării la acțiunea colectivă a fost respinsă în teoriile mai recente. Ceea ce contează este eficacitatea percepută a contribuției și nu mărimea grupului, care ar determina diluarea importanței contribuției.

13 Cum este cazul cooperativelor de fermieri din țările dezvoltate.

14 Studiul pe care ne bazăm are în atenție instituțiile de gestionare a resurselor comune, deci are ca problemă „tragedia comunelor". Ar fi de investigat diferențele dintre cele două clase de probleme ale acțiunii colective, pentru a stabili măsura în care concluziile stabilite pentru una dintre clase sunt aplicabile celeilalte clase.

reciproce. Astfel, în procesul de stabilire a unor reguli şi de implementare a lor, trebuie depăşite multe conflicte. Acestea pot deriva nu doar din interese diferite, dar şi din viziuni specifice referitoare la structura relaţiilor, autoritate, interpretarea regulilor, încredere şi reciprocitate.

Se pare că eterogenitatea are un impact semnificativ şi în măsura în care este însoţită de o încadrare polemică a situaţiei resurselor de către actori. Percepţia unui conflict de interese este un ingredient necesar în obstrucţionarea acţiunii colective. În acelaşi timp, majoritatea modelelor econometrice ale relaţiei dintre probabilitatea realizării acţiunii colective şi eterogenitatea distribuţiei resurselor propun o curbă U a corelaţiei dintre cei doi factori: mărimi mici şi mari ale inegalităţii sunt propice cooperării, în timp ce valorile intermediare ale măsurilor inegalităţii sunt asociate cu rate reduse de succes ale acţiunilor colective.

Majoritatea studiilor susţin teza curbei U răsturnate a relaţiei dintre intensitatea inegalităţii şi şansele de succes ale acţiunii colective. Mărimea mică a inegalităţii face dificilă apariţia unui grup „privilegiat", care să preia o parte importantă a costurilor organizării acţiunii colective. Pe de altă parte, o inegalitate puternică poate însemna capturarea de către o elită a interesului pentru acţiune colectivă şi reducerea interesului celor mulţi şi săraci în producerea bunului colectiv, precum şi posibilitatea perceperii unui conflict de interese, sporind dificultatea organizării acţiunii colective. Mărimilor medii ale inegalităţii li sunt asociate şanse mai mari ale acţiunii colective. Aceste perspective sunt îmbunătăţite de alte câteva caracteristici ale colectivităţilor: experienţă anterioară în organizare (capital uman), existenţa unor reţele sociale (capital social) şi percepţia unui interes comun. Polarizarea intereselor economice sau a puterii scade în schimb capacitatea colectivităţilor de a realiza bunuri colective, chiar în condiţii de eterogenitate medie.

Pe de altă parte, inegalitatea poate afecta negativ identificarea membrilor grupului cu acesta şi, prin urmare, şansele de soluţionare a dilemelor colective. Mai multe experimente (vezi Smith, Jackson şi Sparks, 2003) arată că identificarea cu grupul şi probabilitatea succesului acţiunii colective nu este afectată de inegalitate, atunci când diferenţele de resurse şi beneficii sunt justificate. În schimb, posibilităţile de acţiune colectivă sunt inhibate de o distribuţie inechitabilă a resurselor şi avantajelor.

Studiile dedicate participării comunitare în contexte urbane au produs rezultate contradictorii despre influenţa compoziţiei etnice a vecinătăţilor. Se sugerează astfel de către unii, că membrii minorităţilor etnice participă mai mult (Marschall, 2001, Verba şi Nie, 1972) – dacă este controlat efectul statusului socio-economic – datorită atitudinilor particulare şi a unei identităţi de grup mai pronunţate. Acest lucru se întâmplă mai ales în vecinătăţile cu o pondere mare a minoritarilor aparţinând aceluiaşi grup, aspect care uşurează asocierea acestora datorită similarităţii de venit, educaţie şi stil de viaţă. Rezultatele de acest fel obţinute în România nu sunt foarte concludente: în timp ce unele studii arată un mai mare potenţial de participare din partea maghiarilor (Bădescu, 1999, Sandu, 1999), altele arată chiar măsuri ale participării mai mici la aceştia decât în cazul populaţiei majoritare (Mondak şi Gearing, 2003).

Reiese că eterogenitatea are un efect neclar asupra probabilităţii de organizare a acţiunii colective şi un efect şi mai greu de descris, dacă există, asupra sustenabilităţii acesteia. În plus, mecanismul cauzal al unui presupus efect al

inegalității asupra cooperării este în mare parte necunoscut. Varughese și Ostrom (2001) au propus ipoteza că inegalitatea este o problemă, dar ceea ce contează este capacitatea colectivităților de a soluționa această problemă. Comparația sistematică între 18 cazuri de inițiative de acțiune colectivă luate în considerare arată că prezența eterogenităților nu este suficientă pentru a prezice rezultatele acțiunii colective în condițiile în care actorii au suficientă autonomie pentru a-și proiecta propriile reguli. Grupurile care reușesc sunt cele care depășesc eterogenitățile deranjante, prin elaborarea unor aranjamente instituționale inovatoare, potrivite circumstanțelor locale. Alte caracteristici ale situației de acțiune colectivă și ale actorilor decât eterogenitatea, par a fi esențiale pentru reușita organizării: a) posibilitatea angajării în interacțiuni față în față; b) autonomie în schimbarea regulilor; c) beneficii nete mari de pe urma schimbării regulilor.

În concluzie, acolo unde beneficiile acțiunii colective sunt mari, colectivitățile vor investi costuri substanțiale pentru a stabili reguli care să permită depășirea neajunsurilor determinate de eterogenitatea de resurse, interese sau de apartenență culturală.

Recunoașterea eterogenității colectivităților urbane este un prim pas de bun simț în încercarea de a înțelege evoluțiile specifice și aparent entropice din multe vecinătăți. Eterogenitatea poate fi recunoscută pe mai multe dimensiuni și poate fi conceptualizată în diferite feluri. Un mod convenabil, aplicabil mai ales în cercetarea etnografică, este cel al identificării intereselor specifice, care vor determina capitalurile investite și modul de a le introduce în aproprierea a ceea ce constituie miza membrilor fiecărui grup. Interesul specific depinde, totuși, de combinația de resurse disponibile pentru fiecare actor, dar și a habitusului de grup sau a categoriei de status. Stabilirea de categorii de actori în funcție de interese simplifică înțelegerea situațiilor de rezolvare a dilemelor sociale colective. Pe de altă parte, nu trebuie uitat faptul că asemenea situații reale nu pot fi reduse la jocuri de câțiva actori aflați în poziții diferite, participarea fiind condiționată de intensitatea și tipul participării altora din aceeași categorie. În ceea ce privește compoziția socială, vecinătățile urbane din țara noastră prezintă un tablou aflat într-un proces accelerat de transformare. Studii recente subliniază diferențierea socială din ce în ce mai mare a orașelor din România, marcate de fenomene agregate de mobilitate socială și teritorială (Chelcea, 2000, 2008; Sandu et al., 2006; Stănculescu și Berevoescu, 2004).

Soluția statistică o reprezintă determinarea unor indici de inegalitate la nivel de colectivitate – scară de bloc, de exemplu – și testarea influenței acestor variabile de context asupra probabilității individuale de participare. Astfel de lucrări sunt rare, majoritatea studiilor investigând probabilitatea de participare a unor indivizi aparținând unor colectivități percepute ca omogene din punctul de vedere al distribuției resurselor (de exemplu, șansele acțiunii colective în vecinătățile deprivate) sau la comparații interindividuale privind impactul resurselor asupra participării. În România, în plus, problema inegalității în vecinătățile urbane este arareori studiată.

Este evident că interesul locatarilor unui bloc în realizarea sau conservarea resurselor comune este inegal. Prezența copiilor sporește în mod dramatic atenția pentru aspecte precum calitatea rețelei de încălzire, curățenia spațiilor comune sau siguranța regiunii. Deoarece copiii reduc mobilitatea familiilor și expun familiile la șederi îndelungate într-o anumită rezidență, ne așteptăm ca participarea comunitară să

fie mai intensă în cazul adulților cu copii. O atenție sporită în mod similar este de așteptat din partea celor care petrec mai mult timp în zona domestică, aceasta fiind, de exemplu, situația pensionarilor sau a casnicelor. Folosind un raționament asemănător, ne putem aștepta ca tinerii necăsătoriți să fie mai puțin dispuși să se implice în inițiative comunitare. În fine, caracterul multietnic al vecinătăților din Oradea, unde ponderea etnicilor maghiari este de aproximativ 30%, permite testarea efectului eterogenității etnice - la nivel de context - și a apartenenței etnice - la nivel individual, asupra modalităților și intensității participării comunitare, importanța problemei fiind amplificată de studiile anterioare care sugerează diferențieri semnificative și sistematice în ceea ce privește comportamentul participativ între români și maghiari.

Incitările selective

Una dintre tehnicile de încurajare a participării la acțiune colectivă, pe care Olson a dedus-o direct din modelul său, este cea a incitărilor selective. Dacă decizia de participare la furnizarea bunului colectiv este luată în funcție de costurile implicate de aceasta și de beneficiile pe care le produce implicarea la nivel individual, modificarea acestora în maniera potrivită determină creșterea probabilității de participare. Aceste stimulente sunt cel mai adesea de găsit sub forma pedepselor pentru non-cooperare și a recompenselor pentru cooperare. În afara sancțiunilor directe, pe care le putem denumi costuri de gradul I, trebuie să se țină cont de faptul că relațiile cu ceilalți din grup sau raportarea la normă a persoanei pot induce și ele costuri sau beneficii (Oliver 1993). Aceste surse de utilitate pot fi denumite costuri indirecte sau costuri de gradul al 2-lea.

Kollock (1998) discută două probleme ale sistemelor de sancționare a căror generalitate explică o bună parte din eșecurile concrete ale situațiilor de producere a bunului colectiv: **costul** sistemelor de sancționare și caracterul de **bun public** al însuși sistemelor de sancționare.

În funcție de natura concretă a cooperării, dar și de miza acțiunii colective, supravegherea și sancționarea pot fi variabile în termeni de costuri. În anumite situații, a urmări măsura în care membrii grupului participă la realizarea bunului colectiv poate fi simplu, precum în cazul muncilor din jurul blocului, iar în altele devine mult mai complicată, ca în cazul unor activități mai puțin vizibile, cum ar fi respectarea curățeniei în scara blocului. În plus, premiile oferite pentru cooperare costă, la fel și urmărirea și sancționarea devianților. Interesul celui care organizează o acțiune colectivă este ca beneficiile realizate din stimularea participării să nu fie depășite de costurile implementării sistemului de pedepse și recompense. Există totuși situații în care costurile pot fi reduse suficient prin aranjamente instituționale adecvate. Urmărirea și sancționarea sunt mult mai puțin costisitoare în grupuri mici. Studiind exemple reușite și eșuate de instituții de gestionare a bunurilor colective, Ostrom (1990, pp. 185-187) a putut demonstra faptul că sistemele de monitorizare puse în practică de persoane responsabile față de membrii grupului și aplicarea de pedepse graduale sunt componente deosebit de importante pentru succesul unei organizații de acțiune colectivă. Monitorizarea reciprocă presupune costuri individuale neglijabile și impune, în caz de devianță, costuri prohibitive, nu neapărat materiale, ci legate de relațiile individului cu grupul său - ceea ce am denumit costuri de gradul al 2-lea. În afară de acestea, este de bun simț să se admită posibilitatea apariției conflictelor, indiferent de calitatea mecanismelor instituționale dedicate realizării acțiunii colective.

ceea ce face necesară proiectarea unor instanţe de rezolvare a neînţelegerilor cât mai eficiente.

În multe situaţii, monitorizarea reciprocă nu este posibilă, cum ar fi în cazul muncii în plantaţii înalte. În asemenea situaţii trebuie să se elaboreze scheme specifice de recompensare, discutate pe larg în abordările de tipul analizei agent-principal, precum modalitatea de plată pentru grup în raport cu performanţele (acordul global), în care fiecare membru al grupului este făcut responsabil de bunăstarea celorlalţi. În fine, un minim de altruism şi respectarea unor slabe norme sociale pot fi suficiente pentru depăşirea acestui gen de probleme.

O altă problemă este determinată de faptul că atât aplicarea pedepselor şi supravegherea, cât şi alocarea corectă a recompenselor, sunt ele însele probleme de acţiune colectivă. Această chestiune poate avea mai multe faţete. Dacă sistemul de sancţionare este furnizat de o autoritate exterioară, precum poliţia sau tribunalul, cel care nu plăteşte contribuţia necesară pentru asigurarea funcţionării aparatului de monitorizare, în cazul nostru impozitele, îi exploatează pe ceilalţi, care se conformează. Un alt exemplu, menţionat de Elster (1989), este cel al funcţionării instituţiilor a căror menire este aplicarea sancţiunilor, unde actorii pot fi tentaţi în anumite situaţii să ignore imperativele poziţiei, deoarece aplicarea sancţiunilor presupune costuri individuale care depăşesc adeseori costurile suportate de beneficiarii comuni ai activităţii sale. Să ne gândim doar la controlorul de bilete care evită interacţiunea cu unii pasageri aparent mai periculoşi. În fine, importanţa rezolvării acestei "probleme de ordinul al doilea" al acţiunii colective este esenţială pentru succesul aranjamentului menit să producă bunul colectiv (vezi Ostrom, 1990, p. 45).

Furnizarea şi punerea în practică a sistemelor de sancţiune a fost studiată extensiv de Yamagishi (apud Kollock, 1998), care a stabilit un fapt paradoxal relativ la relaţia dintre orientările sociale ale persoanelor şi implementarea sistemelor de supraveghere şi sancţiune: persoanele care sunt cooperante în dilemele de ordinul al doilea al acţiunii colective nu sunt aceleaşi care cooperează în problemele de ordinul întâi. Persoanele care manifestă încredere sunt predispuse să coopereze în dilemele de ordinul întâi, dar se implică puţin atunci când li se cere sau când au posibilitatea să contribuie la punerea în practică a unui mecanism de sancţiune. În schimb, anumite persoane cu nivelurі scăzute ale încrederii manifestă puţine înclinaţii pentru cooperare în problema iniţială, fiind dispuse, pe de altă parte, să participe la monitorizare şi sancţionare. Astfel, un grup de persoane care nu manifestă încredere reciprocă poate obţine rate de cooperare similare cu ale grupurilor alcătuite din persoane cooperante, în condiţiile în care îşi organizează un sistem de încitări fezabil.

Nu putem, pe de altă parte, să ignorăm suprapunerea dintre responsabilităţile liderului şi sarcinile impuse de rezolvarea dilemelor de ordinul al doilea. Se poate construi pe baza observaţiilor lui Yamagishi o ipoteză tulburătoare: colectivităţile care acordă roluri de conducere persoanelor necooperante îşi sporesc şansele de depăşire a problemelor de ordinul întâi ale acţiunii colective!

Ne aşteptăm ca organizaţiile care vor reuşi să rezolve cu eficienţă aceste probleme, cea a regulilor privitoare la monitorizare şi sancţiune, reuşind o aplicare facilă dar eficientă, să obţină rezultatele cele mai bune în depăşirea dilemelor acţiunii colective. Însă, deoarece asociaţiile de locatari se supun unor reglementări formale în

general omogene este dificilă testarea unor asemenea ipoteze în contextul studiului nostru.

Caracteristicile de rețea ale vecinătății au, la rândul lor, o legătură directă cu mecanismele de supraveghere și de sancțiune. Pe de o parte, o densitate mare de rețea favorizează monitorizarea reciprocă și depistarea non-cooperanților. Aceeași caracteristică determină intensitatea oprobriului colectiv, care funcționează ca o sancțiune potențată de identificarea cu comunitatea și adeziunea la anumite norme a căror eficiență este dependentă de frecvența și calitatea interacțiunilor. Domeniul aranjamentelor de sancțiune este încă relativ neexplorat (Kollock, 1998). Pe de altă parte, o mare parte dintre aspectele menționate în clasificarea realizată de Oliver și prezentată la început, vor fi atinse în alte paragrafe ale acestui capitol.

În plus, constatările lui Yamagishi, ca și cele ale școlii capitalului social în varianta lui Robert Putnam, sugerează că participanții în aranjamente de cooperare sunt cei care manifestă niveluri mai mari ale încrederii interpersonale. Modul în care încrederea afectează implicarea în aranjamente de tip asociativ este o temă interesantă pentru testarea modelelor culturaliste sau psihologice ale cooperării în contexte cu miză economică.

Masa critică: modele cu limită simplă, contribuțiile lui Marwell și Oliver și modele ale influenței

Primele interpretări de acest fel ale dilemelor acțiunii colective se bazează pe o problemă simplificată, în care propensiunea fiecăruia de a acționa este direct determinată de numărul celorlalți care acționează deja. Numim acest fel de abordări modele cu limită simplă. Primul model de acest fel a fost formulat de Granovetter în 1978. El pleacă de la premisa că indivizii au limite diferite pentru a motiva propria participare, între 0% și 100% dintre membri grupului. În această clasă de modele, acțiunea colectivă este amorsată de așa-zișii auto-activați, de acea parte din indivizi ai căror prag este 0 sau foarte mic și care, prin inițiativa lor, aduc contribuția celor cu limite mai mari.

Dezvoltări spectaculoase ale acestei direcții de cercetare au fost aduse de Marwell și Oliver (2001). Studiile lor, realizate experimental sau prin simulări matematice, pleacă de la câteva premise ce permit rezultatelor o bună validitate ecologică: actorii se află în interdependență, actorii iau decizii secvențial, cunoscând ceea ce s-a făcut înainte și, în anumite cazuri, având capacitatea de a calcula efectele propriilor acțiuni asupra celorlalți, admit importanța unui centru (organizator), care caută să stabilească înțelegeri sau contracte între părți și încorporează în modele variabilele eterogenității și mărimii grupului. Rezultatele cercetărilor lor se aplică doar situațiilor de acțiune colectivă descrise de funcții accelerate, iar în anumite cazuri, situațiilor cu funcții în formă de S, care au și ele, la început, o porțiune de creștere accelerată a cantității de bun public furnizată.

Situațiile cu funcții de producție accelerate sunt de obicei probleme care se rezolvă prin contribuția așa-zisei **mase critice** la producerea bunului colectiv – o minoritate de persoane, foarte interesate și cu resurse speciale, care joacă un rol special la începutul acțiunii colective.

Prin cercetările lor, Marwell și Oliver au contrazis argumentul lui Olson cu privire la mărimea grupurilor. Contează mai mult funcția de producție și eterogenitatea

grupului. O problemă cu funcție accelerată poate fi rezolvată mai repede într-un grup eterogen mare, adică acțiunea colectivă se materializează mai ușor decât într-un grup mic cu aceleași proprietăți distribuționale.

În 20 de ani de cercetări, cei doi savanți americani au obținut numeroase concluzii privitoare la șansele acțiunii colective cu funcție de producție accelerată și grup cu resurse eterogene. Le vom prezenta pe cele mai relevante, urmând sinteza retrospectivă din 2001 (op. cit.) a celor doi:

1. Situațiile de acțiune colectivă cu funcție accelerată presupun de fapt două praguri: atât numărul celor mobilizați, cât și resursele medii ale celor mobilizați trebuie să atingă o limită pentru ca acțiunea colectivă să fie eficientă. Chiar dacă se atinge numărul necesar, dacă cei mobilizați la început fac parte dintre cei cu resurse puține, acțiunea colectivă va eșua.
2. Cei doi au studiat și efectele de rețea. Eterogenitatea are în general un efect pozitiv asupra ratelor de participare la acțiune colectivă. Costurile de organizare au, în mod evident, un efect negativ, în timp ce densitatea de rețea influențează în mod pozitiv participarea la acțiune colectivă. Când grupul este eterogen, centralizarea crește rata de participare la acțiune colectivă, prin probabilitatea ca un organizator să fie legat de câțiva contributori importanți. Se presupune că organizatorii nu aleg dintre contributori în mod aleatoriu, ci selectiv, dintre cei mai importanți ca poziție în rețea și ca resurse.
3. Nu poate fi ignorată importanța legăturilor slabe[15]. Prin astfel de legături, care realizează punți între diferite rețele cu densitate ridicată, se organizează masa critică, alcătuită din lideri ai unor rețele dense ale căror membri vor fi motivați de participarea lor să se implice în producerea bunului colectiv.

Învățarea socială[16]

Macy (1993) a înlocuit actorul care urmărește doar rezultatele cu un actor care își configurează deciziile în funcție de rezultatele anterioare, printr-un proces de învățare stohastică. Opțiunea este simplă: actorii caută recompense pentru acțiunile lor, dar încearcă să evite pedepsele care pot decurge din respectivele decizii și care pot fi anticipate în baza rezultatelor anterioare. Învățarea socială necesită multe șanse de alegere repetată și presupune că alegerile comportamentale nu sunt determinate, ci funcții probabilistice ale recompenselor și pedepselor din acțiunile trecute.

Când acțiunea colectivă nu se realizează, rezultatele individuale mizerabile îi determină pe actori să experimenteze cooperarea. Întrebarea este dacă acțiunile pro-sociale vor fi repetate? Rezultatele simulărilor arată că în condițiile în care bunul colectiv are o divizibilitate scăzută, cooperarea nu se va repeta, iar grupul recade în privatism. În schimb, când bunul colectiv are divizibilitate înaltă, procesul de învățare stohastică va provoca un moment în care numărul celor care încearcă să coopereze este suficient de mare pentru a se depăși pragul masei critice. Ajuns la această limită,

[15] Vezi paragrafele referitoare la aspectele de rețea.

[16] Conceptul de „învățare socială" are semnificații care variază în funcție de contextul disciplinar. În timp ce aici se face referire la orice schimbare a atitudinilor și comportamentului datorită experiențelor, pedagogia socială atribuie învățării sociale un sens mai restrictiv, pe care îl vom detalia, de altfel, în ultimul capitol al volumului.

actorii alternează stohastic între cooperare şi non-cooperare iar după depăşirea masei critice grupul tinde să se dividă permanent într-o clasă de participanţi permanenţi şi una permanentă de exploatatori. Menţionez că simulările şi experimentele lui Macy sunt realizate pornind de la premisele unei funcţii de producţie logistică, cu prag (masă critică) şi o divizibilitate variabilă a bunului colectiv.

Simulările lui Macy sugerează importanţa norocului ca un anumit număr de actori să facă acelaşi lucru simultan, experimentând cooperarea, în condiţiile unei decizii probabilistice pe de o parte iar pe de alta, faptul că acţiunea colectivă poate fi generată şi de nemulţumire cu situaţia de echilibru suboptimal al non-cooperării generale, care este ea însăşi resimţită ca o penalitate.

Eficienţa contribuţiei

Unul dintre motivele principale pentru care un actor nu ar participa într-o situaţie de Dilemă a Arestatului cu N persoane ar fi faptul că impactul contribuţiei sale asupra probabilităţii sau cantităţii de bun colectiv produse este redus. De aici derivă şi relaţia negativă dintre mărimea grupului şi probabilitatea producerii bunului colectiv. O soluţie întâlnită empiric în situaţiile în care grupul ştie că un anumit număr de membri pot furniza bunul colectiv este cel al stabilirii prin voluntariat sau loterie, a respectivului subgrup în care fiecare membru ştie că de contribuţia sa depinde bunăstarea întregului grup, ceea ce reduce puternic probabilitatea defecţiunii.

Unele sinteze (vezi Oliver, 1993) concluzionează că importanţa eficienţei "obiective" este minoră în comparaţie cu eficienţa percepută. Eficienţa percepută poate fi suficientă pentru a influenţa participarea, lucru demonstrat de studiile empirice (Kollock, 1998) care au urmărit implicarea în acţiuni colective prin simulări sau în experimente naturale. S-a arătat prin asemenea studii că participanţii în mişcări sociale cred că implicarea lor are un efect semnificativ asupra realizării obiectivelor acţiunii colective şi sunt mult mai optimişti decât neparticipanţii în ceea ce priveşte şansele de îndeplinire a obiectivelor de către grup. Acesta poate fi un indicator al impactului eficienţei percepute[17].

Nici în acest domeniu rezultatele nu sunt foarte clare sau directe, impactul variabilelor implicate în estimările de tip cost-beneficiu fiind modificat de alţi factori. Se pare că percepţia eficienţei contribuţiei individuale nu este decât uneori legată de mărimea contribuţiei individuale, de mărimea grupului sau de genul de funcţie de producţie al bunului colectiv. Opp, Hartmann şi Hartmann (1989) au observat, studiind participarea la mişcările pacifiste europene din deceniul 80 al secolului trecut (Opp, 1989), că manifestanţii îşi estimau adeseori eficienţa potrivit eficienţei atribuite grupului. Pe de altă parte, descompunând eficienţa percepută în costuri percepute şi rezultate scontate, studiile empirice au produs rezultate care contravin bunului simţ al teoriei olsoniene. S-a arătat (Oliver şi Marwell, idem) că, adeseori, participanţii la acţiune colectivă supraestimează costurile sau riscurile, considerând că fac sacrificii, în timp ce neparticipanţii le subestimează şi presupun că cei care se implică obţin oricum anumite beneficii intrinseci. Mai mult, deşi cei înstăriţi sau cu mult timp la dispoziţie ar avea costuri de oportunitate mai mici, oferă o proporţie redusă din câştigurile lor în acte de caritate în comparaţie cu cei săraci, iar cei care sunt deja ocupaţi au o

---

[17] Deşi în cazul experimentelor realizate pe teren există riscul endogenităţii.

probabilitate mai mare de a se implica într-o nouă activitate (idem).[8] Aceste rezultate indică din nou limitele abordării economiste clasice și necesitatea introducerii în analiza deciziilor individuale privind participarea sau non-participarea la acțiunile colective, a considerațiilor de tip sociologic, cu accent pe determinările culturale și structurale.

O soluție tehnică la problema eficienței percepute a contribuției constă în fragmentarea contribuției la producerea bunurilor colective în multe sarcini mai mici a căror realizare este mai ușoară și oferă recompense psihologice mai rapide. Popkin (1979) a constatat în analiza mișcărilor revoluționare din Vietnam că în cele mai eficiente astfel de situații de acțiune colectivă liderii implementau o precisă împărțire a acțiunilor în subactivități, pași care apoi intrau în responsabilitatea persoanelor sau a grupurilor.

Alte variabile care intervin în succesul sau eșecul acțiunii colective, precum încrederea și atașamentele colective, sunt asociate cu percepția eficacității colective (vezi Van Vugt și De Cremer, 1999). Percepții puternice ale eficacității colective reduc teama de a fi exploatat și sporesc încrederea în intențiile cooperative ale celorlalți. Un rol important în transformarea percepției eficacității revine liderilor.

În ceea ce privește beneficiile principale ale participării în inițiativele colective din vecinătățile urbane, eficiența contribuției individuale la producerea acestora este un factor important în determinarea comportamentului individual, la fel și sistemul de monitorizare și sancțiuni al asociației, ca și interesul efectiv în obținerea respectivelor beneficii. Numărul de participanți și eficiența percepută a contribuției constituie caracteristici importante în situații mai „clasice" de acțiune colectivă, precum sunt mișcările de protest sau, în general, cazurile de evitare a tragediei comunelor.

Așa cum subliniază Conway și Hachen (2005), sunt rare cercetările care investighează impactul eficacității percepute asupra participării comunitare. Studiul lor (op. cit.), alături de cel al lui Perkins, Brown și Taylor (1996) susțin ipoteza că eficacitatea percepută determină pozitiv implicarea comunitară. Alte studii (vezi Boardman și Robert, 2000) sugerează faptul că ratele scăzute de implicare comunitară a celor mai săraci sunt influențate de scorurile scăzute ale eficacității percepute din aceste comunități.

Dincolo de homo economicus

Modelul acțiunii raționale face abstracție de dimensiunea culturală sau normativă a situațiilor descrise ca dileme. Oamenii se implică în acțiuni care produc beneficii pentru colectivitate doar dacă obțin anumite avantaje personale, partizanii abordării economiste evitând apelul la concepte precum solidaritate, identitate sau sentimente. Ori, multe dintre cazurile dezbătute în cercetările privind acțiunea colectivă, și anume mișcările sociale, sunt clar inexplicabile doar prin actorul maximizant. Eroismul, sacrificiul, gesturile aparent nebunești întâlnite în asemenea situații depășesc cadrul explicativ convențional al teoriei alegerii raționale. Mai mult, multitudinea situațiilor de cooperare, în condițiile în care teoria dezvoltată de Olson

---

[8] Studiile privind filantropia la români au constatat faptul că donațiile pentru biserici sunt regresive din punctul de vedere al venitului (Amelina, Chiribucă și Knack, 2003).

afirmă imposibilitatea acțiunii colective, sugerează necesitatea introducerii unor premise care pleacă de la componentele de *homo sociologicus* ale actorului social.

Identitatea de grup și acțiunea colectivă

Cel puțin două variante de abordare a impactului identității sociale asupra posibilității cooperării pot fi identificate:

1. cercetările de psihologie socială din tradiția studiilor privind impactul presiunii de grup;
2. abordarea antropologică, cu accent pe modalitățile de construcție intersubiectivă a subiectivității.

În mod natural, una dintre direcțiile teoretice de explicare a participării în acțiuni de grup a fost deschisă de modelele psihosociologice ale conformismului și ale identității de grup, elaborate pe baza studiilor lui Asch, Sherif și Tajfel. Studii recente de psihologie socială arată că atașamentul față de vecinătate conduce la sentimente de securitate și contribuie la consolidarea stimei de sine (Altman și Low, 1992; Crow, 1994). Definirea atașamentului are o dimensiune emoțională, asociabilă cu ideea de „patriotism local", care depășește simpla apartenență la grupuri sau rețele sociale (vezi Dekker, 2007), eroare de conceptualizare pe care o săvârșește, de exemplu, Conway și Hachen (2005).

Cercetările realizate în situații de dileme sociale au arătat că actorii sunt mult mai dispuși să manifeste reținere în situații de gestiune a unor proprietăți colective doar ca urmare a identificării ca membri ai unui grup comun (Kollock, 1998; Orban, 2006). Respectând generalizările lui Tajfel, studiile de teren dovedesc că situațiile de competiție intergrup stimulează colaborarea intragrupală. În termenii teoriei jocurilor, rivalitatea cu un alt grup îi face pe membri să trateze interacțiunile reciproce ca jocuri de Asigurare, în timp ce contactele cu cei din grupul rival sunt abordate potrivit schemei Dilemei Arestatului.

Pentru cei din direcția antropologică, implicarea în acțiune colectivă înseamnă asumarea unei identități sociale, ceea ce explică și ratele neașteptat de mari ale participării în anumite situații, la fel ca și participarea în situații în care șansele de succes sunt foarte mici, iar riscurile sunt foarte mari. Cei care au abordat problema participării la acțiune colectivă din această perspectivă au încercat să înțeleagă mai ales situațiile de evident sacrificiu de sine ale unor participanți la mișcări sociale. Asemenea situații contrazic, evident, premisa raționalității actorului social. Participând la mișcările de protest din Piața Tiananmen ca observator, Craig Calhoun constată că este greșit să căutăm urmele vreunui calcul în deciziile pline de spirit de sacrificiu ale participanților: "A te angaja în acțiune înseamnă a trăi o identitate care este întotdeauna socială, nu este rezultatul unui proces decizional sau al vreunui alt proces care este individual" (Calhoun, 1991, p.61). Distanța dintre participarea la un protest violent și adeziunea la o inițiativă comunitară urbană este, în mod evident, uriașă. Ultima variantă nu presupune decât rareori acțiune în sensul la care face trimitere Calhoun. Pentru a lua deciziile de acest fel, membrii colectivităților urbane operează cu miză economică, un calcul care trimite la raționalitatea maximizantă. Cu toate acestea, modul în care judecă situația și cumpănește alternativele cel care aparține unei colectivități poate fi rezultatul unui cadru determinat cultural.

Dekker (2007) citează mai multe studii care indică importanța atașamentului față de vecinătate pentru probabilitatea implicării în rezolvarea problemelor sale. Astfel, persoanele care se simt atașate de vecinătățile în care trăiesc au șanse mai mari de a manifesta diverse forme de participare, se simt responsabile și capacitate în raport cu colectivitatea, fiind mai disponibile pentru a contribui în diverse feluri la îmbunătățirea situației din comunitatea respectivă. Atașamentul față de comunitate este invocat ca factor decisiv în explicarea variației ratelor participării comunitare dintr-un cartier portorican al Bostonului (Small, 2002): scăderea în a doua jumătate a secolului trecut a interesului pentru activitățile comunitare este produsă de scăderea dragostei față de vecinătate în rândul generațiilor tinere mult mai mult asimilate culturii americane.

Capital social și acțiune colectivă

Popularitatea conceptului de capital social în științele sociale este cu drept temei remarcabilă. Părând a constitui cheia explicării variațiilor aparent misterioase ale unor caracteristici importante, precum participarea politică sau dezvoltarea economică, ideea de capital social a dominat în ultimele decenii toate dezbaterile referitoare la comportamentele participative. Întrucât depășește atomismul perspectivelor de genul teoriei alegerii raționale în înțelegerea mecanismelor participative (Green și Shapiro, 1994) și subliniază importanța factorilor de context, a interacțiunilor, a culturii și a structurilor sociale pentru deciziile individuale și cele colective, tratarea teoretică a problemei participării comunitare nu putea face abstracție de dezvoltările furnizate în cadrul paradigmei capitalului social.

Originile conceptului

Primele și cele mai cunoscute definiri ale capitalului social au fost formulate de Pierre Bourdieu și de James Coleman la începutul anilor 80. Potrivit sociologului francez menționat, capitalul social constă în „suma resurselor existente sau potențiale care sunt legate de deținerea unei rețele durabile de relații de cunoaștere sau recunoaștere mai mult sau puțin instituționalizate" (Bourdieu apud Portes, 1998). Dacă astfel capitalul social este rezumat la o resursă a rețelelor sociale, Coleman oferă o definiție mai largă, care pleacă de la funcția sa ca „o specie de entități care au în comun două elemente: toate constau în anumite aspecte ale structurilor sociale și toate facilitează anumite acțiuni ale actorilor – persoane sau actori corporați – în cadrul structurilor." (Coleman, 1988 p. 95)

Specificarea capitalului social

În general, capitalul social este un bun productiv care îi face pe indivizi capabili să-și realizeze mai bine aspirațiile prin accesul la bunuri și servicii prin rețeaua lor socială și prin acțiune colectivă (Ostrom și Ahn, 2001). Capitalului social i se atribuie calitatea de a crește producția bunurilor cvasi-publice prin sporirea cunoștințelor despre producție, procesele de transformare și partenerii de schimb și prin valorificarea câștigurilor obținute din înalta specializare. Costurile de tranzacționare asociate cu schimburile sunt reduse printr-o creștere a încrederii dintre partenerii de schimb și prin dezvoltarea instituțiilor care produc stimulente pentru cooperarea de durată (Coleman, 1990; Ostrom 1998). Capitalul social, spre deosebire

de alte forme de capital, nu se consumă prin utilizare ci, dimpotrivă, își sporește valoarea prin folosință (Ahn și Ostrom, 2002).

În teoria mai recentă a capitalului social, normele și relațiile orientate de reguli sunt văzute ca resurse pe care indivizii le pot folosi pentru a reduce riscurile, pentru a obține accesul la anumite servicii, pentru a obține informații și pentru a coordona acțiunea colectivă (Grootaert, 1998). Capacitatea generală de coordonare sporește producția în patru căi potențiale: 1. sancțiuni sociale împotriva oportunismului prin blat (*free-riding*), prin care se reduc costurile de tranzacționare; 2. resursele comune pot fi gestionate eficient pe o bază durabilă; 3. poate spori furnizarea de bun public; 4. societatea poate câștiga din efectele de mărime ale activităților care ocolesc piețele.

Diferitele perspective asupra capitalului social îl identifică în: 1) încrederea generalizată, generată mai ales de interacțiunile dintre indivizi; 2) norme și rețele sociale care facilitează acțiunea colectivă contribuind la producerea unui câștig instrumental și colectiv; 3) infrastructură instituțională care facilitează dezvoltarea încrederii, cooperării și a schimbului între indivizi care altfel ar rămâne izolați social.

Capitalul semnifică în primul rând faptul că există un cost de oportunitate necesar pentru investirea sa și că permite oamenilor să devină mai productivi în realizarea propriilor aspirații. În cazul capitalului social, se consumă atât timp cât și efort pentru transformările și tranzacțiile solicitate de construirea bunurilor sociale: norme, reguli și instituții. În același timp, schimbările în nivelul capitalului social au efecte economice și politice. Capitalul social influențează schimbul: prin internalizarea de către persoane a externalităților, prin schimbarea probabilității acțiunii colective reușite, prin schimbarea numărului de șanse pentru specializare și câștig din schimb, prin modificarea veniturilor personale și o redistribuire a veniturilor și ajutoarelor sociale.

Dovezi suplimentare ale faptului că acest tip de capital corespunde definiției capitalurilor au fost derivate din studiul compensărilor dintre capitalul social și alte forme de capital în producția bunurilor cvasi-publice. S-a constatat că există compensări clare între mecanismele de piață și cele de rețea de producție socială (*social provision*). Servicii care fuseseră furnizate anterior de mecanisme de capital social mai informale – îngrijire, asigurare, informare și credibilitate – sunt adeseori oferite pe piață odată cu creșterea prosperității.

Principalele probleme care generează polemici privind natura capitalului social provin din două surse: 1) definirea restrictivă a capitalului social de către unii politologi precum Putnam și colab. (1993), Fukuyama (1995) și Inglehart (1997) și, mai ales, considerăm noi, 2) caracterul uneori circular al argumentelor care implică ideea de capital social, în care produse presupuse ale capitalului social, precum anumite asociații sau organizații, sunt tratate ca indicatori ai capitalului social și, în opinia mea, 3) natura endogenității dintre interacțiunile sociale, încredere și performanță economică și politică. Multe critici la adresa studiilor referitoare la capitalul social au atacat dimensiunea metodologică, indicându-se adeseori confuzii cu privire la cauzalitate, operaționalizările simpliste în care capitalul social este măsurat doar prin nivelurі ale încrederii generalizate, sau eroare ecologică, confundându-se măsuri agregate cu caracteristici ale indivizilor, așa cum se întâlnește, adeseori în cazul lui Putnam. Complexitatea capitalului social face greu de stăpânit relațiile dintre nivelurile micro și cel macro, precum și natura cauzației dintre interacțiunile sociale

încredere, capital social, performanță economică și politică. Pe de o parte, adeseori se neglijează legătura dintre încredere și schimburile economice, discutându-se doar despre generarea încrederii, în timp ce mulți dintre discipolii lui Putnam nu reușesc să sesizeze faptul că asociațiile voluntare nu sunt capital social în sine, ce pot prin ele însele să explice creșterea economică (Foley și Edwards, 1996), ci doar o variabilă structurală ce poate explica dezvoltarea încrederii interpersonale și a celei generalizate, acestea, la rândul lor, putând duce la sporirea producțiilor și la reducerea costurilor de tranzacționare.

O perspectivă convențională asupra relației dintre capitalul social și dezvoltare este cea prezentată de Collier (2002). Cadrul său de conceptualizare pornește de la interacțiunea socială. Perspectiva lui Collier abordează problema încrederii și cea a rețelelor sociale, făcând inteligibilă chestiunea endogenității.

Interacțiunile sociale permit accesul la informații, generează credibilitatea unei persoane și permit sancționarea oamenilor. Mai multă încredere și o capacitate mai mare de sancționare a înțelegerilor fac încheierea înțelegerilor mai ușoară. Cu alte cuvinte, se pornește de la premisa că una dintre componentele importante ale costurilor și, prin urmare, a eficienței economice, costurile de tranzacționare, sunt dependente de interacțiunile sociale. Calitatea și cantitatea interacțiunilor sociale, prin care se pot depăși costurile de tranzacționare, dau măsura capitalului social. Folosind termenii lui Collier, putem rezuma structurile și mecanismele tipice interacțiunilor sociale folosite pentru construirea capitalului social. Informațiile despre credibilitate pot fi obținute prin fluxuri de informații unidirecționale, prin tranzacții repetate în rețele ierarhizate (cum ar fi istoria plăților unui client), în timp ce reputația solicită rețelelor să actualizeze reputația agenților care sunt cunoscuți rețelei. Pentru ca reputația să fie un mecanism eficient de construire a capitalului social, agenții dintr-o rețea trebuie să fie suficient de similari, să cunoască aceiași colegi și să aibă aceleași relații de „schimb". Coordonarea poate fi sporită prin flux de informații asociate respectului, recunoașterea experienței și competenței mentorilor, de exemplu. În final, există recompense instrumentale potențiale pentru respectarea regulilor sociale în funcție de norme, reguli și constrângeri comportamentale, impuse de instituții. Pe de altă parte, pot să existe costuri masive aferente încălcării normelor societale (amenzi, încarcerare sau cel puțin ostracizare).

O dezvoltare care a suscitat mare interes a reprezentat-o introducerea diferențierii dintre capitalul social de tip „legătură" și cel de tip „punte" (*bridging* și *bonding*) (Putnam, 2000a, p.22), clasificare aplicată de specialiștii Băncii Mondiale (Narayan, 1999). Capitalul social de tip legătură este compus din legăturile puternice care conectează membri de familie, vecini, prieteni sau parteneri de afaceri. În schimb, capitalul social de tip punte aduce împreună persoane care provin din contexte socio-economice diferite și le asociază prin legături slabe (vezi Granovetter, 1973). Adepții teoriilor putnamiene au susținut că cele două tipuri de legături sunt distribuite diferit în medii sociale deosebite și că au eficiențe specifice în susținerea depășirii dilemelor acțiunii colective. Capitalul social de tip punte a fost promovat, în special ca fiind un ingredient necesar pentru rezolvarea problemelor de producere a bunurilor colective, fiind asimilat cu prezența încrederii generalizate și a participării asociative. Așa cum

[19] Vezi de pildă sinteza lui Middleton, Murie și Groves (2005)

vom sublinia într-un paragraf aparte, astfel de conceptualizări și teoretizări nu sunt întotdeauna susținute de rezultatele de cercetare, fiind necesară nuanțarea abordării relațiilor dintre tipul și cantitatea capitalului social, acțiune colectivă și contextul acesteia.

Relațiile dintre capitalul social și acțiune colectivă

Diferiți autori au identificat mai multe forme de capital social și variatele efecte ale acestora asupra posibilităților de realizare a acțiunii colective. Astfel, Coleman (1990) amintește obligațiile și așteptările, potențialul de informare, normele și sancționarea eficientă, relațiile de autoritate, organizarea socială care poate fi valorificată și organizarea deliberată ca fiind forme ale capitalului social. Toate pot fi exploatate de actori pentru realizarea propriilor interese. Alți autori, citați de Ostrom și Ahn (2002), au identificat ca forme de capital social cu utilizare instrumentală: relațiile de rudenie și cele familiale, rețelele sociale sau viața asociativă, legături transsecționale - adică relații care depășesc granițele unor grupuri de status sau economice, capitalul politic, cadrul instituțional sau cel al reglementărilor și normele sociale și valorile. Acestea au în comun calitatea de a fi modalități prin care actorii se organizează singuri.

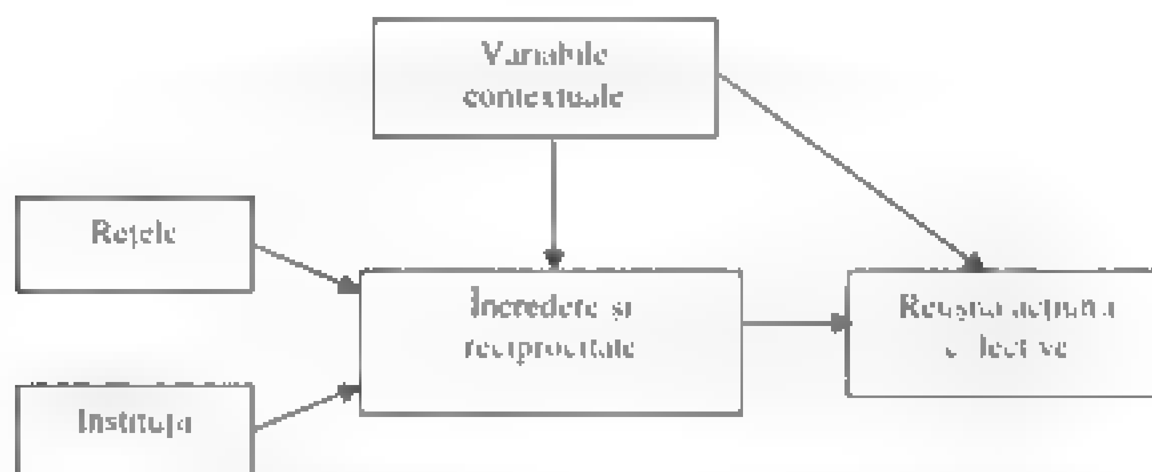

Figura 1. Forme ale capitalului social și legătura lor cu realizarea acțiunii colective (Ostrom și Ahn, 2001)

Analiza celor doi autori trece în revistă trei forme de capital social, relevante în explicarea acțiunilor colective: 1) încrederea și norma reciprocității, 2) rețelele și angajamentul civic și 3) reguli și instituții formale și informale. Tratarea problemei se face în cadrul conceptual al celei de-a doua generații de teorii privind acțiunea colectivă. Acestea au plecat de la observația că ipotezele empirice ale teoreticienilor din prima generație – în frunte cu Olson și cu Hardin – nu sunt decât în cazuri sporadice valabile, acțiunea colectivă fiind mult mai frecventă decât se presupune în teoria inițială, mai ales datorită eterogenității preferințelor actorilor implicați în rezolvarea dilemelor sociale.

Cu toate acestea, pentru modelarea reușitei acțiunii colective, modelul lui Ostrom și Ahn are câteva limitări majore. 1) Lipsesc câteva categorii de factori pe care diverse cercetări le-au evidențiat în legătură cu capacitatea colectivităților de a-și rezolva problemele prin acțiune colectivă: factorii psihologici, valorile, atitudinile sau normele sociale, altele decât încrederea sau norma reciprocității, capacitatea de

organizare – sau leadershipul și capacitatea situațiilor adverse de a stimula cooperarea între membrii aceleiași comunități (solidaritatea reactivă). În plus, toate aceste caracteristici pot fi subsumate conceptului de capital social. 2) Pe de altă parte, autorii americani ignoră, aparent, faptul că, în anumite cazuri, ceea ce constituie o precondiție a reușitei acțiunii colective poate fi chiar o frână în calea ei (Portes și Landolt, 1996; Woolcock, 1998). Nu se poate trece cu vederea faptul că un exces de integrare socială poate produce efecte nedorite față de producerea sau distribuirea bunului colectiv. Nu doar rețelele închise constituie o precondiție a reușitei acțiunii colective, ci și capacitatea colectivității de a accesa resurse din afara acesteia, prin legături exterioare autonome. 3) Anumite caracteristici individuale, care nu indică imediat capitalul social, sunt în legătură directă cu probabilitatea individuală de participare. Este vorba, în primul rând, de resursele individuale manifeste în diverse variabile de status, care determină miza participării, posibilitățile de investiție. 4) În fine, modelul celor doi ignoră diferențele de nivel de agregare dintre diversele clase de caracteristici deosebiri care afectează atât deciziile metodologice în studiul acțiunii colectiv, cât și explicarea fenomenelor colective în sine.

Astfel, în locul modelului din figura de mai sus propunem unul mai complex, care depășește discuția despre impactul capitalului social asupra succesului acțiunii colective ținând cont, pe de altă parte, de circumstanțierile din rândurile de mai sus.

Spre deosebire de modelele olsoniene, „capitalul social” aduce serioase îmbogățiri ale înțelegerii dinamicii acțiunii colective. Pe de o parte, locul actorului egoist și atomizat este luat de unul care este inclus în rețele, instituții, organizații (vezi Granovetter, 1985), iar pe de altă parte, de actori sociali care manifestă diferite „orientări sociale”, printre care egoismul constituie doar o varietate, sau se subordonează unor valori, atitudini ori norme, care le orientează deciziile economice. Recunoaștem, alături de factorii introduși de Ostrom și Ahn în modelul lor, contribuția lui Portes și Sensenbrenner (1993) la clasificarea formelor capitalului social care influențează acțiunea economică. Acestea la un loc, împreună cu o formă a capitalului uman – capacitatea organizatorică a unor membri ai comunității (*leadership*), care derivă cel mai adesea din experiențe anterioare de organizare, constituie, de fapt, cadrul în care se dezvoltă majoritatea situațiilor de acțiune colectivă. Variabilele care intervin în modelul determinării sociale a reușitei acțiunii colective vor fi tratate pe larg în capitolele următoare. Ele ating chestiuni care sunt relevante pentru problematica capitalului social, cum ar fi cea a motivațiilor sociale, legată direct de cea a încrederii și a credibilității, sau cea a preferințelor endogene, care este o problemă cheie în anumite modele evoluționare ce utilizează aparatul conceptual al teoriei jocurilor.

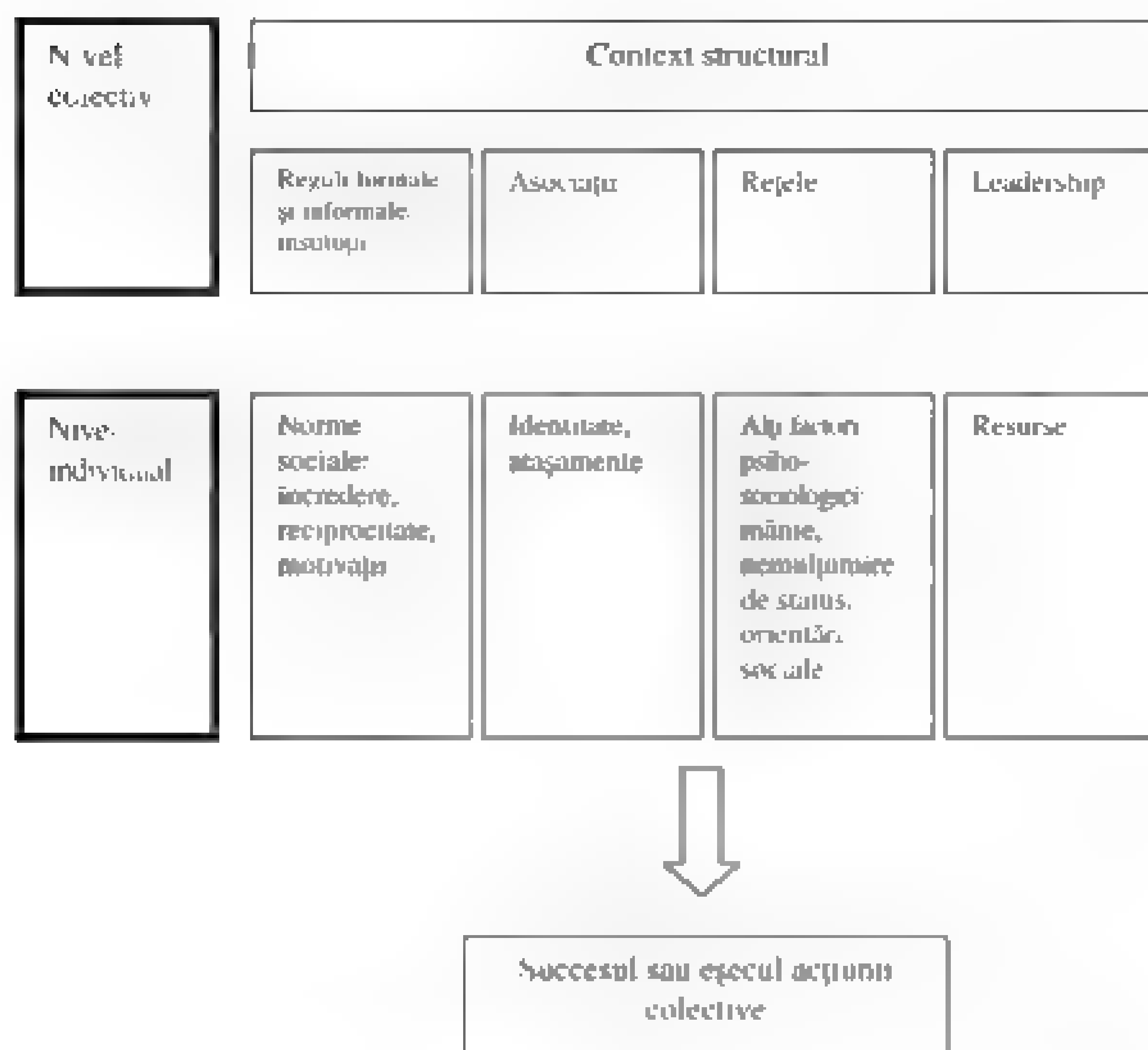

Figura 2. Model al acţiunii colective de succes

Factori psihologici

Abordări ale mişcărilor sociale au propus mai multe explicaţii ale activismului, care sunt reductibile la stări psihologice sau trăsături de personalitate ale indivizilor. McCarthy, McAdam şi Zald (1988b) enumeră autoritarismul, dorinţa de a atinge consistenţă cognitivă şi deprivare relativă. Chiar şi un conflict oedipian nerezolvat între bărbaţii activişti şi taţii acestora a fost folosit pentru a explica mişcările studenţeşti. Deşi pare puţin plauzibilă, o astfel de interpretare freudiană a putut fi derivată şi din datele Re-ETGACE[31] pe România, în care, contrar aşteptărilor, o amintire negativă a părinţilor s-a remarcat în mai multe cazuri (Dodescu et al., 2004).

Mai recent, conceptul de mânie a dobândit notorietate în studii privind mişcările sociale, ca fiind principalul motiv aflat în spatele implicării în acţiuni politice de protest (Ost, 2004). În timp ce în teoria lui Ost, mânia este doar un factor intermediar între situaţiile definite social şi acţiune, pentru Kemper (1978) acţiunea este determinată de mânia provocată de restricţii în autonomia indivizilor. Atribuirea

[31] Re-ETGACE – Reviewing Education and Training for Governance and Active Citizenship, proiect de cercetare finanţat de Uniunea Europeană prin Programul Cadru 5, în perioada 2002-2004.

cauzelor participării mâniei este apropiată de ipotezele care explică angajarea în mişcări sociale prin nemulţumiri. Rezultatele unui număr important de studii empirice (Klandermans, 2007) sugerează faptul că nemulţumirile nu sunt întotdeauna importante în producerea mişcărilor sociale ori a participării comunitare, sau că efectul statistic al nemulţumirilor asupra participării ar masca faptul că nemulţumirile sunt corelate cu alte caracteristici importante, precum integrarea în reţele de la nivelul vecinătăţii sau ataşamentul faţă de comunitate. Ne putem aştepta, într-adevăr, ca persoanele care se simt ataşate de vecinătate să fie mai atente şi mai conştiente de problemele acesteia.

Apropiate de argumentul deprivării relative sunt teoriile care explică implicarea în mişcări sociale prin nemulţumire de status (Lipset şi Raab, 1978) şi inconsistenţă de status (Lenski, 1956). Evidenţele empirice care să susţină aceste teorii sunt slabe (vezi Wood şi Hughes, 1984), cu toate încercările continue de a explica activismul din mai multe domenii, mai ales în politică şi mişcări sociale, folosind explicaţiile legate de status[21].

Un alt factor psihologic puţin studiat, dar la fel de important, este orientarea latentă către activism social la care s-a făcut referire de către mai mulţi cercetători (de exemplu Brady, Verba şi Schlozman, 1995). Simţul comun şi prevederea metodologică sugerează posibilitatea existenţei unui factor latent, de natură psihologică, care este identificabil cu o mai mare predispoziţie de implicare în acţiune colectivă, în sprijinirea costurilor sau pentru a conduce acţiunea. Acest factor este văzut ca o variabilă reziduală care explică ce rămâne ne-explicat de alte teorii sau ca o a treia variabilă explicativă pentru relaţiile dintre alte caracteristici din studiile non-experimentale, cum este cazul majorităţii din acest domeniu.

Factorii psiho-sociali sunt relevanţi în multe modele ca mediatori între factorii socio – culturali şi implicare. Un astfel de factor este eficacitatea percepută. Eficacitatea exprimă reprezentarea/evaluarea pe care o realizează persoana cu privire la capacitatea de a controla circumstanţele importante ale vieţii. Un astfel de factor important este sentimentul eficacităţii sinelui (*self efficacy*), un concept dezvoltat de Bandura şi colaboratorii săi (vezi Bandura, Freeman şi Lightsey, 1999) şi care este într-o relaţie de cauzare reciprocă cu implicarea actuală şi reuşită. Persoanele care au nivelurі reduse ale eficacităţii nu consideră că ceea ce fac ele poate induce schimbări importante şi, prin urmare, au o probabilitate redusă de a se implica în diverse forme de participare comunitară (de exemplu Perkins, Brown şi Taylor, 1996).

Orientări sociale şi dileme sociale

Cercetările privind orientările axiologice au căutat să stabilească existenţa unor diferenţe individuale stabile în preferinţele pentru distribuţii particulare ale rezultatelor pentru sine şi pentru alţii (Kollock, 1998). Deşi teoretic sunt posibile multe orientări axiologice diferite, studiile s-au concentrat pe 4-5 combinaţii de rezultate proprii şi ale partenerilor:

1) **cooperarea** – preferinţa pentru rezultatele care maximizează câştigul comun
2) **individualismul** – preferinţa pentru maximizarea propriului câştig.

21 Vezi, de exemplu, analiza empirică publicată de Sandu în 2004.

3) **competiţie** - preferinţa pentru rezultatele care maximizează câştigul relativ (sau diferenţa dintre câştigul propriu şi cel al partenerilor);
4) **altruismul** - preferinţa pentru maximizarea câştigurilor celuilalt;
5) **agresiunea** (sau **invidia**) - care caută să minimizeze câştigurile celuilalt, fără preocupare pentru propriul câştig.

Aşa cum vom constata şi în lucrarea noastră, cei mai mulţi indivizi pot fi clasificaţi în cooperanţi, competitivi sau în individualişti. Evident, rezultatul este dependent de structura jocurilor descompuse utilizate pentru măsurarea orientărilor axiologice, un exemplu de asemenea modalitate de măsurare fiind prezentat în acest material.

Studiile recente (Van Lange, 1999) au arătat că orientările sociale tind să fie stabile în timp, că prezic comportamentul efectiv, precum cel de ajutorare şi că sunt corelate într-o manieră semnificativă cu alte trăsături de personalitate, cât şi cu descrierile de personalitate făcute de colegi şi prieteni.

Studiile rezumate de Kollock (1998) sugerează faptul că persoanele cu orientări axiologice diferite se comportă în maniere diferite atunci când trebuie să soluţioneze aceeaşi situaţie obiectivă, de genul dilemelor sociale modelate prin celebrele jocuri (Dilema Arestatului, Laşul şi Asigurarea). Kelly şi Thibaut (1986) susţin că indivizii transformă adesea, la nivel subiectiv, un anume joc şi îl joacă de parcă ar fi un alt joc. Cunoaşterea faptului că oamenii acordă de obicei ponderi diferite rezultatelor proprii şi celor ale partenerilor în situaţii de dilemă socială, ne ajută să înţelegem diferitele rate de cooperare în situaţiile acoperite de studiile de acest gen. În fine, cercetările privind acest domeniu au atestat faptul că modificarea opţiunilor pe baza experienţelor anterioare este specifică categoriilor de orientări sociale: cooperanţii şi altruiştii însuşându-şi uşor opţiunea non-cooperantă ca urmare a exploatării, în timp ce egoiştii, competitivii şi agresivii nu asimilează strategia cooperării în urma unor situaţii în care au fost trataţi cooperant.

Mai multe cercetări susţin ipoteza determinării alegerilor operate în situaţii de dilemă socială de orientarea socială a persoanei. Astfel, Liebrand şi colaboratorii (1986) găsesc o asociere semnificativă între calitatea de a fi clasificat ca şi cooperant sau competitiv şi preferinţa pentru opţiunea cooperantă în jocuri de tipul Dilemei Arestatului. Totuşi, în mod curios, o sinteză largă precum cea a lui Kollock nu face nici o trimitere la studii care ar releva o relaţie directă între orientare socială şi opţiunile în dileme sociale.

Evident, este întemeiat să ne întrebăm dacă participarea în iniţiativele de dezvoltare ale vecinătăţilor urbane este determinată de orientarea socială a celor care iau deciziile privind participarea. Răspunsul la o asemenea întrebare ar purta mai multe calităţi: pe de o parte ar verifica validitatea ecologică a teoriilor orientărilor sociale, care, ca orice teorie psihologică occidentală, suferă la capitolul credibilitate deoarece verificările empirice s-au realizat mai ales pe studenţi, iar pe de alta, ar permite aprofundarea mecanismelor prin care caracteristicile individual psihologice se agregă în situaţii de decizie colectivă, pentru a produce rezultate relevante din punct de vedere social şi economic. Din păcate, datele pe care le avem la dispoziţie nu măsoară orientările sociale, astfel că o verificare directă a propoziţiilor acestei teorii nu este posibilă.

Cultură și decizie în dileme sociale

Mulți autori consideră normele și valorile ca fiind dimensiuni ale capitalului social. Acțiunea umană este reglată de așteptări și credințe care sunt clar sociale. Din vasta și, aș spune eu, insuficient sistematizata literatură de sociologie și antropologie dedicată participării, se pot reține mai multe niveluri de analiză relevante în contextul lucrării de față: problema orientărilor sociale, problema limitelor culturale ale raționalității economice de tip maximizant și modelele culturaliste ale comportamentului participativ. În timp ce prima abordare se adresează chestiunii acțiunii colective în general, celelalte două, mai ales modelele de tip „cultură civică", țintesc direct problema participării.

Perspective culturaliste asupra participării

În anii 50 și 60 exista o viziune larg răspandită, conform căreia acțiunea este determinată de raportarea indivizilor la norme și valori, componente abstracte ale culturii înțelese ca o suprastructură simbolică autonomă, care determină judecățile și alegerile indivizilor. O analiză a consistenței teoretice și a evidențelor empirice în favoarea unei asemenea perspective oferă un rezultat mai mult negativ. La nivelul presupunerilor, perspectiva culturală a fost acuzată că este idealizată și metafizică (Alexander și Smith, 1993). Cercetarea, pe de altă parte, a trebuit să admită că „rolul atitudinilor individuale în formarea activismului trebuie să fie văzut ca fiind limitat" (McAdam, McCarthy și Zald, 1988, p. 706). Mai mult chiar, în cazurile de potrivire, testarea relațiilor dintre atitudini și comportament ridică probleme de endogenitate. Urmând numeroasele critici ale analizelor culturale ale participării sociale, în deceniile recente au fost realizate numeroase studii importante, care au încercat să traseze particularitățile culturale ce conduc sau sunt opuse unui stil de viață participativ social. Chiar și un strict adept al teoriei alegerii raționale, cum este Elster (1989), admite că cei care se implică primii în acțiuni colective fac asta motivați de conformitate față de norme și doar cei care îi urmează fac aceasta ca urmare a unor calcule instrumentale.

Au fost mai multe încercări de a conceptualiza sistemul de credințe, norme sau valori și atitudini care explică participarea, mai ales în domeniul politic sau al societății civile, cum este bine cunoscuta „Cultură civică" (1989) a lui Almond și Verba (1963), ce distinge între culturi civice participative, dependente și parohiale. Bellah și Hammond (1980), care vorbesc despre religia civică, se referă la argumentele pentru implicare civică ca la „limbaje secundare ale responsabilității sociale" ale practicilor de angajare pentru binele public. Alții, cum este Inglehard (1990), se referă la cultura civică ca la un spațiu autonom care explică, printre altele, pregătirea de a contribui la binele public. Într-o încercare, ce merită menționată, de a revitaliza paradigma culturalistă folosind argumente structuraliste, Alexander și Smith (1993) consideră codurile culturale ca resurse pentru a da seamă de acțiuni și pentru a vedea cultura ca parte a instituționalizării structurii sociale, adăugându-i acesteia puterea normelor.

În perspectiva normativă a acestui curent de gândire, care este mai puțin preocupat de autonomia ontologică a culturii – acesta fiind motivul pentru a o numi de asemenea durkheimiană, implicarea este expresia solidarității care derivă din norme sau din identitate (cum este cazul argumentului din superbul eseu al lui Craig Calhoun asupra participării studenților chinezi în mișcarea din Piața Tian-An-Men, 1991).

O contribuție importantă la analiza culturală asupra acțiunii colective a fost introdusă de accentul asupra cadrelor mișcărilor în cercetarea asupra mișcărilor sociale. Comunalitățile culturale și/sau interacțiunile frecvente dintre grupuri pe de o parte, și promovarea solidarității interne, pe de altă parte, încurajează apariția unor moduri omogene de a vedea interesele grupului și poziția grupului față de alții. Mobilizarea în acțiune colectivă presupune judecarea situației grupului ca fiind nedreaptă, dezagreabilă, precum și trecerea de la blamarea de sine la blamarea sistemului pentru situația existentă (McAdam, 1982). O astfel de trecere necesită anumite vederi despre lume, anumite moduri de analiză a situațiilor de viață prin criterii de corectitudine și de atribuire a cauzelor. Seturile de „credințe și acțiuni orientate spre scop, care inspiră și justifică acțiuni și campanii ale organizațiilor de mișcări sociale" (Benford și Snow, 2000 p. 612), au fost numite „cadre ale acțiunii colective". Cadrele de acțiune colectivă susțin mobilizarea consensului și acțiunii în cazul protestatarilor, prin identificarea problemelor și atribuirea cauzelor acestora, prin indicarea soluțiilor și acțiunilor necesare pentru remedierea situației și, în final, prin oferirea vocabularului de motive care sprijină implicarea (Snow and Benford, idem). Recrutarea participanților și implicarea durabilă necesită deseori alinierea cadrelor acțiunii colective la cadrele mai generale, sisteme de credințe și interpretări acceptate de un număr mare de persoane. Cadrele acțiunii colective își au originea în „cadre fundamentale" (*master frames*), care slujesc la înțelegerea generală a situației individului sau a colectivității. Contrar acestei concepții, Small propune noțiunea de *cadru narativ al vecinătății*, care ar fi „setul în permanentă schimbare, dar în același timp concret, de categorii" (Small, 2002 p. 42), prin care membrii ai unei vecinătăți înțeleg vecinătatea, îi atribuie o anumită simbolistică, calități și istorie posibil mitizat. Astfel de codificări ale contextului spațial al locuirii sunt capabile să potențeze mobilizarea unor rezidenți care, în raport cu diversele modele ale participării, ar avea șanse mici să se implice în realizarea unor proiecte comune. Evident că o puternică încărcătură simbolică a acestor cadre traduce în termenii analizei culturale atașamentul rezidenților față de vecinătate.

Vocabulare de motive ale participării sociale

În literatură putem găsi mai multe încercări de a ordona diferitele motive invocate pentru că susțin implicarea în acțiuni colective. După Clark și Wilson (1961), aceste motivații provin din trei mari categorii: 1) motivații materiale, cele mai legate de ideea de beneficii extrinseci ale acțiunii, 2) motivații de solidaritate, care se referă la implicarea susținută din rațiuni de solidaritate, reciprocitate, conformism la norme și protejare a stimei de sine și 3) motivații funcționale, care reflectă satisfacția indusă prin contribuția la realizarea unor obiective valorizate pozitiv social.

Urmând stagiile dezvoltării morale teoretizate de Kohlberg (vezi Gross, 1994), observăm o tipologie similară a motivațiilor pentru implicare în acțiuni colective cu costuri ridicate: 1) motivații legate de beneficii financiare sau frică de pedeapsă, caracterizată de o perspectivă morală preconvențională, 2) urmând diferite norme sociale, fie ele religioase sau comunitare, în vederea obținerii aprobării sociale care corespunde fazei convenționale a dezvoltării morale, și 3) supunere față de principii morale universale, care sunt deasupra normelor comunității și se bazează pe o concepție a autonomiei umane, obiectivitate și responsabilitate morală (Gross, idem, p. 467).

Printre clasificările mai recente ale motivelor de implicare în acțiuni colective de la nivelul comunității este cea a lui Batson (1994) care distinge între egoism, altruism, colectivism și principialism.

În literatura românească găsim clasificarea motivelor de a fi un cetățean activ, realizată de Dodescu și Hatos (2004). Analizând motivele pentru acte cetățenești, autorii au utilizat un cadru care diferențiază între **motivațiile orientate către sine** și cele **orientate social**. Motivațiile orientate către sine sunt de asemenea separate între motivații intrinseci și extrinseci. **Motivațiile intrinseci** includ satisfacția și plăcerea oferite de muncă sau de echipă, de atingerea viselor sau vocației sau prin înțelegerea activismului sub formă de joacă.

Motivațiile extrinseci sunt mult mai diverse. Ele includ, aproximativ ca ordine a importanței, motivații ca: 1. nevoia de apreciere, prestigiu sau dezvoltare socială, 2. frică de eșec, 3. nevoia de realizări personale autonome, 4. sentimentul de a fi util, 5. răspândere sau devotament pentru o misiune, 6. motivații materiale (economice), 7. exemplul oferit de părinți, 8. competiție, 9. responsabilitate formală, 10. nevoia de schimbare a stilului de viață, 11. nemulțumire cu activitatea anterioară, 12. utilizarea bună a resurselor personale, 13. răspuns la un alt actor motivant, 14. nevoia de evadare, 15. călătorii.

Motivațiile orientate social, culese din partea subiecților, pot fi de asemenea grupate în trei mari categorii: una include, ca o dorință generală, accentul pe schimbare a lucrurilor, a doua înregistrează realizarea schimbării, iar ultima derivă din nevoi concrete ale altora ce trebuie rezolvate.

Studiile de participare comunitară pun problema normelor și a motivelor în formule destul de eterogene. Considerat ca fiind o dimensiune a capitalului social, sentimentul datoriei explică o parte din participarea comunitară în studiul lui Le Feber (2004), studiu realizat într-un cartier olandez implicat într-un program de dezvoltare comunitară.

Încredere și reciprocitate

Încrederea este cel mai general factor care facilitează cooperarea voluntară. Unii autori au redus chiar ingredientele esențiale ale cooperării la încredere[22]. Nu este de mirare, având în vedere că alte forme de capital social contribuie la acțiune colectivă în mod eficient aproape întotdeauna prin stimularea încrederii dintre actori.

Încrederea a fost conceptualizată în variate feluri în tratările aferente problemei capitalului social. Astfel, în studii recente precum cea a lui Torvik (menționată de Ostrom), ea nu este tratată ca o formă a capitalului social, ci ca un rezultat al altor forme de capital social prin care acestea devin relevante pentru dezvoltarea economică. Pe de altă parte, consideră Ostrom, există alte aspecte ale încrederii care o fac ireductibilă la forme ale capitalului social.

Dintre multele definiții ale încrederii, Ostrom o menționează pe cea a lui Gambetta, care o consideră „un nivel particular al probabilității subiective cu care un actor evaluează un alt actor sau un grup de actori că acesta sau aceștia vor realiza o acțiune anume" (Gambetta, 2000, p. 216). Astfel, încrederea permite celui care are încredere să realizeze o acțiune care implică riscul unei pierderi, dacă cel crezut nu

[22] Vezi Lohmann și Centano citați de Mihai (2001)

face ceea ce se așteaptă de la el. Astfel, încrederea și credibilitatea sunt esențiale pentru ducerea la bun sfârșit a multor tranzacții complexe din lumea modernă, precum în clasicul exemplu al comerciantului care acceptă să dea clientului produsul chiar înainte de a primi contravaloarea sa. Câștigătorul premiului Nobel pentru economie Kenneth Arrow recunoaște că „în mod virtual toate tranzacțiile comerciale au în ele un element de încredere, cu siguranță cele care se desfășoară în timp. Se poate susține în mod plauzibil că o mare parte din subdezvoltarea din lume poate fi explicată prin lipsa încrederii reciproce" (Arrow, 1972, p. 357). Supravegherea și controalele de la ieșirea marilor centre comerciale din România, care constituie o caracteristică a adaptării marilor rețele de comerț cu amănuntul din Occident la realitățile culturale din țara noastră, arată în mod concret modul în care sunt afectate tranzacțiile de către lipsa de încredere reciprocă: verificările presupun plata unui mare număr de angajați, care sporesc prețul achitat de clienți, la care se adaugă și costurile psihologice determinate de stresul controalelor, resimțite de către cei implicați ca penibile. Economia românească abundă de astfel de exemple care certifică precaritatea încrederii interpersonale (cum ar fi garanțiile multiple solicitate până recent la acordarea de credite).

Exemplele de mai sus fac referire la o caracteristică destul de general formulată a oamenilor, și anume cea a încrederii interpersonale. Dezvoltările recente ale teoriilor capitalului social au arătat necesitatea distingerii între diferite tipuri de încredere interpersonală.

O problemă care se pune adeseori este aceea a endogenității încrederii, pe care se bazează capacitatea capitalului social de a reduce costurile de tranzacționare și, prin urmare, de a facilita acțiunea colectivă. Ostrom arată că o problemă importantă a specialiștilor este aceea de a distinge între încrederea care este reductibilă la alte forme de capital social și încrederea ireductibilă la alte forme de capital social. Încrederea dintre oameni poate fi explicată prin mai mulți factori, care au fost evidențiați în studiile despre acțiune colectivă. Acești factori, consubstanțiali capitalului social, sunt interacțiunile repetate dintre indivizi, rețelele orizontale dense și regulile și instituțiile. Așa cum se spune, aceste variabile modifică structura de stimulente a celui care are încredere. Ca rezultat, cel care are încredere știe structura de stimulente în care decide cel în care are încredere, datorită naturii repetitive a interacțiunilor dintre ei, existenței altor membri ai rețelei care monitorizează acțiunile celui în care se are încredere și/sau datorită regulilor sau legilor care pedepsesc sau recompensează pe cel în care se investește încredere. Încrederea, care duce la crearea de capital productiv, este doar rezultat al altor forme de capital social. Tipul de încredere care se bazează pe interacțiunile dintre actori este denumit **încredere strategică** de Bădescu (2001, p. 130).

La nivel teoretic, credințele celui care are încredere pot să fie independente de condițiile obiective. Poți avea încredere, în mod eronat, în cineva care nu este de fapt credibil, și să înregistrezi pierderi. Deducem că încrederea, în calitate de credință subiectivă, nu poate fi susținută pe termen lung dacă nu este verificată frecvent de către comportamentul celui în care se are încredere. Astfel, când spunem că o societate are niveluri mari de încredere, spunem de fapt că membrii săi sunt de încredere, caracteristică ce derivă, așa cum remarcă Collier (2002), din interacțiunile sociale. Încrederea presupune, de asemenea, credibilitatea celui care are încredere. Este posibil

ca o persoană care nu este de încredere să aibă încredere în altă persoană. Cu toate acestea, pare destul de rezonabil să presupunem că niveluri mai mari de încredere manifestă cei care sunt la rândul lor credibili ca un efect de proiecție, astfel că o colectivitate cu nivel de încredere mare nu înseamnă un grup mai mare de naivi, ci o colectivitate de indivizi care prin interacțiuni repetate au construit credințe reciproce de încredere.

Există aspecte ale încrederii care nu pot fi reduse la structura situației de interacțiune. Atunci când actorii implicați în tranzacție nu se cunosc, nu se pune problema repetitivității interacțiunilor dintre ei, nu fac parte din aceleași rețele, singurul factor care contează sunt credințele celui care are încredere în populația din care face parte cel care solicită încredere. Altfel spus, **prejudecățile** despre membrii diferitelor grupuri determină modalitățile și nivelurile probabilității implicării în acțiuni colective cu aceștia. Când persoanele sunt dispuse să intre în tranzacții mai degrabă cu membrii unui grup decât cu persoane din alte categorii, spunem că manifestă **încredere particularizată** (Bădescu, 2001). Se poate argumenta că atât încrederea strategică, cât și cea particularizată, influențează probabilitatea de realizare a tranzacțiilor prin calcule raționale bazate pe credințele privind calitatea indivizilor sau a membrilor unor grupuri, intrând în aceeași mare categorie a încrederii strategice, indiferent dacă sunt întărite prin interacțiuni directe sau nu între actori (Bădescu, 2001, p. 134).

Un alt factor care nu poate fi redus la structura situației și care determină măsura încrederii acordate altor persoane este **orientarea socială**. Ne putem imagina indivizii ca fiind dispuși pe un continuum al măsurii în care sunt dispuși să acorde încredere în alții, unde la o extremă sunt cei care cooperează întotdeauna, chiar în lipsa acelor atribute ale situației care fac partenerii mai credibili, iar la altă extremă sunt poziționați cei care nu cooperează niciodată, indiferent de context. Orientarea socială cooperantă necondiționat pare a fi termenul psihosociologic cel mai apropiat de **încrederea generalizată**, care este și tipul de încredere cel mai utilizat în dezbaterile privind natura capitalului social. Încrederea generalizată este conceptualizată ca o „valoare centrală care se manifestă prin optimism și încrederea față de ceilalți și prin convingerea că mediul exterior individului poate fi controlat" (Bădescu, 2001, p.129). Datele empirice sugerează faptul că foarte puțini indivizi sunt cooperanți necondiționali. Dimpotrivă, pe lângă rețele și instituții, judecățile de echitate și corectitudine afectează probabilitatea ca persoanele să adopte cooperarea condițională în situații de acțiune colectivă. Încrederea generalizată este ingredientul considerat necesar pentru funcționarea performantă a societăților capabile să își rezolve problemele prin producție de bunuri colective. Sursa ei este incertă – studiile recente indică mai degrabă că este exogenă (Rothstein, 2000; Stolle, 1998) participării în asociații și interacțiunilor repetate – constatare contrară ipotezelor faimoase ale lui Putnam. În același material citat, Rothstein (op. cit.) formulează o ipoteză îndrăzneață, excentrică față de tradiția teoriei alegerii raționale: încrederea generalizată își are originile în mărcile identitare ale grupului, care orientează prin conținutul „memoriei colective" așteptările indivizilor privind comportamentul celorlalți sau al instituțiilor. Dacă ipoteza lui Rothstein este adevărată, posibilitățile de intervenție prin soluții de genul dezvoltării comunitare sau a educației pentru stimularea încrederii generalizate, sunt destul de limitate.

O altă formă importantă de capital social este **norma reciprocității**. Reciprocitatea este o normă morală personalizată, precum și un model al schimbului social. Ostrom a definit (1998, p. 10) reciprocitatea ca implicând o familie de strategii în situațiile de acțiune colectivă printre care „1) un efort de a identifica persoanele care sunt implicate, 2) evaluarea probabilității ca ceilalți să fie cooperanți condiționali, 3) o decizie de a coopera inițial cu alții, dacă se crede despre ceilalți că sunt cooperanți condiționali, 4) un refuz de a coopera cu cei care nu răspund în același fel și 5) pedepsirea celor care înșeală încrederea acordată". Norma reciprocității în tranzacții, dacă se respectă, este o resursă colectivă importantă. Faptele bune sunt capitalizate, fiecare dintre acestea așteptând un răspuns similar din partea beneficiarilor (Portes și Sensenbrenner, 1993). Calitatea individului de a fi credibil se suprapune celei de a respecta norma reciprocității și, așa cum arată multe studii experimentale (Ostrom și Ahn, 2001), de a avea o orientare socială cooperantă. Cu alte cuvinte, cineva care respectă norma reciprocității este de încredere și, dacă respectă regulile de judecare a situațiilor de acțiune colectivă descrise de Ostrom, va coopera în situații în care egoiștii preferă să stea deo parte sau să-i exploateze pe ceilalți. Experimentele lui Aan au arătat că în dilemele sociale cu actori cu diverse orientări sociale, dacă sunt destui indivizi neegoiști iar câștigurile materiale din defecțiune nu sunt prea mari, apare un echilibru în care cooperarea reciprocă se menține până aproape de finalul jocului. Cu toate acestea, chiar dacă ponderea neegoiștilor este mare, defecțiunea reciprocă constituie un alt echilibru al jocului. Analizele implică faptul că, pentru ca reciprocitatea să predomine în calitate de model al interacțiunilor sociale, indivizii de încredere trebuie nu numai să depășească tentația de a îi exploata pe ceilalți, dar trebuie și să își coordoneze acțiunile cu succes.

Rolul încrederii în participarea comunitară a fost investigat în contextul interogațiilor privind relația dintre capitalul social și comportamentul participativ. Le Veaux (2004) constată că impactul încrederii asupra participării comunitare este ambiguu. Acest gen de rezultate, precum și exercițiile de conceptualizare de mai sus, subliniază importanța reținerii complexității considerațiilor legate de încredere în modelarea comportamentului participativ.

Resurse și activism

Adepții acestei poziții susțin că implicarea trebuie înțeleasă în primul rând din perspectiva scopurilor și mijloacelor actorilor. Avem astfel o perspectivă weberiană caracteristică promotorilor teoriei alegerii raționale sau individualismului metodologic. Brady, Verba și Schlozman (1999) au argumentat faptul că utilizarea resurselor ca predictori ai participării are importante avantaje metodologice față de modelele atitudinale: atitudinile sunt volatile, greu de măsurat, greu de comparat între indivizi, în timp ce resursele sunt date factuale. Mai mult, evaluarea efectelor atitudinale implică endogenitate, o problemă deja discutată în această lucrare.

Resursele au fost văzute ca un important predictor al participării sociale în mai multe direcții de cercetare. Mancur Olson (1965) a fost primul care a prezis faptul că grupurile eterogene au o mai mare șansă de succes în producerea bunului public, deoarece membrii cu mai multe resurse vor avea mai multe motivații pentru a obține bunul și, mai putem adăuga, mai puține costuri de oportunitate asociate investiției lor. Sinteze din ultimii ani (Varughese și Ostrom, 2001) au arătat că teste empirice ale

ipotezei de eterogenitate produc rezultate diferite, astfel că mecanismul cauzal legând distribuția resurselor de interese și de probabilitatea inițierii și succesului acțiunii colective este mai complex.

În științele politice a fost populară, în anii 70 și 80, explicarea participării politice prin resursele adiționale pentru implicare oferite de un status superior. Lipsa specificării mecanismelor cauzale care leagă statusul socio-economic de participare, în afară de efectul direct al banilor și timpului, a fost corectată ulterior de Brady, Verba și Schlozman (1995) prin introducerea conceptului de competențe civice definite ca și „capacități de comunicare și organizare esențiale acțiunii politice" (p. 273), dar care pot fi definite ca și competențe generale acumulate în timpul vieții și pot fi transmise de la un domeniu la altul. Există mai mulți factori care explică investițiile diferite ale indivizilor cu abilități civice. Unul este educația formală care determină implicare în două moduri (Nie, Junn și Stehlik-Barry, 1996): cei mai bine educați sunt mai capabili să înțeleagă mediul lor, să comunice și să se organizeze în sine, având poziții mai centrale în rețelele sociale. Pe lângă aceasta, locul de muncă, organizațiile de voluntariat și bisericile sunt cadre instituționale în care pot fi acumulate competențele civice. În domeniul mișcărilor sociale au fost acumulate date importante care susțin ideea unei istorii a activismului anterior, care de asemenea crește probabilitatea activismului viitor. Cu toate că *know how*-ul derivat din participare directă poate explica implicarea, alți factori intermediari au fost de asemenea studiați (McAdam, McCarthy și Zald, 1988). De exemplu, în timpul participării la diferite organizații de voluntariat, un actor poate dezvolta o identitate a activistului, împreună cu seturile de roluri corespondente, și caută să acționeze conform acestora. Cu cât este mai lungă istoria activismului anterior, cu atât mai important este rolul de activist în identitatea persoanei respective (Becker, 1963).

Încă o întrebare puțin studiată în România referitor la activism este impactul apartenenței anterioare la organizații voluntare asupra activismului din prezent. Există un motiv evident pentru această situație: în primul rând, istoria democratică este prea scurtă pentru a justifica o istorie a apartenenței în organizații semnificativă, iar în al doilea rând, organizațiile comuniste nu pot fi considerate voluntare, astfel că impactul lor asupra atitudinilor și competențelor civice este greu de evaluat pe baza literaturii existente. Într-un articol recent, Marc Morje Howard (2003) a demonstrat corelația oarecum contrară intuiției între lipsa activismului din perioada comunistă și evitarea implicării în anii de după comunism în Germania de Est și Rusia. Reciproca este, de asemenea, adevărată: referindu-se la membrii partidelor comuniste din fostele republici socialiste de la Estul Cortinei de Fier, Bahry și Silver (1990) au remarcat faptul că aceștia se potrivesc, din multe puncte de vedere, cu imaginea tipică a activistului occidental. Cu toate acestea, impactul apartenenței și activismului în organizații de voluntariat generale, ca și Uniunea Tinerilor Comuniști sau Partidul Comunist, sunt prea puțin studiate. Pentru majoritatea românilor adulți cu vârste peste 35 de ani, aceste organizații au fost singurele în care s-au putut manifesta ca activiști. Au stimulat aceste organizații acumularea de atitudini și competențe civice care să stimuleze activism pe viitor? Au dezvoltat identități de activiști, de persoane care întotdeauna se implică în situații de dileme sociale, care acționează în continuare și motivează participarea celorlalți? Sau, din contră, în urma învățării negative sunt capabile să transforme ideea de voluntariat ca fiind învechită și nelegitimă.

Deoarece resursele pentru participare sunt asociate puternic cu statusul socio-economic, este plauzibil ca disponibilitatea de participare să se transmită de la o generație la alta prin anumite mecanisme de transfer (Beck și Jennings, 1991). O altă dimensiune generală, care determină disponibilitatea indivizilor pentru participare socială, este momentul din ciclul vieții. Cu fiecare tranziție din ciclul vieții, cum este schimbarea de la statutul de necăsătorit la cel de familist, intervin alte seturi de circumstanțe și obligații, încurajând sau îngreunând participarea în situații ca cele descrise în cercetarea noastră. În opinia lui McAdam, McCarthy și Zald (1988), bărbații devin mai participativi după căsătorie, spre deosebire de femei. Bărbații au rețele bazate pe prietenie, care încurajează implicarea, în timp ce femeile se retrag în rețele de familie care sunt mai puțin favorabile participării sociale. Pot fi formulate mai multe ipoteze care leagă caracteristici din ciclul vieții de implicarea cu relevanță imediată pentru acțiunea colectivă de la nivelul scării de bloc. A fi tânăr descurajează implicarea, deoarece alte probleme sunt mai importante, în timp ce persoanele mai în vârstă au mai multe motive de a se implica și mai puține piedici sau probleme care să îi distragă de la problemele comunității. Pe de altă parte, cei mai în vârstă pot găsi dificilă investiția în producerea bunurilor publice, datorită problemelor de sănătate, în timp ce persoanele adulte, cu loc de muncă și familie, pot vedea ca dificilă implicarea datorită lipsei de timp. Pe de altă parte, diversele activități de îngrijire pun părinții în legătură cu membrii ai vecinătății, mărind integrarea în rețelele sociale ale comunității și sporind probabilitatea participării în acțiunea comunitară (vezi Conway și Hachen, 2005).

Statutul rezidențial – Chiriași vs. Proprietari

Locuința este un capital a cărui valoare este corelată cu atractivitatea vecinătății în care este situată. Deținerea unei locuințe îi încurajează, prin urmare, pe oameni să investească timp și bani pentru dezvoltarea comunității (Middleton, Murie și Groves, 2005). În studiul citat, proprietarii au avut o probabilitate de patru ori mai mare de participare în organizațiile locale decât chiriașii, rezultate similare fiind obținute și de DiPasquale și Glaeser (1999), privind corelația dintre statutul de proprietate și aderarea la organizații civice. Numeroase studii au arătat că proprietarii tind să aibă rețele mai puternice în vecinătate și un sentiment mai intens al apartenenței la vecinătate (Filipovic, 2008).

Regimul de proprietate asupra locuinței este corelat cu mobilitatea rezidențială: proprietarii au o probabilitate mai mică de a schimba locuința. Acest aspect este asociat cu atașamentul față de comunitate, cu relațiile pe care persoanele le stabilesc cu cei din comunitate și interesul pentru contribuția la producerea de bunuri publice locale. Kasarda și Janowitz (1974) au descoperit că o pondere mare a proprietarilor în comunitate și mobilitatea rezidențială scăzută contribuie amândouă la sporirea interesului locuitorilor comunităților pentru bunăstarea vecinătăților. Alte cercetări au sublimat faptul că rețelele sociale, legăturile locale și sentimentul atașamentului față de o locație sunt legate de stabilitatea rezidențială (Sampson, 1988).

Rezultatele care arată relația dintre statutul de proprietate și participare socială incită la chestionarea unor presupoziții larg acceptate privind sursele capitalului social. Contrar cu cele presupuse de promotorii capitalului social, care ar fi o precondiție a dezvoltării, unii savanți consideră că, dimpotrivă, dezvoltarea produce capital social.

Motivați de miza valorii proprietăților lor, locuitorii inițiază acțiuni de dezvoltare, intră în interacțiuni frecvente și dezvoltă relații de încredere.

Efecte de clasă

Teoriile conflictualiste asupra activismului social observă că există o corespondență statistică între activismul social (fie acesta politic sau într-o mișcare socială) și apartenență în organizații în clasa de mijloc. Acesta este o dovadă a efectelor de reproducere socială a activismului politic sau voluntar convențional, care elimină vocile indivizilor din clasele de jos. În același timp, activismul contribuie la întărirea avantajelor claselor active. Procesul prin care activismul este legat de politica de clasă a fost dezvoltat în mai multe forme, între care cea mai remarcabilă este teza culturii de clasă sau a habitusului. Ambele teze presupun că membrii claselor identificate pe baza resurselor materiale acționează urmând imperative culturale specifice claselor și transmise inter - generațional prin procese de socializare. De exemplu, McClleland (1961) descrie membrii clasei de mijloc ca fiind cei mai ambițioși, orientați spre reușită, autonomi și activi, spre deosebire de membrii clasei muncitoare care sunt pasivi, orientați spre trecut și supuși. Bourdieu (1979) se referă la conștiința de clasă, numită habitus, care reflectă conexiunile ascunse dintre pozițiile de clasă - ce poate fi descrisă în termenii de capitaluri și alegeri sociale.

Transmiterea culturii de clasă sau a habitusului de la o generație la alta, precum și a seturilor de decizii corespondente referitoare la participarea socială, justifică predicția că leadership-ul, activismul și neparticiparea ar indica corelații cu originea de clasă. Populația din scările de bloc investigate este eterogenă din punctul de vedere al originii sociale, astfel că, deși nu este clar care este relația între clasă și activism în nord-vestul Transilvaniei, construcția unei ipoteze nu este o sarcină simplă. Cu toate acestea, literatura este destul de clară în acest domeniu: cu cât este mai înalt statusul social, cu atât este persoana mai activă, deci ne vom aștepta să avem în primul rând persoane cu origini sociale înalte printre lideri și participanții în acțiuni colective și persoane din clase de muncitori sau agricultură printre cei mai puțin activi.

Participarea celor săraci, resurse, constrângeri și eficacitate

Teoretizările de mai sus pot justifica ipoteze privind ratele mai mici de participare socială înregistrate în colectivitățile mai sărace. O astfel de inferență se poate face pornind de la propozițiile privind importanța resurselor – lipsa acestora și preocuparea pentru acoperirea unor nevoi de bază pot explica în bună măsură apatia celor săraci în fața provocărilor acțiunii colective. Constatarea importanței rețelelor sociale și impactul a coeziunii sociale pentru implicarea în viața comunitară, poate aduce și ea o contribuție în acest sens. Teoria dezorganizării sociale pretinde că condițiile structurale din cartierele sărace produc comunități dezorganizate din punct de vedere social.

În anii '40, Shaw și McKay (1942) au observat că ratele infracționalității din cartierele din Chicago corelau cu nivelurile organizării sociale, pe care ei au definit-o ca tăria și grad de organizare a instituțiilor locale și abilitatea și voința rezidenților de a se implica pentru producerea bunurilor publice și exercitarea controlului social. Cartierele respective aveau, în opinia celor doi, rate înalte ale criminalității din cauza „dezorganizării sociale". Acest factor era asociat cu eterogenitatea etnică, instabilitatea

rezidenţială şi sărăcia vecinătăţii pe care ei le-au considerat factori exogeni dezorganizării sociale. Pe de altă parte, discuţia despre importanţa resurselor şi a sentimentului eficacităţii poate lumina dezbaterile privind capacitatea de mobilizare a persoanelor din categoriile deprivate. Ratele de participare asociativă semnificativ mai mici ale celor săraci şi needucaţi pot fi explicate facil prin faptul că agenda acestora este dominată de chestiuni mai urgente. Un efect de vecinătate, independent de caracteristicile socio-economice ale persoanei, a fost înregistrat de Boardman şi Robert (2000), care au constatat că rezidenţa într-o vecinătate cu rată mare a şomajului şi de dependenţă de asistenţa publică afectează în mod negativ sentimentul eficacităţii personale.

Contrar opiniei generale, şi anume că persoanele din categoriile deprivate au măsuri ale participării scăzute din cauza faptului că au probleme mai presante, O'Brien (1974) aplică logica teoriei alegerii raţionale atribuind problemele de participare ale celor săraci unei dileme a bunurilor publice. În comunităţile sărace, stimulentele pentru implicarea în acţiune colectivă sunt prea puţine, astfel că problema „blatistului" se manifestă acut. În plus, condiţiile din cartier pot determina valorile eficacităţii independent de resurse sau constrangeri. Într-un cartier sărac, cu rată mare a şomajului sau cu indici îngrijorători ai delincvenţei, efortul solicitat de rezolvare prin acţiune colectivă a problemelor poate fi descurajant pentru oricine (Boardman şi Robert, 2000)[1].

Lawless şi Fox (2001) caută şi ei o alternativă la ipoteza „apatiei" săracilor. Ei au găsit că în cazul celor săraci contactul cu reprezentanţii autorităţilor explică la fel de mult din ratele de participare politică ca şi măsurile resurselor şi ale constrangerilor. Interacţiunii trăite negativ cu unii oficiali – în acest caz este vorba de funcţionarii serviciilor sociale publice – conduc la scăderea ratelor de participare politică, în timp ce contactele cu ofiţeri de poliţie, apreciate negativ, determină creşteri ale activismului politic. Factorul moderator al acestor efecte contradictorii poate fi reprezentat de aşteptările diferenţiate faţă de diferitele categorii de funcţionari.

Studiul lui Orban (2006) despre potenţialul de cooperare din blocurile din Ungaria ajunge la constatări care confirmă ipotezele cele mai generale expuse mai sus: rata de participare în acţiune colectivă este semnificativ mai mică în blocurile considerate a fi cu status social scăzut şi este sporită de gradul de dezvoltare al acestora.

Pe de altă parte, judecarea probabilităţii de participare în funcţie de resurse trebuie să ţină cont de raportul dintre acestea şi mizele participării, la fel ca şi de alternativele de realizare a acestora. Când o situaţie poate fi evaluată ca fiind nemulţumitoare, strategiile posibile sunt evadarea, confruntarea sau acceptarea, precum sublinia Hirschmann (1999). Pentru cei cu resurse materiale, insatisfacţia faţă de condiţiile de rezidenţă se rezolvă adeseori cu migraţia către o locaţie mai mulţumitoare. În schimb, pentru unii dintre cei cu resurse mai precare, această soluţie nu este de cele mai multe ori la îndemână, astfel că sunt nevoiţi să accepte situaţia sau să încerce să o schimbe prin acţiune individuală ori prin acţiune colectivă. Astfel, dacă posibilitatea ieşirii din vecinătate face investiţia în bunuri colective nerentabilă pentru cei cu resurse, participarea comunitară poate deveni o opţiune demnă de a fi luată în considerare, în mod paradoxal, în primul rand de către cei mai puţin înzestraţi cu resurse pentru activism din colectivităţile urbane. Aceasta este o ipoteză plauzibilă,

ţinând cont de caracteristicile stratificării sociale şi ale mobilităţii rezidenţiale din România contemporană.

Factori care acţionează la nivel micro-structural

Reţele. Asociaţii

Reţelele sociale nu au doar calitatea de a constitui instanţa prin care se produce întărirea normei reciprocităţii. Reţele dense de schimburi sociale constituie o precondiţie pentru dezvoltarea normei reciprocităţii generalizate. Mai mult, atunci când indivizii de încredere, care vor să coopereze cu alţii, constituie doar o minoritate nesemnificativă numeric, una dintre condiţiile pentru supravieţuirea lor, ca orientare socială, este stabilirea unei reţele între aceştia. Simulările cu strategia TIT FOR TAT au arătat că grupurile minoritare de indivizi cooperanţi, care stabilesc reţele dense reciproce, pot invada cu succes o populaţie majoritară de non-cooperanţi (Axelrod, 1984). În fine, obţinerea de informaţii despre credibilitatea unor actori cu care se preconizează interacţiuni se realizează cel mai eficient prin intermediul unor reţele.

Reţelele au fost clasificate de Putnam şi colaboratorii (1993) în două categorii: **reţele verticale** şi **orizontale**. Cele verticale includ interacţiuni între persoane cu statusuri diferite, în timp ce reţelele orizontale cuprind relaţiile dintre egali. Pentru reuşita acţiunii colective însă contează caracteristicile reţelelor: reţelele orizontale nu permit sancţionarea de jos în sus, ceea ce poate afecta distribuirea echitabilă a responsabilităţilor şi a recompenselor; pe de altă parte, familia şi gospodăria, care constituie reţele dense, nu sunt întotdeauna propice producerii bunurilor colective, datorită nu numai faptului că relaţiile de familie sunt redundante, ci şi pentru că impun obligaţii care pot face imposibilă includerea altora din afara familiei în acţiune. Aceste consideraţii, susţinute de testările empirice, au sugerat ipoteza tăriei legăturilor slabe, formulată de M. S. Granovetter (1973), potrivit căreia „legăturile slabe" suprapuse sunt mai importante decât cele personale intense în vederea susţinerii stabilităţii sociale şi a acţiunii colective. Apartenenţa la reţele multiple de legături slabe oferă, potrivit analizelor empirice, avantaje celor implicaţi în afaceri (Burt, 2000). Narayan şi Pritchett (1999) au descoperit că veniturile gospodăriilor din Tanzania sunt corelate pozitiv cu capitalul social de la nivelul comunităţii: creşterea cu o abatere standard a ratei de participare asociativă produce o creştere cu 20-30% a consumului gospodăriei, o creştere similară cu triplarea stocului de educaţie. Mecanismul cauzal include acces mai facil la credite al celor care sunt incluşi în astfel de organizaţii.

Importanţa reţelelor informale, dar şi a celor formale a fost studiată mai mult în ştiinţele politice, unde a făcut faimă studiul lui Putnam (1993), care a investigat relaţia dintre participarea asociativă şi eficienţa instituţiilor publice din diferitele regiuni ale Italiei. În domeniul socio-economic, o bună parte a cercetărilor au investigat impactul mărimii şi al caracteristicilor reţelelor pentru mobilitatea socială, precum este cazul preocupărilor programatice ale lui Coleman pentru investigarea relaţiilor dintre capitalul social al familiei şi rezultatele şcolare ale copiilor (Coleman, 1988) sau cele care au verificat ipoteza lui Granovetter (1973) prin studii ale pieţei muncii, care au arătat că persoanele cu reţele ample de legături slabe au şanse mai mari de a-şi găsi locuri de muncă satisfăcătoare.

Problema rețelelor sociale nu este epuizată fără a discuta și aspectele negative ale capitalului social. Așa cum remarca Granovetter (1985), conflictul sau alianțele parazite nu pot exista fără capital social. „Este nevoie de tabere pentru un război" (idem). În sociologia economică recentă, partea „întunecată" a capitalului social a fost intens tratată mai ales în deceniul 90. Discuția a fost introdusă de către Granovetter și detaliată de autori precum Portes și Landolt (1996), care au realizat studii extensive în problematica antreprenoriatului etnic. Mai nou, Woolcock (1998) și (2000) a propus modele de îmbunătățire a teoretizărilor relațiilor dintre capitalul social și dezvoltare, mai ales dezvoltare rurală, prin introducerea în modelele explicative și cele predictive a unor dimensiuni care să dea seama de tensiunea dintre capitalul social productiv și cel contra-productiv.

Woolcock (1998) discută dependența șanselor de dezvoltare a colectivităților prin acțiune colectivă, plecând de la constatarea că aceasta nu se poate reduce la nivelul micro al structurii comunitare sau la cel macro al instituțiilor sau al politicilor. Ambele categorii de factori determină șansele de amorsare și de reușită ale acțiunii colective. La nivelul colectivității contează gradul de integrare socială, măsurabil prin densitatea de rețea, dar și dotarea membrilor cu relații autonome în afara colectivității. Realizarea acțiunii colective se poate baza la început pe rețele interne dense, dar astfel de rețele pot deveni brusc contraproductive. Aranjamentele economice reușite pot fi parazitate de către membrii colectivităților în virtutea obligațiilor care se stabilesc între membrii unor rețele închise și dense. Pentru a contracara astfel de tendințe, care derivă din circumstanțierea regulilor universaliste ce ar trebui să organizeze funcționarea unei instituții moderne în contextul unei rețele de tipul „familismului amoral" descris de Banfield (1967), dar și pentru a fi capabili de a iniția tranzacții mai sofisticate pe piețele largi pe care organizația trebuie să le acceseze odată ce a depășit o anumită mărime a operațiunilor sale, membrii colectivității trebuie să fie capabili de relații autonome în afara organizației. Numărul și frecvența acestor relații descriu capacitatea de acțiune autonomă a unei comunități.

Dimensiunea macro este și ea semnificativă, de vreme ce predictibilitatea mediului în care inițiativele de dezvoltare economică operează depinde de funcționarea instituțiilor din afara grupului de beneficiari ai acțiunii colective, cu care organizația intră în contact. Legi ostile sau un sistem de taxare împovărător pot, spre exemplu, descuraja multe soluții de dezvoltare comunitară posibile prin acțiune colectivă. Capitalul social de acest fel corespunzător integrării sociale este identificat de Woolcock în intensitatea relațiilor dintre stat și societate, în ceea ce se cheamă **societate civilă**. Efectul pozitiv pe care aceste raporturi le au asupra șanselor la nivel micro de a rezolva probleme economice este denumit **sinergie** de către specialistul Băncii Mondiale. O relație stat-societate sinergetică se recunoaște în caracterul vibrant al societății civile și are ca efect politici transparente și responsive la cererile exprimate social și la criteriile de justiție socială. Dar și un exces de sinergie poate fi dăunător sau anumite forme ale acesteia, în cazul în care deciziile politice sunt dictate de anumite porțiuni ale societății, în dauna altora sau dacă statul domină societatea prin anumite instituții ale societății civile. O calitate care le este necesară instituțiilor pentru a acționa autonom de arbitrariul anumitor grupuri, fie din zona administrației, fie din cea a societății, este integritatea, ceea ce semnifică mai puțin caracteristici de rețea și mai mult aderența la norme de etică profesională a celor angajați în administrație.

Nu se poate ignora, pe de altă parte, faptul că tipul de reţele predominant într-o societate reflectă măsura în care relaţiile sociale sunt afectate de forţele pieţei şi de intervenţia statului, sau altfel spus, gradul în care o societate este modernizată, în direcţia participării sociale a indivizilor şi a independenţei de relaţii familiale. Cetăţenia socială invocată de Marshall (1950), care cuprinde atât îndreptăţirile cât şi responsabilitatea participării, presupune de familializare, adică atenuarea riscurilor sociale fie prin apel la servicii furnizate pe piaţă, fie prin bunuri colective furnizate la nivel colectiv (Esping-Andersen, 1999). Astfel, este posibilă o mai bună clarificare a unei distincţii populare printre specialiştii în ştiinţele sociale din România, la nivelul analizării impactului reţelelor sociale asupra dezvoltării sociale, şi anume cea dintre relaţiile sociale de tip „legătură” (*bonding*) şi cele de tip „punte” (*bridging*). Participarea civică este în relaţie pozitivă cu implicarea în relaţii slabe, de tip punte, indicate în sondaje, de pildă, de frecvenţa contactelor informale cu colegii de serviciu şi prietenii, în timp ce predominanţa sociabilităţii în cadrul reţelelor de rudenie şi de vecinătate este văzută ca inhibatoare pentru participarea în iniţiative de acţiune colectivă.

Ipoteza evoluţiilor diferite ale sociabilităţii în contexte sociale specifice este susţinută de unele evidenţe empirice care subliniază diferenţe sistematice în relaţiile dintre măsurile relaţiilor sociale - densitatea şi vastitatea reţelelor sociale, încrederea particulară şi cea generalizată, pe de o parte şi indicatorii statusului socio-economic pe de altă parte.

Unele dintre studiile de comunitate abordează şi modul în care factorii ecologici influenţează structurarea reţelelor sociale. Cercetările dedicate vecinătăţilor relevă faptul că distanţa fizică între vecini este importantă pentru stabilirea diferitelor tipuri de relaţii între aceştia. De exemplu, dacă uşile locuinţelor sunt apropiate, sunt faţă în faţă sau dacă locatarii au drum comun, atunci contactul vizual este inevitabil. Apropierea conduce la contact vizual între vecini şi la contact social potenţial (Niţulescu, 2004).

Vom discuta mai jos modul în care o distorsiune liberală asupra participării sociale supralicitează importanţa legăturilor de tip punte şi a participării în asociaţii voluntare pentru posibilităţile de producere de bunuri colective.

Efecte de reţea în participarea socială

Conform unor studii (Gould, 1993; Kim şi Bearman, 1997; Lohmann, 2000; McAdam, McCarthy şi Zald, 1988a) persoanele participă în mişcări sociale sau alte forme de acţiune colectivă mai puţin din raţiuni psihologice sau atitudinale şi mai mult datorită poziţiei lor structurale în lume, care facilitează participarea. Astfel, unul dintre cei mai importanţi predictori ai implicării într-o mişcare socială este situaţia de a cunoaşte un membru al mişcării. McAdam, în studiul bine cunoscut asupra implicării în mişcarea pentru drepturi civile ale persoanelor de culoare din SUA, Freedom Summer (1982), a descoperit că cei care participă la acţiune până la sfârşit au avut o probabilitate de două ori mai mare de a avea legături strânse cu alţi participanţi decât cei care s-au retras mai devreme. De asemenea, reţele strânse inter-personale încurajează lărgirea invitaţiei de a participa şi scad nesiguranţa mobilizării (McAdam şi Paulsen, 1993), constatare care este aplicabilă de asemenea în vecinătăţi sau în organizaţii formale, care oferă, la rândul lor, reţelele necesare. În modelul lor, Kim şi

Bearman (1997) presupun că 1) oamenii răspund la deciziile persoanelor din anturaj cu care au legături de rețea și 2) oamenii estimează probabilitatea că acțiunile lor le vor afecta pe ale altora. Actorii își sporesc interesul în producerea bunului colectiv dacă sunt conectați la actori cu niveluri mari de interes care contribuie cu măsuri importante și invers, își domolesc interesul în cazul în care au legături mai ales cu persoane cu interes redus, care nu participă. Rezultatul principal al celor doi este că acțiunea colectivă se produce doar dacă există o corelație pozitivă între interesul în realizarea acțiunii colective și puterea, sau centralitatea, în rețea. Analizând mai multe mișcări de protest din Germania din perioada căderii Zidului Berlinului, Lohmann (2000) constată că rata de participare la acțiune colectivă sporește accelerat dacă moderații, și nu cei mai fanatici, se implică de la început în mișcări. Pe de altă parte, participarea are adesea în primul rând un rol de semnalizare, nu de producere a bunului colectiv, ci de atragere a altora în acțiune colectivă. Gould (1993) constată pe bază de simulări că densitatea de rețea sporește participarea, dar participarea însăși poate, de la un moment dat, diminua rata de producere a bunului colectiv, deoarece la rate mari de participare încep să contribuie și cei mai puțin entuziaști, care vor duce la o scădere a valorii medii a contribuției individuale și, ca urmare a judecăților de echitate ale celorlalți, să ducă la reducerea contribuției fiecăruia.

Se subînțelege din cele de mai sus că este importantă și locația relațiilor, simpla densitate de rețea a membrilor comunității nefiind în sine un predictor al participării. Oropesa (1992) constată că persoanele care au prieteni atât în afara vecinătății, cât și în interiorul acesteia, au cele mai mari șanse să participe în asociațiile de dezvoltare locală. Deținerea unui număr mare de legături exterioare, apreciate pentru calitatea lor de punți peste goluri structurale prin care fac accesibile informații închise pentru cei care sunt captivi în rețele dense de legături tari, fără o integrare corespunzătoare în rețelele locale, nu predispune în mod necesar la participare comunitară. În același timp, putem considera că rețelele informale intră în competiție directă cu organizațiile voluntare formale în fostele țări comuniste (Howard, 2003), cele dintâi dezvoltându-se în măsură semnificativă datorită funcțiilor lor adaptative din perioada de opresiune. În schimb, organizațiile formale sunt atractive doar pentru cei ale căror rețele au fost destructurate de forțele pieței. Studiul privind excluziunea socială din România al Băncii Mondiale (Anchiria, Chiribuca și Knack, 2003) susține corelația dintre tipurile de rețele și formele participării sociale. Studiul a identificat o categorie a indiferenților din punct de vedere al participării în rețele informale, care au niveluri mari ale încrederii generalizate, dar scăzute ale celei specifice, care participă puțin în rețele informale și acțiune colectivă, dar au o puternică implicare în organizații voluntare.

Relația dintre participarea comunitară și rețelele sociale este una dintre cele mai bine documentate în literatura de specialitate. Conway și Hachen (2005) și Melissa Marschall (2004) citează mai multe studii americane referitoare la participarea comunitară cu rezultate în acest sens. Un studiu al participării comunitare a locatarilor din apartamente sociale din Chicago arată că implicarea individuală depinde de numărul de persoane din vecinătate pe care subiectul le cunoaște, iar această variabilă este corelată pozitiv cu situația de a avea copii. Un alt studiu, realizat în localitatea Lansing din statul Michigan, arată că implicarea în activitățile asociației vecinătății este corelată cu măsurile atașamentului față de vecinătate, indicat de longevitatea

rezidenței și existența legăturilor cu ceilalți membri ai comunității. Participarea comunitară, atașamentul față de comunitate, densitatea și intensitatea rețelelor sociale depind, pe de altă parte, de stabilitatea rezidențială, asociată cu statutul de proprietate (Chaskin, 1997; Kang și Kwak, 2003; Kasarda și Janowitz, 1974; Sampson, 1988). Conway și Hachen (idem) constată în cercetarea lor că oamenii care au locuit mai mult în rezidența lor actuală și cei care au mai multe relații sociale manifestă cea mai mare disponibilitate pentru participare. Cercetarea lui Lelieveldt (2004) subliniază, la rândul ei, importanța interacțiunilor frecvente cu vecinii pentru stimularea participării comunitare. Cu cât o persoană stă mai mult în colectivitate, cu atât mai mult interacționează cu ceilalți membri ai colectivității și devine mai strâns legat de aceștia. Ne așteptăm, prin urmare, ca măsurile participării comunitare în scările de bloc să fie corelate pozitiv cu lungimea rezidenței în colectivitate și cu numărul relațiilor cu vecinii. Potrivit acestei ipoteze, densitatea rețelei scării din bloc este o funcție a mobilității rezidențiale, astfel că mă aștept să găsesc printre cei mai puțin activi membri, pe cei care au cea mai scurtă istorie în colectivitate. Pe de altă parte, cel puțin teoretic, interesul pentru bunul colectiv este constant și acesta nu trebuie luat în considerare. Alte covariate interesante sunt: numărul de copii dar și tipul de legături sociale care descrie sociabilitatea persoanei – participare asociativă, legături slabe, legături exterioare; literatura de cercetare sugerând faptul că relațiile interne puternice, indicator al capitalului social de tip legătură (*bonding*), sunt cele care explică variația participării comunitare.

Reguli formale și informale. Instituții

Într-o definiție largă, regula constituie o prescripție care specifică ce acțiuni sau rezultate sunt necesare, interzise sau permise și acțiunile care sunt autorizate în cazul în care nu sunt respectate regulile. „Regulile sunt rezultatul eforturilor umane de a stabili ordine și de a spori predictibilitatea rezultatelor sociale" (Ahn și Ostrom, 2002). Probabilitatea rezolvării cooperative a dilemelor acțiunii colective este afectată de astfel de prescripții de felul legilor, regulilor administrative sau a deciziilor juridice sancționate de autoritatea publică, pe de o parte, și de regulile operaționale ale organizațiilor cooperatiste stabilite pentru a produce bunuri publice sau a prezerva resurse comune prin acțiune colectivă, pe de altă parte. Astfel, toate aceste categorii de reguli constituie capital social, resursă pentru cooperare.

Regulile formale relevante pentru realizarea cooperării includ aspecte precum regimul politic, domnia legii, sistemul judiciar și libertățile civile și politice. Toate acestea sunt cuprinse în sistemul constituțional și în legi.

O discuție care reiese din teoria formală a acțiunii colective este cea privitoare la capacitatea intervenției unei a treia părți, statul mai exact, în rezolvarea dilemelor acțiunii colective. Punctul de vedere liberal clasic este anti-hobbesian, stipulând că orice intervenție va reduce capacitatea persoanelor de a se auto-administra eficient în scopul realizării propriilor interese. Elinor Ostrom contrazice acest punct de vedere, arătând că legile pot încuraja sau descuraja eforturile oamenilor de a-și rezolva singuri problemele, instituțiile publice putând, în plus, să furnizeze consultanță, informații sau sisteme de monitorizare și sancționare, complementare celor elaborate de către actorii înșiși. „Domnia legii, atmosfera democratică și o guvernare bine structurată constituie capital social valoros pentru orice societate" (Ostrom și Ahn, 2001). Totuși, intervenția

Leviathanului trebuie să se limiteze la asigurarea condițiilor pentru cooperare. Sistemele de auto-guvernare din orice domeniu al interacțiunilor sociale sunt mai eficiente și mai stabile decât cele susținute din afară. Regulile operaționale eficiente pe care aceste structuri și le elaborează și păstrează, la fel ca și rețelele sociale dintre membri și normele pe care le adoptă și respectă în comun, constituie un capital social pe care statul, sau orice alt actor exterior nu-l pot produce, dar care este esențial pentru durabilitatea soluțiilor de gestionare a dilemelor acțiunii colective.

Un set de imperative important pentru sistemele de reguli constituționale, legale sau operaționale, pentru ca acestea să constituie într-adevăr capital social, este ca acestea să fie non-discriminatorii și să asigure egalitate de șanse, să reducă conflictele de interes substanțiale sau culturale și să întărească încurajarea elitei. În plus, grupurile și comunitățile trebuie să dispună de suficientă autonomie pentru a-și formula reguli operaționale proprii în vederea depășirii problemelor de acțiune colectivă. Beneficiile pe termen lung care decurg din elaborarea reușită a unui asemenea set de reguli sunt substanțiale, compensând foarte bine costurile de tranzacționare conținute în discuțiile necesare elaborării lor, mai ales în cazul unor actori neexperimentați în cooperarea reciprocă.

Nu există un set de reguli formale care să garanteze dezvoltarea reușită de reguli operaționale în orice context. Lucrarea din 1991 a lui Elinor Ostrom tratează variabilele de context pe care membrii unor inițiative de acțiune colectivă trebuie să le ia în considerare atunci când își propun elaborarea unui asemenea set de reguli, ca și principalele caracteristici comune ale reglementărilor, procedurilor și funcționării organizațiilor de acest fel care s-au dovedit reușite. Finalitatea practică a lucrării s-a materializat într-un set de recomandări pentru gestiunea organizațiilor de gestiune a resurselor comune.

Roluri în acțiune colectivă – leadership și retragere

Unele studii privind ingredientele necesare ale dezvoltării au semnalat rolul important care revine capacității de acțiune autonomă calificată, capacității de conducere, experienței de conducere și nivelului de instrucție (Krishna, 2001).

În viziunile utopice ale acțiunii comunitare, acțiunea colectivă este rezultatul investițiilor unor cantități și tipuri de resurse similare din partea membrilor. Acțiunea colectivă este, de fapt, adesea un proces eterogen, atât în ceea ce privește inputurile din partea indivizilor, cât și formele în care contribuțiile sunt făcute. O variabilă comună în situațiile de acțiune colectivă este distincția între *leadership* și simpla apartenență. Argumentez nevoia de distincție între cele două roluri menționate mai sus. Cei care au rolurile de conducători, de lideri, sunt capabili să modifice motivațiile membrilor comunității, fiind în același timp beneficiari ai unui sistem distinct de motivare (premii, gratificații sau alte recompense informale precum prestigiul).

Versiunile inițiale ale teoretizării acțiunii colective, cum este cea a lui Olson, nu au argumentat separat locul liderilor în economia acțiunii colective. Rolul special în procesul de mobilizare este sugerat mai târziu doar prin investițiile diferite sau referitor la momentul implicării. Astfel, Marwell, Oliver și Teixeira (1985) admit importanța celor care se implică primii în obținerea bunurilor publice, care pot crea „masa critică" capabilă să schimbe funcția de utilitate a participării pentru viitorii participanți. În același mod, Elster (1989) evită să-i caracterizeze ca iraționali pe cei care contribuie

primii care creează masa critică, atribuindu-le o raționalitate axiologică și numindu-i Kantieni. Cu siguranță, ignorarea rolului liderilor la organizarea acțiunii colective poate fi explicată parțial prin accentul individualist al multor școli care au abordat problema acțiunii colective, conform cărora acțiunea este mai mult sau mai puțin o simplă agregare a deciziilor și acțiunilor unor actori similari.

Chiar și teoriile acțiunii colective din a doua generație au fost circumspecte în introducerea conceptului și a ideii de *leadership* în explicarea acțiunii colective. Lucrările lui Ostrom și Ostrom și Ahn (2001), asupra instituțiilor de acțiune colectivă și impactul capitalului social asupra succesului sau eșecului acțiunii colective, vorbesc rareori despre lideri. O excepție în această direcție de cercetare este, probabil, „Țăranul rațional" al lui Samuel Popkin (1979). Analizând organizarea rezistenței anticoloniale a țăranilor vietnamezi, Popkin recunoaște importanța liderilor și conducerii asupra reușitei organizației. El numește persoana care organizează acțiunea colectivă „antreprenor politic" – concept pe care îl preia de la Frohlich, Oppenheimer și Young (1971) – și îi definește rolul ca fiind acea persoană „care este capabilă să investească timp și resurse pentru a coordona contribuția altora pentru producerea bunului colectiv" (p. 100). După Popkin, responsabilitatea principală a liderului este de a schimba structura de beneficii percepută de actorii care se așteaptă să contribuie sau, altfel spus, de a schimba așteptările indivizilor relevanți la eficiența contribuției personale și posibilitatea de a beneficia în urma implicării.

Dezvoltările în domeniul mișcărilor sociale au adus o viziune mai complexă asupra procesului de mobilizare, în care leadership-ul este necesar pentru succesul acțiunii colective. Din acest punct de vedere, analiștii mișcărilor au recunoscut de obicei importanța liderilor ca organizatori (McAdam, McCarthy și Zald, 1988a) și au distins între trei tipuri de participanți la mișcare: lideri (sau elite), membri și aderenți. Folosind limbajul teoriei mișcărilor sociale, liderii sunt cei care au contribuții importante în procesele de atribuire colectivă și organizarea acțiunii colective (idem). Cei care îndeplinesc roluri de lideri sunt capabili să modifice motivațiile membrilor comunității prin contribuția la mecanismele de atribuire colectivă, organizarea acțiunii colective și prin accentuarea sentimentului eficienței colective, fiind ei înșiși beneficiarii unor recompense specifice.

Aceste aspecte sunt cele mai clare, iar la nivelul simțului comun sunt accentuate în teoriile asupra leadership-ului (Kouzes și Posner, 1997), conform cărora liderii: a) provoacă procesele; b) inspiră o viziune comună; c) permit acțiunea altora; d) modelează direcția de acțiune și e) încurajează membrii unei organizații. Aceiași autori definesc leadership-ul ca fiind „arta de a mobiliza pe alții să dorească să lupte pentru aspirații comune" (p. 30). Studiile de psihologie socială subliniază că liderii pot modifica disponibilitatea pentru cooperare ale membrilor colectivităților prin întreținerea comunicării în interiorul grupului (Dawes, McTavish și Shaklee, 1977; Kerr și Kaufman-Gilliland, 1994). Această calitate le este la îndemână datorită faptului că liderii tind să fie dintre membrii cei mai bine poziționați în rețelele comunitare.

Mai mult, liderii nu doar modifică funcția de utilitate a aderenților pentru implicare, dar, comparativ cu restul comunității, au beneficii adiționale din participare. Cel mai important este prestigiul, onoarea pe care cineva o primește prin conducerea unei inițiative locale, împreună cu o mai bună sau mai puternică poziție în rețeaua colectivă. De la început, motivațiile liderilor par a fi diferite de cele ale aderenților.

Cunoştinţele privind sursele leadership-ului în organizaţiile comunitare nu sunt bine fundamentate. Popkin (1997) a observat în cercetarea sa de teren din Vietnam, că pentru scopul de a avea lideri, aceştia trebuie să fie aleşi dintre cei mai de încredere şi cei mai capabili membri. Aceasta merge mână în mână cu o poziţie centrală în structura reţelei comunitare, evocând cel mai înalt prestigiu şi cele mai bune competenţe (McAdam, McCarthy şi Zald 1988).

Concluzionând, trebuie să distingem între lideri şi aderenţi. Liderii sunt cei care se implică primii, care îi fac pe ceilalţi să vadă situaţia astfel încât să susţină acţiunea, care sunt capabili să organizeze acţiunea, dar care, de asemenea, primesc cele mai mari beneficii în urma acţiunii generale, incluzând şi prestigiul. Liderii sunt de aşteptat să provină din stratul persoanelor cu poziţiile centrale în reţeaua comunităţii.

O altă distincţie necesară în conceptualizarea rolurilor din situaţiile de acţiune colectivă priveşte statutul celor care nu se implică, al „pasivilor". Hirschmann (1999) şi Tiebout (1956) au subliniat, cu referire la acţiunea politică, că evadarea trebuie considerată o formă de comportament politic, care permite indivizilor să îşi satisfacă imediat preferinţele şi să transmită guvernării semnale puternice privind preferinţele lor. Înţelegem că nici lipsa de acţiune nu este decât aparent un mod de comportare omogen, în realitate ea poate exprima o formă de refuz sau contestare. Întrucât operaţionalizarea motivaţională a tipurilor de inacţiune din situaţiile de participare comunitară ar complica cercetarea factorilor comportamentului participativ, nu vom merge pe această linie de investigaţie. Ne aşteptăm, prin urmare, la un oarecare amorfism sociologic al celor pe care îi identificăm ca fiind inactivi în colectivităţile lor.

Construirea unui model teoretic al participării în acţiuni colective, care ia în considerare distincţia între simplii activişti, lideri, indiferenţi şi cei care se retrag într-un „pasivism activist", nu este uşoară. În paragrafele următoare voi oferi o imagine de ansamblu asupra literaturii referitoare la participarea în acţiuni colective, în timp ce distincţia între lideri şi activişti va fi teoretizată mai târziu.

2. PARTICIPAREA CETĂŢENEASCĂ ŞI DEZVOLTARE ÎN ROMÂNIA

Literatura internaţională dedicată participării în diversele ei faţete a stabilit handicapul fostelor ţări comuniste în ceea ce priveşte resursele de activism (Howard, 2003; Uslaner, Bădescu, 2004). Mai mult, participarea este considerată în primul rând o caracteristică a ţărilor dezvoltate (vezi Almond şi Verba, 1989).

Principala concluzie şi preocupare regăsită în literatura românească în toate aceste domenii este că implicarea cetăţenilor în viaţa publică este scăzută. Participarea în asociaţii de voluntari – indicator general acceptat al implicării civice – este mai scăzută în democraţiile tinere, inclusiv în România, decât în Europa de Vest. Statisticile arată că, în timp ce în Europa de Vest aproape 29,8% din cetăţeni fac parte din cel puţin o asociaţie de voluntari, în fostele ţări comuniste acest indicator se ridică abia la 18,3% (Bădescu, G. 1999).

Potrivit tuturor măsurătorilor efectuate, România este printre ţările cu cele mai scăzute rate de participare asociativă. În noiembrie 2005, 13% dintre subiecţii unui Barometru de Opinie Publică erau membrii activi ai unei organizaţii voluntare (BOP noiembrie 2005), ceea ce, la o abordare lucidă, este o estimare foarte optimistă. Datele din Barometrele de Opinie publică atestă că segmentul cel mai important al participării este asigurat de sindicate şi de persoanele care aparţin minorităţilor etnice şi religioase.

Cercetările din domeniu au invocat mai multe categorii de factori pentru a explica slaba implicare cetăţenească din fostele ţări comuniste. Acestea se întind de la moştenirea culturală şi atitudinală a comunismului (parohialism, lipsa încrederii interpersonale şi instituţionale, cultură civică precară), deprivările mai profunde la care sunt supuşi cetăţenii noilor democraţii în deceniile de tranziţie (lipsa resurselor materiale şi fizice sau restrângerea reţelelor de legături „slabe") şi la caracterul exogen al asociaţiilor voluntare şi al organizaţiilor non guvernamentale, care rămân printre aranjamentele instituţionale cu cea mai scăzută credibilitate în ţări ca şi România sau la ostilitatea structurilor guvernamentale faţă de orice partener autonom.

Rezultatele de cercetare din România demonstrează o relaţie fără echivoc între participare şi dezvoltare, atât la nivel individual, cât şi colectiv. Excluziunea socială înseamnă şi o retragere din participarea socială, cei săraci având ratele cele mai scăzute de participare comunitară sau civică. Inactivii comunitari sunt săraci, inactivi pe piaţa muncii, puţin educaţi, tineri sau vârstnici, agricultori din mediul rural (Amelina, Chiribuca şi Knack, 2003). Cei care obişnuiesc să participe la rezolvarea prin cooperare a problemelor comune din România sunt, cel mai adesea, bărbaţii adulţi (45-55 de ani), ocupaţi, cu studii medii, din oraşele mari. În schimb, contactarea oficialilor este rolul care-i scoate în evidenţă pe cei care aparţin elitei masculine educate din mediul rural.

Impactul participării asupra dezvoltării devine clar la analiza corelaţiilor din participare şi indicatori de la nivelul comunităţii. Aceeaşi autori constată că gospodăriile sărace din comunităţile în care activismul civic este mai intens primesc mai mult ajutor pentru venit minim garantat, ceea ce ar putea fi explicat prin faptul că activismul civic produce o mai mare responsabilitate din partea instituţiilor publice.

Perspectiva asupra participării în România apare mai puțin sumbră dacă extindem aria de acoperire a conceptului la implicarea în moduri neinstituționalizate formal, cum ar fi formele tradiționale de solidaritate din mediul rural sau organizarea și operarea a diverse „acțiuni colective" în mediul urban. Aceasta presupune renunțarea centrării aproape exclusive a atenției pe participarea în asociații formale. Investigarea spiritului comunitar la sate evidențiază că norme de solidaritate cristalizate în obiceiul „clăcii" supraviețuiesc în diverse locații, cel puțin în Transilvania (Voicu și Voicu 2006). Numeroase probleme de conservare și producere a bunurilor publice sunt rezolvate la orașe prin acțiune colectivă, folosindu-se scheletul cvasi instituțional al organizării scărilor de bloc sau al asociațiilor de proprietari (Hatos 2006b).

Studii despre participarea comunitară în mediul urban

Cercetările pe tema implicării în acțiunea colectivă la nivel local a locuitorilor din mediul urban sunt sporadice, mai ales în fostele țări socialiste. Situația este de natură să intrige, având în vedere transformările dramatice prin care a trecut mediul urban din fostele țări socialiste, problemele de dezvoltare întâmpinate de orașele din regiune și avântul pe care l-au luat studiile care au la bază conceptul de capital social.

În Occident, preocupările sistematice dedicate dezvoltării urbane în cele mai diverse contexte și presiunile guvernamentale către dezvoltarea participativă au stimulat cercetările dedicate căutării determinanților comportamentului participativ. Conway și Hachen (2005) au investigat, folosind o metodologie verificaționistă, factorii participării comunitare a chiriașilor din locuințele sociale concentrate într-un cartier sărac al unui oraș din SUA. Metodologii similare au aplicat Dekker (2007) și Lelieveldt (2004), pentru a investiga relația dintre capital social și forme de participare comunitară, în contextul unor programe de dezvoltare comunitară olandeze. Small (2002) a urmărit să depășească atomismul studiilor corelaționale încercând să clarifice rolul condițiilor structurale și culturale în evoluția participării comunitare a rezidenților unui cartier de imigranți hispanici din Boston, pe durata a 20 de ani. Nu lipsesc nici studiile care atestă că participarea comunitară poate fi mobilizată și în condiții de precaritate materială. Baiocchi (2003) arată că leadershipul poate înlocui competențele civice lipsă ale locuitorilor din cartierele sărace din Porto Alegre.

O excepție notabilă de la absența studiilor de participare comunitară în mediul urban din țările post socialiste este investigația Anamariei Orban (2006), aceasta abordând tema participării în acțiune colectivă a locatarilor blocurilor din Ungaria. Autoarea testează câteva ipoteze derivate din literatura de tipul teoriei alegerii raționale, folosind rata de participare la ședințele asociațiilor de proprietari ca variabilă dependentă, iar constructe precum mărimea blocului, statusul social al rezidenților, gradul de dezvoltare, existența unor antreprenori politici ca și variabile independente. Principalele limite metodologice ale studiului derivă din validitatea operaționalizărilor, dar tot aici găsim și principalul merit al autoarei: strădania de a produce măsuri valide ale constructelor implicate într-un context în care datele sunt foarte sărace.

Participare prin imbold cultural sau de nevoie? Diferenţe est-vest în sociabilitate

Depăşind critica ideologică, în formularea unor ipoteze empirice legate de participarea comunitară avem motive să aşteptăm unele rezultate contrare generalizărilor obţinute în spaţiul occidental. Modelul convenţional care reiese din compilaţia teoretică alcătuită în paginile anterioare este tipic perspectivei participării corelative apartenenţei la clasa de mijloc sau deţinerii unui status socio-economic înalt. Potrivit acestui punct de vedere atât de larg împărtăşit, participanţii trebuie să fie dintre cei cu înzestrări bogate în diverse resurse civice, precum nivelul de instrucţie.

Nu toţi specialiştii occidentali sunt de acord cu aplicabilitatea unui singur model al participării sociale şi al sociabilităţii. Campbell şi Lee (1991) au subliniat faptul că determinarea implicării în viaţa colectivităţilor se poate produce din două mecanisme care, datorită caracteristicilor implicate, pot produce rezultate aparent contradictorii ale cercetărilor dedicate surselor implicării. Un astfel de model, denumit de cei doi autori „al integrării sociale", corespunzător viziunii convenţionale a asocierii participării cu apartenenţa la clasa mijlocie, produce o rată de participare socială mai mare în rândul celor cu resurse de status mai înalte, nivel de instrucţie, venituri şi prestigiu ocupaţional, care sunt mai bine integraţi social. Cei aflaţi în această situaţie ar avea măsuri mai bune ale integrării în reţelele vecinătăţii. Modelul alternativ presupune că implicarea intensă în reţele în cadrul vecinătăţii este un rezultat al lipsei opţiunilor de socializare alternativă. Vârstnicii, cei mai puţin educaţi sau mai săraci se află în situaţia de a fi excluşi de la reţele de sociabilitate de-localizate, specifice celor cu poziţii sociale mai înalte, fiind nevoiţi să se socializeze în spaţiul restrâns al vecinătăţii.

Modelul nevoii poate fi aplicat operaţional şi pentru explicarea unora dintre instanţele participării comunitare. Am mai subliniat ideea că strategiile de acţiune posibile pentru situaţii nemulţumitoare sunt evadarea, confruntarea sau acceptarea (Hirschmann, 1999). Cei care sunt nemulţumiţi de condiţiile de rezidenţă se descurcă migrând către o locaţie mulţumitoare. În schimb, mulţi dintre cei cu resurse mai precare sunt nevoiţi să accepte situaţia sau să încerce să o schimbe prin acţiune individuală ori prin acţiune colectivă. Astfel, dacă posibilitatea ieşirii din vecinătate face investiţia în bunuri colective nerentabilă pentru cei cu resurse, participarea comunitară poate deveni o opţiune demnă de a fi luată în considerare, în mod paradoxal, în primul rând de către cei mai puţin înzestraţi cu resurse pentru activism din colectivităţile urbane. Consecinţa empirică a unei astfel de presupoziţii ar fi o mai intensă participare comunitară a celor mai puţin dotaţi cu resurse civice.

Observaţia de mai sus ajută la lămurirea diferenţelor dintre capitalul social de tip „punte" şi cel de tip „legătură". În timp ce participarea civică este în relaţie pozitivă cu implicarea în relaţii slabe de tip punte (frecvenţa contactelor informale cu colegii de serviciu şi prieteni) iar preeminenţa participării în reţelele de rudenie şi de vecinătate (capital social de tip „legătură") diminuează participarea în iniţiative de acţiune colectivă. Astfel, ne putem aştepta ca intensitatea participării comunitare să fie slab corelată cu măsurile participării civice (măsurată, de pildă, prin intensitatea participării asociative) sau măcar cu unii dintre indicatorii acesteia, precum

participarea în organizaţiile de tipul „noilor mişcări sociale" (Klingemann şi Fuchs, 1995), iar predictori precum nivelul de instrucţie să aibă efecte contrare în cazul celor două tipuri de participare.

Aceste teoretizări par a avea aplicabilitate universală. Cu toate acestea, o trecere în revistă a literaturii ne permite să remarcăm contraste importante între teorie şi rezultatele empirice, mai ales când teoria este aplicată în alte părţi decât în ţările occidentale. În timp ce literatura de cercetare din Occident remarcă apatia săracilor (Boardman şi Robert, 2000; Lawless şi Fox, 2001), studii realizate în America Latină (Baiocchi, 2003), ori chiar în România de subsemnatul (Hatos, 2006a, b), au subliniat capacitatea de mobilizare a celor cărora modelele teoretice nu le dau şanse de implicare civică. Filipovic (2008) constată în Slovenia că, în opoziţie cu predicţiile bazate pe literatura occidentală, ataşamentul faţă de vecinătate, care include şi măsuri ale relaţiilor cu vecinii, este afectat de nivelul de instrucţie al subiecţilor, în sens invers: cei educaţi având interacţiuni mai slabe cu cei din comunitatea de proximitate. În România, cei cu scoruri scăzute de participare comunitară sunt, în acord cu modelul integrării, săraci, inactivi pe piaţa muncii, puţin educaţi, tineri sau vârstnici, agricultori din mediul rural (Amelina et al., 2003). Aşa cum am mai subliniat, potrivit autorilor raportului citat al Băncii Mondiale, profilul „participantului" în rezolvarea prin cooperare a problemelor comune din România este cel al bărbaţilor adulţi (45-55 de ani), ocupaţi, cu studii medii din oraşele mari. Contactarea frecventă a oficialilor este o sarcină pe care şi-o asumă cu precădere elita masculină educată din mediul rural. Pe de altă parte, organizaţiile formale atrag membri doar dintre cei ale căror reţele sociale au fost destructurate de forţele pieţei. În mediul urban, studiul lui Amelina şi colab. (2003) a identificat o categorie a indiferenţilor, din punct de vedere al participării în reţele informale, care au niveluri mari ale încrederii generalizate, dar scăzute ale celei specifice, care participă puţin în reţele informale şi acţiune colectivă, dar au o puternică implicare în organizaţii voluntare. Aceşti indiferenţi sunt mai ales persoane tinere cu nivel de instrucţie superior. Rezultatele studiului Băncii Mondiale sugerează că aplicarea modelului nevoii este la fel de necesară în înţelegerea fenomenului participativ din România, cel puţin în oraşele mari, precum modelul integrării.

În mod neaşteptat, modelul integrării are aplicabilitate mai largă în ţările dezvoltate, în timp ce modelul nevoii explică participarea mai bine în ţările din afara clubului ţărilor prospere. În timp ce, în Occident, familiile cu status socio-economic înalt aleg calea activismului comunitar, cele din Europa Răsăriteană, aflate în situaţia relativ similară, optează pentru evadare sau indiferenţă în raport cu comunităţile. În schimb, indivizii aflaţi „în nevoie", mai bogaţi în capital social de tip *bridging*, sunt cei care iniţiază şi pun în practică iniţiative de soluţionare a problemelor comune. Analizele din capitolele următoare vor urmări şi aceste aspecte, iar în cazul în care aşteptările bazate pe studiile de până acum se confirmă, vom căuta explicaţiile necesare pentru astfel de specificitate în determinarea participării sociale.

În opinia autorului, contradicţia este sporită de distorsiunile teoretice şi metodologice care reflectă sindromul „fetişismului societăţii civile" în cercetările participării sociale.

Fetişismul societăţii civile în studiul comportamentului participativ

În calitate de angajare în acţiune colectivă, participarea comunitară necesită capital social. Dominaţia paradigmei capitalului social din ultimele 2 decenii a generat reacţii sceptice fireşti, care au contribuit la o conceptualizare mult mai detaliată. Aşa cum am mai subliniat, o distincţie importantă în sfera capitalului social adusă de astfel de interogaţii este cea dintre capitalul social de tip „legătură" (*bonding*) şi cel de tip „punte" (*bridging*) (Putnam, 2000a). Originile distincţiei sunt multiple, dar toate au legătură cu dificultăţile de aplicare ale ideii de capital social, în variate contexte societale şi instituţionale.

O clarificare importantă în acest sens porneşte de la deosebirea pe care o analizează Granovetter (1973) între legăturile tari şi cele slabe: legăturile tari limitează accesul la informaţii, în timp ce cele slabe sporesc şansele de a obţine informaţiile preţioase de pe piaţa muncii. Arhetipal este, în acest sens, sindromul „familismului amoral" descris cu aproape jumătate de secol în urmă de Banfield (1967), care aprecia că incapacitatea locuitorilor unui sat italian de a întreprinde acţiuni colective cu efect de dezvoltare se datorează lipsei de încredere în cei din afara familiei şi incapacităţii de a vedea binele privat asociat cu binele colectiv. Mai recent, Portes şi Landolt (1996) au remarcat faptul că nu întotdeauna încrederea sau asocierea produce efecte pozitive la nivel agregat. Grupările de crimă organizată se bazează pe interacţiuni dense şi o înaltă încredere internă, folositoare pentru succesul activităţilor prădalnice. La fel, Portes şi Sensenbrenner, în studiile lor referitoare la antreprenoriatul etnic (Portes şi Sensenbrenner, 1993), au constatat că legăturile puternice dintre membrii comunităţilor imigrante din SUA, sunt rentabile pentru afacerile imigranţilor doar până la un anumit nivel de dezvoltare, după care reuşesc să producă mai degrabă pagube, iar întreprinzătorii se văd adesea nevoiţi să rupă legăturile cu comunităţile de origine. Asocierea dintre legăturile sociale puternice şi diverse organizaţii sau comportamente prădalnice pare a fi la originea atacurilor împotriva extinderii schimburilor prin reţele informale, precum se sugerează în cunoscutele lucrări despre dominaţia informalităţii în schimburile economice din Ungaria post-comunistă (Borocz, 2000).

Astfel de intuiţii au legitimat concepţia opoziţiei dintre capitalul social „pozitiv" şi cel „negativ". În acest caz, pozitivitatea se referă la capacitatea de a contribui la susţinerea acţiunilor colective necesare pentru producerea „bunurilor colective" invocate în diversele abordări ale capitalului social, fie cele corelative bunăstării economice, fie democratizării.

Cealaltă separaţie oficializată astfel este cea, invocată deja, dintre capitalul social de tip „punte" şi cel de tip „legătură". Deosebirile operaţionale dintre cele două forme ale capitalului social se regăsesc în tabelul de mai jos.

Tabel 2. Operaţionalizarea capitalurilor sociale de tip legătură şi de tip punte

Legătură	Punte
Încredere particularizată (specifică)	Încredere generalizată
	Participare asociativă
Valorizează mai degrabă familia, munca sau religia	Valorizează mai degrabă prietenii şi timpul liber

Rezultatul cel mai discutabil, din punctul meu de vedere, al eforturilor de reconceptualizare a capitalului social, a fost ataşarea unei conotaţii negative capitalului social de tip legătură.

Tabel 3. Evaluarea influenţei celor două tipuri de capital social asupra democraţiei şi dezvoltării

Legătură	Negativ
Punte	Pozitiv

Asocierea respectivă se traduce printr-o preferinţă marcată a literaturii dedicate dezvoltării şi/ democratizării pentru încrederea generalizată şi pentru asociativitatea instituţionalizată în diverse forme ale „societăţii civile”, mai ales pentru organizaţiile non-guvernamentale, care se regăseşte cel mai bine în paradigma putnamiană, preferinţă pe care o putem marca ca fiind un adevărat fetişism al capitalului social de tip „punte” (vezi de pildă sinteza lui Middleton, Murie şi Groves, 2005) asociat glorificării societăţii civile. O orientare similară se face simţită şi în unele dintre lucrările dedicate capitalului social de la noi (Voicu, 2005). Una dintre asocierile cele mai clare ale acestui mod de gândire este cu paradigma liberală.

Originile liberale ale fetişismului societăţii civile

În dezbaterile recente ale organizării sociale şi politice există o competiţie între perspectivele liberale şi cele comunitare. Adepţii aşa numitei „a treia căi” propun, în consecinţă, căutarea fericirii prin recunoaşterea importanţei comunităţilor pentru realizarea personală. Sublinierea comunitariană a importanţei comunităţilor şi a capacităţii acestora de organizare autonomă, inclusiv în forme ale democraţiei directe, intră în contradicţie cu respingerea liberală a statului, cu acţiunea virtual persistentă a puterilor pieţei, cu accentul pe individul autonom şi utilitarist, şi cu suspiciunea explicită referitoare la democraţia participativă şi competenţele civice ale tuturor cetăţenilor (Almond şi Verba, 1963). Discursul liberal privind participarea cetăţenească este încărcat de premisele discursurilor liberale referitoare la politică şi societate şi, ceea ce ne preocupă cel mai mult, accentuează acţiunea politică şi formele convenţionale ale apartenenţei la asociaţii. Motive ale acestui fapt pot fi identificate în asocierea conceptului de cetăţenie cu gândirea liberală, ceea ce necesită puţină demonstraţie, şi în supra-reprezentarea retoricii liberale şi neo-liberale în ştiinţele sociale în prezent, în special în ştiinţele politice. Din acest punct de vedere, cetăţenia este asimilată virtuţilor cetăţeanului (*citoyen* sau *burger*), a cărui cea mai reprezentativă acţiune publică este asocierea, precum în cazul cu valoare paradigmatică al americanilor care au făcut obiectul descrierilor lui Tocqueville. Conform acestei perspective simplificate a liberalismului, cetăţenii activi ar trebui să aparţină clasei de mijloc, în sensul clasic al claselor, într-o atitudine permanentă de opoziţie faţă de stat văzut ca fiind Leviathan-ul. În consecinţă, la nivel empiric, se accentuează prea mult asociativitatea ca indicator sau, mai mult, ca predictor al sănătăţii democraţiei unei societăţi (Putnam, Leonardi şi Nanetti, 1993).

Dezbaterea din gândirea politică vestică fiind distorsionată către limita liberală, nu este de mirare că în ţările de tranziţie putem găsi aproape uniform o abordare eronată. Aceasta se reflectă în predicţii negative pentru democraţie şi

democratizare în cazul unor ţări, aşteptări bazate în general pe ratele semnificativ mai mici ale voluntariatului sau ale participării asociative (Howard, 2003; Norris, 2002) comparativ cu cele din ţările cu democraţii „consolidate". Se poate pune în chestiune această eroare a asociativităţii, referindu-ne la contraargumente analitice, dar şi la numeroase constatări empirice referitoare la sursele sau corelatele asociativităţii.

Contraargumente

Distorsiunea pe care o atacăm în aceste pagini subzistă în literatura referitoare la dezvoltare şi democratizare, în ciuda unor critici importante, mai ales la adresa societăţii civile (Foley şi Edwards, 1996; Rose, 1997; Rossteutscher, 2002; Skocpol, 2003; Stolle, 1998): a) asociaţiile voluntare exclud, prin definiţie, ele nu doar reunesc, dar şi separă; b) asociaţiile nu pot produce încredere, dimpotrivă, studiile experimentale sugerează că mecanismul cauzal este invers; c) în ciuda prezumţiilor tocquevilliene, asociaţiile se dezvoltă arareori independent de contextul instituţional, mai ales de stat; d) „Noile Mişcări Sociale", care constituie sursa de inspiraţie a multor entuziaşti şi partizani ai societăţii civile, sunt în bună măsură specifice doar „Noii clase mijlocii", fiind departe de idealul reprezentativităţii democratice.

Studiile dedicate comportamentului participativ furnizează numeroase evidenţe contrare tezelor fetişismului societăţii civile şi capitalului social de tip punte. În primul rând, conform datelor analizate în unele lucrări de Skockpol şi Crowley (vezi 2003), participarea americanilor a fost de la început mai puţin *grass-root*, de jos în sus, organizată autonom, decât cum s-ar putea pretinde potrivit tradiţiei Tocquevilleene, fiind mai degrabă stimulată de stat, căruia îi lipseau resursele administrative de a rezolva situaţii de criză, cum a fost războiul civil. O concluzie similară poate fi trasă din analiza mişcării de dezvoltare comunitară din Marea Britanie din anii '70 – '80, care a constat în iniţiative comunitare demarate şi susţinute în primă fază de stat (Marinetto, 2003). Mai mult, cu toate că în literatura liberală se lasă puţine şanse implicării comunitare în ţările sau colectivităţile sărace, în care prezenţa benefică din punct de vedere democratic a clasei de mijloc lipseşte, literatura cazuistică contrazice o astfel de teză. În acest caz se potriveşte exemplul oferit de Baiocchi (2003) din Brazilia, care este o dovadă că o bună conducere poate compensa abilităţile civice scăzute ale celor din păturile sărace ale societăţii. Paginile de faţă vor face referire la mai multe cazuri care contrazic teza suprapunerii democraţiei cu participarea asociativă şi a acesteia cu virtuţile clasei de mijloc burgheze.

Împotriva acestui gen de exces teoretic, mai ales normativ, avem argumente pentru ipoteze contrare precum: 1) Capitalul social de tip „punte" este un ingredient esenţial al dezvoltării sau al guvernării democratice doar în societăţile marcate de caracteristici sintetizate în expresii precum „sindromul cultural al bunăstării", atitudini post materialiste sau o dominaţie a noii clase mijlocii şi/sau 2) Capitalul social de tip punte este produs al securităţii sociale şi materiale specifice societăţii postindustriale. Această propoziţie concordă cu premisa formulată anterior, că anumitor contexte sociale, economice şi instituţionale le sunt specifice forme diferite de sociabilitate.

În lumile în care structurile atitudinale, precum şi cele sociale, nu au respectivele caracteristici – o preponderenţă a indivizilor care manifestă încredere generalizată, dar şi o incidenţă remarcabilă a participării în organizaţii voluntare –, acţiunea colectivă, participarea socială ar fi greu de imaginat. Cu toate acestea,

literatura și experiența ne furnizează numeroase contraexemple. Studii ale inițiativelor de dezvoltare sau ale mișcărilor sociale din comunități ale Lumii a Treia (Baiocchi, 2003; Popkin, 1979) arată că încrederea generalizată sau participarea asociativă nu sunt nici pe departe atât de importante ca și anumite structuri de rețea sau ca și existența capacităților de conducere și disponibilitatea resurselor participative pentru realizarea asocierii în vederea depășirii unor probleme comune. Excelente sunt, din acest punct de vedere, cazurile de instituții de acțiune colectivă – de gestionare a resurselor finite – studiate de Ostrom (1990) și preluate din cele mai variate contexte economico-sociale.

Argumente în favoarea acestei teze se găsesc și în teoretizările românești sau referitoare la Europa răsăriteană post-comunistă. Narcisa Grigorescu sublinia se încă din 1999 că o bună parte din asociații, mai ales cele localizate, se bazează pe încredere privată și nu pe încredere generalizată (Grigorescu, 1999). Rețelele informale intră în competiție directă cu organizațiile voluntare formale în fostele țări comuniste, acestea din urmă dezvoltându-se în măsură semnificativă, datorită funcțiilor lor adaptative din perioada de opresiune (Howard, 2003). În schimb, așa cum am mai arătat mai sus, organizațiile formale sunt atractive doar pentru cei ale căror rețele au fost destructurate de forțele pieței. Studiul privind excluziunea socială din România al Băncii Mondiale (Amelina, Chiribucă și Knack, 2003) susține corelația dintre tipurile de rețele și formele participării sociale. Studiul a identificat o categorie a indiferenților din punctul de vedere al participării în rețele informale, care au niveluri mari ale încrederii generalizate, dar scăzute în cazul celei specifice, participă puțin în rețele informale și acțiune colectivă, dar au o puternică implicare în organizații voluntare.

Subsemnatul a studiat la rândul lui asociațiile agricole din perioada cea mai grea a agriculturii românești de tranziție – 1991-2002 – dintre care multe au un evident caracter cooperatist (Hatos, 2006a). Nici în asociațiile de pescari tradiționale din Turcia sau în instituțiile străvechi de gestiune a rețelelor de irigație din Spania, cum nici în asociațiile agricole bihorene, participarea asociativă și mai ales încrederea generalizată nu jucau vreun rol, ci dimpotrivă. De asemenea, diverse studii de mobilizare a participării comunitare în vecinătăți deprivate din țările dezvoltate indică alți factori decât ceea ce se regăsește de obicei sub titulatura de capital social de tip punte. Portoricanii din Boston studiați de Small (2002) sau muncitorii și imigranții din cartierele sărace ale Birminghamului (Middleton, Murie și Groves, 2005) nu excelau nici prin încredere generalizată, nici prin participare asociativă anterioară implicării în cele mai felurite inițiative comunitare. Cei trei autori britanici citați ajung la aceeași concluzie ca și autorul, anume că indicatorii capitalului social „punte" sunt produse ale sporirii securității economice.

Cum s-ar justifica ipoteza că formele capitalului social acționează în moduri diferite în contexte societale diferite? În opinia autorului ar fi vorba de fapt de o relație aparentă, ceea ce diferă în realitate fiind formele participării care, la rândul lor, reflectă tipuri structural specifice de sociabilitate, concept care exprimă modul de organizare al relațiilor interumane. Tipul de rețele predominant într-o societate sau tipul de sociabilitate reflectă măsura în care relațiile sociale sunt afectate de forțele pieței și de intervenția statului, altfel spus, gradul în care o societate este modernizată în direcția participării sociale a indivizilor și a independenței de relații familiale (vezi, de pildă, Esping Andersen, 1999). Într-o societate modernă și înalt mobilă, oamenii sunt

integrați mai ales în rețele de legături slabe, de tip punte, spre deosebire de dominația legăturilor puternice în cadrul ansamblurilor sociale slab modernizate.

Majoritatea specialiștilor în domeniu consideră că participarea asociativă este în relație pozitivă cu sociabilitatea modernă, indicată de predominanța relațiilor slabe, de tip „punte", indicate în sondaje, de pildă, de frecvența contactelor informale cu colegii de serviciu și prietenii, și de încredere generalizată. Analiza participării asociative din țările post-socialiste relevă faptul că rețelele informale intră în competiție directă cu organizațiile voluntare formale în fostele țări comuniste (Howard, 2003), acestea din urmă dezvoltându-se în măsură semnificativă datorită funcțiilor lor adaptative din perioada de opresiune. În schimb, organizațiile formale prezintă interes doar pentru cei ale căror rețele au fost destructurate de forțele pieței.

În al doilea rând, eroarea de clasă a explicării apartenenței asociative convenționale este bine documentată, mai ales pentru așa numitele „noi mișcări sociale", care au predominant membri din „noua clasă de mijloc" (Klingemann și Fuchs, 1995, Rose, 1997)[*]. În același timp asociațiile voluntare convenționale sunt din ce în ce mai puțin reprezentative pentru interesele cetățenilor și din ce în ce mai mult profesionalizate (Skockpol, 2003), dar critica se aplică și organizațiilor care funcționează în țările post-comuniste (vezi Prakong, 2004). În fostele țări comuniste, eroarea este întreținută de originile liberale ale celor mai multe sponsorizări ale ONG-urilor post-comuniste, care rareori se adresează unor probleme importante de pe agenda publică, sunt evident manageriale și nu au legitimitatea referirii la problemele unor comunități sau colectivități.

Într-adevăr, dacă investigăm ratele apartenenței voluntare în România, acestea sunt foarte mici. Conform Barometrului de Opinie Publică din mai 2002, din cei 7% care declară că fac parte dintr-o asociație, mai mult de jumătate sunt membri în sindicate, iar restul sunt împărțiți între maghiari și neo-protestanți. Viziunea alternativă față de o societate civilă dinamică este cea a unei lumi atomizate, caracterizată de neîncredere și tentația fraudei, care este puțin probabil să facă ceva ca și colectivitate, fără direcționare din partea statului. Dar dacă luăm cu seriozitate în considerare argumentul de mai sus, participarea voluntară în asociații nu este nici singurul, nici cel mai bun indicator al resurselor civice, iar conceptualizarea cetățeniei active trebuie să considere toate formele variate în care apar capacitățile sociale de a rezolva problemele colective.

În calitate de angajare în acțiune colectivă, participarea comunitară necesită capital social (Ahn și Ostrom, 2002). Studiul de față va urmări să demonstreze, pe lângă alte obiective, faptul că, cel puțin în România urbană, participarea comunitară presupune în primul rând capital social de tip „legătură", contrazicând preferința teoriei normative convenționale pentru încredere generalizată și participare asociativă (Norris, 2001, Putnam, 2000a, Voicu, 2005).

Capitolele care urmează vor investiga participarea într-o categorie restrânsă de inițiative comunitare, conservarea și producerea de bunuri publice în scările din blocurile construite înainte de 1989 în Oradea. Cercetările empirice expuse se reazămă în referențialul teoretic expus în paginile de mai sus și au fost realizate cu obiectivul de

---

[*] Pentru o primă tratare a noii clase mijlocii în context autohton vezi Larionescu, Mărginean și Neagu (2006).

a aduce o contribuţie la înţelegerea fenomenelor participative. Fiecare capitol de cercetare discută teoria din prisma rezultatelor obţinute. Actualizarea completă a teoriei, chiar şi pentru o temă restrânsă precum este cea a participării comunitare în vecinătăţile din blocurile vechi dintr-un oraş, este o sarcină care depăşeşte posibilităţile şi ambiţiile acestui volum. Investigaţiile care fundamentează capitolele care urmează trebuie completate cu altele care să rezolve problemele metodologice rămase. În plus, sunt însă convins că studiul meu nu extrage toate consecinţele teoretice din rezultatele obţinute.

3. DISCURSUL ACTIVISMULUI COMUNITAR

Introducere

Capitolul de față va viza testarea, prin tehnici etnografice sistematice, a unor propoziții de tip nomotetic, deductibile din capitolul teoretic al acestui studiu. Prin acest demers se pot dezvolta ipotezele privind factorii individuali și colectivi ai participării comunitare. Pe de altă parte, acest capitol va viza clarificarea, folosind tehnicile analizei de discurs, a structurilor percepției de sine a persoanelor din vecinătățile urbane și a configurației argumentative a justificărilor celor trei roluri fundamentale din situațiile de acțiune colectivă: de lider, de actor și de spectator.

Cauze și motive ale participării comunitare. Recapitulare teoretică

Într-o Românie urbană turbulentă din punct de vedere sociologic, ne punem în mod legitim întrebarea: *care dintre constatările empirice privind factorii individuali ai participării comunitare, prezentate pe larg în capitolul anterior, se confirmă în cazul vecinătăților urbane de la noi?* Răspunsul la această întrebare poate fi căutat respectând dihotomia clasică din științele sociale, cea dintre construcțiile explicative deterministe și cele interpretative.

Determinanți ai participării comunitare

Larga sinteză teoretică din capitolul anterior a reținut următoarele efecte de la acest nivel, care pot susține predicții privind participarea comunitară în mediul urban în România.

a) Resursele individuale constituie un determinant al disponibilității pentru investiție în producerea bunului public. Resursele relevante din acest punct de vedere, identificate în literatură, sunt de mai multe feluri. Un status social mai înalt, măsurabil prin nivel de instrucție sau prin poziție ocupațională este văzut, în general, ca având efect favorabil asupra participării sociale. Pe de altă parte, resursele sunt puternic asociate cu momentul din ciclul vieții persoanei, ceea ce explică faptul că persoane aflate în diverse momente din viață au probabilități diferite de a participa în acțiune colectivă. Din acest punct de vedere, este plauzibilă ipoteza că anumite categorii de persoane – de pildă cei cu vârstă foarte înaintată, dar și cei mai tineri – au șanse de participare comunitară mai mici decât media (Brady, Verba și Schlozman, 1995, Lawless și Fox, 2001, McAdam, 1986, Nie, Junn și Stehlik-Barry, 1996).

b) Atașamentul față de vecinătate influențează în mod pozitiv probabilitatea participării în acțiune colectivă (vezi, de exemplu, Conway și Hachen, 2005).

c) Eficiența percepută a contribuției influențează în mod pozitiv probabilitatea participării (Boardman și Robert, 2000; Conway și Hachen, 2005; Perkins, Brown și Taylor, 1996).

d) Miza acțiunii colective influențează direct probabilitatea participării. Persoanele cu copii sau pensionarii vor fi mai dispuse să participe în inițiative comunitare. În același timp, ne așteptăm ca persoanele care nu pot opta pentru soluția schimbării

domiciliului să investească mai mult în calitatea vecinătăţii în care locuiesc deja. Din acelaşi motiv, ne aşteptăm ca proprietarii locuinţelor lor să fie mai implicaţi în iniţiativele colective decât chiriaşii (Middleton, Murie şi Groves, 2005; Orban, 2006).

e) Impactul pe care îl are capitalul social al persoanei asupra probabilităţii de participare este subliniat de întreaga literatură. Nu este clar din literatură cum diferă tipurile de capital social în ceea ce priveşte impactul asupra participării. Având în vedere că vorbim de colectivităţi localizate, mici, ne aşteptăm ca încrederea particulară, bazată pe interacţiunile repetate dintre membri, să fie mai eficientă decât încrederea generalizată în termeni de producere de cetăţeni participativi (Amelina, Chiribuca şi Knack, 2003). Pe de altă parte, o poziţie solidă în reţeaua locală va fi asociată cu scoruri mai mari ai indicilor de participare (Conway şi Hachen, 2005; Kang şi Kwak, 2003; Lelieveldt, 2004).

Motivaţii pentru participarea comunitară

Pentru a operaţionaliza relaţia dintre discurs, acţiune şi actor la un prim nivel, oarecum psihologizant, putem spune că discursul reflectă personalitatea vorbitorului. Factorii psiho-sociali sunt relevanţi în multe modele ale participării sociale, ca mediatori între factorii socio-culturali şi participare. Unul din aceşti factori importanţi este percepţia eficacităţii de sine, un concept abordat de Bandura şi colaboratorii săi (Bandura, Freeman şi Lightsey, 1999), care este în relaţie reciprocă cu angajamentul real de succes şi stima de sine (Itzhaky şi York, 2003), având un efect direct şi pozitiv asupra participării. Atât stima de sine, înţeleasă ca o formă de percepţie a valorii de sine, cât şi eficacitatea sinelui sau eficacitatea percepută, operaţionalizate ca sentimentul de autonomie al unei persoane faţă de provocările mediului, sunt văzute ca motoare directe ale angajamentului sau dezangajării sociale.

Un alt unghi de abordare este cel al cadrelor mişcărilor, introdus de specialiştii în mişcările sociale. Mobilizarea în acţiune colectivă presupune judecarea situaţiei grupului ca fiind nedreaptă, dezagreabilă şi trecerea de la blamarea de sine la blamarea sistemului pentru situaţia existentă (McAdam, 1982). O astfel de trecere necesită anumite moduri de analiză a situaţiilor de viaţă, prin criterii de corectitudine şi de atribuire a cauzelor. Seturile de „credinţe şi acţiuni orientate spre scop, care inspiră şi justifică acţiuni şi campanii ale organizaţiilor de mişcări sociale" (Benford şi Snow, 2000p. 614), au fost numite „cadre ale acţiunii colective". Recrutarea participanţilor şi implicarea durabilă necesită deseori alinierea cadrelor acţiunii colective la cadrele mai generale, sisteme de credinţe şi interpretări acceptate de un număr mare de persoane. Cadrele de acţiune colectivă susţin mobilizarea consensului şi acţiunii în cazul protestatarilor, prin identificarea problemelor şi atribuirea cauzelor acestora, prin indicarea soluţiilor şi acţiunilor necesare pentru remedierea situaţiei şi, în final, prin oferirea vocabularului de motive care susţin implicarea (Benford şi Snow, 2000, idem).

În literatură putem găsi mai multe încercări de a ordona diferitele motive invocate ca susţinând implicarea în acţiune colectivă. După Clark şi Wilson (1961), aceste motivaţii pot fi grupate în trei mari categorii: 1) motivaţii materiale, categorie legată de ideea de beneficii extrinseci ale acţiunii; 2) motivaţia de solidaritate, care se referă la implicarea susţinută din raţiuni de solidaritate, reciprocitate, conformism la norme şi apărarea reputaţiei şi 3) motivaţii funcţionale, care reflectă satisfacţia indusă

prin contribuția la realizarea unor obiective valorizate pozitiv social. Printre clasificările mai recente ale motivelor de implicare în acțiuni colective de la nivelul comunității, este cea a lui Batson (1994), care distinge între egoism, altruism, colectivism și principialism. Urmând stagiile dezvoltării morale teoretizate de Kohlberg, Gross (1994) produce o tipologie similară a motivațiilor pentru implicare în acțiuni colective cu costuri ridicate: 1) motivații legate de beneficii financiare sau frică de pedeapsă, caracterizată de o perspectivă morală preconvențională, 2) urmând diferite norme sociale, fie ele religioase sau comunitare, în vederea obținerii aprobării sociale, justificare a acțiunii care corespunde fazei convenționale a dezvoltării morale, și 3) supunere față de principii morale universale, care sunt deasupra normelor comunității și se bazează pe o concepție a autonomiei umane, obiectivității și responsabilității morale (Gross, 1994, idem, p. 467).

Obiective de cercetare

Cercetarea de față, pe care am anunțat-o calitativă, are două obiective principale: 1) să investigheze caracteristicile asociate implicării comunitare, pe cele trei niveluri ale sale: conducere, participare și pasivitate, precum și de a testa prin inducție analitică mai multe dintre propozițiile din paragrafele teoretice anterioare, și 2) de a reconstrui analitic discursurile justificative ale implicării și non-implicării.

Date și metodă

Verificarea modelelor participării în acțiune colectivă nu este o sarcină ușoară, după cum am arătat și în secțiunile teoretice anterioare. Opțiunea mea a fost pentru o cercetare calitativă în care am controlat, mai ales prin procedurile de selecție a subiecților, cât mai multe variabile. Am realizat în perioada 2004-2005 28 de interviuri biografice cu subiecți distribuiți egal în cele trei mari categorii analitice ale liderilor, participanților și membrilor pasivi, selectați din aceleași contexte de mobilizare alese ca unități de eșantionare, scările de bloc. Cei 10 lideri au fost identificați din șefii de scară aleși – cu excepția unui fost lider care acționează ca înlocuitor într-o situație în care colectivitatea a blocat alegerea unui reprezentant oficial. Nouă membri activi au fost aleși aleator din listele nominale date de lideri și care conțineau locatarii din scară care participă constant și consistent în acțiunile colective realizate în comunitate. Aceeași procedură de selecție a fost aplicată și pentru identificarea membrilor pasivi, care au fost extrași dintr-o listă cu vecinii descriși ca fiind cei care contribuie cel mai puțin la realizările scării. Fiecăruia dintre subiecții astfel selectați i s-a aplicat un interviu biografic semistructurat ale cărui teme centrale au vizat implicarea în activitățile de amenajare și întreținere a scării. Interviurile au fost înregistrate audio și transcrise. Pentru analiză, materialul transcris a fost codat folosindu-se un program dedicat analizei materialelor etnografice.

Rezultate

În prima parte a secțiunii de rezultate vom căuta să clarificăm caracteristicile corelate participării în acțiunea colectivă locală, în cele trei forme ale sale. Vom prezenta la început eficacitatea colectivităților din care am selectat subiecții noștri de interviu, iar apoi articularea variabilelor socio-demografice și biografice ale actorilor

cu modul de implicare în viața colectivă a scării. În partea a doua vom prezenta rezultatele analizei discursului actorilor din scările de bloc pe următoarele dimensiuni: narațiuni despre sine, reprezentarea impactului socializator al familiei, motivațiile pentru implicare.

Producția de bunuri publice a scărilor din blocurile din Oradea

Împotriva unei viziuni pesimiste a unor colectivități atomizate, incapabile să treacă peste dilemele sociale, scările de bloc din Oradea în care am realizat cercetarea indică capacități ridicate de a rezolva probleme comune și de a oferi, prin acțiune colectivă, o calitate crescută a vieții membrilor lor. În perioada 2000-2005, interval de referință pentru interviurile realizate, multe dintre scările de bloc s-au dotat, prin contribuții financiare și/sau muncă din partea membrilor, cu uși termo-izolante la intrarea principală, au instalat interfoane pentru a face scările mai sigure, au zugrăvit casa scărilor și chiar au reușit să facă acoperișuri cu țiglă. În funcție de nevoile specifice și prioritățile blocului au fost făcute și alte investiții, de exemplu în sistemul de canalizare sau în amenajarea subsolului. Toate aceste realizări nu numai că au crescut confortul persoanelor care locuiesc în comun, dar au redus diferite costuri de trai fiind astfel importante investiții.

Foarte importantă în acest sens este calitatea de bun colectiv a realizărilor menționate mai sus și faptul că au fost realizate prin acțiune colectivă autentică, fără control sau investiții din exterior.

Datele mele arată faptul că există inegalități în capacitatea colectivităților de a rezolva dilemele sociale. Două dintre scările studiate nu au raportat nici un bun colectiv realizat în ultimii cinci ani, în timp ce alte două au reușit să obțină doar beneficii minore comparativ cu celelalte. Investigarea surselor capacității comunităților pentru succesul acțiunii colective este fascinantă, dar depășește cu mult obiectivele cercetării de față.

Cariere – biografii

Testarea propozițiilor descrise în secțiunile teoretice ale acestei lucrări presupune comparații sistematice între subiecți, din perspectiva mai multor caracteristici ale biografiilor acestora. În paragrafele de mai jos voi prezenta pe scurt rezultatele unei astfel de comparații, fără a le teoretiza. Doar ulterior voi integra rezultatele într-un model teoretic, în care voi încerca să explic schemele observate.

Caracteristicile comparate în paginile următoare sunt: originea socială, generațiile, istoria organizațională – inclusiv funcțiile – și statusul ocupațional prezent.

Generațiile

În cazul categoriilor de lideri și de actori activi, din perspectiva anului nașterii, cel mai interesant aspect este supra-reprezentarea generației născute între 1946 și 1960 și absența virtuală a generațiilor născute după acest interval, mai ales a celor născuți în anii 60, caz în care doar trei persoane din 19 sunt născute după 1960. Majoritatea liderilor și a colaboratorilor acestora sunt născuți în cei 15 ani dintre 1945 și 1960, având vârste între 45 și 60 de ani. Cu alte cuvinte, masa activiștilor și liderilor din scările de bloc este formată din persoane care, în momentul culegerii datelor, aveau

vârste în jurul celei de pensionare. Sub-eșantionul persoanelor inactive este mai puțin omogen din acest punct de vedere, conținând două persoane tinere, născute în jurul anului 1980 și o persoană adultă, născută în 1964.

Aceste caracteristici pot fi explicate prin cel puțin doi factori importanți: structura populației din blocuri la momentul cercetării și erori de selecție. Erorile de selecție datorate operatorilor au putut interveni mai ales în cazul membrilor activi și inactivi ai scărilor de bloc, deoarece subiecții au fost selectați din listele colaboratorilor și non-colaboratorilor oferite de lideri. În cazul liderilor, posibilele distorsiuni au fost introduse de selecția scărilor de bloc, care a fost realizată pe bază de oportunitate respectând considerente teoretice.

Originea socială

Măsura originii sociale folosită a fost statusul social al părinților. Categoriile utilizate au fost simple: țărani, muncitori și status social mai înalt. Clasificarea a fost realizată prin considerarea statusului ocupațional cel mai înalt menționat, sau, dacă ocupația nu a fost accesibilă, educația părinților.

Din cele 28 de interviuri, nu am avut date pentru 3 persoane, 13 provin din familii din clasa muncitoare, 9 din familii de țărani și doar 3 au părinți cu status superior – profesori, avocați, preoți. Această structură este consistentă cu structura ocupațională a cohortei corespunzătoare intervalului în care au fost născuți subiecții noștri – mai ales perioada 1945 – 1960. Mai mult, distribuția originii sociale în cele trei mari categorii ale analizei este similară.

Apartenență organizațională

Accentul în interviurile biografice a fost pus pe biografiile organizaționale ale persoanelor în cauză. Prin aceasta mă refer la apartenența formală la orice fel de organizație ne-profesională, care putea fi context de învățare a competențelor civice sau indicator al unei orientări spre participare a persoanelor. Inventarul organizațiilor la care s-a făcut referire în interviuri nu este foarte divers, acest lapt fiind de înțeles având în vedere oferta de profil din perioada comunistă: include mai ales organizațiile politice, precum cea de pionieri, UTC, PCR și altele: sindicate, armată, organizații voluntare ca și cluburile sportive, asociații religioase sau ONG-uri, acestea din urmă active doar după 1990.

Conform așteptărilor, în funcție de vârsta respondenților, organizațiile politice din regimul comunist au fost cel mai des menționate, în timp ce participarea în organizații de voluntariat este foarte scăzută.

Analizând acest aspect în cele trei categorii de bază, am identificat câteva structuri interesante. În cazul liderilor scării de bloc, putem remarca două cariere organizaționale simetrice și opuse. Există un grup consistent al liderilor care nu declară apartenența la nici o organizație. Al doilea grup raportează cariera clasică din organizațiile comuniste: se începe cu organizația de pionieri, se continuă cu UTC și se atinge apogeul prin acceptarea în PCR, calitatea de membru PCR fiind paralelă cu apartenența la sindicat. Biografia organizațională a membrilor activi este similară cu cea a acestui al doilea tip de lideri, cu o importantă diferență: membrii acestui grup nu au ajuns în PCR. Mai ciar, au trecut prin organizația de pionieri și UTC, dar au ratat PCR-ul în viața adultă, trecând în schimb prin sindicat. În cazul locatarilor inactivi,

tendințele din biografiile organizaționale au fost mai puțin clare, ceea ce nu e surprinzător dacă luăm în considerare structura acestui subgrup. În cazul lor, am înregistrat doar apartenența la organizațiile de pionieri și armată.

Poziții

Sub acest titlu am urmărit pozițiile ierarhice independent de context, fie acestea în cadrul școlii, organizațiilor politice sau a locului de muncă. După cum am accentuat și în partea teoretică, persoanele cu abilități speciale de conducere sunt gratificate adesea prin promovări sau prin obținerea unor poziții de conducere înaintea altora. Există de asemenea posibilitatea ca o mare parte a participării în orice tip de colectivitate să presupună o ascensiune ierarhică.

Principalele tipuri de poziții de conducere din ierarhiile formale menționate în biografiile subiecților noștri sunt legate de colectivitățile de muncă, organizații politice, armată și locul de muncă.

Nivelul angajamentului în comunitate din momentul cercetării este puternic corelat cu acest aspect. Începând cu liderii și terminând cu cei inactivi, se remarcă un declin constant al numărului de poziții de conducere ocupate. Practic, aceste date se înjumătățesc de la o categorie la alta: sunt 20 de poziții în cazul liderilor, 12 în cazul membrilor activi și 6 în cazul membrilor inactivi.

Majoritatea liderilor au deținut cel puțin două poziții pe parcursul vieții. Cele două cariere includ combinații aparent aleatoare de poziții de conducere în clasă, în fostul UTC și la locul de muncă. Se poate ușor observa că membrii acestui grup, cu toate că majoritatea au fost membri PCR, nu au avut poziții de conducere în cadrul partidului. Jumătate din categoria celor activi nu a deținut poziții de conducere, în timp ce cealaltă jumătate a obținut poziții la școală sau la locul de muncă. Contrar liderilor, pozițiile ocupate sunt mai joase și nu includ poziții de conducere în fostul UTC. Membrii inactivi din eșantionul nostru au întrerupt ascensiunea în timpul școlii sau, în majoritatea cazurilor, nu au avut deloc poziții de conducere.

Ocupațiile

Am realizat un inventar al ocupațiilor de la toți subiecții, clasificându-le după categoriile generale de ocupații. La data cercetării, majoritatea subiecților erau angajați ca muncitori. Din interviuri a rezultat că, în general, un muncitor născut în jurul anului 1950 a schimbat până la momentul realizării interviului trei sau patru locuri de muncă. Referitor la acest aspect, nu se remarcă contraste importante între cele trei categorii, cu excepția prezenței slabe a non-muncitorilor – mai ales a funcționarilor de la nivelurile inferioare – în grupul membrilor activi și non-activi din scări.

În anul cercetării – 2005 - majoritatea subiecților erau activi pe piața muncii. În cifre, aceasta înseamnă că 21 de subiecți erau angajați, iar 7 erau pensionari. Este interesant însă faptul că 4 dintre pensionari erau lideri de scară, ceea ce sugerează că există o legătură între statutul de pensionar și administrarea problemelor comune ale scării de bloc.

Discuție

Datele noastre permit într-o mare măsură înțelegerea mecanismelor și factorilor care încurajează sau împiedică persoanele să se implice sau chiar să conducă

inițiative în România urbană. Este necesară testarea cantitativă a intuițiilor teoretice sugerate de analizele etnografice din acest capitol. Datele factuale prezentate mai sus sprijină o parte din tezele modelului resurselor și al rețelelor, susțin ipoteza activismului generic, sunt indiferente la modelul culturalist și resping teoria culturii de clasă.

O concluzie care poate fi extrasă din analiza noastră este respingerea ipotezei culturii de clasă sau a habitusului. Subiecții din cele trei categorii principale sunt distribuiți egal în funcție de originea lor socială, contrazicând teza conform căreia orientarea către activism social și leadership sau, invers, pasivitatea și retragerea sunt specifice unui etos de clasă sau altuia.

Dacă această ipoteză este confirmată în general în țări din vest, explicația negației din datele noastre poate fi justificată prin trimitere la erori metodologice. Decât să atribuim reproducerea socială *ethosului* de clasă, este mai simplu să gândim în termeni de avantaje de status exprimate prin resurse culturale și materiale, care tind să se reproducă fiind, de asemenea, instrumente ale realizării de status și sunt transmise ușor între generații. O justificare simplă a rezultatelor noastre este schimbarea drastică a stratificării sociale din România după comunism, când ascensiunea socială pentru reprezentanții clasei muncitoare a fost posibilă doar prin căi administrative. Astfel, comunismul a dezvoltat organizații și instituții prin care membrii ai claselor sociale inferioare au putut urca pe scara socială. În acest mod, șansele obținerii de status au fost egalizate.

O importantă diferență între liderii activiști și membrii inactivi a fost legată de conținutul, durata și existența biografiilor organizaționale a majorității membrilor din eșantion. Majoritatea liderilor a obținut apartenența la Partidul Comunist și poziții de conducere în UTC, în timp ce membrii activi au fost doar membri UTC, iar membrii pasivi în vârstă nu au ajuns nici la apartenența în UTC. Pentru a înțelege relația dintre diferitele realizări din cadrul organizațiilor comuniste și disponibilitatea pentru implicare comunitară în prezent, trebuie să investigăm cadrul general al organizațiilor comuniste.

Aceste așa-numite organizații voluntare au funcționat de la începutul anilor 50 până la sfârșitul anilor 80, implicând categorii mari de persoane. Pionierii, Uniunea Tineretului Comunist, Partidul Comunist din România și sindicatele au fost principalele canale instituționalizate folosite de administrația comunistă pentru a păstra activismul și mobilitatea socială sub control. Erau singurele organizații în care o persoană interesată de participarea socială își putea construi o carieră. Pe de altă parte, ascensiunea pe scara socială era adesea condiționată prin aceste mecanisme organizaționale până la un anumit punct, având în vedere că accesul de la un nivel la altul era selectiv. De exemplu, accesul la universitate era condiționat la începutul perioadei comuniste de apartenența la organizații comuniste, iar promovarea în poziții de conducere și obținerea de beneficii, cum ar fi un apartament mai mare, era condiționată de calitatea de membru de partid. Cu toate acestea, accesul la poziții mai înalte în structura politică și administrativă erau condiționate de mai multe criterii, printre care educația avea un rol important[24]

[24] Vezi Stoica (2005 și 2006) pentru o perspectivă sociologică asupra compoziției PCR

Puțini dintre subiecții studiului nostru au absolvit o universitate. Acest fapt indică, o structură a segregării rezidențiale, care afectează blocurile de locuințe mai vechi și, mai important, efectul limitat al efectelor apartenenței la organizațiile comuniste. O întrebare legitimă în acest sens este: unde erau, în 2005, liderii și activiștii care au avut studii superioare sau au ocupat poziții înalte în ierarhia PCR? Aș spune că aceștia reușiseră să obțină poziții socio–ocupaționale mai înalte care le-au permis accesul la locuințe de mai bună calitate. Cu toate acestea, pentru generațiile la care facem referire aici, blocurile au reprezentat rezidențe stabile pe termen lung. Astfel, acest tipar al segregării spațiale a creat contexte de macro- mobilizare în blocurile de locuințe. A determinat formarea unor rețele de vecinătate dense și omogene socio-economic, care și-au asumat costurile de mobilizare ale resurselor comunității pentru obținerea bunului public. Prin implicarea persoanelor cu status socio-economic mai înalt în alte locuri, s-a creat contextul de mobilizare pentru acțiune colectivă pentru actori care altfel sunt considerați ca fiind mai puțin activi și a dovedit că dependența activismului generic și a abilităților de conducere de poziția socială este relativă.

În strânsă legătură cu tema cercetării noastre este corelația evidentă între cariera organizațională, deținerea de funcții de conducere și implicarea prezentă în inițiative comunitare, ceea ce aduce noi evidențe în favoarea susținerii corelației dintre activismul prezent și apartenența anterioară la diverse organizații. Trei ipoteze teoretice pot fi invocate pentru explicarea acestei relații. Toate se aplică traiectoriilor diferite ale liderilor, activiștilor și ale membrilor pasivi. Una din explicațiile plauzibile este cea inspirată de Brady, Verba și Schlozman (1995), referitoare la acumularea abilităților civice în cadrul organizațiilor. În fiecare organizație menționată în biografiile subiecților, indivizii au avut ocazia să își exercite și să dezvolte abilitățile de comunicare și organizare. Abilitatea de a vorbi cu oamenii, de a-i convinge asupra nevoii și urgenței pentru acțiunea colectivă, abilitatea de a delega responsabilități, de a superviza dezvoltarea acțiunii, de a sancționa sau a premia, de a menține contactul cu responsabilii ai oficialităților, puteau fi învățate în UTC, PCR sau sindicate și aplicate nevoilor vecinătății de către potențialii lideri. În mod analog, capacitatea și disponibilitatea de a lucra în echipe coordonate putea fi asimilată de către membrii activi de astăzi. Din acest punct de vedere, nu este departe de adevăr să considerăm că organizațiile comuniste au produs capital uman pentru inițiativele comunitare post-socialiste.

Un alt mecanism cauzal plauzibil presupune internalizarea rolului de „activist" și de „lider" în timpul apartenenței și avansării în organizații, roluri pe care persoanele le exercită în contextul local, prin mobilizare în vederea rezolvării problemelor vecinătății. Cel mai probabil ambele mecanisme cauzale funcționează simultan. Cei care au experiență ca lideri, având și abilitățile corespunzătoare, se identifică cu rolul de lider în comunitate și se simt datori să se implice și să coordoneze. În același mod, identitatea de „aderent" sau de membru activ, dacă putem vorbi despre așa ceva, determină oamenii care au fost activi ca tineri să se implice în acțiunea colectivă.

Implicația cauzală inversă trebuie și ea luată în considerare, cel puțin pentru că nu sunt clare criteriile aplicate de organizațiile comuniste pentru recrutarea de membri și viitori lideri. După cum sugerează simțul comun și memoria mea, promovarea în poziții de conducere și privilegiul de acces la organizațiile superioare, cum este accesul

la UTC din clasa a VIII-a) erau condiționate de existența unor abilități de conducere și activism, coroborate cu un anumit nivel de conformitate afișată cu ideologia regimului. Astfel, merită luată în considerație ipoteza că o carieră lungă în organizațiile comuniste era condiționată de ceea ce poate fi numit „activism generic" sau „aptitudini de lider", combinate cu oportunismul necesar mobilității ascendente în structuri birocratice înalt ierarhizate. Evident, la vremea respectivă, această aptitudine a primit un plus prin apartenență și o gratificare prin avansare. Cu alte cuvinte, apartenența la organizațiile comuniste a fost condiționată de existența unor calități care astăzi prezic de asemenea disponibilitatea pentru implicare în acțiuni comunitare. Promovarea în astfel de organizații, pe de altă parte, presupunea existența unor abilități ce pot fi echivalate cu ceea ce numim acum *leadership*. Continuând speculația, putem presupune că prezența activismului latent, fără leadership, a fost precondiția doar pentru o carieră organizațională scurtă, excluzând accesul la poziții de conducere, acest fapt manifestându-se astăzi prin contribuții aparent altruiste la producerea bunului public. În final, cei care aveau atât activism latent, cât și leadership, au beneficiat, restul aspectelor fiind egale, de traiectorii organizaționale mai bogate, care i-au premiat cu funcții, și care au continuat până în zilele noastre să joace rolurile de conducere din inițiativele locale.

Trei alte cauze menționate în secțiunea teoretică pot funcționa conform datelor obținute. Prima este efectul de rețea, a doua se referă la modelul resurselor, iar ambele sunt legate de momentul din ciclul vieții persoanei în cauză.

O parte a argumentului referitor la efectele de rețea a fost dezvoltată anterior. Forțele macro-structurale, cum sunt segregarea rezidențială care conectează compoziția socio-economică a populației de locatari a blocurilor cu procesele de stratificare socială, au făcut din categoria familiilor muncitorești din generațiile născute între 1945 și 1960, cei mai stabili rezidenți din tipul de locuire pe care l-am considerat în contextul analizei noastre. Persoanele din această categorie au cea mai mică probabilitate să se mute, din mai multe motive. În primul rând, datorită vârstei și statusului socio-economic, le lipsesc motivația și resursele de a căuta locuințe mai bune. Din contră, după pensionare, banii sunt din ce în ce mai puțini, iar apartamentele lor devin adevărate averi. Aceste motivații nu sunt valabile și pentru persoane care se află în alt moment din ciclul vieții sau care au traiectorii sociale mai mobile care, astfel, pot avea motivații pentru a schimba apartamentul cu unul mai ieftin sau mai scump. Această stabilitate – majoritatea celor intervievați locuiau în apartamente de peste 20 de ani – a fost baza construirii în timp, în cadrul actualelor scări de bloc, a unor rețele dense, care le oferă sentimentul de identitate și securitate. De asemenea, aceste rețele reprezintă infrastructura care sprijină mobilizarea prin facilitarea comunicării, impunerea obligațiilor prin reciprocitate și inhibarea tendințelor de blat (*free ride*) prin supraveghere reciprocă. Mai mult, apartenența la aceste rețele este asociată unui interes ridicat în acțiunea colectivă, deoarece persoanele din această categorie planifică să trăiască mai mult în acest spațiu. În consecință, actorii mai integrați în rețeaua socială a scării de bloc au o mai mare probabilitate de a participa în acțiunile comunității, în timp ce cei mai puțin incluși – adesea cei mai mobili social, tineri, și necăsătoriți – vor fi mai puțin atrași de acțiunea colectivă.

Persoanele aflate la această vârstă nu doar au constituit rețelele din vecinătate care susțin mobilizarea pentru acțiunea colectivă, dar au de asemenea mai mult timp

Participarea la întâlniri, munca pentru scara de bloc sau administrarea registrelor consumă timp. După pensionare această formă de capital crește, în timp ce pentru alții intervin adesea alte scopuri mai importante. Și opusul este adevărat, rezidenții tineri sunt orientați către muncă și familie, ceea ce le împiedică implicarea largă în inițiativele comunitare, astfel că participarea acestora se limitează adesea la contribuții financiare. Vârsta are însă și un efect opus asupra participării: datorită declinului bunăstării fizice, se diminuează în timp capacitatea de implicare în acțiuni colective. Am descoperit astfel o sursă principală a pasivității pentru acțiune colectivă în comunitate: starea de sănătate specifică bătrânilor.

Pentru concizie, voi rezuma în formatul tipurilor ideale cele trei categorii de actori ale acțiunilor colective la nivelul scărilor de bloc. Liderii și membrii activi sunt recrutați din aceeași categorie, a familiilor din clasa mijlocie, cu vârsta în jur de 50 de ani și care locuiesc de mai mult timp în bloc, constituind o rețea densă în vecinătate, pe care am numit-o *nucleul scării de bloc*. Aceștia sunt îngrijorați de calitatea locuirii din vecinătate, sunt primii care se implică în acțiuni de rezolvare a problemelor și se bazează pe ceilalți membri ai nucleului rețelei. Membrii din ambele categorii au demonstrat activism de la moderat în tinerețe, până la nivel înalt în organizații comuniste, fapt care atestă activismul lor generic, dar care, în același timp, le-a sporit resursele participative, prin competențe și identități. Observăm că cei care au fost membri ai partidului comunist și au deținut poziții de conducere în UTC sau la locul de muncă, își asumă de regulă conducerea acțiunilor colective. Abilitățile mai bune de conducere pe care le dețin pot fi doar o justificare, comparativ cu stimulentul gratificațiilor pe care le produce puterea. Membrii pasivi ai scării de bloc constituie o categorie mai eterogenă. Excluderea din nucleul rețelei poate fi un motiv destul de bun pentru a sta deoparte. Unii membri în vârstă nu au puterea de a participa fizic la acțiunea colectivă, în timp ce alții, mai tineri, pot considera că familia sau cariera sunt mai importante.

Discursul activiștilor

Impactul presupus al factorilor culturali asupra implicării sociale a fost subliniat în secțiunile teoretice ale acestei lucrări. Semnificațiile acțiunii comunitare au fost reflectate în narațiunile din interviurile realizate. Am abordat trei teme principale referitoare la dimensiunea culturală a implicării comunitare: auto-descrierea membrilor celor trei categorii de subiecți, ca indicatori ai identității și sentimentului de auto-eficiență, reprezentări ale practicilor de socializare din familii și declarații privind acțiunea din cadrul colectivității.

Narațiuni despre sine

<u>Evaluări generale ale sinelui</u>

Implicarea în acțiuni și inițiative este corelată, printre altele, cu o imagine de sine pozitivă. În același timp, acțiunile percepute ca succese dezvoltă imaginea de sine. Aceste două relații sunt bine reflectate în interviurile noastre, care au fost oportunități de manifestare a gradelor diferite ale stimei de sine, prin cel puțin două dimensiuni: afirmații explicite ale aprecierii de sine și importanța relativă a calităților și defectelor. Astfel, a fi lider este important pentru stima de sine. Doar printre aceștia sunt persoane care declară tranșant o percepție pozitivă despre sine.

"nu mi-a fost niciodată ruşine, şi nici nu îmi va fi" (lider, 56)
"Î. Care credeţi că sunt calităţile care vă lipsesc ca lider de scară?
R. nu mă pot gândi la nici una" (lider, 50)

În acest discurs, percepţiile negative şi pozitive despre sine sunt mai puţin vizibile prin admiterea unor defecte decât prin disponibilitatea de a-şi atribui caracteristici pozitive. În timp ce persoanele par să evite să se caracterizeze în termeni negativi, există diferenţe semnificative în ceea ce priveşte rolul şi importanţa conţinutului calităţilor, aşa cum va fi discutat mai târziu. Numărul calităţilor auto-apreciate scade de la lideri la membrii activi, fiind cel mai redus la membrii inactivi ai scărilor de bloc. Cu toate că acest fapt poate fi un simplu efect al limitelor discursurilor membrilor inactivi, este totuşi posibil să reflecte o imagine de sine mai proastă a celor clasificaţi de vecini ca fiind inactivi.

O astfel de asociere între auto-evaluările pozitive ale liderilor, imaginea bazată pe trecut şi negarea calităţilor personale ale membrilor inactivi, pot exprima variaţia eficienţei percepute între grupurile studiate, aceasta fiind în legătură circulară cu eficienţa practică. Admiţând că eficacitatea percepută nu este identică cu stima de sine, trebuie să recunoaştem corelaţia dintre acestea şi faptul că o bună stimă de sine este, cu mare probabilitate, indiciul unui puternic sentiment de eficacitate personală. Putem considera că datele noastre confirmă observaţiile din studii cantitative dedicate acestei teme privind importanţa eficacităţii percepute asupra implicării în iniţiative comunitare.

Descriptori

Deşi caracterizările reconstruite pe baza naraţiunilor noastre sunt departe de a fi omogene, se pot identifica câteva patternuri semnificative pe baza celor trei categorii la care am recurs în analiză. Cea mai clar structurată imagine de sine este cea a liderilor, aceasta fiind centrată pe conducere. Ei se descriu ca fiind caracterizaţi prin **implicare** (activism, participare), **conducere bună** (abilităţi de organizare şi management) şi **perseverenţă** (inclusiv determinare şi ambiţie). Defectele lor, dacă sunt menţionate, se referă la performanţele lor ca lideri, membrii acestei categorii reproşându-şi lipsa abilităţilor de comunicare, starea de sănătate sau lipsa de fermitate în relaţia cu ceilalţi.

"Î. Care sunt calităţile care vă lipsesc?
R. Nu prea ştiu să vorbesc cu oamenii ... asta înseamnă că nu reuşesc să mă apropii de oameni. Aşa sunt eu.

R. Pe lângă faptul că ei spun că uneori vorbesc prea tare, mă cert prea repede ..." (lider, 48)
"poate ar trebui să fiu mai ferm cu ceilalţi, dar nu prea reuşesc pentru că sunt prea înţelegător" (lider, 50)

Implicarea, conducerea bună şi perseverenţa liderilor sunt completate uneori de trăsături normativ-morale, cum sunt onestitatea sau sentimentul datoriei

Clar definite cum par a fi, elementele imaginii de sine ale liderilor demonstrează existența unei identități în care asumarea conducerii, inclusiv a responsabilităților de monitorizare și sancțiune este un element important.

Membrii activi ai scărilor de bloc au imagine de sine mai vagă. Ei se consideră de asemenea persoane implicate, dar restul imaginii este mai puțin conturată. Un aspect important îl reprezintă accentuarea mai slabă a abilităților de conducere și fermității. Această trăsătură este accentuată de faptul că toate defectele menționate de această categorie sunt legate de lipsa determinării, ambiției sau a curajului. Cu alte cuvinte, persoanele active par a fi, cel puțin parțial, persoane angajate social cărora le lipsește motivația de a avansa la poziția de lider. Accentul pus pe lipsa caracteristicilor de personalitate necesare pentru conducere sugerează faptul că activismul este, potrivit structurilor discursive descifrate de noi, pe același continuum cu pasivitatea și conducerea.

Î: Spuneți-mi mai multe despre faptul că nu v-a plăcut să fiți lider. De ce?

R: depinde foarte mult de temperamentul fiecăruia. Sunt o persoană timidă, și nu mi-a plăcut să mă implic foarte mult." (activ, 55).

Mai degrabă renunț decât să răspund... și mi pare rău pentru că ei cred că sunt bleg." (activ, 51)

Felul în care persoanele inactive se descriu, spune multe despre modul în care au ajuns să fie excluși sau să se autoexcludă de la participarea în acțiunile colective. Pe scurt, ei demonstrează o orientare pozitivă față de trecut și negativă față de prezent. Trăsăturile pozitive pe care le menționează, rare de altfel, se referă la trecut, sugerând nostalgie și o ruptură față de prezentul mai puțin glorios. În contrast cu trecutul, prezentul este momentul în care își plasează defectele, cum ar fi sentimentul lipsei de putere, ratare, inactivitatea sau lipsa ambiției, pe scurt sentimente ale unei scăzute auto-eficacități.

Putem identifica mai multe traiectorii ale excluziunii. Diferențele dintre acestea sunt vizibile pentru modul în care persoanele inactive se auto-descriu, pe lângă structurile ce țin de întoarcere către trecut și evaluare negativă a trecutului, deja menționate. O categorie, pe care am putea-o denumi ca fond a învinșilor, manifestă în mod clar sindromul realismului depresiv (Alloy și Abramson, 1979) și un loc al controlului exterior, în timp ce descrie exuberant reușitele trecutului și nuzerii le de astăzi.

din păcate da, la 32 de ani am adus cu mine in Oradea un copil de 3 ani și am venit la soțul meu care s-a mutat aici din cauza locului de muncă, și soarta mea s-a schimbat total. M-am rupt de prieteni, de orașul natal, de prieteni și am luat-o de la zero... am învățat, am avut ambiție, singură, înstrăinată, și m-am descurcat... nu prea pentru că aici nu mai eram lider... mă simțeam ruptă de realitate, de locul meu, ca o floare pe care o muți dintr-un loc în altul și moare.. " (Inactiv, 62).

Pentru a recapitula, imaginea de sine din interviuri reflectă sentimentul de auto-eficacitate a liderilor și, la un nivel mai mic, a membrilor activi. Contrar cu aceștia, actorii pasivi găsesc puține lucruri pozitive despre ei înșiși, dar prețuiesc trecutul sau au semne de realism depresiv. Mai mult, experiențele trecute i-au înzestrat

pe lideri cu o identitate specifică ale cărei caracteristici le explică acțiunile și se reflectă în auto-atribuirea unor trăsături de personalitate, cum sunt ambiția și determinarea.

Socializarea în familie și cultura de clasă

Principala concluzie la acest capitol este confirmarea structurii menționate mai devreme, cea referitoare la descrierea negativă a relațiilor din familie, de către majoritatea persoanelor active. În termenii conținutului, sunt mai multe elemente contrastante între cele trei categorii considerate în cercetare, care evoluează între admiterea sau respingerea influenței părinților. Liderii și membrii activi ai scărilor de bloc se aseamănă în tendința unora dintre ei de a respinge influența părinților în mod explicit, în timp ce jumătate din aceste două categorii admite relații pozitive, socializare „convențională" în familiile de origine. Prin comparație, această influență pozitivă a părinților este amintită, cu o singură excepție, de toți membrii inactivi ai eșantionului nostru.

În respingerea influenței parentale se pot remarca elementele unei viziuni despre lume individualiste, autonome, așa cum este în cazul liderului care afirmă că a luat întotdeauna deciziile independent:

> „*părinții mei nu m-au influențat deloc în modul în care mi-am organizat activitatea din viitor*
>
> *Î: Dar binul sunt preocuparea pentru binele comun, solidaritatea și compasiunea?*
>
> *R: Am stat prea puțin cu ei ca să îmi poată influența mentalitatea sau comportamentul. Am știut întotdeauna ce cale să aleg – singur, fără indicații*"
>
> (lider, 50)

Pe baza transcrierilor, putem face speculații asupra semnificației acestei respingeri. Un subiect a avut biografia marcată de forțe istorice – mai exact colectivizarea – împotriva intențiilor părinților, care doreau ca el să continue să muncească în agricultură. În acest caz putem vorbi de o ruptură istorică între generații. O altă explicație posibilă este cea a distanței sociale dintre subiecți și părinții lor sau, mai bine, mobilitatea socială ascendentă asociată cu o ruptură culturală de mediul de origine. Datele noastre susțin această ipoteză, având în vedere că toți subiecții, cu excepția unuia, care resping influența părinților au absolvit liceul, având diplomă de bacalaureat – o condiție a unui status înalt în clasa muncitoare de acum 20 – 30 de ani, care a marcat ascensiunea lor socială față de origine. Trebuie să reținem că această mobilitate a fost paralelă cu schimbarea rezidenței din mediul rural în urban, ceea ce a corespuns unei schimbări a stilului de viață.

Mai putem formula o ipoteză semnalată în datele noastre referitoare la respingerea originii sociale, ca o soluție discursivă a unui complex social, care poate fi cheia ascensiunii sociale și a conducerii. Cu toate că această teză cu accente psiho-analitice poate suna gratuit, există anumite fundamente pentru ea. Unii dintre respondenții din această situație – lideri și membri activi – admit învățarea unor valori sociale importante în alte contexte de socializare, cum este școala sau organizația politice de tipul UTC-ului. Mai mult, doi dintre liderii care au menționat influența educativă a părinților au recunoscut că aceștia le-au oferit un mediu educațional strict,

care nu a exclus bătaia. Subiecții inactivi tind să aprecieze pozitiv influența și pedagogia folosită de părinți. Acest fapt completează bine structura orientării spre trecut discutată mai sus. Conducerea, și în procent mai mic activismul, necesită capacitatea persoanelor de a se detașa de trecut, inclusiv de părinți și de cultura lor care putea fi percepută ca fiind opresivă.

Acest principiu, rezultat din datele noastre, devine evident când ne uităm la valorile pe care se presupune că le au acumulat prin socializare. Autocenzura este unul dintre cele mai importante lucruri învățate de membrii inactivi de la părinți, sub cuvinte ca ordine, disciplină, comportament bun, respect sau a fi civilizat, cuvinte care nu apar deloc în cazul liderilor sau a membrilor activi.

O viziune plauzibilă asupra acestor direcții este de a le considera pe toate valide, cel puțin parțial. Pentru a ocupa pozițiile de conducere presupun o negare a moștenirii culturale a generației anterioare, un argument ce funcționează de asemenea pentru membrii activi, deși mai puțin pronunțat. Ea este fie o reflectare a aricuturii a autonomiei, a reușitei personale care cu greu acceptă dependența de memoria colectivă și culturală, fie este determinată de o nevoie de ruptură față de o cultură văzută ca opresivă sau care aparține unui context opresiv ori nelegitim față de situația concretă. Viceversa, prin glorificarea strămoșilor și a culturii acestora, în care conformismul joacă un rol important, membrii inactivi își recunosc eșecul social sau raționalizează conformitatea și lipsa de inițiativă.

Mai mult, aparenta negare a influenței culturii părinților sugerează clar că normele și valorile nu sunt transmise mecanic între generații și acțiunea autonomă (*agency*) este posibilă independent de automatismul de clasă. Provenind din familii din clasa muncitoare sau de țărani, majoritatea subiecților noștri au fost învățați să se supună regulilor și autorității. Cu toate acestea, unii accentuează în discursuri calități cum sunt autonomia, curajul sau ambiția, aducând date la concluzia noastră cu privire la rolul limitat jucat de transmiterea intergenerațională a culturii de clasă în angajamentul social al indivizilor. Reproducerea socială rămâne totuși un aspect important, atâta timp cât mobilitatea ascendentă a persoanelor din eșantion este structurală, putând fi atribuită transformărilor oportunităților ocupaționale în general. Acest aspect, alături de opoziția explicită față de valorile și strategiile educative din familie, indică relativitatea puterii familiei în ceea ce privește eficacitatea educației și reproducerea socială, care trebuie înțeleasă într-un context mai larg, ce ia în calcul factori ca traiectoriile sociale ale actorilor și ale familiilor acestora.

De să ne implicăm? De ce să stăm deoparte?

Implicarea este evident un concept central al cercetării noastre. Cum își justifică persoanele implicarea în rezolvarea problemelor de producere a bunurilor colective, sau dimpotrivă, neimplicarea în aceste acțiuni, sunt întrebări importante pentru această lucrare, fiind abordate astfel și de subiecți. O observație importantă în acest sens este faptul că implicarea se referă atât la contribuția la acțiunea colectivă, cât și la angajamentul în conducerea acțiunii. Conceptual, la acest nivel, cele două domenii sunt văzute asemănător.

Analiza noastră va aborda în primul rând structura discursurilor asupra participării și apoi va intra în interpretarea acțiunilor participative ale categoriilor noastre de subiecți.

Dacă analizăm în detaliu motivațiile și beneficiile invocate pentru acțiune sau reținere de la participare, obținem o imagine sugestivă pentru bine cunoscuta distincție weberiană între raționalitate instrumentală și cea axiologică. În timp ce actorii își explică participarea în mare parte prin cadre de referință normative, reținerea de a participa este justificată mai ales „rațional". Mai exact, persoanele se implică în acțiuni cu beneficii colective aparent motivați de valori și norme sociale, dar stau deoparte urmând calcule referitoare la resurse, efecte secundare sau condiții ale acțiunii.

Tabelul de mai jos susține teoriile convenționale ale acțiunii colective (Elster 1989), sugerând că abținerea de la acțiune este rațional instrumentală, în timp ce participarea poate fi justificată doar prin referire la norme și valori sociale. O consecință practică ar fi faptul că participarea ar putea fi promovată prin socializare ideologică, în timp ce calculele pot împiedica realizarea acțiunii colective. Mai mult, motivațiile extrinseci, fie ele negative sau pozitive, pot influența în mare măsură rezultatul acțiunii, alături de factorul „structură de grup" prezentat mai sus (Kim și Bearman, 1997; McAdam, 1986). Cu toate acestea, cum este cazul tuturor mărturiilor de după derularea acțiunii (post-hoc), rezultatele enumerate în tabel pot fi doar justificări.

Tabel 4. Justificări pentru acțiune sau non-acțiune

Implicare	Non-implicare
Motivații intrinseci (gratificații legate de acțiune)	
- distracție - plăcere	- amintiri neplăcute despre implicare - plăcere
Motivații culturale – gratificații legate de valori	
- aprecierea curățeniei - a face lucruri bune pentru ceilalți cetățeni - responsabilitate socială - responsabilitate pentru binele colectiv - [illegible]	- familia pe primul loc, apoi scara
Motivații culturale – gratificații legate de norme	
- rușine - datorie, normă - ceva trebuie făcut	- promovarea pe baza relațiilor (lipsa corectitudinii percepute)
Beneficii secundare (motivații extrinseci)	
- financiare - aprobare socială, prestigiu - independență - coerciție - beneficiile conducerii	- nu se plătește - lipsa aprecierii - autenticitate - a fi lider înseamnă probleme (costurile conducătorului)
Resurse	
- are timp	- lipsa timpului - stare de sănătate proastă - lipsa resurselor culturale (a fi de la țară)
Problemele grupului	
	- lipsa solidarității – coeziunii - dificultăți în organizarea grupului

Chiar văzute astfel, rezultatele noastre sunt surprinzătoare: implicarea este explicată prin motivații culturale sau extrinseci, în timp ce pasivitatea se bazează pe lipsa resurselor sau este neimportantă prin efectele secundare ale activismului sau non-activismului. Confruntând aceste concluzii cu modelul explicativ elaborat în analiza factuală a acestui capitol, forța normativă din spatele implicării membrilor activi sau a liderilor este mai puțin specială. Normele sunt sociale deoarece conformitatea cu acestea este sancționată social. Cu alte cuvinte, în anumite situații, referirea la norme poate fi un indicator la integrării sociale. Știind faptul că membrii activi și liderii fac parte din rețelele dense din scările de bloc, putem înțelege prezența justificărilor normative pentru implicarea celor din aceste categorii. Majoritatea afirmațiilor normative pot fi încadrate în tema responsabilității sociale. Conceptele care reflectă forța coercitivă a normei corespund de asemenea interacțiunilor sociale: rușinea, datoria, ceva trebuie făcut.

Acest aspect al discursului membrilor activi poate fi explicat și într-un mod mai critic. Știm acum că ei au abilități de comunicare mai bune, care includ și o mai mare capacitate de a contribui dezirabil social și legitim pentru binele public, parte a artei de mobilizare a acțiunii – pentru sine sau pentru alții. Astfel, este posibil ca accentul pe norme, cum sunt motivațiile altruiste pentru participare, să fie doar o consecință practică a abilităților lor de comunicare socială, exersate cu intervievatorul.

Multe dintre categoriile de mai sus susțin ipoteza participării raționale, conform căreia actorii iau în calcul costurile și beneficiile angajamentului. Membrii non activi oferă ca explicație lipsa resurselor pentru implicare, mai ales a timpului sau a sănătății. Interesant, dar nu surprinzător, liderii și membrii activi se plâng cel mai mult în ceea ce privește costurile implicării, mai ales pentru lideri.

Î: a fost mai bine decât pentru ceilalți, să fiți conducător?
R.: nu, am vrut întotdeauna să stau pe poziția a doua pentru că am crezut că a fi responsabil înseamnă probleme. "(activ, 57)

nu am făcut presiuni asupra nimănui pentru că am spus că e ok dacă mă aleg pe mine sau nu... pentru că nu sunt câștiguri reale ca acolo [la sindicat] dacă te implici în probleme trebuie să te cerți cu șefii, să discuți cu toată lumea problemele pentru că sunt unii care nu înțeleg... și eu trebuie să mă cert cu managementul și cu alții, deci nu am prea multe de câștigat." (activ, 49)

toți sunt de acord că de când nu avem un șef de scară formal oamenii nu se mai ceartă, oamenii nu mai strigă chestii de genul: voi sunteți trei salariați și așteptați de la mine care sunt pensionar? Și eu vă dau 4000 de lei ca tu să câștigi 300.000? a fost foarte urât să spui asta pentru 4000 de lei. Așa că nu numai că l-au schimbat (pe fostul lider) dar el a spus: gata, nu mai vreau, nu sunt cârpa nimănui. " (înlocuitor al liderului, 59)

Cu toate acestea, liderii obțin multe beneficii în urma implicării, pe lângă cele civice, numite astfel după Brady et al. (1995), din faptul că se implică pentru rezolvarea problemelor comune. Aceste beneficii sunt, spre exemplu, financiare sau sociale – cum este prestigiul, dar sunt eficiente în păstrarea angajamentului față de interesul comun.

Citatele de mai sus sugerează că angajamentul în conducerea acțiunilor comunității este o provocare, nu doar pentru că presupune investiții suplimentare de timp și alte resurse, ci și datorită așa numitelor costuri de tranzacționare - menționate în literatura instituțională - care pot fi înțelese ca fiind costuri produse de un capital social scăzut în comunitate. Membrii comunității nu au încredere unii în alții sau în liderii lor, fiind astfel greu de motivat să participe. Alții sunt simpli blatiști, care nu contribuie, sau mai grav, distrug ceea ce s-a produs prin acțiunea colectivă și munca liderului. După cum a fost prezis și în teorie, această situație periclitează angajamentul.

Discursul actorilor inițiativelor comunitare

Analiza discursurilor liderilor, ale membrilor activi și ale persoanelor inactive din scara de bloc a relevat dări de seamă structurate ale implicării și ale non-implicării. Putem vorbi despre discursuri distincte și identificabile ale activiștilor și non-activiștilor. Cu toate acestea, demarcațiile între discursurile celor trei categorii de subiecți nu sunt întotdeauna evidente, ci mai degrabă variabile, putându-se vorbi despre un continuum al dimensiunilor discursurilor, a căror combinare permite identificarea celor trei grupuri. Astfel, liderii sunt plasați la un capăt al acestui continuum, având membrii inactivi la celălalt capăt, în timp ce membrii activi sunt situați undeva între aceste cele două categorii, având caracteristici specifice atât liderilor, cât și membrilor inactivi.

În primul rând, discursurile reflectă sentimente diferite de eficacitate și stimă de sine, care sunt corelate pozitiv cu disponibilitatea de implicare. Membrii pasivi ai scărilor de bloc, care au probabilitatea mai mică de a comunica în general, ceea ce reiese în mod evident din interviurile mai scurte și mai sărace, prețuiesc trecutul și nu reușesc să identifice atribute pozitive ale sinelui.

Au putut fi creionate identități sociale specifice, corelate cu structuri de angajament, mai ales în cazul liderilor care s-au auto-definit în primul rând prin caracteristici de personalitate puternice, cum este determinarea, ambiția și curajul. Succesul lor social, exprimat prin sentimente de auto-eficacitate și nu prin indicatori factuali ai statusului social, a fost atins independent de o eventuală determinare culturală și materială a originii lor sociale. În acest sens, comparativ cu liderii, situația membrilor activi este mai puțin interesantă. În loc de identități specifice activiștilor, descoperim semne de lideri ratați: când vorbesc despre sine, membrii activi par să regrete absența unor calități de lider.

Justificarea acțiunii sau a non-acțiunii este și ea specifică pentru fiecare din cele trei categorii. Participarea este justificată în primul rând prin supunere față de norme, în timp ce neparticiparea la producerea și conservarea bunurilor colective este justificată prin calcule raționale. Acesta poate fi corespondentul românesc pentru „limbajele secundare ale responsabilității sociale" menționate de Bellah și Hammond (1985) sau al discursului angajamentului civic, ca să parafrazăm teoretizările lui Alexander și Smith (1993). Cu toate acestea, pentru ambele tipuri de acțiuni beneficiile secundare au un rol foarte important. Am respins concluzia culturalistă simplistă, referitoare la factorii implicării în acțiune colectivă și am propus o interpretare alternativă a celor trei discursuri prin determinare structurală a justificărilor, care ar exemplifica grade diferite ale integrării sociale și a presiunii comunității.

Sinteză: către un model multinivel al conducerii și activismului pentru acțiunea în comunitate

Activismul nu poate fi înțeles doar prin caracteristici individuale și nici doar prin comportamente determinate mecanic de forțe implacabile care acționează la scară largă. Mai mult, pentru înțelegerea alegerilor individuale de acțiune sau non-acțiune, indivizii trebuie văzuți ca victime ale contingențelor, inclusiv ale instituțiilor. În această secțiune voi propune un model multinivel al variațiilor activismului, pe baza rezultatelor prezentate în secțiunilor anterioare, în lumina afirmațiilor din introducerea teoretică. Multe dintre relațiile din acest model sunt simple ipoteze, ce necesită testare ulterioară, realizată, de altfel, în capitolele cantitative care urmează.

Activiștii și liderii se manifestă astfel doar în contexte de mobilizare, în care situațiile sunt structurate de așa natură încât nu sunt sub control individual. Micro-contextul de mobilizare pentru acțiune colectivă este produsul unor forțe macro-sociale. În cazul nostru, contextul pentru mobilizare este rețeaua socială densă, formată în jurul scării de bloc, care este un produs secundar al macro-fenomenului segregării rezidențiale, ce a afectat peisajul locuirii din România în ultimii 19 ani. Persoanele incluse în rețele strânse, situate în centrul vieții sociale din scară, primesc mai ușor informații importante pentru comunitate, dar se și mobilizează mai ușor, deoarece omogenitatea socială, interacțiunile constante și frecvente și împărtășirea provocărilor comune cresc devotamentul față de normele responsabilității sociale și sentimentele de încredere și reciprocitate. Majoritatea liderilor și a participanților activi din inițiativele comunitare sunt recrutați din centrul rețelelor sociale.

Cu toate acestea, uneori persoanele din afara acestui centru preiau conducerea acțiunii comunitare sau persoane din micro-contextul de mobilizare nu se implică. Factorii individuali joacă un rol important în determinarea deciziei finale referitoare la implicare și la nivelul acestei implicări în vederea producerii bunului public. În acest sens, ciclul vieții, corelat puternic cu vârsta și biografia persoanei, devine deosebit de important.

Ciclul vieții determină disponibilitatea pentru implicare, influențând în mare măsură percepțiile actorului privind costurile și beneficiile participării. În termenii teoriei convenționale, resursele sunt importante doar filtrate prin momentul din ciclul vieții. Acesta este decisiv pentru prioritatea care este acordată altor sarcini din alte sfere ale vieții, timpul și banii disponibili pentru implicare și bunăstarea fizică care condiționează semnificativ posibilitatea de participare. Cei mai dornici de implicare sunt persoanele din jurul vârstei de pensionare. Persoane din această grupă de vârstă se regăsesc și în categoria membrilor inactivi din scară, însă de această dată datorită problemelor de sănătate. În aceeași categorie sunt membrii din generația tineră, care au alte priorități.

Biografia, pe de altă parte, pare a fi o cale prin care pot fi acumulate diferite elemente culturale și psiho-sociale importante din punct de vedere civic. Astfel de capitaluri civice individuale sunt abilitățile de conducere, cele civice și posibil identitățile de lideri cu seturile de roluri corespunzătoare internalizate, stima de sine și auto-eficacitatea. Aparent, acestea sunt acumulate prin activitatea de succes în organizații formale, succes materializat, printre altele, prin obținerea unor poziții de conducere. Complexitatea carierelor organizaționale și numărul de poziții de conducere deținute corelează pozitiv cu leadership-ul și activismul.

Un aspect interesant, încă neclarificat, în traiectoriile de viață ale actorilor este motorul din spatele succesului inițial. Deoarece ideea succesului inițial aleator, deschis datorită unui cerc virtuos al învățării experiențiale pentru avansare socială, este greu de acceptat, rețin ideea că implicarea socială este susținută de un factor latent, care poate fi fie psihologic, fie cultural. Cu toate acestea, opoziția culturală dintre lideri și părinții lor sugerează faptul că forța care stimulează activismul și conducerea este mai degrabă psihologică.

Un alt aspect neclar este relația dintre activism și leadership. Cu toate că literatura susține că este posibilă existența unui conflict între cele două roluri, datele mele sugerează că sunt două fațete ale aceluiași fenomen. Pe scurt, activismul pare să fie un drum către conducere pentru unii, respectiv activismul este manifestarea leadership-ului eșuat pentru alții.

Concluzie

Studiul din acest capitol asupra conducerii, activismului și retragerii din scările de bloc, a arătat în primul rând faptul că colectivitățile urbane din România pot și se implică în rezolvarea unor probleme colective, producând astfel bunuri colective. Un instrument conceptual bun pentru înțelegerea inițiativelor comunitare este diferențierea între rolurile jucate în inițiativele participative: lideri, activiști și inactivi. În general, liderii și activiștii de la nivel local sunt mobilizați prin rețele sociale, care sunt produse ale proceselor și interacțiunilor sociale de lungă durată. Membrii mai activi din comunitate sunt cei care au timp, starea de sănătate necesară, abilități civice, sentiment de auto-eficacitate și o formă de activism sui-generis. Persoanele care cel mai probabil se implică în rezolvarea problemelor colective, au imagine de sine pozitivă și se referă la norme pentru a justifica acțiunea.

Rețelele și normele importante pentru succesul acțiunii colective constituie componentele de bază ale ceea ce este în mod obișnuit denumit capital social. Studiul nostru aduce date relevante privind producerea acestui element atât de important pentru dezvoltare socială. Fenomene macro-sociale produc rețele dense, necesare pentru inducerea sentimentului de obligație reciprocă, care determină deciziile individuale de a participa.

Contrar unor teorii, mai ales celor care se referă la participare în viața politică și asociații voluntare, angajamentul social este slab dependent de originea socială și reușita socială. Leadership-ul este, într-adevăr, asociat cu atingerea unui status social superior, dar activismul în general este independent de clasa socială, cel puțin în lumina datelor din acest capitol. Dacă alte studii au obținut altfel de rezultate, este doar pentru că au studiat forme de participare specifice claselor, cum este aderarea la mișcări sociale sau organizații voluntare sau, poate, datorită unor specificități care diferențiază rezultatele din Europa Centrală și Răsăriteană (Filipovic, 2008).

Locul variabilelor culturale în explicarea acțiunii rămâne neclar. Cu toate acestea, consistența asocierii dintre unele caracteristici biografice și disponibilitatea pentru participare mă fac să cred că resursele culturale au un rol secundar, mai ales ca resurse pentru justificarea acțiunii sau a non-acțiunii. Chiar identitățile de lider sau de activist, care pot fi formate în timpul unei lungi cariere de implicare și succese în diferite cadre, sunt doar mediatori între dorința de implicare psihologică inițială și situații de participare formulate cultural ulterior.

De aceea, extinderea participării nu este o simplă problemă de creștere a conștiinței și învățării unor competențe. Având în vedere că resursele pentru implicare există deja, problema este de a stimula formarea și funcționarea micro-contextelor de mobilizare, a rețelelor și organizațiilor care pot să stabilească agenda ușor și să se organizeze pentru acțiunea colectivă. Rețelele comunitare, de exemplu, pot juca un rol foarte important în acest sens. Însă pe termen lung, școlile și alte organizații de formare trebuie să dezvolte abilități și identități civice, pe baza aptitudinilor și orientării persoanelor către angajament civic.

4. FACTORI INDIVIDUALI AI PARTICIPĂRII COMUNITARE ÎN BLOCURILE CONSTRUITE ÎNAINTE DE 1990 ÎN ORADEA. O ANALIZĂ MULTIVARIATĂ PRELIMINARĂ

Introducere

Sociologia „bunului simț" de la noi abundă de formule ale constatării incapacității pentru acțiune colectivă a românilor. Lipsa aceasta de capital social, sublimată și în literatura de specialitate, ar explica sincopele dezvoltării post-comuniste ale țării și ar constitui o premisă sumbră pentru ambiții de prosperitate sau de democrație. O astfel de constatare incită la căutarea determinanților comportamentului participativ, efort în care se angajează și această lucrare.

O bună parte din predictorii participării individuale în acțiune colectivă sunt de la nivel individual. Sinteza teoretică a indicat locurile în care trebuie căutați determinanții de la nivel individual ai participării comunitare: în **resurse**, concept larg, care se referă atât la atribute de status, cât și la atribute ale anumitor momente din ciclul vieții; **atașamentul față de vecinătate** și **eficiența percepută**; în mizele individuale ale acțiunii colective – concept care poate fi asimilat celui de **interes**; în **capitalul social**, manifest în forme de încredere socială sau în poziția în rețeaua socială. Cercetarea calitativă din paginile anterioare a lămurit, într-o oarecare măsură, importanța anumitor categorii dintre factorii de mai sus, în contextul acțiunilor colective din scările blocurilor construite înainte de 1990 în Oradea. Studiul calitativ a permis de asemenea elaborarea mai multor ipoteze în acest sens.

a) Am constatat, astfel, că resursele sunt puternic asociate cu momentul din ciclul vieții persoanei, ceea ce explică faptul că persoane aflate în diverse momente din viață au probabilități diferite de a participa în acțiunile colective. Ne așteptăm, din acest punct de vedere, ca anumite categorii de persoane – cei cu vârstă foarte înaintată, dar și cei mai tineri, de pildă – să aibă probabilități semnificativ reduse de participare comunitară (Brady, Verba și Schlozman, 1995; Lawless și Fox, 2001; McAdam, 1986; Nie, Junn și Stehlik-Barry, 1996). Nu este clar, în urma investigării a 10 scări și aproximativ 30 de indivizi, dacă avem de a face cu un pattern sau rezultatele noastre sunt afectate de erori inerente cercetărilor cazuistice. Analizele pe eșantion vor lămuri, măcar parțial, acest aspect și ne vor ajuta și la rezolvarea chestiunii consecutive, anume dacă putem vorbi de un efect de cohortă sau de unul corelat momentelor din ciclul vieții persoanei.

b) Un alt tip de resursă, subliniat în cercetările dedicate participării civice sau politice, dar sugerat ca fiind eficient și de către studiul calitativ, este competența civică acumulabilă, printre altele, prin apartenență și participare în diverse structuri organizaționale. Cercetarea expusă în capitolul anterior a indicat că apartenența la organizațiile politice ale fostului regim – UTC sau PCR – este asociată cu niveluri mai mari ale activismului comunitar, confirmând rezultatele unor cercetări anterioare (Howard, 2003). Un rezultat al studiului calitativ care confirmă în continuare modelul competenței civice sau pe cel activismului generic a fost constatarea corelației dintre activism și deținerea unor funcții de conducere. Și această observație necesită testare cantitativă.

c) Eficienţa percepută a contribuţiei influenţează în mod pozitiv probabilitatea participării (Boardman şi Robert, 2000, Conway şi Hachen, 2005, Perkins, Brown şi Taylor, 1996). Cercetarea cazuistică susţine această teorie. Persoanele active şi cele implicate în organizarea acţiunilor colective comunitare au o imagine de sine pozitivă, un sentiment al eficacităţii personale accentuat, spre deosebire de auto-percepţia paseistă şi uneori auto-depreciativă a celor desemnaţi ca fiind inactivi.

d) Ataşamentul faţă de vecinătate influenţează în mod pozitiv probabilitatea participării în acţiune colectivă (Conway şi Hachen, 2005, Dekker, 2007). Cei care contribuie semnificativ la realizarea acţiunilor colective din scară exprimă ataşamentul, prin invocarea unor obligaţii faţă de colectivitate, dar şi prin durata lungă a vieţuirii în scară sau prin integrarea mai puternică în reţelele sociale ale vecinătăţii.

e) Activismul comunitar este potenţat, aparent, de existenţa unui nucleu interacţional al colectivităţii, o reţea densă de lideri şi activişti care iniţiază de obicei acţiunile colective şi suportă cea mai mare parte a costurilor de organizare, de coordonare şi monitorizare. Importanţa elementelor de reţea va fi studiată în profunzime în capitolul următor (Chaskin, 1997, Conway şi Hachen, 2005, Kang şi Kwak, 2003, Lelieveldt, 2004).

Obiective

Capitolul de faţă îşi propune să testeze aceste aşteptări în cazul locatarilor din blocurile construite înainte de 1990 din Oradea. Răspunsul la aceste întrebări va avea nu doar o valoare ştiinţifică, dar şi una practică. Înţelegând factorii care stimulează participarea comunitară de la nivelul comunităţilor urbane, planificarea activităţilor de dezvoltare comunitară urbană participativă va putea fi eficientizată.

În prezentarea răspunsurilor obţinute la întrebările de cercetare, o importanţă deosebită o va avea descrierea la nivel teoretic a modalităţilor de măsurare a conceptelor implicate în modelarea participării comunitare. Fiind o temă cu un înalt nivel de abstractizare, înţelegerea validităţii constatărilor noastre nu poate fi obţinută fără aprecierea operaţionalizărilor folosite. Propoziţiile teoretice vor fi testate iniţial la un nivel simplu, prin analize bivariate, iar în cele din urmă prin modele multivariate, controlând astfel efectele variabilelor introduse în modelare.

Date

Informaţiile prezentate în acest capitol au la bază rezultatele unei anchete realizate în noiembrie 2007, în municipiul Oradea, pe un eşantion stratificat, aleatoriu, de 410 subiecţi. Stratificarea s-a realizat prin stabilirea punctelor de eşantionare în secţiile de votare. Dintre aceştia, aproximativ 66% sunt locatari în blocuri construite înainte de 1990, aceştia din urmă constituind subeşantionul pe care am realizat analizele din acest capitol.

Variabile

Participarea comunitară

Participarea comunitară a fost măsurată în ancheta noastră prin trei scale cu referent diferit: o scală factuală despre subiect, alta despre restul membrilor familiei şi

una măsurând disponibilitatea de participare a subiectului. Tabelele 5-7 prezintă distribuțiile acestor itemi.

Tabel 5. În ultimele 12 luni, dvs. ați participat la vreuna dintre următoarele activități?

	nu	da	nu a fost cazul	NS	NR
Participare la întruniri publică legată de problemele zonei	69,8	19,0	1[illegible]5	0,3	[illegible]3
Participare la întruniri publică legată de problemele blocului	4[illegible],6	5[illegible],5	5,[illegible]	0,7	[illegible],3
Contribuții voluntare pentru bloc	44,9	46,9	6,6	0,3	1,3
Contribuții voluntare pentru probleme locale	75,4	13,1	9,8	0,7	1,0
Sesizarea autorităților pentru problemele comune	77,7	1[illegible],2	9,8	[illegible],0	[illegible]3
Donații la biserică	42,6	53	1,3	0	2,0
Ajutor pentru nevoiași	34,1	6[illegible],0	2,3	0,7	3,[illegible]
Discuții cu vecinii despre rezolvarea problemelor zonei	48,7	4[illegible],8	6,6	3	[illegible],6

În cazul celor 305 de locatari intervievați, cele mai frecvente sunt actele filantropice, ceea ce poate releva atât orientări sociale altruiste, cât și respectarea unor norme sociale tradiționale. O frecvență mare a răspunsurilor pozitive o înregistrăm și în cazul acțiunilor colective semi-voluntare ale vecinătății, de genul întrunirilor publice legate de problemele blocului sau de contribuțiile „voluntare" pentru bloc.

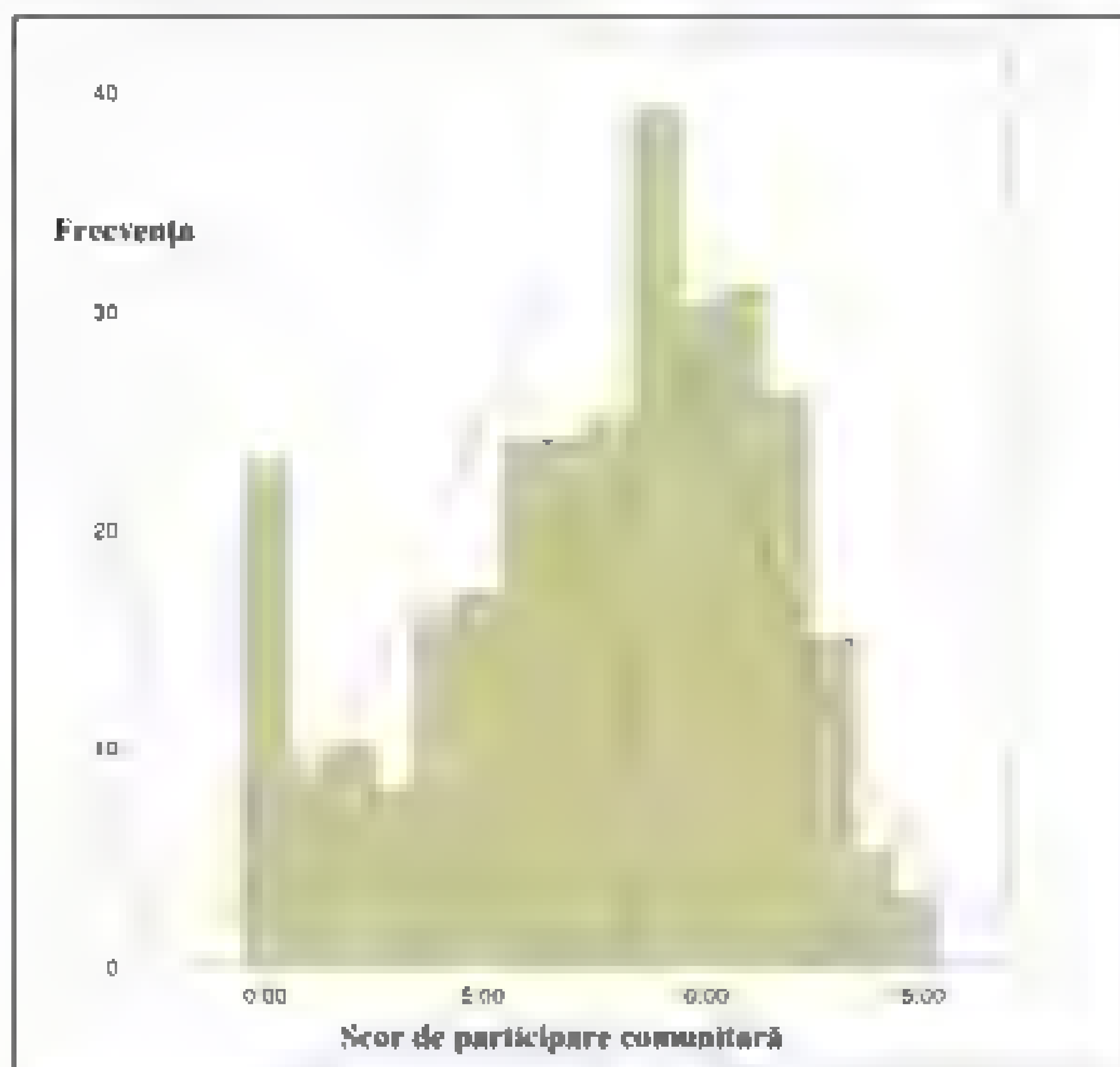
Tabel 6. În ultimele 12 luni, cineva din familia dvs. a participat la vreuna dintre următoarele activități?

	nu	da	nu a fost cazul	NS	NR
Participare la întruniri publice legate de problemele zonei	62,3	23,3	5,2	7,5	[illegible]6
Participare la întruniri publice legate de problemele blocului	43,9	43,[illegible]	3,[illegible]	6,2	2
Contribuție voluntara la problemele blocului	47,5	39,0	4,6	6,9	2,0
Contribuție voluntara la problemele locale	69,7	13,5	6,9	7,9	2,0
Sesizarea autorităților legată cu probleme comune	72,1	1[illegible]	6,[illegible]	7,5	2,3
Donație la biserica	38,4	49,5	1,6	8,2	2,3
Ajutor pentru nevoiași	34,4	52,1	1,3	10,2	2,0
Discuții cu vecinii despre rezolvarea unor probleme ale zonei	40,8	35,4	3,3	6,5	2[illegible]

Tabel 7. Ați fi dispus să participați la vreuna din următoarele activități?

	nu	da	nu a fost cazul	NS	NR
Întruniri publice legate de problemele zonei	32,5	5[illegible],3	1,3	4,9	2,0
Întruniri publice legate de problemele blocului	19,3	75,7	0,3	2,3	2,3
Contribuții voluntare pentru probleme locale	40,3	48,5	1,6	7,2	2,3
Sesizarea autorităților pentru problemele comune	40,0	48,5	1,6	8,2	6
Donații la biserica	16,4	77,0	0,7	3,3	2,6
Ajutor pentru nevoiași	8,9	85,6	0,7	3,0	2,0
Discuții cu vecinii despre rezolvarea problemelor zonei	19,7	73,1	0,7	4,9	6

Fiecare dintre seturile de întrebări constituie scale cu o bună fidelitate (alpha>0,7), evident, după înlocuirea valorilor lipsă cu mediana fiecărui item. Cele trei scoruri sunt puternic corelate, ceea ce indică faptul că intensitatea participării comunitare caracterizează în moduri similare atât familiile, cât și pe membri acestora luați separat, iar acestea sunt indicate de disponibilitatea exprimată de participare. Rezultatul este valoros, deoarece permite folosirea unor măsuri de la nivel individual, pentru a exprima intensitatea participării la nivel familial. Cu itemii din prima scală și cu cei din cea de a treia scală se poate construi un scor cu o mare fidelitate (alpha=0.854; N=305). Acesta îl putem considera un scor de participare comunitară individuală. Scorul de participare comunitară are o amplitudine cuprinsă între valorile 0 și 15, cu o medie de 7,6 și o abatere standard de 3.8 puncte de pe scală.

Grafic 1. Distribuția scorului de participare comunitară

Histograma relevă o distribuție bimodală, cu un vârf la valoarea nulă a scalei indicând existența unei categorii importante de subiecți care nici nu participă și nici nu nu disponibilitate pentru așa ceva, precum și un alt vârf către valorile mari ale scalei.

Variabile independente

Durata rezidenței în locuința respectivă o considerăm indicator atât pentru atașamentul față de vecinătate cât și pentru gradul de integrare în rețeaua locală. Este evident că o astfel de decizie metodologică impune un control măcar prin variabila **vârstă**. Variabila are o mare amplitudine fiind cuprinsă în intervalul 0-47 de ani. Subiecții locuiesc în medie de 14.75 de ani în locuințele lor, durata mediană fiind de 11 ani iar cea modală de 5 ani.

Statutul de proprietate

Cei mai mulți dintre subiecți sunt proprietari ai locuințelor în care locuiesc. Ponderea celor care pot fi considerați chiriași este destul de restrânsă ([illegible]3%). Am recodificat variabila într-una dihotomică, în care am diferențiat chiriașii de restul (proprietari direcți sau cei care locuiesc alături de părinți, care sunt proprietarii locuințelor).

Poziția în rețea/centralitatea a fost calculată ca scor sumativ a doi itemi: *cât de frecvent vă este cerută părerea de către cunoscuți pe teme/probleme ale zonei, cartierului în care locuiți* și *cât de frecvent vă este cerută părerea de către cunoscuți pe teme/probleme politice*. În cazul acestor itemi cazurile lipsă (sub 0.5%) au fost înlocuite cu mediile seriilor. Scorul de centralitate are un minim de 2 și un maxim de 8, cu media situată la scorul 3,6, iar mediana la scorul 4.

Resursele au fost măsurate prin mai mulți indicatori factuali: nivelul de instrucție, statutul ocupațional, vârsta, starea civilă etc.

Nivelul de instrucție a fost codificat în trei categorii – până la școala profesională inclusiv, până la postliceală și studii superioare, iar aceste categorii au fost transformate în variabile dummy cu nivelul de instrucție superior folosit ca nivel de referință.

Tabel 8. Nivel de instrucție recodificat în 3 categorii (%)

până la școala profesională inclusiv	20.8
până la postliceală inclusiv	53.0
până la postuniversitare inclusiv	26.1

Statutul ocupațional este o altă dimensiune importantă a statusului social. El a fost măsurat prin 4 variabile dihotomice indicând categoriile ocupaționale cele mai importante: angajat cu carte de muncă, pensionar, deținător al unei funcții de conducere și persoană care desfășoară activitate pe cont propriu.

Vârsta subiecților, măsurată la nivel numeric, are media de 42 și mediana de 40 de ani.

Starea civilă a fost codificată în 2 categorii: căsătoriți și cei care conviețuiesc în concubinaj alcătuind o categorie, iar restul reuniți în alta.

Tabel 9. Starea civilă (%)

Căsătorit sau concubinaj	48.2
Altă situație	5[illegible]8

Participarea în organizaţiile fostului regim comunist a fost înregistrată prin două variabile dihotomice corespunzătoare apartenenţei la UTC şi la PCR. Dintre cei chestionaţi 10,6% declară că au fost membri ai UTC, iar 5% ai PCR.

Calitatea de şef (biografia funcţională a individului) a fost măsurată prin însumarea răspunsurilor afirmative la întrebările: *Înainte de 1989 a fost şef peste cel puţin trei persoane; în prezent sunteţi şef peste cel puţin trei persoane; înainte de 1989 aţi avut o funcţie de conducere în UTC; Înainte de 1989 aţi avut o funcţie de conducere în PCR; Înainte de 1989 aţi avut o funcţie de conducere la locul de muncă şi Înainte de 1989 aţi avut alte funcţii de conducere?* Variabila SEF are un maxim de 4, iar media de 0,5.

Capitalul social l-am operaţionalizat pe cele mai uzitate două dimensiuni: cea a încrederii şi cea a participării asociative. Încrederea a fost măsurată atât pe componenta de *bridging*, indicată de încrederea generalizată, cât şi pe cea *bonding*, prin încrederea particularizată.

Încrederea generalizată a fost măsurată cu un item de atitudine cu cinci trepte (tip Likert): *Câtă încredere aveţi în oamenii pe care nu îi cunoaşteţi?* Cum era de aşteptat, marea majoritate a respondenţilor au dat răspunsuri negative, doar 6% afirmând că au multă şi foarte multă încredere în necunoscuţi.

Tabel 10. Câtă încredere aveţi în oameni pe care nu îi cunoasteţi (%)

Deloc	30.8
Foarte puţină	29.8
Puţină	31.8
Multă	5.6
Foarte multă	0.7
NŞ	1,0
NR	0.3

Încrederea particularizată în vecini, în ceilalţi membrii ai vecinătăţii, a fost măsurată printr-un item similar: *Câtă încredere aveţi în vecini?*

Tabel 11. Câtă încredere aveţi în vecini (%)

Deloc	4,6
Foarte puţină	8.5
Puţină	41.3
Multă	38.0
Foarte multă	5.9
NŞ	1.3
NR	0.3

Încrederea în vecini are scoruri mult mai mari decât încrederea generalizată: aproape jumătate dintre cei chestionaţi au declarat că au multă şi foarte multă încredere în vecini.

Nemulţumirea faţă de situaţia vecinătăţii a fost măsurată printr-un item de atitudine: *Cât de mulţumit sunteţi de cartierul, zona în care locuiţi?*

Tabel 12. Cât de mulțumit sunteți de cartier?

Foarte nemulțumit	2,0
Nemulțumit	12,5
Nici mulțumit, nici nemulțumit	21,3
Mulțumit	50,5
Foarte mulțumit	12,8
NȘ/NR	1,0

Eficacitatea politică a fost măsurată prin însumarea celor doi indicatori de competență politică: *În ce măsură oameni ca dumneavoastră pot influența deciziile care se iau la nivelul localității?* și *În ce măsură oameni ca dumneavoastră pot influența deciziile care se iau la nivelul țării?* Cu o medie de 3,3 și o mediană de 3, la un minim de 2 și maxim de 8, scorul reflectă o eficacitate politică percepută scăzută a orădenilor.

Rezultate

Vom prezenta în deschidere interacțiunile separate ale variabilelor independente cu variabila dependentă, acest demers ajutându-ne, cum se va vedea, la construcția modelului de regresie și la interpretarea rezultatelor acestuia. În partea a doua a acestei secțiuni vom discuta rezultatele modelării multivariate a influenței variabilelor independente asupra participării comunitare.

Analize bivariate

Testele bivariate susțin doar o parte din așteptările enunțate la începutul capitolului. Scorul de participare comunitară are relație semnificativă cu starea civilă, numărul de copii din familie, statutul de proprietate, indicele de centralitate, eficacitatea percepută, încrederea în vecini, apartenența la UTC și la PCR și biografia funcțională. În cazul celorlalte variabile, testele statistice bivariate produc rezultate nesemnificative. Aceste prime analize sugerează că în cazul complexelor de locuințe construite în perioada comunistă din Oradea, participarea comunitară este, parțial, o funcție de: 1) **miză** – ceea ce se evidențiază prin efectele pozitive ale situației de a fi căsătorit, ale numărului de copii și ale faptului că subiectul este proprietar al locuinței sale; 2) **capitalul social** al persoanei, reflectat în impactul pozitiv al centralității (prestigiului), al participării asociative și al încrederii în vecini și 3) **activism generic** (despre a cărui origine nu putem spune prea multe) al persoanei, indicat de apartenența la fostele UTC și PCR, variabile care pot semnala și competențe civice.

Câteva efecte importante reținute din teorie sunt respinse de analizele noastre. Resursele de participare – măsurate prin nivelul de instrucție, statusul ocupațional sau statusul social perceput – nu par a influența semnificativ implicarea în problemele vecinătății. Pe de altă parte, nici atașamentul față de cartier sau față de vecinătate, măsurate prin durata rezidenței, nici nemulțumirea față de situația din cartier nu par a afecta într-o măsură sesizabilă probabilitatea implicării comunitare a subiecților.

Pe de altă parte, unele relații nesemnificative maschează de fapt relații neliniare. Acesta este cazul vârstei despre care am presupus că are o relație în formă de U răsturnat cu scorul de participare comunitară – valori mici ale participării la cei mai

tineri și cei mai bătrâni, iar valori de vârf la cei cu vârste intermediare. Reprezentarea grafică a acestei relații confirmă așteptările noastre:

Grafic 2. Relația dintre vârstă și participarea comunitară

Graficul arată că ratele de participare sporesc până la intervalul de 41-50 de ani, când ating maximul, după care scad lent până la 60 de ani[25], iar de aici scăderea este abruptă. O astfel de legătură impune considerarea unei funcții non-liniare, în cazul acesta o transformare pătratică simplă fiind suficientă.

Desigur, astfel de rezultate nu pot fi concludente pentru teoretizarea participării comunitare în blocurile din orașele României. Doar modelele multivariate pot evidenția relațiile care se manifestă în condiții de control al altor variabile, scoțând la iveală, de asemenea, relații mascate în teste bivariate de confuzia cu alte asocieri sau corelații.

Model multivariat

Pentru a testa propozițiile explicative formulate la începutul acestui capitol, am construit un model de regresie liniară[26] multiplă simplă.

---

[25] Valorile sunt aproximative, ele fiind influențate de limitele intervalelor de grupare a ese

[26] Modelul este unul liniarizat, toate transformările fiind de gradul întâi, evitându-se folosirea funcției pătratice prin introducerea unei variabile suplimentare care cuprinde vârsta ridicată la pătrat.

Tabel 13. Determinarea scorului de participare comunitară

	■	Beta	p
(Constanta)	-3,311		0,054
Centralitate (prestigiu)	0,406	0,128	0,029
Eficacitate	0,588	0,195	0,001
Număr de copii	0,793	0,195	0,023
Încredere în vecini	0,685	0,146	0,023
Bărbat	-0,784	-0,165	0,038
Vârsta	0,277	1,201	0,000
Vârsta	-0,004	-1,518	0,000
Durata rezidenței	0,052	0,156	0,022
Este pensionar	2,396	0,274	0,001
Membru PCR	1,719	0,139	0,090
A fost șef	0,645	0,139	0,023
Nivel de instrucție până postliceală	-0,042		0,390
Mulțumit de cartier	-0,023		0,701
Ocupație: patron, manager	0,033		0,778
Ocupație: salariat	0,044		0,447
Nivel de instrucție până la șc. profesională	0,040		0,420
Câștig	-0,036		0,480
Încredere generalizată	0,063		0,179
Este căsătorit	0,079		0,176
Membru UTC	0,000		0,996
Ocupație: lucrător pe cont propriu	0,072		0,226

R^2= ,263, N=305

În tabelul 13 am listat, în prima parte, efectele semnificative, iar în a doua, coeficienții variabilelor care nu influențează variația variabilei dependente.

Unsprezece variabile modifică semnificativ scorul de participare comunitară. Efectul cel mai important este cel al vârstei, care are coeficienți standardizați mult mai semnificativi decât celelalte variabile reținute în model. Expus în formă narativă, modelul ne arată că persoanele bine integrate în colectivitatea locală, cu un prestigiu ridicat, care au încredere în vecinii lor și care locuiesc de multă vreme în zonă, pensionarii, în special foști membri PCR, cei care au experiență de conducere, cei cu copii și cei care se percep ca fiind eficace în influențarea guvernării locale, au cele mai mari șanse de a participa la producerea bunurilor colective pe plan local. Participarea este influențată decisiv de vârstă, care este determinantul cel mai puternic și care face ca persoanele din categoria 40-70 de ani să participe mult mai intens la rezolvarea problemelor comune decât cei mai tineri și cei în vârstă.

Putem presupune că impactul vârstei reflectă, în fond, efectul momentului din ciclul vieții și asocierea acesteia cu resursele necesare pentru activism, dar și cu mizele implicării comunitare. Starea civilă, statutul de proprietate sau statutul ocupațional sunt toate asociate cu vârsta. Întemeierea unei familii și achiziționarea unui apartament sunt momente inextricabil legate, care se întâmplă într-un interval limitat din viața persoanei și care sunt condiționate cel mai adesea de existența resurselor materiale și a

unei poziții stabile pe piața muncii. Tot efectul dramatic al vârstei și absența impactului altor variabile indicatoare ale resurselor din modelul participării comunitare, trădează o oarecare omogenitate socială a populației din blocurile construite în perioada comunistă, omogenitate care face să pară implicarea în acțiune colectivă o funcție simplă a momentului din ciclul vieții și aparent indiferentă la factori precum statutul de proprietate (pentru că majoritatea chiriașilor sunt tineri, necăsătoriți, nu au copii etc.) sau de stare civilă (pentru că majoritatea celor necăsătoriți sunt tineri). O modificare a traseelor de viață, marcată prin amânarea căsătoriei și, prin urmare, a achiziționării unei locuințe proprietate privată, la fel ca și apariția unor spații rezidențiale eterogene din punctul de vedere al stilurilor de viață, ar afecta, cu siguranță, și formele și intensitatea vieții colective în vecinătățile urbane.

Dar efectul vârstei este, pe de altă parte, și unul mult mai simplu, prin mizele participării colective, care sunt diferite de la o etapă la alta a vieții. Tinerii au alte priorități și, probabil, preconizează părăsirea rezidenței actuale, ceea ce îi face mai puțin dispuși să se implice în eforturile colectivității. În același timp, structurile comunitare dominate de persoane de 40-70 de ani pot fi percepute ca puțin atractive pentru persoanele de până la 30 de ani. O ipoteză pe care am discutat-o în altă parte este că, atât datorită slabei integrări în rețele locale, cât și ca urmare a însușirii unor orientări sociale post-materialiste, tinerii de la oraș cu aprehensiuni participative sunt predispuși la participare în forme de tip societate civilă (organizații non-guvernamentale, asociații, cluburi, forme de voluntariat). Pe de altă parte, mulți dintre cei mai în vârstă concetățeni, nu mai au, în mod evident, resursele fizice pentru a participa la activitățile pe care le presupune acțiunea colectivă. Controlând după alte variabile importante, precum durata rezidenței sau vârsta, statutul de pensionar apare ca având totuși un impact semnificativ asupra variabilei dependente. Față de cei din alte categorii ocupaționale, pensionarii dispun de o resursă importantă: timpul. Un alt indicator al mizei colective – numărul de copii – are și el un efect semnificativ asupra mărimii variabilei dependente. În mod evident, prezența copiilor sporește interesul pentru calitatea spațiilor comune și întărește stabilitatea rezidențială. În plus, numărul de copii – corelată a mărimii familiei – influențează în mod pozitiv integrarea familiei în rețelele locale, ceea ce este de natură a stimula participarea în inițiativele de acțiune colectivă.

Pe de altă parte, participarea comunitară este corelativă unor niveluri ridicate de capital social ale persoanei. Participarea comunitară reiese ca fiind o modalitate de activism a persoanelor cu resurse de rețea – un bun prestigiu în rețelele locale – dar cărora le lipsesc anumite elemente de capital social punte, mai ales încrederea generalizată care este, în schimb, compensată de o apreciabilă cantitate de încredere în membrii colectivității. Din acest punct de vedere, putem înțelege participarea comunitară ca o formă particulară a unor mecanisme participative generale, care îi fac pe cei bogați în resurse sociale de tip legătură să contribuie la prosperitatea locală.

Impactul apartenenței la PCR confirmă modelul competenței civice formulat de Brady și Verba (Brady, Verba și Schlozman, 1995) sau observațiile unora care au arătat că persoanele active în organizațiile comuniste tind să fie active și în perioada postcomunistă (Howard, 2003). Avem de a face, probabil, atât cu efectul pe care deținerea unor competențe civice îl are asupra eficacității subiective, cât și cu manifestarea unei identități de „activist” însușite prin activitatea în PCR. Pe de altă

parte, efectul semnificativ al apartenenței în PCR trădează probabil acțiunea unui mecanism pe care l-am intitulat „activism generic". În alte studii am arătat, în consonanță cu unele din cercetările internaționale asupra participării, că este greu de justificat participarea socială fără a face apel la concepte precum tendință latentă spre activism, înțeleasă ca și caracteristică mai degrabă psihologică. Tot modelul competenței civice se vede confirmat și de reținerea efectului semnificativ al biografiei funcționale a subiecților, care arată că numărul pozițiilor de conducere în carieră influențează pozitiv scorul de participare comunitară.

Alți factori expuși în literatură apar și ei ca fiind importanți în explicarea implicării comunitare. Atașamentul față de comunitate, măsurat prin durata rezidenței, sporește scorul participării comunitare. Cu cât o persoană a locuit mai mult în aceeași zonă, cu atât va spori implicarea sa în rezolvarea problemelor comune, în condiții egale. O influență pozitivă o are și eficacitatea percepută – măsurată, precum am arătat, ca variantă a competenței politice.

Discuții și concluzii

Rezultatele noastre atestă faptul că, în blocurile construite înainte de 1990 în Oradea, participarea comunitară individuală este dependentă de următoarele categorii de factori:

§ Vârsta. Persoanele cu vârsta cuprinsă între 40-70 de ani, de cele mai multe ori persoane căsătorite, angajate, care dețin locuințele lor în proprietate privată, au șansele cele mai mari de participare.

§ Resursele sau anumite situații, adeseori asociate cu momentul din ciclul vieții, influențează implicarea în inițiativele locale. Tinerii și cei mai în vârstă au rate de participare scăzute. Pe de altă parte, situația de a fi pensionar – care produce timp discreționar, la fel ca și numărul copiilor – care sporește importanța spațiilor colective – au efecte pozitive asupra participării comunitare. Calitatea de fost membru PCR sporește participarea comunitară a persoanei, ceea ce redeschide dezbaterea despre impactul participării în organizațiile fostului regim asupra resurselor de acțiune colectivă ale românilor. Experiența de conducere influențează pozitiv participarea persoanei.

§ Capitalul social. Persoanele care au ratele cele mai mari de participare comunitară sunt cele mai bine integrate în viața comunităților locale. Integrarea este indicată de centralitatea în rețeaua locală (măsurată prin două măsuri ale prestigiului) și de încrederea în persoanele din vecinătate. Combinația de status ridicat și încredere în concetățeni pare a fi deosebit de favorabilă implicării cetățenești.

§ Atașamentul față de vecinătate, sau mai puțin speculativ formulat, durata rezidenței în comunitate influențează în mod serios variabila dependentă, fie deoarece indică un grad mai mare de integrare în rețelele locale, fie pentru că semnalează o probabilitate mică de schimbare a rezidenței și, în consecință, o importanță mai mare pentru subiect a calității vecinătății actuale.

§ Eficacitatea percepută poate influența, așa cum au arătat și alte lucrări, intensitatea participării comunitare.

Rezultatele noastre le confirmă, în mare, pe cele din studiul calitativ, care arăta că activismul este specific unei anumite categorii de vârstă și persoanelor care au o anumită carieră organizațională, inclusiv în structurile PCR. Datorită disputelor etice

care înconjoară subiectul, aprecierea impactului PCR-ului asupra vieții sociale contemporane este unul deosebit de complicat. În ciuda așteptărilor denunțătorilor regimului comunist, mai multe studii au arătat că activismul de orice fel, civic sau politic, în perioada postcomunistă este mai mare în cazul foștilor membri ai organizațiilor comuniste. Probabil că toate cele trei interpretări enunțate mai sus – a transferului de competențe civice prin activitatea în cadrul acestor organizații, a însușirii unei identități de activist și a manifestării activismului ca substrat psihologic – sunt valabile în diverse combinații. Dincolo de aceste considerații teoretice, constatarea noastră sistematică – susținută atât de date calitative, cât și de cele cantitative – repune în discuție impactul pe care structurile de control ale activismului și ale carierei din vechiul regim îl au asupra detaliilor vieții sociale de astăzi.

Modelul de regresie susține și o altă ipoteză reieșită din studiul calitativ: corelația dintre activismul comunitar și biografia funcțională. Cei mai activi din vecinătățile lor sunt îndeobște persoane care au deținut sau dețin funcții de conducere în alte aranjamente instituționale. În interpretarea acestei corelații regăsim în competiție atât modelul competenței civice – leadershipul în organizații are efecte de învățare civică, cât și pe cel al activismului ca și orientare psihologică, care ar explica modul de integrare în structuri ierarhice și democratice, cum sunt cele de acțiune și decizie de la nivelul comunității.

Un rezultat notabil este absența măsurilor structurale ale statusului social din lista predictorilor. Din această concluzie nu trebuie să deducem lipsa de importanță a resurselor asociate pozițiilor de status, ci mai degrabă că: 1) Variabilele reținute în model mediază efectul statusului socio-economic asupra participării comunitare – de exemplu statutul de proprietate se asociază cu un anumit moment din ciclul vieții persoanei și 2) Impactul presupus al indicatorilor de status nu a putut fi testat datorită omogenității sociale a colectivităților studiate, ceea ce impune studii ulterioare pe colectivități mult mai diferențiate din punct de vedere socio-economic. 3) Participarea comunitară nu presupune aceleași resurse precum alte forme ale participării sociale. Cercetările de sociologie politică au indicat influența nivelului de instrucție asupra participării politice. Se pare că pentru genul de activism presupus de rezolvarea problemelor locale, nivelul de instrucție este o caracteristică puțin importantă.

Într-o anumită configurație socială, locatarii din blocurile din Oradea sunt capabili să asigure sau să conserve bunurile comune la un nivel satisfăcător. Se poate pune întrebarea dacă aceasta este o realitate durabilă sau este doar un accident? Un rezultat notabil, sugerat deja în interpretările anterioare, este că formele de participare socială sunt o caracteristică dependentă de momentul din ciclul vieții. Există însă și argumente solide pentru a susține și ipoteza unei specificități la nivel de cohortă. Persoanele de peste 40 de ani pot fi predispuse la participare comunitară, deoarece dispun de capital social de tip legătură – asociat unor modalități de sociabilitate oarecum tradiționaliste – în timp ce cei din generațiile mai tinere pot să fie mai predispuși pentru tipuri de participare ce caracterizează într-o mai mare măsură capitalul social de tip punte, cum ar fi participarea asociativă sau participarea în mișcări sociale. Una dintre consecințe ar fi că trebuie investigate în continuare relațiile

Este un argument similar celor care explică ratele diferite de participare politică în SUA prin efecte de cohortă – vezi discuția despre generațiile X și generațiile Y (Soule, 2001).

dintre categoriile de status, de vârstă, forme de participare socială și tipuri de capital social. Pe de altă parte, soarta blocurilor construite înainte de 1990 nu este deloc asigurată de rezultatele noastre. Este foarte posibil ca aceste blocuri să sufere în viitor un proces de sărăcire, ca urmare a plecării familiilor tinere care trec prin procese de mobilitate socială ascendentă și ca urmare a reintrării pe piața imobiliară a apartamentelor locuite actualmente de persoane în vârstă. În acest caz, problema posibilităților de participare a celor săraci ar putea deveni acută.

Anumite învățăminte pot viza direct optimizarea activităților de dezvoltare comunitară urbană. Faptul că ratele de participare nu depind de statusul social al celor implicați ci, mai degrabă, de gradul lor de integrare în colectivitate, de capitalul social și de eficacitatea percepută, este încurajator. În mod normal, activitățile de capacitare a resurselor de participare bine coordonate ar trebui să vizeze și să producă rate mari de încredere reciprocă a rezidenților, sporirea atașamentului față de vecinătate și a eficacității percepute. Administrația locală, dar și anumite organizații non-guvernamentale, pot deveni inițiatoare ale unor asemenea activități care, pe lângă beneficiile materiale și cele sociale (sporirea coeziunii sociale cu efectele ei benefice), vor duce la augmentarea resurselor de activism. Pe de altă parte, proiecte de acest fel trebuie să țină cont de faptul că rezultatele lor sunt dependente de o anumită compoziție socială și că fenomene rapide de transformare ale acesteia pot duce la eliminarea bruscă a rezultatelor atât de dificil obținute. În același timp însă, sporul de siguranță, de confort și de solidaritate poate stabiliza populația din vecinătățile aflate în pericol de sărăcire prin emigrare, fiind o cale pentru evitarea consecințelor nefericite ale segregării rezidențiale. Faptul că foștii membri PCR sunt mai activi poate fi citit și el într-o cheie pozitivă. Face plauzibilă presupoziția că resursele latente de activism pot fi canalizate și potențate în direcția amplificării competențelor civice și a însușirii unei identități ce susține implicarea prin participarea în anumite organizații. O asemenea deducție este în consonanță cu postulatele lui Putnam privind efectele pozitive ale participării voluntare și confirmă faptul că guvernarea și prosperitatea au de câștigat de pe urma participării asociative.

Una din ipotezele rezultate, referitoare la colectivitățile investigate, este că acestea din urmă au un nivel de omogenitate socială care nu permite înregistrarea efectelor unor caracteristici structurale de status asupra participării sociale. Aceasta limitează valabilitatea rezultatelor noastre, inclusiv pe cea ecologică, având în vedere că în ultima perioadă s-au produs serioase modificări în peisajul urban al României. Studii de mobilitate sau de sociologie urbană recente au arătat că s-au produs fenomene de segregare rezidențială, care s-au materializat în zone gentrificate (Chelcea, 2006) ori în pungi de sărăcie (Dan și Dan, 2003; Stănculescu și Berevoescu, 2004). În același timp, regiunile de tranziție străbat perioade de mare eterogenitate socială. În comparație cu alte localități, cum ar fi Cluj-Napoca, transformarea urbană recentă din Oradea are un specific legat de evoluțiile pieței imobiliare locale. Aici numărul de blocuri noi este foarte redus, marea majoritate a celor care au migrat către locuințe noi având ca destinație case de tip vilă. Astfel, eșantionul de locatari de bloc din studiul nostru cuprinde doar locatari din blocurile construite în perioada comunistă. Acestea au o populație relativ eterogenă din punct de vedere social care exclude, totuși, categoriile extreme: pe cei mai săraci – concentrați în anumite zone sărace și pe cei mai bogați – majoritatea acestora fiind deja rezidentă a noilor cartiere de vile din suburbii sau a

caselor din centrul orașului. Această omogenitate face, precum am afirmat și mai sus, dificilă testarea fezabilă a ipotezelor care leagă indicatorii de status de măsurile participării comunitare în condițiile blocurilor construite în perioada comunistă. Lămurirea acestor aspecte presupune includerea în analiză a unor subeșantioane satisfăcătoare de locatari din noile ansambluri rezidențiale, locuite de persoane înstărite, de multe ori de familii tinere de clasă mijlocie, dar care viețuiesc de puțin timp acolo, precum și a celor din colectivitățile cele mai sărace, cum sunt blocurile de garsoniere sociale sau căminele de nefamiliști. Astfel de studiu va necesita, în mod evident, eșantioane mai mari.

Coeficientul de determinare relativ mic arată că rezultatele noastre au limite ce nu pot fi neglijate. Acestea sunt determinate eminamente de modalitatea de culegere a datelor și de eșantionare, putând fi imputate în mai mică măsură specificării modelului de regresie. O problemă o constituie mărimea redusă a eșantionului, care poate determina erori serioase în estimarea parametrilor de regresie. Mai importante sunt limitele nivelurilor de măsură: participarea comunitară nu este un fenomen explicabil doar în termeni de caracteristici individuale, ci este nevoie de recunoașterea importanței celor de la orizontul familiei sau al vecinătății. Un anumit nivel al participării individuale răspunde uneori unei cereri de participare care deservește toată colectivitatea. Participarea poate emerge ca normă sau ca un comportament de echilibru, pentru a folosi limbajul econometriei, iar astfel putem ajunge să avem rate importante de implicare în producerea de bunuri publice, fără ca subiecții din colectivitate să manifeste vreo distribuție excentrică de caracteristici individuale propice participării. Astfel de considerente obligă la utilizarea unor proceduri de modelare multinivel. Pentru astfel de abordări, în schimb, este nevoie de culegerea de date de la nivelurile superioare sau de culegerea de datele de la toate unitățile vecinătății pentru a produce, prin agregare, măsuri valabile la nivel colectiv. Într-unul din capitolele empirice viitoare vom încerca să aproximăm importanța nivelului vecinătății – în cazul nostru, al scării de bloc – pentru intensitatea participării comunitare a locatarilor din blocurile vechi din Oradea.

În concluzie, rezultatele noastre arată că modelele participării comunitare dezvoltate în cercetări internaționale sunt aplicabile pentru explicarea fenomenului participativ din ansamblurile rezidențiale mai vechi din orașele mari din România și, în același timp, confirmă inferențele din studiul cazuistic prezentat în capitolul anterior. Prestigiul în comunitate, încrederea în cei cu care se conviețuiește, atașament față de comunitate, vârsta – 40-70 de ani – dar și fazele corespunzătoare – copii în familie, statut de pensionar, competențe civice și o identitate, dar și aprehensiune pentru activism, inclusiv un sentiment puternic al competenței politice, sunt elementele definitorii pentru persoanele cu rate ridicate ale participării comunitare.

Efectele de rețea nu sunt, însă, satisfăcător surprinse prin metodologia anchetei, ori rețelele sunt printre cele mai importante elemente ale infrastructurii sociale care influențează comportamentul participativ. În același timp, presupunem că o parte din variabilitatea variabilei dependente este explicată de factori de la nivelul vecinătății, mai exact, în cazul nostru, de la nivelul scării. Capitolul următor va urmări să lămurească în ce măsură putem vorbi de scări „cu climat participativ" sau fără, în ce măsură astfel de specificități de la nivel agregat influențează participarea individuală și

în ce măsură anumite forme ale interacțiunilor locale, fixate în rețele sociale, afectează participarea socială a familiilor și a indivizilor

Principalele constatări

§ Dintre comportamentele care evocă solidaritate și spirit participativ cele mai frecvente sunt cele filantropice și participarea la întruniri publice legate de problemele blocului

§ Testele bivariate ale scorului de participare comunitară cu predictorii reținuți din teorie arată relații semnificative cu starea civilă, numărul de copii din familie, statutul de proprietate, indicele de centralitate, eficacitatea percepută, încrederea în vecini, apartenența la UTC și la PCR și experiența de conducere. Aceste rezultate indică dependența participării comunitare de miza participării, de capitalul social al persoanei și de activismul generic al acesteia

§ Modelul multivariat confirmă, măcar parțial, atât construcțiile teoretice din studii similare, cât și generalizările propuse pe baza cercetării etnografice din acest studiu. Comportamentul participativ la nivel de comunitate este influențat în mod pozitiv de prestigiul în comunitate, încrederea în cei din colectivitate, atașamentul față de comunitate și apartenența la intervalul de vârstă de 40-70 de ani – toți indicatori ai integrării în colectivitate, dar și de mizele și resursele corespunzătoare: numărul de copii în familie, statut ocupațional de pensionar, competențe civice, aprehensiune și identitate de activism și de un sentiment puternic al competenței politice

5. REȚELE SOCIALE ÎN SCĂRILE DE BLOC ȘI PARTICIPAREA COMUNITARĂ

Argumente în favoarea analizei de rețea

Limitele studiilor din capitolele anterioare, precum și literatura metodologică, subliniază importantele restricții ale studiilor atomiste, calitative sau cantitative, care abordează procese desfășurate de obicei în situații de grup[28]. În mod concret, raportat la obiectul investigației noastre, studiul pe eșantioane aleatoare poartă câteva dificultăți care impun recursul la tehnici alternative, precum analiza de rețea: incapacitatea înregistrării caracteristicilor structurale ale vecinătăților, distorsiunile care pot interveni în aprecierea structurii interacțiunilor din vecinătate și identificarea imprecisă a rolurilor în vecinătate.

1) Metodologia individualistă nu permite înregistrarea caracteristicilor structurale ale colectivităților. Dimensiuni importante ale vecinătăților urbane, precum densitatea de rețea, sau coeziunea colectivităților sunt factori asociați în măsuri semnificative cu intensitatea și formele comportamentului participativ (Chaskin, 1997, Kang și Kwak, 2003, Lelieveldt, 2004). Testarea credibilă a unor propoziții referitoare la comportamentul individual în context colectiv, dacă pleacă de la premisa unui efect demn de luat în seamă al nivelului colectivității, necesită măsurarea caracteristicilor acesteia.

2) Numeroase studii metodologice au evidențiat importante dificultăți în măsurarea poziției structurale a persoanelor prin tehnici de auto-raportare sau care se bazează pe percepția subiecților. Încă din 1960, psihosociologii au stabilit că subiecții puși în situația de a înțelege structura unor colectivități pot umple golurile structurale percepute cu relații de prietenie inexistente (De Soto, 1960). Kilduff și colaboratorii (2008) au studiat rețelele de prietenie din 4 organizații diferite și au constatat că persoanele percep un grad mai mare de grupare pe relații de prietenie decât există în realitate și că atribuie o popularitate și capacitate de a face legături între grupări mai mare în cazul celor percepuți ca fiind populari decât în cazul celor cu adevărat populari. Comparând interacțiunile raportate cu cele reale, Killworth și colaboratorii într-o serie de experimente importante (1976) au raportat rate reduse de acuratețe ale subiecților în descrierea interacțiunilor lor. Studiul nostru folosește mai multe măsurători ale poziției structurale a persoanelor care, bineînțeles, pot fi afectate de astfel de erori, dar utilizate laolaltă pot susține inferențe cu un grad mare de validitate: centralitatea în rețea, capitalul social instrumental, inclusiv măsura participării comunitare.

3) Literatura dedicată acțiunii colective, inițiativelor comunitare în particular, recunoaște emergența inevitabilă a unor roluri specifice în colectivitățile care încearcă depășirea unor dileme colective. În astfel de situații, inițierea acțiunii colective, coordonarea acesteia, motivarea membrilor colectivității este atributul unor actori pe care îi identificăm ca fiind lideri. Așa cum am văzut în celelalte capitole ale acestui volum, liderii acoperă unele dintre costurile de tranzacționare ale organizării acțiunii colective și sunt capabili, prin ceea ce se numește îndeobște leadership, să modifice evaluările actorilor referitoare la costurile și beneficiile participării și succesului

[28] Pentru o discuție a problematicii cercetărilor „atomiste" vezi Iluț (1997).

acțiunii colective. Nici printre membrii de „rând" ai colectivităților expuse la dileme ale acțiunii colective, intensitatea participării nu este, în situațiile reale, omogenă. În funcție de diverse variabile, studiate intens de cercetătorii preocupați de diversele teme subordonate domeniului participării sociale, intensitatea participării variază, astfel că la un nivel general, putem distinge între participanți și spectatori. Chiar dacă la nivelul simțului comun definirea acestor trei categorii pare destul de facilă, încercările mai operaționale se pot dovedi anevoioase sau pline de capcane. În materialul calitativ dedicat discursului activismului comunitar i-am deosebit pe lideri, participanți și spectatori folosind criterii formale plus nominalizările actorilor principali, liderii, care au fost solicitați să elaboreze liste de persoane active și inactive din care cercetătorul a selectat aleatoriu subiecții de interviu. Subiectivitatea liderilor în momentul nominalizărilor a introdus, probabil, distorsiuni în listele respective, pe care procedura de selecție folosită de cercetător nu a reușit decât să le atenueze. Pe de altă parte, în studiul pe eșantion aleator, am folosit o singură variabilă - măsurarea la nivel de scală a participării comunitare, fără a face distincția dintre lideri și simpli participanți, ceea ce poate fi eronat în sine, și lăsând să se manifeste posibile erorile determinate de dezirabilitatea socială în autoaprecierea gradului de implicare în depășirea problemelor colectivității.

Un altim set de argumente în favoarea introducerii unor măsuri ale poziției individuale în rețele sociale sau ale structurilor de rețea derivă însăși din stadiul actual al teoretizării implicării în acțiune colectivă, care atribuie un efect important caracteristicilor de rețea.

Numeroase studii atestă importanța decisivă a caracteristicilor de rețea pentru deznodământul acțiunilor colective. Pe de o parte, este clar că participarea individuală este determinată de poziția de rețea. În mișcarea pentru drepturi civile „Freedom Summer", cei care au participat la acțiune până la sfârșit au avut o probabilitate de două ori mai mare de a avea legături strânse cu alți participanți decât cei care s-au retras mai devreme (McAdam, 1986). Studiile mai recente ale lui Kim și Bearman (Kim și Bearman, 1997), care au folosit tehnici ale analizei de rețea, au arătat că: 1) interesul actorilor pentru participarea în acțiune colectivă este corelat pozitiv cu cel al persoanelor cu care aceștia se află în rețea; 2) acțiunea colectivă depinde de existența unei corelații pozitive între interesul în realizarea acțiunii colective și puterea, sau centralitatea, în rețea a actorilor.

Studiile dedicate explicit participării în vecinătate au subliniat efectul diferitelor variabile care atestă integrarea persoanei în rețelele vecinătății asupra probabilității și formelor participării individuale. Conway și Hachen (2005), Dekker (2007) sau Lelieveldt (2004) au obținut următoarele constatări: 1) implicarea individuală depinde de numărul de persoane din vecinătate pe care subiectul le cunoaște sau de frecvența interacțiunilor cu acestea; 2) implicarea în activitățile vecinătății este corelată cu măsurile atașamentului față de vecinătate, indicat de lungimea rezidenței, de stabilitatea rezidențială și existența legăturilor cu ceilalți membri ai comunității.

Puținele studii care au măsurat caracteristicile rețelelor interpersonale au subliniat importanța acestora asupra perspectivelor acțiunii colective în diversele

[illegible] Tehnica poartă denumirea de „generator de persoane".

colectivități care au de înfruntat dileme ale acțiunii colective. Densitatea de rețea sporește participarea, potrivit lui Gould (1993). Depășirea unei anumite rate de participare duce la diminuarea ratei de producere a bunului colectiv deoarece la rate mari de participare încep să contribuie și cei mai puțin entuziaști. Aceștia vor duce la o scădere a valorii medii a contribuției individuale și, prin efectul de demotivare, la reducerea contribuției fiecăruia. Conway și Hachen (2005), Kang și Kwak (2003) și Leenveldt (2004) ajung la concluzii similare apelând la tehnici de analiză ale capitalurilor de rețea sau la investigații etnografice.

Dificultățile metodologice ale investigării participării sociale, induse de probleme de genul celor amintite mai sus, pot fi depășite, cel puțin parțial, prin utilizarea unor instrumente structurale de măsurare a participării și de identificare a diverselor statusuri în cadrul grupurilor prin analiză de rețea. Multe dintre lucrările dedicate participării sociale au folosit tehnici de analiză de rețea atât pentru validitatea și fidelitatea presupuse mai bune a măsurilor indicilor de participare, cât și pentru a corela problema participării cu cea a variabilelor de rețea, o categorie de factori de cea mai mare importanță pentru înțelegerea participării sociale.

Pornind de la avantajele acestei tehnici de cercetare, paginile acestui capitol vor aborda participarea comunitară din scările din blocurile construite înainte de 1990 din Oradea folosind rezultatele analizei de rețea. Pentru început, voi încerca o introducere succintă în tehnicile analizei de rețea care se va finaliza prin descrierea măsurilor utilizate în paginile de analiză empirică. Apoi, voi încerca să elaborez răspunsuri la câteva întrebări de cercetare fundamentale pentru obiectivele studiului nostru: 1) Care este incidența celor trei categorii de roluri în raport cu inițiativele de acțiune colectivă din micro-colectivitățile scării? 2) Care sunt covariatele leadershipului și participării măsurate prin indicatorii de rețea? 3) Care este relația dintre măsurile participării obținute din raportările subiecților și cele bazate pe măsuri sociometrice?

Introducere în tehnica analizei rețea[50]

Analiza rețelelor sociale este una dintre cele mai recente direcții de cercetare a științelor sociale. Apariția ei datează de la începutul secolului trecut, însă anii '70 au adus o adevărată expansiune în evoluția ei, iar inovațiile metodologice și tehnice au marcat profund dezvoltarea ei. În ultimii ani rețelele sociale și metoda analizei de rețea se bucură de o atenție extraordinară, prin ea explicându-se varii aspecte ale vieții societale, precum motivația, mobilitatea socială, organizarea și mobilizarea grupurilor, distribuția resurselor, procesul de luare a deciziilor, modul de răspândire a inovațiilor, chiar și structurarea setului de valori. Prin modul în care se valorifică rezultatele obținute prin analiza rețelelor sociale, aceasta se conturează ca o paradigmă interdisciplinară de abordare a interacțiunilor sociale.

Origini

În zilele noastre, analiza de rețea este la modă în domeniul științific. Deși această tendință se mândrește cu un trecut îndelungat, publicul larg a cunoscut mai ales

[50] La redactarea acestui capitol am beneficiat de ajutorul colegei Krisztina Bernath.

abordările științelor sociale din manualele apărute în ultima perioadă, precum lucrările lui Albert Laszlo Barabasi, Duncan Watts și Marc Buhannan (Letenyei 2007). Analiza de rețea are ca predecesor teoretic și metodologic *sociometria* (Moreno, 1978 (1934)) care s-a ocupat cu cercetarea relațiilor în comunitățile mici din anii '30.

În sociologie mutarea atenției către relațiile interpersonale s-a produs datorită publicării studiului "*The strength of weak ties*" (Puterea legăturilor slabe) a lui Mark Granovetter (1973). În același timp, noile rezultate ale teoriei matricelor și ale teoriei grafurilor au furnizat baza matematică a dezvoltării metodologice a analizei de rețea. În anii '80-90, atât metodologia, cât și teoria, au început să se dezvolte considerabil. Astfel, cercetările care se referă la vizualizarea rețelelor interpersonale și la dinamica acestora, formarea conceptelor de goluri structurale, dezvoltarea ideii de densitate a rețelei și a metodelor de măsurare au cunoscut progrese importante în ultimele decenii.

Puțini sunt cei care știu că analiza rețelelor interpersonale provine din antropologie. Radcliffe Brown a fost primul care a adus în atenția sociologilor cercetarea relațiilor, în discursul său din momentul ocupării postului de director al Societății Antropologice Regale în 1940. Mai multe lucrări sub egida „antropologiei sociale" britanice sau „școlii din Manchester" jalonează dezvoltarea analizei de rețea. O lucrare de mare influență a fost, de asemenea, de factură antropologică, și anume cea a Larissei Adler Lomnitz (1971), despre rolul relațiilor dintre parteneri la nivelul burgheziei din Chile. Programul *Anthropack* a fost printre primele softuri care au fost dezvoltate la începutul anilor '90, pentru analiza de rețea. Programatorul Steve P. Borgatti care, de altfel, a absolvit facultatea de antropologie, a participat la dezvoltarea programului UCINET. Acesta este folosit în zilele noastre de majoritatea cercetătorilor care se ocupă cu analiza de rețea.

În literatura sociologică din România, analiza de rețea este o prezență rară. În ultimii zece ani au fost publicate introduceri în metodă, precum cele ale lui Iluț (1997) și ale lui Postelnicu (1997). Chiar mai rare sunt studiile care utilizează metoda în investigații empirice. În cazul puținelor lucrări care fac apel la terminologia analizei de rețea, tehnicile de tratare statistică a datelor relaționale sunt mai degrabă convenționale. Din această categorie face parte articolul lui Culic (1997), care investighează rețelele sociale din câmpul literar clujean folosind scalarea multidimensională.

Analiza de rețea, o nouă paradigmă

Unul din aspectele principale ale abordării rețelelor este faptul că în centrul acesteia stă relația dintre actori și nu atributele personale ale subiecților. Astfel, procesele sociale și rezultatele personale depind de modelele de relații dintre actori.

Conceptul analizei de rețea oferă posibilitatea de a aborda deciziile, acțiunile și rezultatele la nivel individual dintr-o perspectivă mai largă, în cadrul rețelei relațiilor interpersonale din societate. Perspectiva analizei rețelelor sociale folosește o abordare structuralistă, și ca atare rezultatele ei pot fi interpretate ca relații dintre poziții și persoane din structura rețelelor. Din această perspectivă, acțiunile actorilor și rezultatele analizei pot fi înțelese prin configurația (de ex. relații de prietenie, de suport

[3] Capitolul despre analiza de rețea din volumul la care fac referire a fost redactat de Irina Culic.

sau colegiale) structurii informale din care aceștia fac parte (poziția de respect sau dispreț, status sau prestigiu informal) (Kürtösi, 2006).

În centrul analizei de rețea se află studiul formei și al conținutului rețelelor stabile pe care actorii le dezvoltă în interacțiunile lor, precum și efectele create prin acestea. Puterea (power), prestigiul și influența, din această perspectivă provin din poziția actorului în structura de interacțiune, definită printr-o rețea socială și nu din poziția orizontală sau verticală creată formal prin diviziunea muncii (Ibarra, 1993a).

Metoda analizei de rețea – folosită pentru abordarea unor variii teme – a dat un sens nou conceptului de comunitate. Comunitățile sunt rețele care se ramifică în diverse direcții, indiferent de anumite limite teritoriale și de relațiile de proximitate fizică. Depășind dimensiunea teritorială, rețelele (re)definesc, integrează sau exclud la nivelul diferitelor dimensiuni ale vieții sociale, dar și din punct de vedere teritorial, diferiți actori sociali. Totodată, ele pot schimba funcția, tipul și înțelesul simbolic al grupurilor (Piselli, 2007). Alături de Wellman (1999), putem conclude că, totuși, majoritatea cercetărilor, definesc comunitatea prin referire la un cadru teritorial predefinit (o vecinătate, o localitate mică), deoarece în astfel de locuri relațiile interpersonale sunt ușor de identificat și interpretat. Aceasta este situația și în studiul nostru, în care atenția analizei se concentrează pe comunitatea nominală a locatarilor din aceeași scară de bloc, pe care îi unește proximitatea fizică, dar mai ales comunalitatea bunurilor colective de produs sau de conservat.

Unele rezultate ale analizei de rețea pot fi interpretate ca susținând critici aduse la adresa *economiei* neoclasice. Granovetter (1973) considera că cererea și oferta pe piața forței de muncă nu se pot manifesta în mod ideal datorită faptului că cei mai mulți oameni încearcă, și în zilele noastre, să își caute un loc de muncă cu ajutorul cunoștințelor. Acest articol a devenit unul dintre cele mai utilizate texte de referință. Alți autori au prezentat faptul că și pe piețele care au fost considerate până atunci perfecte (bursele financiare, asigurări, întreprinderi mari) relațiile personale sunt la fel de importante ca cererea și oferta (de exemplu, Baker, 1984). În anii '90 mai multe cercetări au anchetat importanța relațiilor economice internaționale și a legăturilor dintre întreprinderile mari (de exemplu, Stark, 1996).

Ce aduce nou analiza de rețea?

La nivelul anumitor aspecte, analiza de rețea diferă considerabil de alte metode de analiză. În acest capitol vom evidenția trei elemente-cheie (cu oarecare simplificări) caracteristice acesteia: colectează date de tip nou, formulează întrebări noi de analiză, folosește metode noi de analiză.

Noutatea din datele de rețea privește introducerea în analiză a măsurilor valide care corespund criteriului relațional din analizele sociologice. Noțiunea de „criteriu relațional" a fost introdus de Lazarsfeld și Menzel (1961), diferențiind astfel între aceasta și noțiunile de *criteriu analitic* și *contextual*. *Criteriul analitic* este informația care nu poate fi separată de individul cercetat. Datele *contextuale* se referă la mediu, iar datele *relaționale* se referă la relațiile dintre individ și mediul înconjurător. Criteriul relațional se referă întotdeauna la relația dintre cel puțin doi participanți. Abordarea din perspectiva rețelei interpersonale ridică noi probleme. În timpul cercetării care se referă la întreaga rețea putem să formulăm, de exemplu, întrebarea dacă este sau nu destul de densă rețeaua (unde densitatea reprezintă proporția dintre relațiile posibile și

cele reale)? Unde există puncte de saturaţie sau chiar invers, goluri structurale? Cum pot fi definite unele *grupuri de reţea*? Cine sunt cei care au un *rol intermediar*, adică *nodurile*? Câţi paşi sunt necesari pentru a ajunge la unele grupuri?

Relaţiile pot fi analizate pe două niveluri: analizăm întreaga reţea interpersonală sau reţeaua individuală a unui individ (mai multe noduri). Prima abordare este denumită de obicei socio-centrică în timp ce studiile care se concentrează pe relaţiile unor noduri poartă denumirea de studii ego-centrice sau analize ale capitalului de reţea. Acestea urmăresc rezolvarea unor întrebări de tipul: câte relaţii are un actor social (firmă, aşezare, om, etc.), cu cine menţine relaţia, ce caracter au aceste relaţii, şi în ce scopuri sunt folosite.

Analiza capitalului de relaţie şi a reţelei interpersonale[12]

Cea mai importantă caracteristică a analizei capitalului de relaţie, din punctul de vedere al analizei de reţea, este că nu se referă la întreaga reţea interpersonală, ci doar la relaţiile *unor reprezentanţi*. *Reţeaua ego* este denumirea reţelelor unor actori sociali în limbajul de specialitate al analizei de reţea. Cercetările *reţelei ego* şi cercetările *reţelei interpersonale* din perspectiva *macro* şi *micro*, respectiv *parte* şi *întreg*, se prezintă ca noutăţi în analiza de reţea. Cercetările concentrate pe întreaga reţea – datorită necesităţii de totalitate – lucrează cu sisteme de relaţii mai mici, însă analiza capitalului de relaţie poate să lucreze şi cu eşantioane reprezentative şi poate să facă constatări care sunt valide pentru populaţia întreagă.

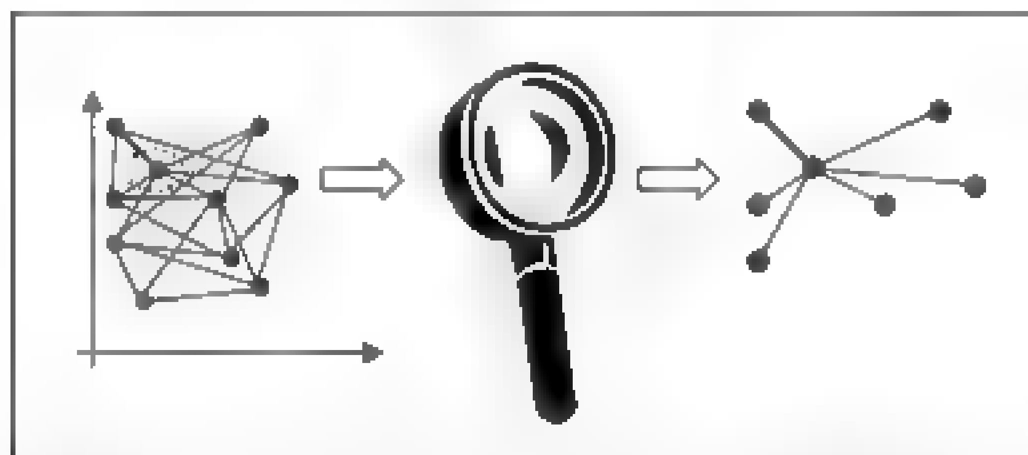

Figura 3. Parte în întreg. Reţea interpersonală şi reţea ego

Cele două abordări urmează două metodologii diferite şi pot răspunde la diferite întrebări.

În centrul *analizei capitalului de relaţie* se află participanţi individuali, ceea ce înseamnă că cercetătorii încearcă să ia în considerare relaţiile diferitelor *noduri*. Informaţia culeasă (relaţia nodului, reţeaua ego) nu poate fi despărţită de unitatea de observaţie, şi este caracteristică doar acesteia. Din această cauză, rezultatele cercetării capitalului de relaţie pot fi colectate şi interpretate asemănător datelor analitice, adică asemănător datelor statistice tradiţionale. Se poate colecta, de exemplu, un eşantion

---

[12] Capitol realizat pe baza cărţilor lui Stanley Wasserman şi Katherine Faust 1994: *Social Network Analysis. Methods and Applications*; Robert Hanneman 2001: *Introduction to Social Network Methods*.

reprezentativ, iar informațiile (de exemplu, numărul relațiilor ego) care se referă la cazurile eșantionului pot fi analizate în mod obișnuit.

Cercetările întregii rețele includ toate nodurile de cercetare. Din acest motiv, de obicei nu se poate lua un eșantion, ci trebuie să obținem informații despre (de la) membrii unui cerc bine definit. În practică, necesitatea totalității nu poate fi întotdeauna îndeplinită, însă trebuie să ne străduim să avem o imagine cât mai amplă despre relațiile populației cercetate.

Pe baza unor puncte de vedere diferite pot fi schițate rețele cu caracter diferit între aceiași reprezentanți. O rețea dintr-o zonă mică arată altfel, de exemplu, pe baza rețelei de canalizare, a investițiilor, sau a fluctuației forțelor de muncă zilnice. Rețelele interpersonale schițate după diferite criterii pot fi comparate, permițând alte analize ulterioare și fiind adecvate completării și verificării rezultatelor cercetării inițiale.

Ca și metodă de analiză, analiza de rețea este diferită de cele convenționale, folosite în științele socio-umane, prin faptul că descrie – folosind termeni de specialitate aparte/limbaj specific – structura și conținutul unor observații realizate pe un set de relații. Pe de altă parte și rezultatul acestor analize este diferit, datorită faptului că ne permite o nouă perspectivă asupra datelor obținute.

Datele de tip rețea sunt diferite și prin logica de colectare a informațiilor. Analizând bazele de date convenționale, de obicei se compară atributele actorilor, sau altfel se analizează distribuția, pe actori, a unor variabile. În cazul datelor de tip rețea, scopul analizei este de a surprinde natura relațiilor dintre actori și de a da un răspuns la întrebări de tipul: unde se situează actorul în rețea, cum se integrează în totalitatea de relații. Iar dintr-o perspectivă holistică, scopul unei astfel de analize este de a observa trendurile la nivelul întregii rețele pe baza unor observații realizate la nivel individual. Totuși, unele tipuri de analize – precum corelația, distanțele – folosesc datele de tip rețea ca și cum acestea ar fi date convenționale, atribute ale actorilor. De regulă însă actorii sunt descriși pe baza relațiilor pe care le au în interiorul rețelei și nu pe baza unor alte atribute pe care le pot avea, relația și actorul în sine fiind obiecte ale analizei. Din aceste considerente, atât procesul de analiză, cât și interpretarea datelor sunt diferite în analiza de rețea.

Analiza de rețea nu se bucură, însă, de o foarte largă răspândire datorită faptului că nu este compatibilă cu metodele statistice uzuale. Pe scurt, în timp ce în coloanele celorlalți operatori de baze de date sunt scrise variabilele, iar în rânduri sunt scrise unitățile de observație, în cazul analizei de rețea atât în coloane cât și în rânduri sunt notate tot unitățile de observație. Datele nu se referă doar la câte un subiect observat, ci la relația dintre doi indivizi. Programele de statistică obișnuite – ca, de exemplu, Excel sau SPSS – nu sunt compatibile cu efectuarea analizei de rețea.

De când a depășit preliminariile metodologice (de exemplu, teorii dihotomice și trihotomice sau sociometrice) metodologia analizei de rețea se bazează pe rezultatele matematicii moderne, mai ales pe rezultatele algebrei matricelor și ale teoriei grafurilor. În zilele noastre, majoritatea analiștilor de rețea folosesc programe precum Ucinet, Egonet sau Pajek pentru a face analize, iar pentru reprezentarea grafică (desenarea unor grafuri) folosesc Netdraw, KrackPlot sau alte softuri. Efectuarea analizelor tot mai complexe este mult mai ușoară datorită dezvoltării rapide a softurilor.

Domenii de studiu ale rețelelor sociale

Efectele rețelelor sociale și capitalul social creat prin acestea sunt subiectul multor studii empirice. Marea majoritate a acestora au fost conduse la nivelul inter- și intra-organizațional (Biemans, 1992, Ibarra, 1993a, Powell, 1996, Shrader, 1989). La acest nivel, prin dinamica rețelelor sociale s-a încercat o mai bună înțelegere a performanței (Liebeskind, 1996), a dezvoltării tehnologice a schimbului de informații (Burt, 1992, Hansen, 2001, Ibarra, 1993b, Ingram, 2000), a procesului de învățare (Podolny, 1998), a proceselor economice (Jackson, 2003). S-au identificat mai multe tipuri de rețele.

Relațiile extraorganizaționale sunt diverse, având conținuturi diverse. În general aceste rețele se constituie pe tipuri de activități în care actorii sunt implicați, precum rețele de comunicare, de prietenie, de consiliere etc., conținând astfel deopotrivă elemente instrumentale și expresive.

Rețelele instrumentale se bazează pe relații constituite în vederea schimburilor de bunuri, servicii sau informații (Knoke și Kuklinski, 1982). Aceste tipuri de rețele sunt mai slabe, dar totodată sunt resurse vitale în obținerea unor informații importante pentru individ.

Rețelele expresive sunt relațiile de afecțiune, respect sau ură dintre indivizi, relații care asigură resursele afective, fiind mai stabile, puternice și mai personale decât rețelele instrumentale. Rețelele expresive din cadrul unor grupuri constituite formal sunt diferite de cele care se alcătuiesc spontan, primele fiind parte a sistemului decizional instituțional, care mobilizează totodată schimbul de informații din cadrul organizației, și astfel fiind asemănătoare cu rețelele instrumentale (Lincoln, 1979).

Tipul rețelelor predominante într-o societate reflectă măsura în care relațiile sociale sunt afectate de forțele pieței și de intervenția statului, sau altfel spus, gradul în care o societate este modernizată, în direcția participării sociale a indivizilor și a independenței de relațiile familiale (Esping Andersen, 1999; Marshall și Humphrey, 1950).

Studiul rețelelor sociale a fost stimulat în ultimele decenii de popularitatea conceptului de capital social a cărei dimensiune fundamentală este cea de relațională. Numeroase cercetări demonstrează rolul social, politic și economic al capitalului social (Fukuyama, 2002). Privind importanța în societate a capitalului social, cel mai des este menționat rolul integrativ și de coeziune socială al acestuia (Fukuyama, 2000).

Tot mai multe cercetări confirmă faptul că acele comunități care posedă capital social adecvat sunt mai prospere economic, cu o delincvență mai redusă. În aceste comunități procesul de socializare este mai eficace, indivizii au un confort fizic și/sau psihic mai bun, iar în procesul de educație se obțin rezultate școlare mai bune (Pusztai, 2002, Putnam, 2000b, Skrabski, 2003). Cercetările arată chiar că procesul educațional în școlile unde părinții și membrii comunității locale sunt atașați, acesta devine mai eficient (World Bank, 1999).

În același spațiu al interogației se aplică și frecvent menționata deosebire dintre relațiile sociale de tip „legătură" (*bonding*) și cele de tip „punte" (*bridging*). Literatura dedicată participării sociale în România sugerează relațiile dintre cele două tipuri de integrare socială și alte forme de participare socială. Implicarea în relații slabe de tip punte, măsurată în sondaje, de pildă, de frecvența contactelor informale cu colegii de serviciu și prieteni, are o relație pozitivă cu implicarea civică. Pe de altă parte,

predominanța sociabilității în cadrul rețelelor de rudenie și de vecinătate este văzută ca având un efect inhibator asupra participării în inițiative de acțiune colectivă.

Aspecte tehnice ale analizei de rețea

Populația, eșantionarea în analiza de rețea

Una dintre provocările cheie ale analizei de rețea este delimitarea populației investigate.

Se folosesc, de obicei, două moduri de a rezolva această problemă. O abordare realistă – asemănătoare cu metoda bulgărelui de zăpadă – folosește informațiile oferite de cei din cadrul rețelei pentru a găsi persoanele care sunt parte integrantă a rețelei. Laumann și Pappi au folosit acest mod în 1973, rugând conducătorii unui grup de elită să identifice membri importanți care aparțin de acel grup. Populația investigată astfel se delimitează de către persoanele din interiorul rețelei, care numesc la rândul lor alți actori ai rețelei (Laumann, 1983). Cercetările despre puterea și structura comunităților din anii 60-70 ai secolului trecut au folosit intens această tehnică de identificare a rețelelor.

Abordarea nominalistă definește populația prin delimitarea teoretică a grupului, cu riscul ca unii să nu se identifice ca membru al grupului, sau să omită relații importante din rețea (Wasserman, 1994, p. 31-32). Cercetarea este ușurată în cazul în care cei care se află în centrul atenției formează un grup mai mic, bine definit, delimitat prin elemente obiective de identificare (de exemplu sunt membrii unui club, unei clase sau locuitorii unui cartier sau bloc sau, ca în cazul nostru, ai unei scări de bloc).

În cazul în care nu se pot chestiona toți membrii unui grup sau nu se pot defini limitele rețelei, se recurge la eșantionare, ca apoi, pe baza rezultatelor, să se poată formula concluzii despre densitatea relațiilor, gradul de reciprocitate sau despre tipul de relații din rețea, la nivelul întregii populații.

Analiza rețelelor personale este o dimensiune specială în analiza rețelelor, caz în care unitățile analizate sunt persoanele izolate și tipurile de rețele din jurul acestora (exemple pt. acest tip de analiză: General Social Survey, 1985, sau Albert, 1999).

Tehnici de colectare a datelor în analiza de rețea

Datele pentru analiza de rețea pot fi colectate prin metodele clasice utilizate în științele sociale (chestionare, interviuri, observație participativă, etc.), cel mai frecvent însă se folosește chestionarul pentru a aborda rețele dintre persoane sau instituții.

Observația participativă poate aduce informații privind conținutul relațiilor dintr-o rețea, ea este folosită însă mai degrabă atunci când cei despre care dorim să colectăm date nu sunt capabili de comunicare verbală sau nu pot completa chestionarul. Această metodă este una dintre cele mai bune atunci când relațiile dintre persoane sunt reprezentate prin prezența lor simultană la aceleași evenimente.

Date despre rețele se pot culege și din diferite baze de date: liste, evidențe, jurnale, reviste, arhive, etc.

Experimentul este o altă metodă pentru a culege date relaționale, ea este însă foarte rar folosită. O metodă cvasi-experimentală o reprezintă analiza „lumii mici" (*small world*). Milgram (1967) a folosit această metodă în premieră pentru a măsura pașii prin care se poate ajunge de la o persoană la alta. Metoda e simplă: a rugat

persoane dintr-o populaţie restrânsă să trimită un colet la o anumită persoană doar prin persoane pe care le cunoşteau. Persoanele implicate au fost rugate să-şi treacă datele personale pe colet pentru a evita ca acesta să ajungă de mai multe ori la ei, totodată pentru ca şi cercetătorul să poată urmări traseul coletelor. Pentru a nuanţa concluziile la care a ajuns Milgram, Lin (1982) a introdus patru variabile pe baza cărora a ajuns la concluzia că traseul coletelor rareori depăşeşte graniţele delimitate de rasă, iar comunicarea a urmărit mai degrabă un traseu descendent de ierarhie (de la bărbaţi spre femei, de la cei cu status mai înalt spre cei cu un status scăzut). Totodată, a observat că reţelele de succes au fost cele care se bazau pe relaţiile slabe pentru a trimite mai departe coletul.

Indicii reţelelor: ego-centrici şi socio-centrici

Metodologia analizei de reţea a dezvoltat un număr impresionant de măsuri dedicate descrierii relaţiilor actorilor şi a structurii reţelelor. Voi explica în cele ce urmează doar indicatorii calculaţi şi folosiţi în paginile de analiză empirică din acest studiu, respectând distincţia dintre abordarea centrată pe actor (ego-centrică) şi cea dedicată structurii reţelei (socio-centrică).

Indici ego-centrici

Actorii principali se găsesc de obicei în punctele strategice ale reţelelor, importanţa punctelor poate fi însă stabilită din mai multe perspective. Putem numi persoană centrală pe cel/cea care e cel/cea mai activ(ă) din reţea, persoană la care fac referire cei mai mulţi sau pe cei care întreţin cele mai multe relaţii cu ceilalţi.

Centralitatea se calculează, de obicei prin grafuri neorientate, iar prestigiul prin grafurile orientate.

Centralitatea este un concept foarte important al analizei de reţea. S-a dovedit că dacă o persoană ocupă o poziţie centrală în grup, deţine atenţia şi consideraţia celor din reţea şi poate ajunge mai uşor la resursele existente în grup sau - prin legăturile slabe - în afara reţelei (de exemplu Ibarra, 1993a). Totodată, centralitatea într-o reţea de ostilitate - faptul de a fi ţinta aversiunii celor din grup - este dăunătoare performanţei (Xu, 2007).

Centralitatea în reţea poate afecta şi percepţia individuală asupra statusului propriu în contextul structural sau din perspectiva cadrului social al individului (Pfeffer, 1978).

Pentru a putea compara grupuri este necesar să comparăm centralităţile şi prestigiul pe grupuri. În cazul acesta varianţa centralităţii şi a prestigiului este informaţia de cel mai mare interes, mai exact diferenţele centralităţii şi prestigiului actorilor din reţea.

Centralitatea gradelor este unul dintre indicii care se calculează cel mai frecvent (*degree centrality*, *CD*): activitatea actorului se poate măsura cel mai bine prin grade (numărul actorilor care se leagă /conectează de actorul respectiv).

Degree-ul (gradientul) unui punct se calculează prin însumarea tuturor relaţiilor directe în care un actor este implicat. *In-degree*-ul este obţinut prin însumarea numărului de alegeri de la alţi actori către actorul respectiv, în timp ce *out-degree*-ul său este calculat prin însumarea numărului de relaţii directe de la actor către alţi actori. Utilizabilitatea acestor coeficienţi este afectată de caracterul lor nestandard. Una dintre

direcțiile de evoluție ale metodologiei analizei de rețea a fost aceea de producere a unor indicatori ego-centrici sau sociocentrici care permit comparații între rețele de dimensiuni diferite.

Centralitatea se referă la proeminența sau importanța unei unități anume în cadrul unei rețele așa cum este ea reflectată de relațiile sale cu celelalte unități. Aceasta este unul dintre indicii de rețea cei mai frecvent folosiți, indicând puterea structurală, statusul, puterea sau vizibilitatea actorului luat în considerare. Cea mai simplă măsură a centralității se calculează împărțind numărul de relații în care este implicat direct actorul la numărul total de relații din matrice. În cazul în care se ține cont doar de alegerile primite, indicele de centralitate calculat (*in-degree centrality*) poate fi considerat indicator al **prestigiului** persoanei în rețea.

Centralitatea de apropiere (*closeness centrality*, CC) pornește de la ideea că un actor ocupă o poziție centrală dacă poate ajunge la oricare alt actor relativ repede și ușor, nu este nevoit să "treacă" peste alți actori pentru a colecta informații (de exemplu mai mulți actori în lanțul de informație poate distorsiona informația).

Calculul are la bază ideea că centralitatea este invers proporțională cu distanța dintre actori, astfel, dacă însumăm distanța dintre un actor și toți ceilalți, iar pe urmă calculăm reciprocul acestuia se obține indicele de centralitate bazat pe apropiere al actorului.

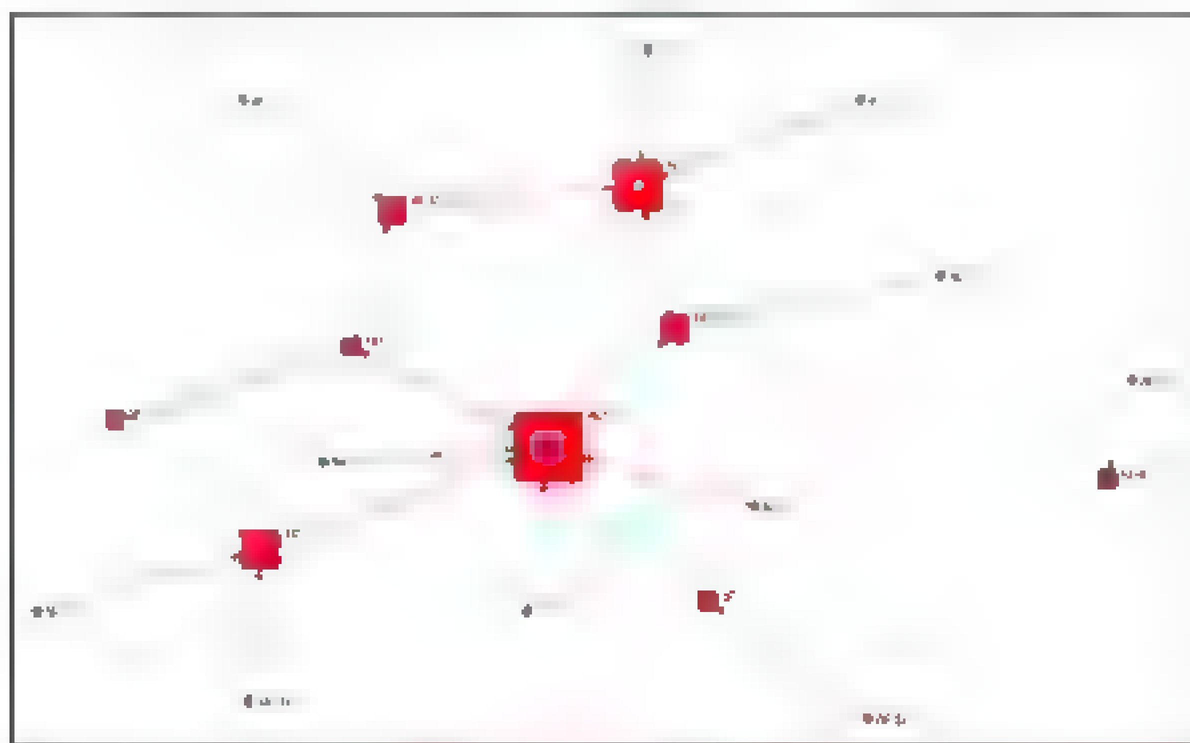

Figura 4. Față de celelalte familii, cea de la apartamentul 9 are centralitate mai mare. Mărimea relativă a indicilor de centralitate este reflectată de dimensiunea punctelor (Graful reflectă o rețea instrumentală dintr-o scară de bloc din Oradea).

Un al treilea mod de a ajunge la indicatori ai centralității este de a calcula centralitatea de relație (*betweenness centrality*, CB), pornind de la ideea că acei actori au putere care sunt capabili de a controla resursele din interiorul rețelei, adică se poziționează între mulți actori. Astfel, dacă cel mai scurt drum între două puncte intersectează doi actori, cei doi au o importanță majoră în rețea (ei sunt brokerii sau

intermediari). În acest caz trebuie să însumăm numărul rutelor cele mai scurte și care îi intersectează pe cei doi. Presupunem deci că resursele dintre doi actori vor fi trecute prin cea mai scurtă rută. Dacă un actor este prezent pe toate rutele scurte (distanțe geodezice) indicele atinge valoarea maximă, iar dacă nu se află pe nici una dintre ele, valoarea este 0.

Indici socio-centrici

Densitatea unei rețele reflectă intensitatea relațiilor reciproce dintre actori. În general, acest indice se calculează prin raportarea numărului de relații actuale la numărul total de relații posibile în colectivitatea analizată.

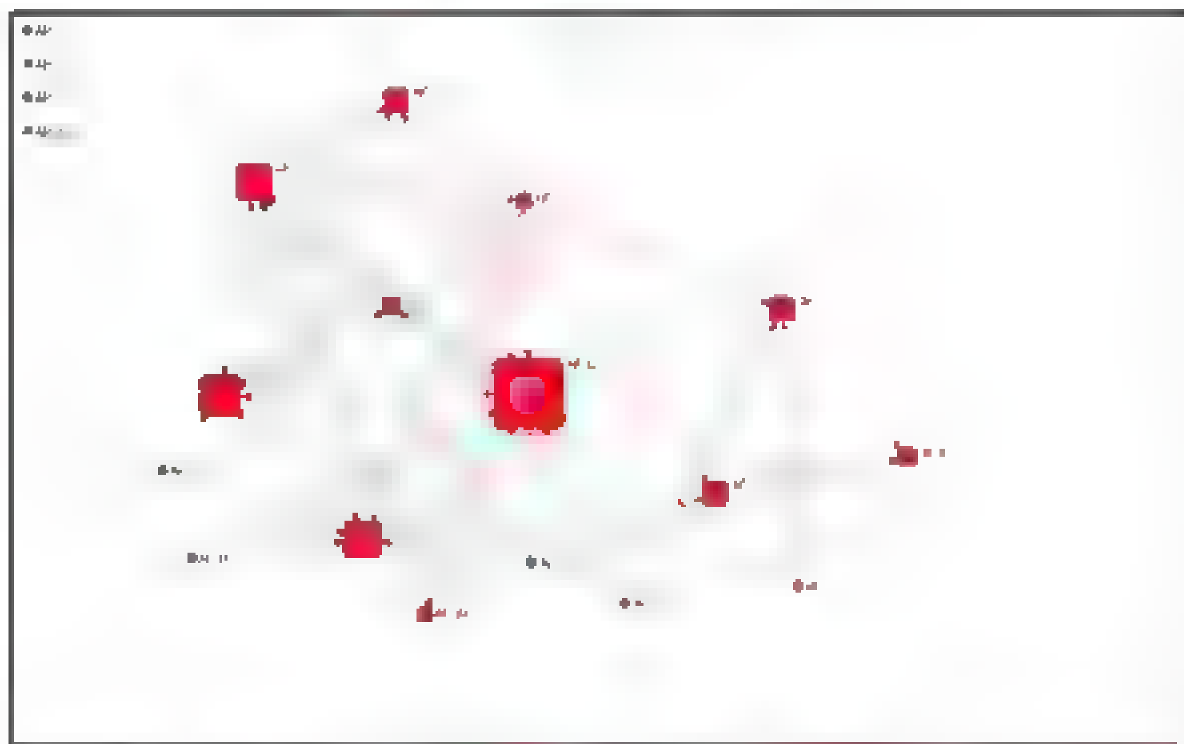

Figura 5. Rețea expresivă densă într-o scară cu 4 etaje din Oradea.

Coeziunea exprimă tăria relațiilor dintre unități. Calcularea coeziunii se realizează împărțind numărul de alegeri reciproce dintr-o matrice la numărul maxim posibil de astfel de alegeri.

Centralizarea unei rețele este mare atunci când relațiile se concentrează pe o singură unitate și scăzută în cazul în care relațiile sunt distribuite uniform între unități. Centralizarea unei rețele poate fi măsurată ca medie ponderată a diferențelor dintre indicele de centralitate al celui mai central actor și indicii de centralitate ai celorlalți actori. Acest indice ia valoarea 1 atunci când toți actorii au relații doar cu unul dintre actori și ia valoarea 0 atunci când nu există diferențe de indice de centralitate între indivizii din rețea (Linton, 2006).

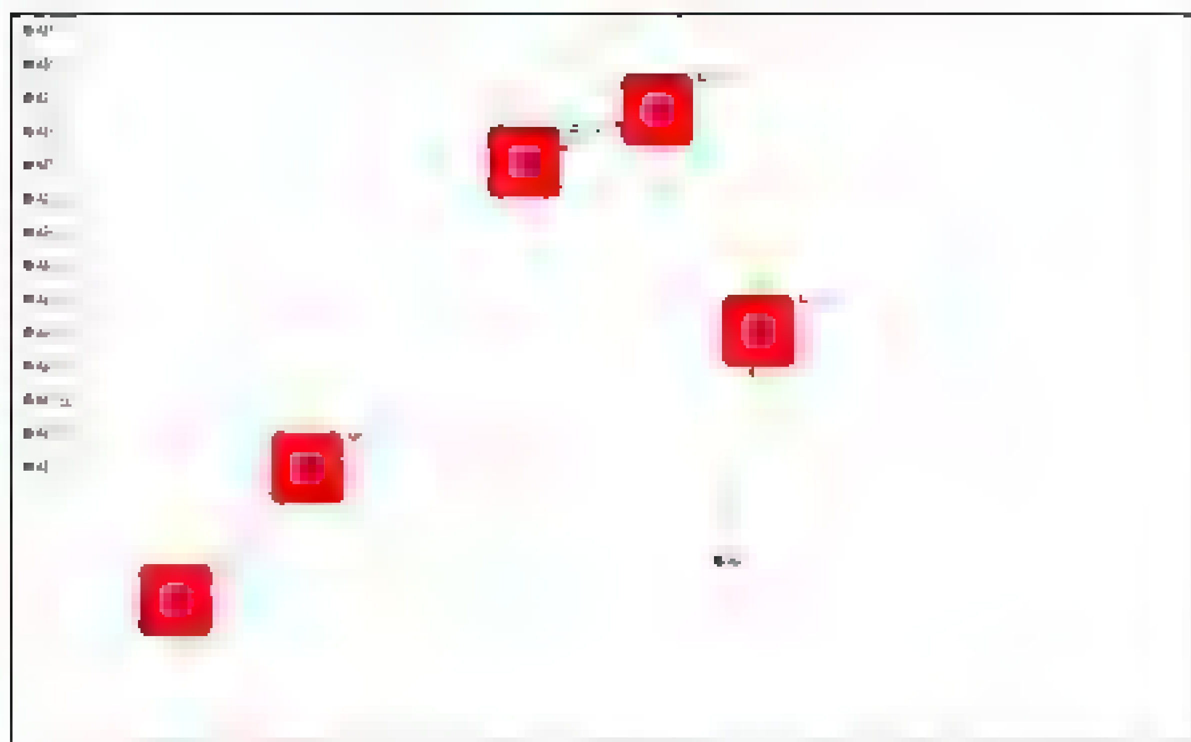

Figura 6. Rețea expresivă rarefiată într-o scară cu 4 etaje din Oradea

O altă cale de a calcula centralitatea unui grup este calculul varianței gradelor (media pătratică a diferențelor dintre mediile gradelor punctelor). Indicele minim este 0 atunci când toți actorii au același număr de grade, iar valoarea maximă este funcția g. Totodată, se pot folosi și media gradelor și densitatea ca indicatori, dar acesta din urmă nu *măsoară* întotdeauna foarte fidel, deoarece prin creșterea mărimii rețelei valoarea densității scade. Astfel cei doi indicatori trebuie analizați împreună.

Date și metode folosite în analiza rețelelor sociale în scările de bloc din Oradea

Informațiile folosite în acest capitol au fost obținute prin aplicarea unui chestionar cuprinzând itemi de participare socială, indicatori socio-demografici și întrebări de rețea capilor de familie din 420 de gospodării din 21 de scări din blocuri construite în perioada comunistă din Oradea. Matricele de rețea au un grad de completitudine satisfăcător. Astfel, rata de intervievare a colectivităților variază de la un minimum de 80% până la 100%. Majoritatea locuințelor unde nu s-au aplicat chestionare erau nelocuite, locuite de rezidenți temporari (chiriași) ori de persoane care erau plecate de o perioadă lungă de timp de la domiciliu.

Măsurarea variabilelor

Fiind o investigație multinivel, cercetarea de față a măsurat atât variabile de la nivelul familiei, cât și de la nivelul scării de bloc.

Variabile de la nivelul familiei

Variabila dependentă, participarea comunitară, în versiunea bazată pe percepția subiectului, a fost măsurată printr-o scală sumativă, într-un mod similar celui din ancheta pe eșantion aleator, alcătuită din următorii patru itemi

În ultimele 12 luni, dvs. sau cineva din familia dvs., ați participat la vreuna dintre următoarele activități?

Ați participat la o întrunire publică legată de problemele blocului/ scării (da/nu)

Ați contribuit voluntar cu muncă sau /și cu bani la rezolvarea unor probleme ale scării sau ale blocului (da/nu)

Ați sesizat autoritățile cu privire la problemele comune care ar trebui rezolvate (da/nu)

Ați discutat cu vecinii despre rezolvarea unor probleme ale zonei (da/nu)

Scala are o consistență remarcabilă (alpha=0.72), mai ales dacă avem în vedere numărul mic de itemi incluși.

Tabel 14. În ultimele 12 luni, dvs. sau cineva din familia dvs., ați participat la vreuna dintre următoarele activități? (%)

	Nu	Da	Nu a fost cazul
Ați participat la o întrunire publică legată de problemele blocului/ scării	60.2	34,3	5.5
Ați contribuit voluntar cu muncă sau /și cu bani la rezolvarea unor probleme ale scării sau ale blocului	33.6	62,2	4.2
Ați sesizat autoritățile cu privire la problemele comune care ar trebui rezolvate	66.3	25.3	8.5
Ați discutat cu vecinii despre rezolvarea unor probleme ale zonei	43.3	52.7	4.0

Printre variabilele focale către care se îndreaptă în mod special atenția în această lucrare, sunt cele care măsoară capitalul social: încrederea și integrarea în rețele sociale.

Am introdus în analize două măsuri ale încrederii: încrederea generalizată și încrederea specifică. Prima este considerată ca o măsură a capitalului social de tip „punte" (*bridging*) în timp ce a doua este indicator al capitalului social de tip „legătură" (*bonding*). Încrederea generalizată a fost măsurată printr-un item de tip Likert arareori utilizat în studiile consultate: *Câtă încredere aveți în persoanele pe care nu le cunoașteți?* (răspunsuri pe 5 trepte). Formularea este recomandată în unele lucrări metodologice (Badescu, 1999) ca având calitatea de a surprinde mai valid definiția încrederii generalizate, spre deosebire de enunțurile utilizate în mod obișnuit în anchete

[13] Pentru a conserva un număr de cazuri rezonabil am înlocuit cu medianele valorile lipsă din itemii măsurați la nivel de scală sau ordinal utilizați în analize. Numărul cazurilor în care s-a făcut recodificarea nu a depășit 10% din numărul total de cazuri.

„*Câtă încredere aveți în oameni în general?*"), care pot trimite, neintenționat, subiecții tot către încrederea specifică.

Încrederea specifică a fost măsurată printr-un alt item de tip Likert (*Câtă încredere aveți în vecini?* (răspunsuri în 5 trepte).

Tabel 15. Câtă încredere aveți în...? (%)

	Deloc	Foarte puțină	Puțină	Multă	Foarte multă
Oamenii pe care nu îi cunoașteți	46,1	22,7	27,8	2,7	0,7
Vecini	5,5	16,3	43,8	33,5	1,0

Am folosit mai mulți indicatori ai **integrării în rețele sociale**: 1) integrarea în rețele de tip „legătură" măsurată prin răspunsurile subiecților, 2) integrarea în rețele exterioare de tip *linkage*, despre care teoria a arătat ca fiind asociate în mod semnificativ cu măsurile participării sociale și 3) integrarea în rețelele colectivității, măsurată prin analiză de rețea.

O altă măsură a **participării în rețele de tip legătură** a fost o scală sumativă a 3 itemi: *Cât de des*

Petreceți timp cu oamenii de la biserica dvs.

Petreceți timp cu vecinii

Petreceți timp cu rude

Tabel 16. Cât de des petreceți timp cu...(%)

	În fiecare săptămână	O dată de 2 ori pe lună	De câteva ori pe an	Deloc
Oamenii de la biserică	22,3	6,0	22,6	49,0
Vecini	33,3	8,3	13,3	45,1
Rude	62,1	10,1	6,6	21,2

Itemii au permis răspunsuri pe 4 trepte. Validitatea scalei reiese din conținutul acestora care reflectă preferința pentru socializarea cu persoane aflate în contexte similare (vezi definițiile capitalului social de tip bonding: Narayan, 1999; Voicu, 2005; Woolcock și Narayan, 2000). Cei trei itemi au fost identificați ca fiind consistenți prin analiză factorială dintr-un set de 6. Ceilalți doi reflectau în mai mare măsură participarea în rețele de tip „punte" (relații cu prietenii, cu colegii de la serviciu sau cu membrii unor cluburi sau asociații). În cazul acestei scale, fidelitatea este foarte bună (alpha>0.7). În cazul scalei construite prin însumarea valorilor acestora însă, consistența a fost nesatisfăcătoare și nu am putut construi un indicator cantitativ al rețelelor de tip „punte".

Integrarea în rețele de tip *linkage*, conținând legături exterioare utile, a fost măsurată cu o scală de tip generator de resurse (Van Der Gaag și Snijders, 2003), denumită în literatura românească ca fiind măsură a „capitalului social instrumental" (vezi tabelul 17 cu distribuțiile itemilor).

Ca și în cazul celorlalte scale folosite în acest studiu, avem o bună fidelitate, *alpha* fiind mai mare de 0,7.

Tabel 17. Aveţi relaţii/ cunoştinţe pe care vă puteţi baza...(%)

	Nu	Da
în caz de boală pentru consultaţie, tratament, intervenţie chirurgicală	30,4	69,6
la tribunal notar avocat	50,6	49,4
la primărie	55,6	44,4
la poliţie	47,8	52,2
în obţinerea unui credit	60,1	39,9
în obţinerea unui loc de muncă	58,2	41,8
în lumea afacerilor	68,3	31,7
în străinătate	42,2	57,8
la instituţiile judeţene	70,2	29,8

Măsuri sociometrice ale integrării în reţelele vecinătăţii

Itemii de reţea aplicaţi în anchetă au fost folosiţi pentru a calcula poziţii sociometrice pe reţele separate sau prin agregarea scorurilor mai multor itemi.

Primul tip de măsură a fost derivat din valorile centralităţilor de tip indici normalizaţi *in-degree*[64] calculate pentru opt itemi de reţea selectaţi din cei introduşi iniţial în chestionarul de reţea:

1. *Cine organizează activităţile de amenajare în scară?*
2. *Cine participă la activităţile de amenajare?*
3. *Care sunt persoanele din scara dvs. cu care obişnuiţi să vă petreceţi timpul liber?*
4. *Pe cine invitaţi din bloc la un eveniment important din familie?*
5. *Cine din scară v-a vizitat în ultima lună?*
6. *Cine vă ajută dacă aveţi nevoie de reparaţii sau sfaturi?*
7. *Cu cine discutaţi despre problemele legate de scara în care locuiţi?*
8. *Care sunt persoanele pe care le-aţi vizitat cel puţin odată în ultima lună?*

Între centralităţile normalizate calculate pe aceşti itemi există puternice corelaţii, ceea ce ne lasă să bănuim o structură de variabile latente. Extragerea prin metoda componentelor principale, rotaţia Varimax, a factorilor principali din scorurile de centralitate normalizate corespunzătoare itemilor 2-8 de mai sus arată că, aşa cum ne-am aşteptat, o treime din variaţia totală a setului de centralităţi este explicată de un factor care are saturaţii foarte mari în itemii 3,4,5,8. Un al doilea factor, cu o capacitate explicativă de 20%, are saturaţii puternice în indicii calculaţi pe ceilalţi trei itemi: 2,6,7[65]. Semnificaţia factorilor este evidentă: prima indică popularitatea de care se bucură familia respectivă în scară, în timp ce cea de a doua exprimă respectul sau competenţa atribuită de către vecini. Scorurile factoriale ale celor două componente

[64] Pentru o prezentare a modului de calcul al indicilor sociometrici, vezi paragrafele anterioare şi, mai detaliat, Knoke şi Kuklinski (1982).

[65] Indicele de centralitate prin care am recunoscut liderii din scările de bloc, corespunzător întrebării „*Cine organizează activităţile de amenajare din scară?*" a avut o saturaţie mică în ambii factori astfel că am calculat scorurile factoriale fără contribuţia acestui scor.

extrase le vom defini ca atare - **POPULARITATE** și **RESPECT** - și le vom utiliza în unele din analizele consecutive.

În cazul tuturor variabilelor care au avut valori lipsă, cu excepția celei dependente, acestea au fost înlocuite cu mediana pentru a păstra un număr rezonabil de cazuri pentru analizele multivariate. Numărul acestor imputări a fost suficient de mic pentru a putea considera că afectează nesemnificativ rezultatele de ansamblu. Pentru itemii de încredere, care au fost introduși separat în analiză, ponderea cazurilor cu valori lipsă nu depășește 2%.

Celelalte variabile independente de la nivelul gospodăriilor introduse în modelele multivariate din acest capitol sunt prezentate în tabelul de mai jos.

Tabel 18. Operaționalizarea variabilelor socio-demografice

Concept	Item	Nivel de măsură unitate de măsură	Descriere
Atașament față de colectivitate	De cât timp locuiește în scară	Rapoarte, ani	Media=15 ani
Biografie funcțională (are experiență de lider)	Dacă a răspuns pozitiv la cel puțin una dintre întrebările următoare: Dihotomic		
	Înainte de 1989 ați fost șef peste cel puțin trei persoane		16,4%[30]
	În prezent sunteți șef peste cel puțin trei persoane		17,5%
	Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere în UTC		8,7%
	Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere în PCR		6,7%
	Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere la locul de muncă		16,9%
	Înainte de 1989 ați avut o alte funcții de conducere		11,5%
Statut ocupațional al respondentului			
	Este pensionat	Dihotomic	26,9%
	Este angajat	Dihotomic	47,8%
Caracteristici demografice			
	Vârsta	Scală, ani	Media=45 de ani
	Numărul de membri ai familiei	Scală	Media=3
	Genul (bărbat=1)	Dihotomic	53,4%
	Etnia (maghiar=1)	Dihotomic	14,8%
	Apartenența religioasă (neoprotestant=1)	Dihotomic	5,8%
	Nivelul de instrucție (studii superioare=1)	Dihotomic	18,2%
Variabile ecologice			
	Nivelul (etajul)	Numeric	

[30] Procentele pot părea exagerate. Având în vedere că 66% dintre subiecți s-au declarat capi de familie, înțelegem distorsiunile pozitive.

Variabile de la nivelul colectivităţii

Principala contribuţie a acestui capitol o constituie introducerea măsurilor de reţea în înţelegerea comportamentului participativ al actorilor aflaţi in nodurile reţelei. Dintre măsurile compozite ale structurii reţelei, am folosit în analizele din paginile următoare scorurile agregate pentru

- **Densitatea reţelelor**, care indică raportul dintre numărul actual de legături şi cel al legăturilor posibile
- **Gradul de centralizare al reţelelor**, care măsoară gradul în care legăturile dintr-o reţea sunt concentrate în jurul unui număr limitat de actori

Semnificaţiile detaliate ale acestor scoruri specifice analizei de reţea sunt expuse în partea metodologică a acestui capitol

Rezultate

Paginile următoare vor fi dedicate câtorva rezultate care acoperă, măcar parţial, obiectivele declarate ale acestui capitol 1) identificarea liderilor participanţilor şi spectatorilor prin tehnici sociometrice, 2) modelarea statutului sociometric de lider şi de participant, 3) explorarea relaţiilor dintre diferitele măsuri ale integrării sociale utilizate în cercetare celebrele măsuri ale capitalului social de tip bonding şi bridging, pe de o parte, şi cele ale statusului sociometric pe de altă parte şi 4) analiza şi discuţia validităţii concurente a măsurilor auto-perceptive ale comportamentului participativ prin raportarea acestuia la indicatorii de status sociometric

Lideri, participanţi, spectatori în producerea de bunuri publice ale colectivităţii

Indicii de reţea sunt utili in identificarea statusurilor actorilor în colectivitate dacă sunt folosite întrebări adecvate în analiza de reţea. Pentru a stabili prin această metodă structurală cele trei categorii de actori, delimitate în raport cu participarea comunitară liderii participanţi şi spectatori am folosit mai mulţi itemi de reţea. Identificarea liderilor activităţilor colective din comunitate s-a realizat folosind întrebarea *Cine organizează activităţile de amenajare a spaţiului public din bloc şi din jurul blocului?* Pentru a stabili familiile din care provin persoanele care participă îndeobşte la activităţi de producere a bunurilor colective la nivelul vecinătăţii am folosit intrebarea *Numiţi, vă rog, persoanele care participă la aceste activităţi?* Indicele de centralitate folosit în prelucrarea datelor de reţea a fost *In-degree normalizat* (vezi capitolul dedicat tehnicilor de analiză de reţea folosite in studiul vieţii colective din scările de bloc).

Grafurile matricelor corespunzătoare celor doi itemi de reţea (Desen 1-6) indică o mare varietate in structurarea reţelelor in colectivităţile scărilor din blocurile orădene vechi. Există, astfel colectivităţi mai mult sau mai puţin dense din punctul de vedere al implicării in organizarea sau realizarea amenajării scării. De asemenea, numărul celor care au poziţii de reţea importante în cele şase matrici poate varia puternic avem scări cu mulţi lideri şi numeroase familii active, la fel cum unele scări manifestă deficit de leadership sau de activism comunitar

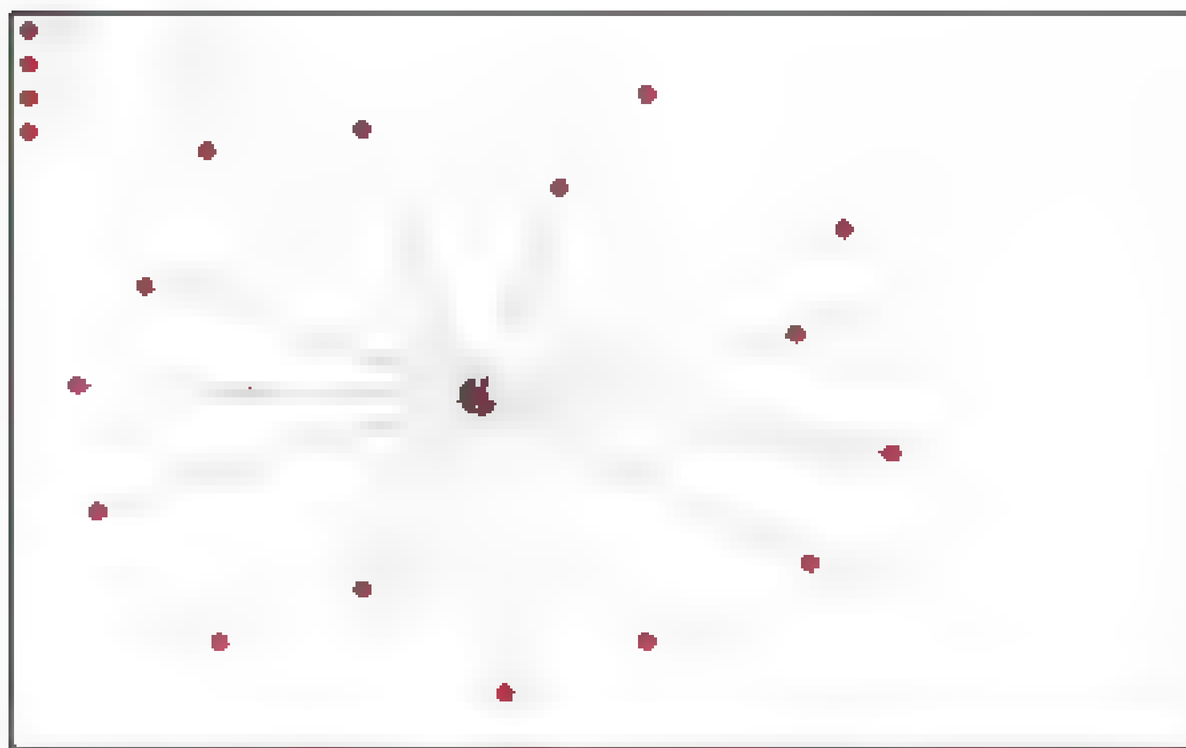

Figura 7. Cine organizează activitățile de amenajare a scării? Situație cu un singur lider

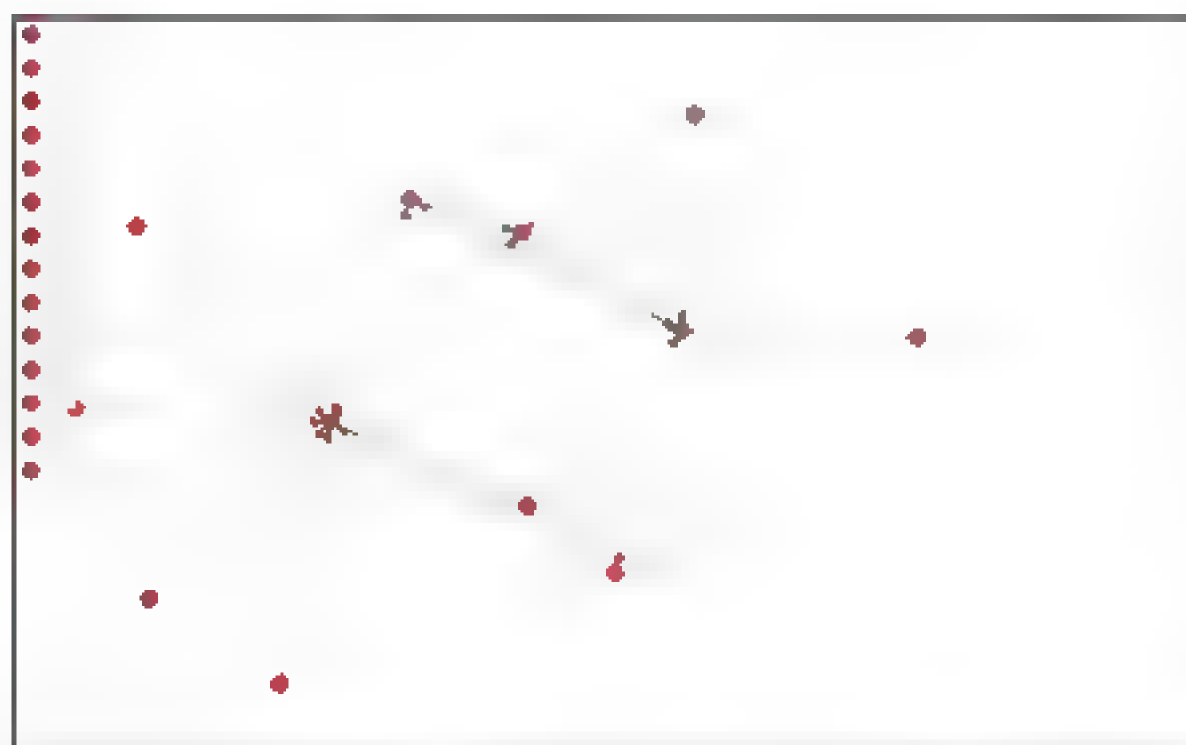

Figura 8. Cine organizează activitățile de amenajare a scării. Situație cu lideri multipli

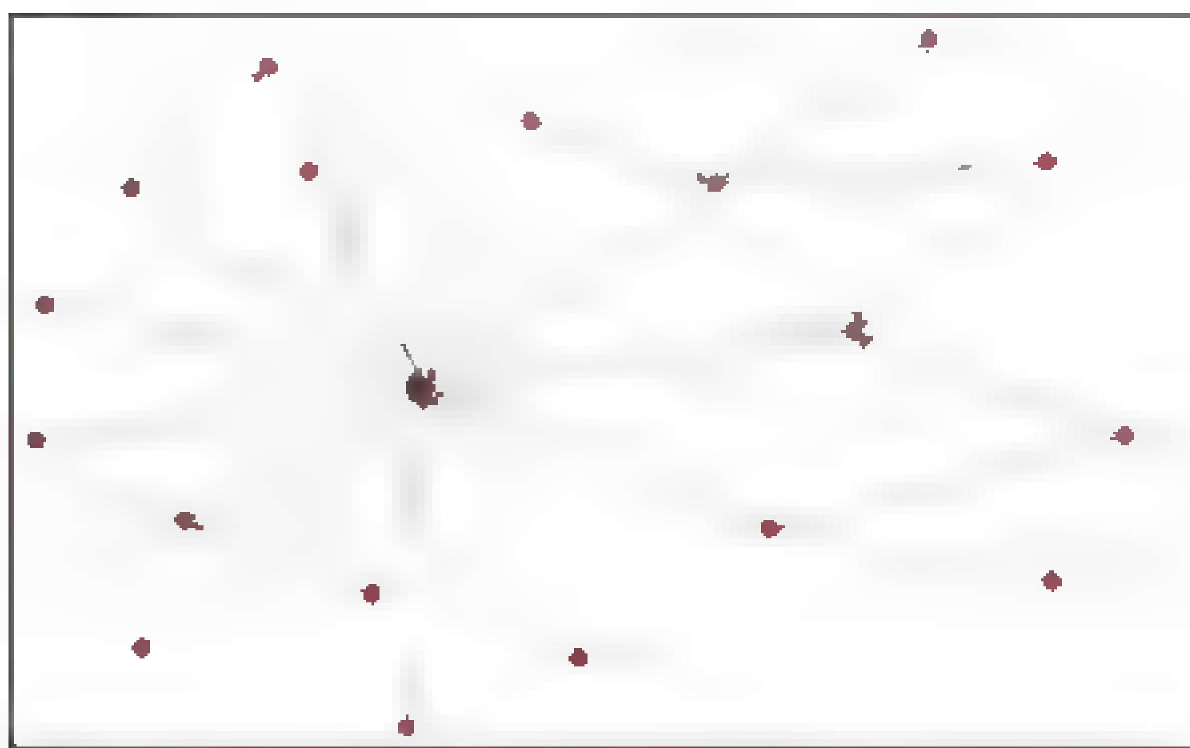

Figura 9. Cine organizează activitățile de amenajare a scării. Situație cu mai mulți lideri

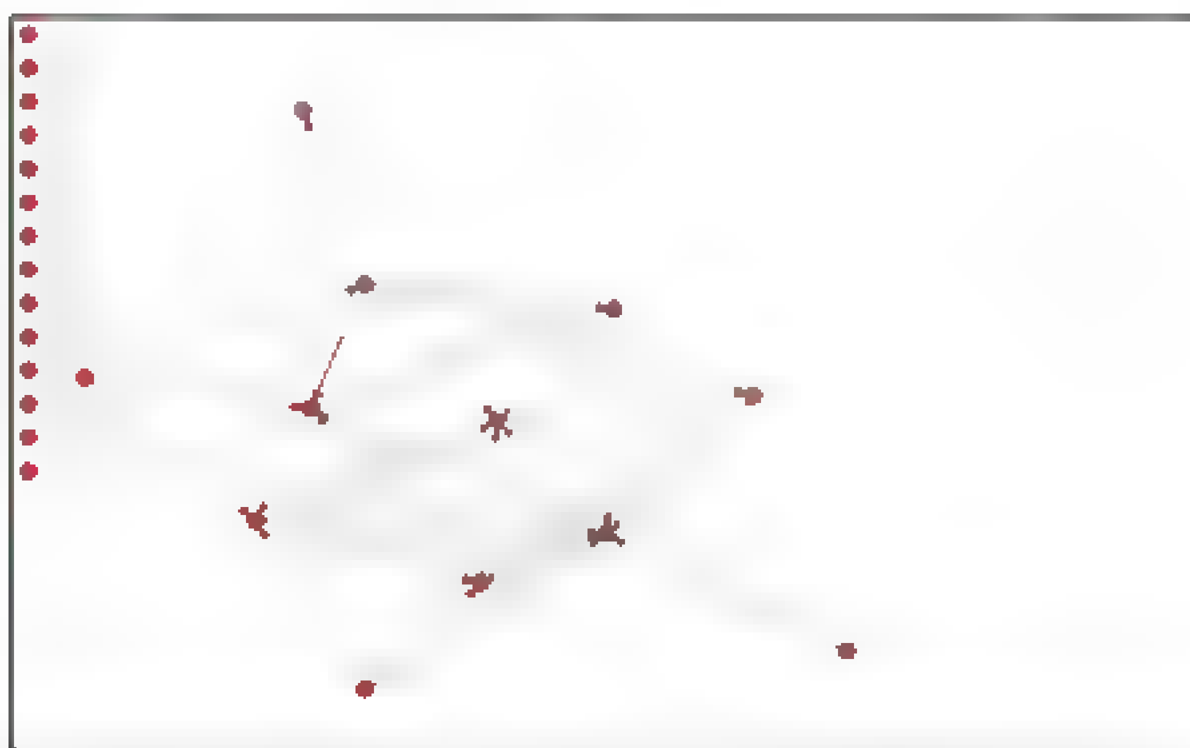

Figura 10. Cine participă la activitățile de amenajare ale scării? Situație cu mulți participanți desemnați

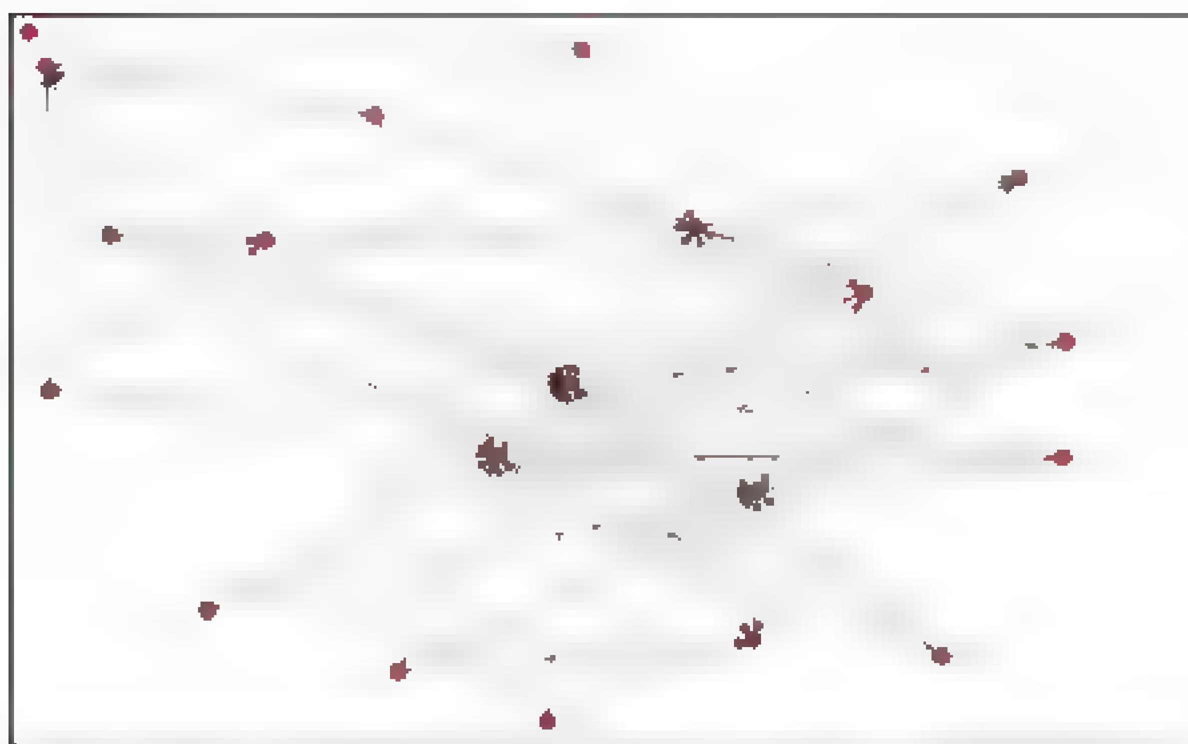

Figura 11. Cine participă la activităţile de amenajare ale scării. Situaţie cu densitate mare şi număr mare de participanţi

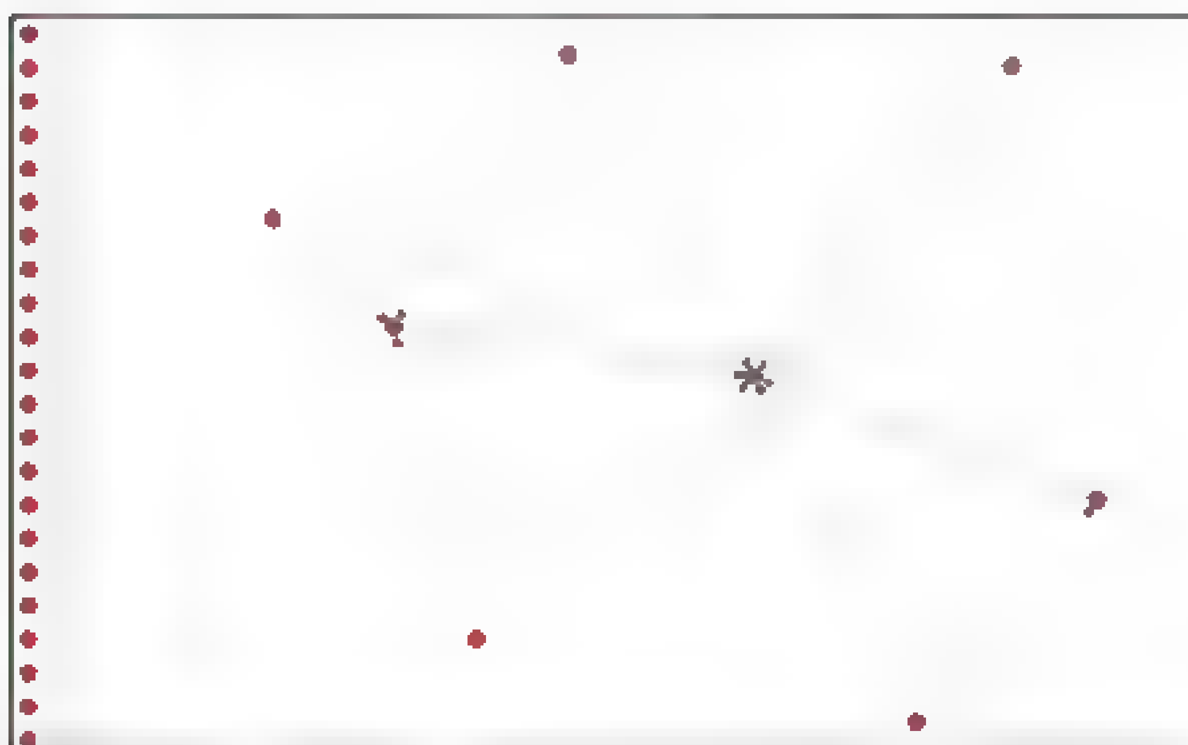

Figura 12. Cine participă la activităţile de amenajare ale scării. Situaţie cu densitate mică

Graficele arată că, de cele mai multe ori, între membrii grupurilor care alcătuiesc elita organizatoare din scările de bloc, acolo unde o astfel de elită este configurată, există relații reciproce intense. Clicile de familii implicate frecvent în organizarea de activități de amenajare a spațiilor comune constituie, aparent, nucleul social al colectivității, element al structurii informale a scării indispensabil pentru inițierea și implementarea acțiunilor colective la nivelul micro-colectivității locale pe care l-am identificat deja în studiul calitativ.

Într-o parte din analizele subsecvente am identificat, prin recodificare, ca și lideri sau participanți orice gospodărie care are indici de centralitate mai mari de zero pe itemii *Cine organizează activitățile de amenajare a scării?* și, respectiv, *Cine participă la lucrările de amenajare din scară?*

Două treimi (68,9%) dintre familiile din scările blocurilor construite înainte de 1990 în Oradea joacă rol de spectatori față de activitățile de amenajare a spațiilor comune. Ponderea celor activi este de 28,9%, în timp ce proporția familiilor care furnizează lideri ai acțiunilor colective comunitare este și mai scăzută: 16,7%. Aceste procente indică niveluri de activism apreciabile. În schimb, o bună parte (51%) dintre familiile indicate ca fiind active în acțiunile de amenajare din jurul scării sunt menționate și pe lista celor care participă la organizarea acestor activități.

Cele două caracteristici se deosebesc, pe de altă parte, prin variabilitatea intraspecifică. În timp ce aceasta este semnificativă în cazul participării la activitățile de amenajare ($p_{SCARA}<0.01$), partea din varianța indicelui de centralitate al itemului de organizare a activităților de amenajare ce poate fi atribuită diferențelor dintre scări este neglijabilă ($p_{SCARA}=0.55$). Putem spune, prin urmare, că, în timp ce intensitatea comportamentului participativ este specifică colectivității (aproximativ 5% din varianța totală a măsurii participării fiind dependentă de scara de bloc), emergența liderilor este un fenomen indiferent la specificul colectivității.

În majoritatea scărilor au fost identificate mai multe gospodării care contribuie la organizarea activităților de amenajare. Centralitățile acestor actori sunt, însă, eterogene, patternul general fiind al unor grupuri de conducere alcătuite din 2-4 gospodării în care una dintre gospodării joacă rolul de vioara întâia – cel mai adesea persoane care au lucrat sau lucrează în cadrul asociației de proprietari – cu scorul de centralitate mult mai mare decât al celorlalți membri ai elitei. O situație similară înregistrăm și în cazul rețelelor de participanți în activitățile de amenajare.

Cine sunt liderii și participanții?

Pentru a releva caracteristicile structurale care influențează șansele ca o familie să se situeze printre cele desemnate în categoria organizatorilor sau contribuitorilor la activitățile de amenajare ale scărilor, am modelat apartenența la aceste categorii prin regresie logistică. Acest demers de investigație a fost realizat prin construirea de modele de regresie logistică ale celor două variabile dependente prin introducerea variabilelor independente în seturi separate: 1) variabile socio-demografice; 2) indicatori de rețea ai popularității; 3) indicatori de rețea ai prestigiului. O astfel de strategie de modelare permite sesizarea interacțiunilor dintre caracteristicile de status ale familiilor și pozițiile de rețea, precum și atenuarea neclarităților de interpretare pe care eventuala endogenitate dintre indicatorii de rețea ai prestigiului și variabilele dependente le pot induce. Mai mult, în scopul decelării cu acuratețe a posibilei

contribuții a diferitelor măsuri ale centralității, nu vom introduce în modelare scorurile factoriale ale popularității și prestigiului – al căror mod de calcul l-am prezentat mai sus, ci scorurile de centralitate ale itemilor de rețea specifici. Un alt argument important în favoarea acestei decizii, este necesitatea de a evita efectele multicolinearității, scorul de prestigiu fiind calculat prin includerea în analiza componentelor principale a uneia dintre variabilele dependente din acest capitol.

Impactul caracteristicilor socio-demografice și ecologice

În timp ce caracteristicile socio-demografice nu par a avea un impact semnificativ asupra probabilității de a fi desemnat printre organizatorii acțiunilor colective de la nivelul scării, calitatea de organizator este invers proporțională cu etajul la care locuiește persoana și în relație pozitivă cu durata rezidenței în bloc. Fiecare nivel în plus la care domiciliază familia scade cu 20% probabilitatea de a fi numit printre organizatorii acțiunilor colective. Familiile situate la etajele inferioare și care locuiesc de multă vreme în scările respective au cea mai mare probabilitate de a se implica în organizarea activităților de amenajare de la nivelul scării.

Calitatea de organizator al acțiunilor colective din scară ține prin urmare de caracteristici structurale asociate cu probabilitatea de a stabili relații cu ceilalți membri ai colectivității. Modul în care etajul sau durata rezidenței determină integrarea în rețelele comunității nu mai trebuie lămurit.

Comportamentul participativ are covariate structurale deosebite de cele ale leadershipului. Familiile cu pensionari și cele cu maghiari au probabilități de două ori mai mari de a fi desemnați ca implicați în activitățile colective ale scării decât cele alte. Efecte pozitive asupra acestei variabile dependente mai au durata rezidenței în bloc și numărul membrilor de familie. Astfel, fiecare membru de familie în plus duce la o creștere cu aproape un sfert a probabilității de a avea o poziție centrală în rețeaua de participare în acțiune colectivă. În cazul participanților se confirmă și unele din presupozițiile modelelor participării comunitare. Este clar că gradul de participare depinde de intensitatea integrării în micro-colectivitatea locală (indicată de lungimea rezidenței dar și de numărul de membri ai familiei, de atașament față de aceasta (care este o covariată a variabilelor de mai sus), de unele resurse pentru participare la acțiune colectivă (timp, care este disponibil pensionarilor și resursă umană, direct proporțională cu numărul de membri ai familiei). Faptul că apartenența la etnia maghiară dublează probabilitatea de a fi numit în categoria participanților poate fi interpretat cel mai plauzibil ca un indicator al mai bunei integrări în micro-colectivitățile scărilor a locatarilor de etnie maghiară care, de regulă, au o medie de vârstă mai ridicată decât cea a majorității române (50,9 de ani față de 44,5 de ani în cazul românilor). Toate aceste interpretări arată că testarea efectului integrării în colectivitate asupra percepției gradului de participare în organizarea și punerea în practică a activităților de amenajare la nivelul scării este necesară pentru a înțelege distribuția rolurilor în instanțele participative de la nivelul comunităților urbane.

Interesantă este dispariția efectului unor variabile de status din lista celor care determină poziția în microsocietatea scării, reținute din analiza calitativă, dar și din analizele pe eșantion aleator[17], precum biografia funcțională. Dintre indicatorii

[17] Vezi în acest volum, capitolele 3 și 4

biografiei funcționale sunt asociați cu situația de a fi organizator al acțiunilor colective doar calitatea de a fi fost șef peste cel puțin trei persoane și la un nivel mult mai redus, deținerea unei funcții de conducere la locul de muncă. O parte din contradicție poate fi explicată, probabil, prin faptul că operaționalizarea leadershipului a fost diferită în cercetarea calitativă și cea de față. În timp ce în cercetarea calitativă am identificat leadershipul cu poziția de șef de scară, în analizele bazate pe date de rețea am conceptualizat calitatea de lider prin „organizarea activităților de amenajare de la nivelul scării". Pe de altă parte, lipsa de efect semnificativ a caracteristicilor care desemnează statusul socio-economic poate fi datorată și impreciziei cu care acestea au fost măsurate la nivel de gospodărie (vezi mai jos). În fine, o altă explicație posibilă este că influența statistică a biografiei funcționale este suprimată de alte variabile. Această ipoteză poate fi testată parțial prin modele multivariate care să includă o gamă mai largă de caracteristici decât cele structurale și socio-demografice din regresiile logistice de mai sus.

Tabel 19. Teste de semnificație X^2 ale asocierilor itemilor de biografie funcțională cu calitatea de organizator și cu cea de participant în activitățile de organizare identificate prin analiză de rețea

	p lideri	p participanți
Înainte de 1989 ați fost șef peste cel puțin trei persoane	0,336	0,244
Înainte de 1989 cineva dintre rudele apropiate a fost șef peste cel puțin trei persoane	0,176	0,074
În prezent sunteți șef peste cel puțin trei persoane	0,135	0,162
În prezent cineva dintre rudele apropiate este șef peste cel puțin trei persoane	0,867	0,440
Înainte de 1989 ați fost membru UTC	0,334	0,448
Înainte de 1989 ați fost membru PCR	0,523	0,351
Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere în UTC	0,523	0,466
Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere în PCR	0,484	0,461
Înainte de 1989 ați avut o funcție de conducere la locul de muncă	[illegible]	[illegible]

Cine sunt organizatorii?

Introducerea măsurilor de status calculate pe baza matricilor de rețea îmbunătățește în proporții importante capacitatea predictivă a modelelor de regresie: itemii de popularitate aduc un spor de 67% la capacitatea explicativă a modelului, iar contribuția itemilor de prestigiu este și mai mare: 75%[38].

[38] Aceste procente sunt calculate pe baza variației coeficientului R^2 Nagelkerke. Specificul acestui coeficient pseudo-R^2 ne obligă să fim prudenți în interpretare.

Tabel 20. Modelarea calității de organizator al acțiunii colective prin regresie logistică, cu trei blocuri de variabile

	Bloc 1: socio-demografice		Bloc 2: popularitatea		Bloc 3: prestigiul	
	Sig.	Exp (B)	p	Exp (B)	p	Exp (B)
Constanta	0,17	0,33	0,11	0,36	0,09	0,21
Pensionari (1=da)	0,39	1,49	0,38	1,57	0,33	1,72
Angajați (1=da)	0,59	0,82	0,70	0,86	0,88	0,94
Subiectul sau cineva din familie a fost sau este șef (1=da)	0,26	1,42	0,18	1,59	0,04*	2,13
Neoprotestant (1=da)	0,37	1,50	0,67	1,72	0,61	0,66
Vârsta	0,20	0,98	0,07*	0,97	0,06*	0,97
Are studii superioare (1=da)	0,74	[illegible]	0,59	1,25	0,66	1,22
Număr de membri ai familiei	0,28	1,14	0,73	1,05	0,41	1,13
Maghiar (1=da)	0,23	0,56	0,30	1,7	0,22	0,70
Etaj	0,00**	0,80	0,01**	0,82	0,01**	0,81
De câți ani locuiesc în bloc	0,07*	1,03	0,06*	1,03	0,24	1,02
Care dintre vecini v-au vizitat? (in-degree, normalizat)			0,68	1,01	0,26	0,97
Pe care dintre vecini i-ați vizitat? (in-degree, normalizat)			0,04*	1,06	0,13	1,05
Pe care dintre vecini îi chemați la evenimentele importante din familie? (in-degree, normalizat)			0,08*	1,05	0,20	1,04
Cu care dintre vecini obișnuiți să vă petreceți timpul liber? (in-degree, normalizat)			0,48	0,98	0,36	0,98
La care dintre vecini apelați pentru reparații sau sfaturi? (in-degree, normalizat)					0,06*	1,03
Cu care dintre vecini discutați problemele scării? (in-degree, normalizat)					0,00**	1,06
R Nagelkerke	0,084		0,231		0,339	

Două dintre măsurile de popularitate au parametri semnificativi, la primul prag, în blocul al doilea, alături de variabilele socio-demografice. S-ar părea că popularitatea într-o colectivitate are legătură cu implicarea în rezolvarea problemelor respectivei colectivități. Mai mult, introducerea variabilelor de popularitate sporește semnificația parametrului vârstei: controlând după celelalte variabile, inclusiv după popularitatea în colectivitate, vârsta are un impact negativ asupra probabilității de a fi organizatori ai activităților de amenajare din scară. Dintre indicatorii structurali și socio-demografici introduși în prima etapă, etajul la care locuiește familia are un efect semnificativ în toate modelele, indiferent de măsurile de popularitate sau de cele de

prestigiu, fiecare etaj în plus scade cu aproximativ o cincime probabilitatea ca o familie să se implice în organizarea activităţilor comune din scară.

Introducerea, în etapa a treia de modelare, a indicatorilor de prestigiu are influenţa cea mai dramatică asupra parametrilor de regresie. În primul rând, cei doi indicatori de prestigiu sunt amândoi pozitivi şi semnificativi, ceea ce arată că persoanele de la care locatarii cer sfaturi, cu care discută problemele comune, tind să fie aceleaşi cu cele care organizează activităţile de amenajare. Măsurile de prestigiu anulează efectul variabilelor de popularitate, arătând că cele două se confundau datorită probabilei corelaţii dintre popularitate şi prestigiu. Interesante sunt şi efectele acestor variabile asupra impactului unor caracteristici structurale şi socio-demografice. După cum se vede, introducerea indicatorilor de prestigiu anulează impactul duratei rezidenţei, ceea ce arată, din nou, o posibilă confundare a celor două variabile: prestigiul este puternic corelat cu durata rezidenţei în colectivitate. În plus, impactul biografiei funcţionale (dacă el/ea sau cineva din familie a ocupat sau ocupă o funcţie de conducere) apare, după introducerea măsurilor de prestigiu, ca fiind semnificativ. Controlând după celelalte variabile, mai ales după măsurile de prestigiu, faptul că cineva din familie a avut sau are o funcţie de conducere dublează probabilitatea ca un reprezentant al familiei să fie considerat organizator al acţiunilor colective din scară. Această constatare validează rezultatele obţinute aplicând metodologii diferite care atestaseră faptul că un istoric de conducere are efect pozitiv important asupra asumării de roluri de lider din partea unora dintre locatarii de bloc.

<u>Cine sunt cei percepuţi ca fiind participanţi?</u>

Constatările modelării măsurii participării în activităţile de amenajare sunt similare cu cele induse din discutarea modelelor construite pentru organizatorii activităţilor de amenajare. Sporurile capacităţii predictive aduse de măsurile integrării calculate pe baza matricilor de reţea sunt cu ordine de mărime asemănătoare.

Referindu-ne la cel de al doilea bloc de variabile, aceiaşi doi indicatori ai popularităţii apar cu efecte semnificative: dacă familia este vizitată de alţi locatari ai scării şi dacă rezultă ca fiind invitată la evenimente importante din familie. Influenţa celorlalte două măsuri ale popularităţii se confundă probabil cu acestea, ele fiind de altfel puternic corelate. Popularitatea face nesemnificativ impactul numărului de membri ai familiei, putându-se presupune că impactul acestui aspect al structurii familiei este mediat de simpatia de care se bucură în cadrul colectivităţii.

Ca şi în cazul modelării organizării acţiunilor de amenajare, introducerea măsurilor prestigiului face neimportante variabilele care arată popularitatea familiei. Continuând similaritatea, impactul duratei rezidenţei este aproape anulat de aceste variabile, iar comparaţia cu efectele variabilelor din blocul al doilea sugerează că durata rezidenţei interacţionează cu prestigiul, dar mai puţin cu popularitatea. Este probabil în acest caz că efectul duratei rezidenţei să fie mediat de măsurile de prestigiu.

O altă constatare interesantă este că efectul apartenenţei etnice se intensifică odată cu introducerea măsurilor de status în reţea. Controlând după popularitate şi prestigiu, efectul net al calităţii de a fi maghiar sporeşte cu aproape 20%.

Tabel 21. Modelarea calității de participant

	Bloc 1. socio-demografice		Bloc 2: popularitatea		Bloc 3 prestigiul	
	p	Exp (B)	p	Exp (B)	p	Exp (B)
Constanta	0.03*	1.03	0.04*	1.03	0.00**	[illegible]
Pensionari (1=da)	0.09*	1.98	0.1[illegible]	2.08	0.0[illegible]*	[illegible]
Angajat (1=da)	0.35	1.35	0.30	1.43	0.23	[illegible]
Subiectul sau cineva din familie a fost sau este şef (1=da)	0,98	1,01	0,81	1,07	0,46	1,25
Neo-protestant (1=da)	0.61	1.30	0.2[illegible]	1.94	0.26	[illegible]
Vârsta	0.78	[illegible]	0.78	0.99	0.78	[illegible]
Are studii superioare (1=da)	0.84	1.07	0.75	1.13	0,80	[illegible]
Număr de membri ai familiei	0.06*	1.22	[illegible]	1.14	0.18	[illegible]
Maghiar (1=da)	0.03*	1.96	[illegible]	2.50	[illegible]**	2.47
Etaj	0.70	0.96	0.93	1.00	[illegible]	
De câți ani locuiesc în bloc	0,00**	0,11	0,00**	0,07	0,09*	1,03
Care dintre vecini d-voastră v-au vizitat? (in-degree, normalizat)			0,60	1,01	0,43	0,98
Pe care dintre vecini i-ați vizitat? (in-degree, normalizat)			0.04*	1,06	0.17	1,04
Pe care dintre vecini îi chemați la evenimentele importante din familie? (in-degree, normalizat)			0,09*	1,05	0,19	1,04
Cu care dintre vecini obișnuiți să vă petreceți timpul liber? (in-degree, normalizat)			0,67	1,01	0,80	1,01
La care dintre vecini apelați pentru reparații sau sfaturi? (in-degree, normalizat)					0.03*	1,04
Cu care dintre vecini discutați problemele scării? (in-degree, normalizat)					0.00**	1,05
R Nagelkerke	0.062		0.251		0.318	

Limitele analizei

Câteva aspecte care trebuiesc menționate afectează în sens negativ capacitatea de a face interpretări pe baza regresiilor de mai sus. În primul rând, indicatorii poziției sociale – ai statusului ocupațional sau ai celui educațional – sunt cei înregistrați pentru persoana care a răspuns la chestionarul de analiză de rețea. Chiar dacă, în majoritatea cazurilor, a fost vorba despre capul de familie și putem presupune o înaltă omogenitate de status în cadrul aceleiași familii, este posibil ca la nivelul măsurării indicatorilor de status să avem probleme de fidelitate. În al doilea rând, construcția prin dihotomizare a variabilelor dependente a însemnat o oarecare pierdere de informație în ceea ce

priveşte surprinderea poziţiei unei gospodării în colectivitate. Distribuţiile puternic asimetrice ale indicilor de centralitate pe scări – cu mediane adeseori situate la valoare nulă – face, însă recomandabilă utilizarea variabilelor transformate.

Discuţii

Analizele de până acum permit punctarea câtorva concluzii şi iniţierea unor dezbateri mai avansate relative la distribuirea statusurilor în blocurile de locuinţe, cu aplicaţie specială la poziţiile jucate în acţiunile colective de la nivelul scărilor.

a. Variabilele structurale şi socio-demografice interacţionează puternic cu cele de reţea. O bună parte din impactul caracteristicilor socio-demografice şi ecologice ale gospodăriei este mediat de poziţia în structura de reţea a colectivităţii. Este, de pildă, cazul duratei rezidenţei: cu cât o familie locuieşte mai mult într-o scară, cu atât are un prestigiu mai mare în colectivitate, calitate care determină intensitatea participării la organizarea şi desfăşurarea acţiunilor colective. La fel se întâmplă şi în cazul mărimii familiei sau a statusului ocupaţional. Pe de altă parte, la modelarea organizării de activităţi de amenajare, introducerea variabilelor de reţea sporeşte impactul unora dintre caracteristicile socio-demografice: experienţa de conducere a cuiva din familie şi vârsta respondentului (a capului de familie).

b. Prestigiul are o relaţie puternică cu participarea în activităţile de amenajare sau cu organizarea acestora. Întrucât participarea în acţiunile colective sau respectul de care se bucură familiile se potenţează reciproc, endogenitatea sau exogenitatea neputând fi presupuse cu suficient temei pentru nici una dintre acestea în raport cu celelalte – implicarea produce respect, pe de altă parte prestigiul presupus solicită un grad de participare deosebit, cred că putem vorbi de o formă de prestigiu comunitar, de tipul capitalului simbolic, care se produce şi se reproduce într-o măsură semnificativă prin mecanismele acţiunii colective şi ale întrajutorării. Popularitatea, pe de altă parte, deşi corelată cu prestigiul, are un efect nesemnificativ asupra participării şi conducerii acţiunii colective.

c. Organizarea activităţilor de amenajare şi participarea în acestea sunt fenomene corelate – nu se poate organizare fără participare – dar nu sunt în întregime suprapuse, determinarea celor două clase de roluri nefiind identică. Chiar dacă amândouă sunt influenţate pozitiv de capitalul de prestigiu al familiei, care este un inductor al comportamentului participativ în ambele forme, putem vorbi şi de importante deosebiri în determinarea leadershipului şi a participării. Organizarea activităţilor comune este influenţată negativ de vârstă şi de nivelul rezidenţei – care afectează în sens descrescător posibilitatea interacţiunii –, leadershipul fiind, prin urmare, dependent şi de poziţia în structura de comunicare a colectivităţii şi, în sens pozitiv, de experienţa de conducere. Având în vedere variabilele de control din modele, apariţia acestui efect, consonantă cu constatările din celelalte activităţi de cercetare, este indicatoare fie a competenţei civice achiziţionate în activităţile de conducere, fie a unui talent organizatoric care explică ambele variabile din discuţie. În cazul comportamentului participativ în sens larg, influenţa unor variabile structurale şi socio-demografice este mult mai discretă, acţiunea unor indicatori ai resurselor şi ai integrării în colectivitate, precum statutul de pensionar, numărul membrilor de familie sau durata rezidenţei fiind cel mai probabil mediate de prestigiul în comunitate.

d. În condițiile în care toate blocurile de variabile de control sunt introduse, calitatea de a avea persoane de etnie maghiară în gospodărie (de cele mai multe ori este vorba, în mod evident, de familii maghiare) mărește de 2,5 ori probabilitatea ca familia să fie văzută ca fiind implicată în realizarea activităților de amenajare din scările din blocurile vechi din Oradea. Pentru această neașteptată situație putem elabora mai multe explicații. O interpretare facilă ar fi trimiterea la un habitus participativ al locatarilor de etnie maghiară, comparativ cu cei români. Tradițiile, istoria, „mentalitățile" maghiarilor i-ar face pe aceștia mai disponibili pentru acțiune colectivă decât pe cei din grupul majoritar. Pentru aceasta există argumente în literatura de specialitate: nu doar nivelurile încrederii interpersonale sunt mult mai mari în Ungaria decât în România (Raiser, Haerpfer, Nowotny și Wallace, 2001, Von Schaik, 2002), cercetările românești indică, de pildă, faptul că maghiarii din România au niveluri ale încrederii interpersonale mai înalte decât ale românilor (Badescu, 1999) ori că ponderea locuitorilor de etnie maghiară dintr-o localitate influențează în sens pozitiv frecvența relațiilor sociale din localitate (Sandu, 1999). Explicațiile alternative ar trimite tot la înclinații participative accentuate ale maghiarilor, dar care ar reflecta doar covariația etniei cu alte caracteristici asociate cu participarea socială, precum capitalurile culturale asociate, corelate și ele cu originea de clasă.

Sinteză intermediară a rezultatelor

Principalele constatări obținute până acum pot fi rezumate în felul următor:

§ În timp ce intensitatea comportamentului participativ este specifică colectivității (aproximativ 5% din varianța totală a măsurii participării fiind dependentă de scara de bloc), emergența liderilor este un fenomen indiferent la specificul colectivității.

§ Arhitectura generală a structurii leadership-ului acțiunilor colective din scările de bloc este cea a unor grupuri de conducere alcătuite din 2-4 gospodării în care una dintre gospodării joacă rolul de conducere cu scorul de centralitate mult mai mare decât al celorlalți membri ai elitei.

§ Participarea în acțiunile colective sau respectul de care se bucură familiile se potențează reciproc: implicarea produce respect, pe de altă parte prestigiul presupus solicită un grad de participare deosebit. Putem vorbi, prin urmare, de o formă de prestigiu comunitar, de tipul capitalului simbolic, care se produce și se reproduce într-o măsură semnificativă prin mecanismele acțiunii colective și ale întrajutorării.

§ Organizarea activităților de amenajare și participarea în acestea sunt fenomene corelate – nu se poate organizare fără participare –, dar nu în întregime suprapuse.

§ Leadership-ul este, prin urmare, dependent și de poziția în structura de comunicare a colectivității și, în sens pozitiv, de experiența de conducere.

§ În cazul comportamentului participativ în sens larg – incluzând aici ambele măsuri ale poziției sociometrice considerate variabile dependente în acest capitol – influența unor variabile socio-demografice și ecologice este mai degrabă discretă. Calitatea de a avea persoane de etnie maghiară în gospodărie (de cele mai multe ori este vorba, în mod evident, de familii maghiare) mărește

de 2,5 ori probabilitatea ca familia să fie văzută ca fiind implicată în realizarea activităților de amenajare din scările din blocurile vechi din Oradea.

Capital social și status în colectivitatea urbană

Definiția capitalului social de tip legătură și modul său de măsurare justifică anticiparea unei corelații pozitive cu popularitatea socio-metrică, având în vedere faptul că aceasta include în măsurare frecvența interacțiunilor dintre vecini.

De asemenea, este normal să ne așteptăm ca indexul capitalului social instrumental să coreleze pozitiv cu scorul de prestigiu, presupunându-se că accesul la resurse exterioare valoroase poate fi socotit un capital de către membrii colectivităților studiate.

Scorurile indecșilor de integrare în diverse tipuri de rețele corelează mai degrabă slab cu indicii de status sociometric. În mod surprinzător, scorul capitalului social de tip „legătură", calculat pe baza estimării frecvențelor întâlnirilor cu prietenii, vecinii și rudele nu corelează nici cu măsura socio-metrică de popularitate, nici cu cea de respect. Constatarea poate ajuta la clarificarea semnificației măsurii pe care noi am intitulat-o a integrării în rețele de tipul legătură. Întrucât este evident că nu indică intensitatea integrării în astfel de rețele, ea probabil semnifică preponderența acestui gen de legături (cu oameni de la biserică, cu rude și cu vecinii) în comparație cu celelalte din bateria de itemi (cu prietenii, cu colegii de serviciu sau cu membrii de cluburi și asociații). Persoanele cu scoruri mari la scala integrării în rețele de tip „legătură" nu sunt mai bine plasați în rețelele de vecinătate, de exemplu, ci doar excluși din rețelele de tip „punte", care includ prietenii sau membrii de asociații și cluburi. Pe scurt, un scor mare la scala capitalului social de tip „legătură" nu arată mai mult decât o posibilă excluziune din rețele mai largi și limitarea relațiilor la cele din proximitatea fizică sau socială, cu rude, cu vecini sau cu cei din aceeași biserică (situație care este valabilă, în mod evident, mai ales pentru cei din bisericile neoprotestante).

În schimb, scorul de capital social instrumental are corelații slabe (p<0.1), la limita semnificației statistice, dar negative, cu toți indicatorii sociometrici din tabel. În general, persoanele cu scoruri mai mari de capital social instrumental (legături exterioare utile) tind să aibă poziții mai precare în scările din blocurile comuniste. Este destul de clar că stocul de relații exterioare utile are o altă determinare decât popularitatea în colectivitate.

Tabel 22. Corelații ale unor măsuri autodeclarate ale capitalului social cu măsuri de status sociometric

		Cine organizează activitățile de amenajare? (NrmINDegree)	Popularitate	Respect
Integrare în relații de tip legătură	R	0,02	0,05	0,07
	p	0,65	0,27	0,15
	N	412	412	412
Capital social instrumental	R	-0,09	-0,09	-0,08
	p	0,08	0,08	0,09
	N	412	412	412

Toate aceste corelații oarecum surprinzătoare subliniază cel puțin două aspecte referitoare la procesele de integrare socială ale familiilor urbane și măsurarea acestora.

Sociabilitatea este un aspect multidimensional în care se intersectează multiple planuri care doar accidental sunt concordante, fiind necesară, în fond, studierea separată a acestora și a relațiilor dintre ele.

Unele dintre dimensiunile sociabilității sunt în relații reciproce de tip dialectic, incluziune sau excluziune, probabilitatea sociabilității de un anumit tip fiind invers proporțională cu cea a participării în relații de alt tip (de exemplu, deținerea unor bogate relații instrumentale exterioare nu se potrivește cu popularitatea în colectivitățile de acest tip). Relația negativă directă nu trebuie presupusă neapărat nici în acest caz, fiind vorba probabil de structuri de determinare prin caracteristici structurale discordante.

Măsurarea participării în rețele sociale prin scale autocompletate nu este o soluție operațională suficient de validă. Atât scorul de participare comunitară, cât și cel de participare în rețele de tip „legătură" utilizate de noi, calculate prin scale de auto-percepție, par a fi afectate semnificativ de dezirabilitate socială și de alte distorsiuni perceptive.

Astfel de constatări deschid teme de cercetare interesante și oarecum inedite: descrierea relației dintre statusul auto-perceput și cel sociometric, în raport cu variabilele structurale disponibile, pe de o parte și investigarea surselor distorsiunilor perceptive în raport cu evaluarea relațiilor sociale ale familiei.

Legături tari și legături slabe. Determinanții a două forme de capital social

Paragraful anterior a incitat întrebări referitoare la relația dintre forme ale capitalului social măsurate prin itemi de auto-percepție și statusul social. Am sugerat că diverselor tipuri de capital social relațional invocate în literatură – „legătură", „punte", legături slabe vs. legături puternice etc., adeseori puse în opoziție în literatura teoretică sau cea aplicativă, le corespund forme de sociabilitate care derivă din potențialul și din stilul relațional al persoanelor și al familiilor: variabile asociate cu indicatori de status social (vârstă, ocupație, nivel de instrucție), indicatori ai resurselor relaționale și participative (vârsta, din nou) sau cu alte variabile poziționale care determină posibilitățile de relaționare ale indivizilor (de pildă etnia sau apartenența religioasă pot afecta în mod serios, în anumite contexte, posibilitățile de interacțiune în spațiul social).

O altă sugestie a fost că diversele tipuri de sociabilitate se află în relație de concurență, într-o dialectică a excluderii și includerii articulată pe aspirații și resurse de status. O astfel de teorie se găsește în modelele care pun în opoziție „legăturile" cu „punțile" (Dekker, 2007), optica convențională în literatura dedicată capitalului social fiind aceea că capitalul social de tip „legătură" alungă relațiile de tip „punte", socotite a fi mai utile (Putnam, 2000a; Voicu, 2003; Woolcock, 1998).

Un prim pas în direcția lămuririi relațiilor dintre măsurile capitalului social, cele ale statusului socio-metric și cele ale diverselor caracteristici socio-demografice, realizăm aici modelând prin regresie multiplă obișnuită (OLS) două scoruri calculate pe subiecții din cercetarea pe scările din blocurile construite înainte de 1990 în Oradea

scorul de participare în reţele de tip legătură şi scorul de capital social instrumental. Primul este un indicator tipic la capitalului social de tip *bonding*, în timp ce cel de-al doilea indică capitalul social de tip *bridging* şi *linkage* (Woolcock şi Narayan, 2000).

Tabel 23. Modele de regresie ale integrării auto-percepute în relaţii de tip *bonding* şi ale capitalului social instrumental

Variabila dependentă	Legături			Capital social instrumental		
	b	Beta	p	b	beta	p
Constant	7,25		0,00	4,70		[illegible]
De cât timp locuiţi în acest bloc? (ani)	-0,01	-0,04	0,41	-0,01	-0,03	[illegible],56
Pensionar (1=da)	1,39	0,22	0,00**	-0,34	-0,05	,48
Angajat (1=da)	[illegible]	[illegible]	0,56	0,23	[illegible]	,53
Cineva din familie este sau a fost şef (1=da)	0,79	0,14	0,01**	1,04	0,17	0,00**
Neoprotestant (1=da)	1,78	0,15	[illegible]**	-0,98	[illegible]	[illegible]
Vârsta respondentului	[illegible]	-0,15	0,04*	[illegible]	-0,28	,00**
Respondentul are studii superioare (1=da)	-0,47	-0,07	0,22	1,20	0,15	0,00**
Număr de membri ai familiei	0,14	[illegible]	0,25	0,34	[illegible]	[illegible]**
Maghiar (1=da)	[illegible]	[illegible]	0,87	-0,33	-0,04	,43
Etnie	[illegible]	0,08	0,15	[illegible]	[illegible]	,09
Popularitate	[illegible]	[illegible]	0,47	[illegible]	[illegible]	,73
Respect	[illegible]	[illegible]	0,34	[illegible]	[illegible]	,73
R^2			0,071			[illegible]

Singurele suprapuneri dintre cele două modele arată că scorurile pe scală ale celor două tipuri de capital social covariază în acelaşi fel cu experienţa de conducere în familie şi cu vârsta: atât integrarea în legături, cât şi resursele de legături instrumentale beneficiază de experienţa de conducere dar scad odată cu înaintarea în vârstă[10]. Integrarea în reţele de tipul legăturilor este accentuată de statutul de pensionar şi de apartenenţa la un cult neoprotestant. În schimb, relaţiile utile sunt multiplicate de un nivel înalt de instrucţie şi de numărul de membri ai familiei.

Comparaţia determinanţilor celor două forme de integrare socială arată că reţelele de tip „legătură" sunt mai degrabă specifice persoanelor care au un status social coborât sau suferă orice alt fel de marginalitate. De exemplu, apartenenţa la un cult neoprotestant nu numai că marchează un status social scăzut relativ la membrii majorităţii, dar este corelativă şi excluziunii din formele majoritare de participare socială asociată cu participarea intensă în reţelele comunităţilor neoprotestante.

[10] Formularea poate părea din punct de vedere metodologic imprudentă. Nu avem dovezi că relaţia cu vârsta marchează un fenomen specific ciclului vieţii sau, dimpotrivă, o specificitate de cohortă. Doar datele longitudinale pot lămuri astfel de neclarităţi.

Capitalul social instrumental însă pare a fi corelat cu poziții sociale mai bune indicate de efectul nivelului de instrucție superior.

Este de asemenea importantă constatarea că efectele celor doi indici sociometrici ai statusului în colectivitate sunt nesemnificative. Nici popularitatea nici respectul de care se bucură membrii unei familii într-o scară nu par a avea legătură cu integrarea reprezentanților respectivelor familii în legături sociale, tari sau slabe.

Poziții de status sociometrice și integrare auto-percepută

Cazul ideal de validare al măsurilor de status în colectivitate este acela în care indicatorii de status stabiliți prin analiză de rețea corelează puternic cu cei stabiliți prin alte metode – în cazul nostru scorul la scara de participare comunitară. Astfel de validare concurentă ușurează sarcinile de cercetare în situațiile în care analiza de rețea nu este posibilă sau fezabilă.

Chestionarul de analiză de rețea folosit în cercetarea noastră a cuprins și itemii de participare comunitară folosiți pentru a construi scala pe care am utilizat-o ca variabilă dependentă în modelele multivariate din alte capitole ale acestui volum. Având și măsurile de rețea, putem să discutăm relația dintre auto-percepția participării comunitare și hetero-percepția participării în inițiativele colective ale vecinătății, precum și relația autopercepției cu alți indicatori de rețea.

Simpla inspectare a itemilor pe baza cărora au fost calculate cele două tipuri de măsuri ale participării comunitare ne permite să ne așteptăm la un oarecare grad de concordanță între cele două scoruri. Astfel, în timp ce scorurile sociometrice se referă doar la participarea în activitățile de amenajare din scară, indicele de participare raportat de subiecți se referă la o paletă mai largă de comportamente participative ale membrilor familiei care, alături de participarea directă la producerea bunurilor publice, include și dimensiunea participării la forme de guvernare formală și informală (*Ați participat la întrunire publică legată de problemele blocului? Ați sesizat autoritățile cu privire la problemele comune care trebuie rezolvate?*) sau simpla integrare în rețelele informale ale scării (*Ați discutat cu vecinii despre rezolvarea unor probleme ale zonei?*). În timp ce scorurile sociometrice se referă doar la producerea de bunuri materiale prin acțiune colectivă, scorul participării auto-percepute se referă la mai multe tipuri de bunuri publice care sunt realizabile probabil prin acțiuni colective nu întotdeauna concordante. Prin urmare, compararea celor două scoruri nu constituie un test satisfăcător al validității concurente.

Testul de corelație al scorurilor de participare comunitară relevă relații interesante. În timp ce centralitatea sociometrică de organizare a activităților de amenajare din scară nu corelează deloc cu scorul auto-atribuit de participare comunitară, acesta covariază pozitiv, totuși, cu scorurile de popularitate și cel de respect în colectivitate. Aceasta înseamnă că reprezentanții gospodăriilor care au fost desemnate de colocatari ca aparținând grupului de organizatori ai acțiunilor colective din scară, nu percep familiile lor ca fiind mai active la nivel comunitar decât gospodăriile obișnuite. Această aparentă bizarerie poate fi datorată unei lipse de identitate între conceptele de organizator al activităților de amenajare în colectivitate și cea de participant la viața acesteia.

Tabel 24. Corelația scorului de participare comunitară cu măsurile sociometrice de status

		Cine organizează activitățile de amenajare? (in-degree, normalizat)	Cine participă la activitățile de amenajare din scară (in-degree, normalizat)	Popularitate	Respect
Participare comunitară	r	0,04	0,069	0,11*	0,10*
	p	0,48	0,160	0,02	0,04
	N	412	412	412	412

Am văzut deja că variația centralității socio-metrice de organizator al lucrărilor de amenajare în scară nu este specifică comunităților, în contrast cu celelalte scoruri sociometrice, precum popularitatea și respectul dar și scorul de participare comunitară auto-atribuit. Acest aspect, precum și simplele corelații din tabelul de mai sus, ca și analizele următoare, tind să sublinieze faptul că statutul de lider, de organizator care, la nivel de scară se materializează adeseori în statutul semi-formal de șef de scară, iar la nivel de asociație, uneori, în slujbe la nivelul acesteia, are o altă determinare decât gradul autoapreciat de participare comunitară sau scorul de capital social care reiese pe declarațiile subiecților.

În schimb, corelația dintre scorul de participare comunitară și scorurile de status sociometric în colectivitate validează într-o oarecare măsură scorul obținut prin autoapreciere și arată că participarea este legată de gradul de integrare în comunitate: cu cât o gospodărie este mai populară, cu atât este mai mare scorul de participare comunitară al acesteia. O relație similară apare și în cazul respectului: gospodăriile cu prestigiu mare în scările de bloc raportând scoruri de participare comunitară mai mari decât celelalte. O explicație alternativă a corelațiilor observate, mai ales cu scorul de respect, poate invoca relativa suprapunere dintre itemii scorului de participare comunitară și cei care intră în compunerea scorului sociometric de respect, prin saturații mari ale factorului respectiv.

Tipuri de participare comunitară

Investigarea surselor de distorsiune în scorurile de participare construite cu itemi de auto-percepție are o clară valoare metodologică. Majoritatea studiilor dedicate temelor participării folosesc raportările subiecților despre frecvența propriilor comportamente participative pentru a construi scoruri folosite apoi în diverse analize cu valoare teoretică sau practică. Am constatat deja o posibilă necorelare între scorul de participare comunitară auto-perceput al gospodăriei - calculat pe baza răspunsurilor furnizate de capul de familie la 4 itemi de participare - și indicele sociometric de angajament în amenajarea, întreținerea scării. Pe de altă parte, același scor corelează atât cu scorul de popularitate sociometrică, cât și cu cel de prestigiu măsurat prin indicatori de rețea. Aceste relații se cer a fi studiate având în vedere importanța subliniată mai sus.

Deosebirea dintre scorul auto-raportat de participare comunitară și cel sociometric de angajament în producerea bunurilor colective locale poate fi

operaționalizată clasificând subiecții în două mari categorii: subiecți în cazul cărora măsurile nu se contrazic și, evident, cei în cazul cărora măsurile sunt în opoziție. Pentru identificarea acestor categorii am dihotomizat cele două scoruri folosind media ca punct de tăietură pe scală și am obținut prin clasificarea după ambele dihotomii patru tipuri de subiecți: 1) cei cu scoruri peste medie în ambele cazuri, 2) cei cu scoruri sub medie în ambele situații, 3) cei cu scor auto-perceput sub medie, dar scor socio-metric peste medie și 4) subiecți cu scor auto-perceput peste medie, dar scor sociometric sub medie.

Distribuțiile celor 4 categorii sunt prezentate în Tabelul 25. Distribuția puternic asimetrică a scorului sociometric al participării la amenajarea scării determină o pondere de doar 18,9% a celor care au indexul respectiv peste medie. În consecință, procentul celor care se află în situația de a raporta participare comunitară sub medie concomitent cu scoruri sociometrice peste medie, este de doar 6,1%. Categoria discordantă opusă – în care scorul auto-percepției este peste medie în timp ce scorul socio-metric indică o intensitate redusă a participării comunitară este în schimb mult mai generoasă: aproape jumătate din gospodării raportează scoruri de participare care contrazic indicii calculați pe baza aprecierilor vecinilor.

Tabel 25. Scorul auto-percepției participării comunitare și statusul socio-metric

		Cine participă la activitățile de amenajare? NrmINDegree Status sociometric		
		Sub medie (<= 7,7787)	Peste medie	Total
Scor de participare comunitară – autopercepție	Sub medie (<= 1,92)	131 (31,8%)	25 (6,1%)	156 (37,9%)
	Peste medie	203 (49,3%)	53 (12,9%)	256 (62,1%
	Total	334 (81,1%)	78 (18,9%)	412

Ne putem face o idee despre sursele acestor discordanțe construind modele de regresie logistică ale probabilității de apartenență la cele patru categorii identificate prin clasificarea încrucișată a subiecților folosind cele două scoruri dihotomizate (Tabelul 26)[40].

[40] Tehnic, oricare dintre cele patru categorii ale variabilei dependente poate fi considerată ca fiind de referință pentru celelalte. Astfel, unul dintre modelele din Tabelele 26 și 27 este redundant. Totuși, pentru facilitarea înțelegerii, am publicat modelele de regresie pentru toate cele 4 categoriile.

Tabel 26. Modele de regresie logistică pentru situația de concordanță (Regresie multinomială logistică, R^2 Nagelkerke=0,288)

	Potrivire: peste medie (12,9%)				Potrivire: sub medie (31,8%)			
	B	Wald	p	Exp (B)	B	Wald	p	Exp (B)
Intercept	2.64	2.41	0.12		2.43	4.18	0.04	
De câți ani locuiesc în scară	0,03	1.90	0,17	1,03	-0,01	0,12	0.73	0.99
Vârsta respondent.	0,02	0,86	0.35	1,02	-0,02	4,35	0,04*	0,98
Număr de membri de familie	0,67	15.44	0,00**	1.96	-0,41	10,96	0,00**	0,66
Etaj	-0.16	3.87	0.05*	0.85	[illegible]	1.25	0.26	[illegible]
Pensionar – nu[41]	-0.62	1,00	0.32	0,54	-0.26	0.36	0,55	0,77
Angajat – nu	-0.39	[illegible]	0.44	0,68	0.23	0.47	0,49	[illegible]
Cineva din familie a fost sau este șef – nu	1.7	15.65	0.00**	[illegible]	1.99	39.42	0.00**	7.28
Ne-protestant – nu	1.09	1.63	0.20	[illegible]	1.39	[illegible]	0.01**	[illegible]
Studii superioare – nu	0.56	1.09	0.30	[illegible]	-0.95	6.46	0.01**	[illegible]
Maghiar – nu	-0.63	1.59	0.21	[illegible]	[illegible]	0.30	0.59	[illegible]

Tabel 27. Modele de regresie logistică pentru situația de discordanță (regresie multinomială logistică, R^2 Nagelkerke=0,288)

	Nepotrivire: autopercepție sub medie, status sociometric peste medie (6,1%)				Nepotrivire: autopercepție peste medie, status sociometric sub medie ([illegible])			
	B	Wald	p	Exp (B)	B	Wald	p	Exp (B)
Intercept	0.07	0.00	0.97		2.43	4.18	0.04	
De câți ani locuiesc în scară	0,01	0,12	0,73	1,01	0,01	0,12	0,73	1,01
Vârsta respondentului	0.00	0.01	[illegible]	1.00	[illegible]	4.35	0.04*	[illegible]
Număr de membri de familie	-0.29	1.45	0.23	0.75	[illegible]	[illegible]	0.00**	[illegible]
Etaj	-0.13	1.52	0.22	0.88	[illegible]	1.25	0.26	[illegible]
Pensionar – nu[42]	0.36	0.21	0.65	1.44	[illegible]	[illegible]	0.55	[illegible]
Angajat – nu	0.43	0.54	0.46	1.54	[illegible]	[illegible]	0.49	[illegible]
Cineva din familie a fost sau este șef – nu	0.07	0.01	0.91	1.08	-1.99	39.42	0.00**	0.14
Ne-protestant – nu	-0.65	0.48	0.49	0.52	1.39	[illegible]	0.01**	[illegible]
Studii superioare – nu	0.26	0.17	0.68	0.77	[illegible]	[illegible]	0.01**	2.59
Maghiar – nu	0.54	0.53	0.47	0.58	[illegible]	[illegible]	0.59	[illegible]

[41] Coeficienții din tabel sunt corespunzători absenței caracteristicii. Coeficienții efectelor pentru prezența caracteristicii sunt inverși ai celor din tabel

[42] Coeficienții din tabel sunt corespunzători absenței caracteristicii. Coeficienții efectelor pentru prezența caracteristicii sunt inverși ai celor din tabel

Compararea modelelor corespunzătoare categoriilor concordante cu cele obținute pentru categoriile discordate poate ajuta la deosebirea determinanților variației participării comunitare de cei care afectează mai degrabă implicarea în producerea unor bunuri publice ori, funcție de punctul de vedere adoptat în tratarea discordanțelor înregistrate, percepția participării sau a integrării.

Astfel, ambele categorii concordante sunt influențate de numărul de membri ai familiei și de experiența de conducere din familie. Putem concluziona că intensitatea participării comunitare a gospodăriilor din scările blocurilor construite înainte de 1990 este influențată pozitiv de mărimea familiei și de existența în gospodărie a persoanelor care au ocupat sau ocupă funcții de conducere. Alte trei variabile afectează doar anumite porțiuni de pe continuumul participării:

- Nivelul (etajul) descurajează scorurile mari de participare: în timp ce scorurile de participare sub medie nu sunt afectate de nivelul la care se află locuința, scorurile înalte beneficiază de o localizare la nivelurile inferioare.
- Apartenența la o biserică neoprotestantă sporește probabilitatea de a avea scoruri mici, concordante pe cele două moduri de măsurare, de participare comunitară. În schimb, scorurile mari concordante nu sunt influențate de apartenența religioasă.
- La fel, deținerea unei diplome de studii superioare crește probabilitatea de a avea scoruri de participare comunitară reduse și concordante pe cele două tipuri de măsurare.

Regresia logistică nu ne ajută prea mult pentru a înțelege categoria celor care au scoruri de implicare comunitară auto-apreciate ca fiind reduse. Probabil și din cauza numărului mic de cazuri din această categorie, coeficienții de regresie sunt toți nesemnificativi. Cealaltă categorie discordantă, a celor cu scoruri de participare comunitară auto-percepute peste medie, dar scor sociometric de participare în realizarea de bunuri publice în scară scăzută, mult mai bine reprezentată, are o determinare mai clară. Probabilitatea de a aparține acestei categorii discordante este multiplicată de:

- Situația de a avea în familie persoane cu funcții de conducere în trecut sau în prezent, de situația de a nu fi neo-protestant, sau de absența studiilor superioare.
- Numărul de membri ai familiei și de vârsta subiectului.
- Experiența de conducere în familie, care multiplică de 7 ori probabilitatea apartenenței la categoria celor cu scoruri discordante.

Pe de altă parte, neoprotestanții și cei cu studii superioare au șanse mai mici de a aparține acestei categorii.

O înțelegere metodologică a acestor rezultate poate invoca probleme de fidelitate în măsurarea celor doi indicatori dar și a unora dintre predictorii din modelul de mai sus. Unitatea de analiză în toate aceste analize este familia, în timp ce unitatea de înregistrare a fost de fiecare dată individul, în cele mai multe cazuri aparținând categoriei destul de vagi de „cap de familie”. Acuratețea informațiilor oferite despre toată familia nu poate fi presupusă cu o siguranță totală, la fel cum nici cunoașterea de către aceștia a relațiilor din scară nu trebuie neapărat presupusă. În plus, distribuțiile asimetrice ale scorurilor socio-metrice, în care un număr mare de gospodării au scoruri nule de participare, iar un număr mic de familii reiese ca având scoruri mari de

implicare a dus, probabil, la supra-reprezentarea artificială a categoriei celor care au scoruri discordante.

Interpretarea metodologic optimistă din punctul de vedere al studiului de față, dar pesimistă din perspectiva posibilităților de măsurare a comportamentului participativ prin tehnici simple precum scalele compuse, este că, mai ales în raportările integrării în rețelele locale, acționează anumite distorsiuni: supra-raportare din partea celor care consideră că se așteaptă de la ei scoruri înalte de participare (vârstnicii sau cei cu persoane cu experiență de conducere în familie), pe de o parte, sau sub-raportare, tot cu motivații culturale și atitudinale, precum în cazul celor cu studii superioare și a persoanelor aparținând cultelor neoprotestante.

Analiza validității aparente în raport cu măsurarea participării comunitare arată că cele două scoruri se referă la lucruri oarecum diferite: în timp ce scorul sociometric reflectă doar participarea la lucrările de amenajare a scării, itemii din compoziția scorului participării comunitare auto-percepute au și alți referenți, precum sesizarea autorităților. Pe de altă parte, scorul participării comunitare auto-percepute corelează semnificativ cu scorul sociometric de prestigiu, cât și cu unele dintre centralitățile care intră în compoziția scorului, ceea ce validează întrucâtva măsurarea participării comunitare pe scală. În plus, analizele din continuarea acestui capitol vor arăta că între scorul de participare comunitară și variabilele care atestă integrarea gospodăriei în rețelele locale discordanțele sunt numeroase. Păstrând o doză de prudență metodologică, argumentată mai sus, concluzionăm că avem de-a face cu două măsuri relativ diferite: un **scor general de participare comunitară** și indice al unei dimensiuni a participării comunitare, anume al **implicării în producerea de bunuri publice materiale locale**. Această distincție trebuie subliniată în toate interpretările și analizele care privesc cele două măsuri ale participării comunitare.

6. MODELAREA PARTICIPĂRII COMUNITARE

Folosind două tehnici de înregistrare ale participării comunitare – prin indicatori auto-percepuți și cei rezultați din măsuri socio-metrice ale contribuției la producerea de bunuri publice pe plan local, am obținut rezultate oarecum discordante. În capitolul anterior am încercat chiar să investigăm sursele discrepanțelor dintre rezultatele obținute cu cele două măsurători. În acest capitol vom modela cele două măsuri ale participării comunitare folosind tehnici de regresie multinivel, plecând de la recunoașterea importanței factorilor de la nivelul colectivității asupra intensității comportamentului participativ în cadrul vecinătății. Față de modelul participării comunitare auto-raportate construit și discutat într-unul dintre capitolele anterioare, cel de față este, în mod evident, unul îmbogățit, prin folosirea mai amplă a măsurilor sociometrice și modelarea prin tehnica regresiei multinivel. În plus, analiza participării comunitare este abordată aici în maniera modelului de elaborare dezvoltat de Lazarsfeld și colaboratorii săi (1968), în care inițial se investighează legăturile bi sau, în cel mai complicat caz, tri variate dintre caracteristicile incluse în analiză, după care relațiile sunt clarificate folosind tehnici multivariate avansate. Rămâne o preocupare a acestei lucrări compararea efectelor participative ale integrării sociale de tip *bonding*, desemnând legături puternice cu persoane aflate în poziții de status similare, cu cele ale sociabilității de tip *bridging*, care pune în interacțiune persoane aflate în situații diverse.

După un rezumat al constatărilor cu valoare teoretică referitoare la factorii participării comunitare, în prima parte empirică vom aborda participarea comunitară măsurată prin scală de auto-apreciere a implicării în vecinătate, indicele folosit pentru măsurarea conceptului central al lucrării și în cele mai multe capitole ale acestui studiu. Câteva teste bivariate simple vor fi dezvoltate printr-o regresie pe două niveluri. Modelarea participării comunitare auto-percepute va fi urmată de un model pe două niveluri al angajamentului comunitar măsurat prin indice sociometric. Rezultatele modelării celor două variabile vor fi comparate și discutate atât din perspectiva discuției validității și fidelității soluțiilor alternative de măsurare a participării cât și din punctul de vedere al teoriei comportamentului participativ.

Predictori ai participării comunitare

O parte dintre determinanții participării individuale în acțiune colectivă sunt de la nivel individual. Aceștia pot fi identificați folosind categorii generale ca: **resurse**, care se referă atât la variabile de status, cât și la anumite momente din ciclul vieții, **atașamentul față de vecinătate** și **eficiența percepută** în **interesul** pentru acțiunea colectivă, în **capitalul social**, manifest în forme de încredere socială sau în poziția în rețeaua socială. Modelarea variației participării comunitare cu predictori doar de la nivelul subiectului și al familiei acestuia a permis identificarea unui număr important de efecte semnificative: a) vârsta: persoanele cu vârsta cuprinsă între 40-70 de ani, de cele mai multe ori persoane căsătorite, angajate, care dețin locuințele lor în proprietate privată, au șansele cele mai mari de participare; b) resursele sau anumite situații, asociate cu momentul din ciclul vieții, influențează implicarea în inițiativele locale. Tinerii și cei mai în vârstă au rate de participare scăzute. Pe de altă parte, situația de a

fi pensionar – care produce timp disponibil, și numărul copiilor – care sporește importanța spațiilor colective – au efecte pozitive asupra participării comunitare. În plus, calitatea de fost membru PCR sporește participarea comunitară a persoanei. c) capitalul social: persoanele care au ratele cele mai mari de participare comunitară sunt cele mai bine integrate în viața comunităților locale. Integrarea este indicată de centralitatea în rețeaua locală (indicată prin două măsuri ale prestigiului) și de încrederea în persoanele din vecinătate. Combinația de status ridicat și încredere în concetățeni pare a fi deosebit de favorabilă implicării cetățenești. d) atașamentul față de vecinătate măsurat prin durata rezidenței în comunitate influențează în mod serios variabila dependentă, fie deoarece indică un grad mai mare de integrare în rețelele locale, fie pentru că semnalează o probabilitate mică de schimbare a rezidenței și, p[redacted] urmare, o importanță mai mare pentru subiect a calității vecinătății actuale. e) eficacitatea percepută poate influența, așa cum au arătat și alte lucrări, intensitatea participării comunitare.

Istoricul cercetărilor dedicate acțiunii colective a reținut mai multe legături importante dintre structurile de rețea ale colectivității, poziția în rețea a actorilor și ratele comportamentului participativ.

Activismul comunitar este potențat, potrivit teoriei dar și în corespondență cu rezultatele noastre anterioare (Hatos, 2006b, 2007), de existența unui nucleu interacțional al colectivității: o rețea densă de lideri și activiști care inițiază de obicei acțiunile colective și suportă cea mai mare parte a costurilor de organizare, de coordonare și monitorizare (Chaskin, 1997, Conway și Hachen, 2005, Kang și Kwak, 2003; Lelieveldt, 2004).

Pozițiile structurale ale actorilor au fost identificate printre factorii importanți ai participării. Astfel, McAdam (1986) constată faptul că actorii care participă la mișcare socială până la sfârșit au avut o probabilitate de două ori mai mare de a avea legături strânse cu alți participanți decât cei care s-au retras mai devreme. Kim și Bearman (1997) au două concluzii importante care leagă pozițiile actorilor din rețele și participarea socială. 1) Actorii își sporesc interesul în producerea bunului colectiv dacă sunt conectați la actori cu niveluri mari de interes. 2) Corelația dintre interesul în realizarea acțiunii colective și centralitatea actorilor în rețea este crucială pentru realizarea acțiunii colective.

Pe de altă parte, structura de rețea a colectivității influențează semnificativ probabilitatea comportamentului participativ. Simulările lui Gould (1993) au arătat că densitatea de rețea sporește participarea în timp ce participarea însăși poate, de la un moment dat, diminua rata de producere a bunului colectiv. Acest lucru se întâmplă deoarece contribuția celor mai puțin entuziaști, care survine la rate mari de participare, duce la o scădere a valorii medii a contribuției individuale și, astfel, ca urmare a judecăților de echitate ale celorlalți, se produce reducerea contribuției fiecăruia. La concluzii similare ajung și Conway și Hachen (2005), Kang și Kwak (2003) și Lelieveldt (2004): potrivit acestora densitatea de rețea sporește participarea. Covariate ale acestei relații sunt: atașamentul față de vecinătate, lungimea rezidenței, și stabilitatea rezidențială.

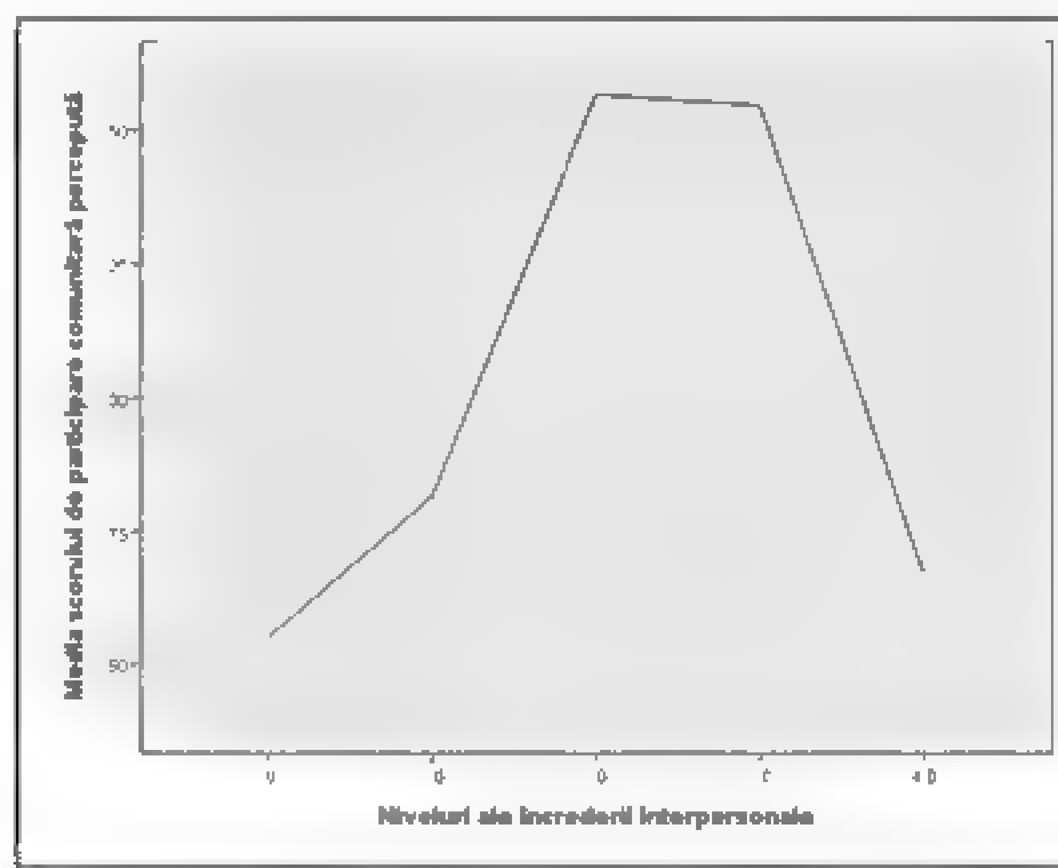
Modelarea bivariată a participării comunitare auto-percepute

Investigarea relațiilor bivariate dintre variabilele introduse și variabila dependentă prilejuiește constatări interesante. Vom prezenta aceste rezultate în ordinea deja stabilită a claselor de variabile: începând cu măsurile încrederii, continuând cu cele ale participării în rețele și încheind cu cele socio-demografice.

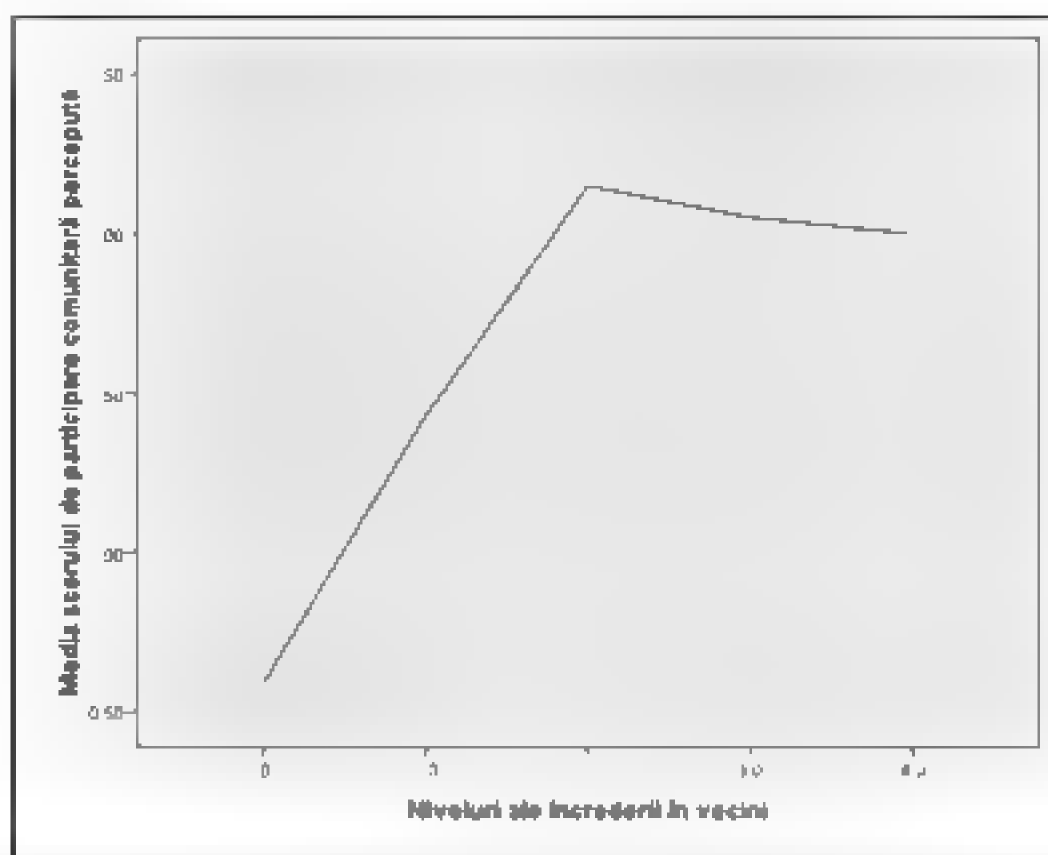
Încrederea și participarea comunitară în blocurile comuniste

Atât încrederea generalizată, cât și cea specifică, covariază în mod limpede cu variabila dependentă, ceea ce constituie specificul acestor relații fiind forma covariației.

În timp ce încrederea specifică are o pronunțată relație liniară cu participarea comunitară, susținând ipoteza unei dependențe a participării de această atitudine, variabila dependentă are o relație neliniară cu încrederea generalizată (Grafic 3): participarea comunitară are valori mari la mărimi intermediare ale încrederii generalizate în timp ce persoanele care manifestă niveluri mici sau mari ale încrederii în persoanele pe care nu le cunosc provin din familii cu scoruri foarte scăzute de participare comunitară. O astfel de relație impune introducerea în modelele de regresie a unor variabile noi, generate prin ridicarea la pătrat și la cub a încrederii generalizate.

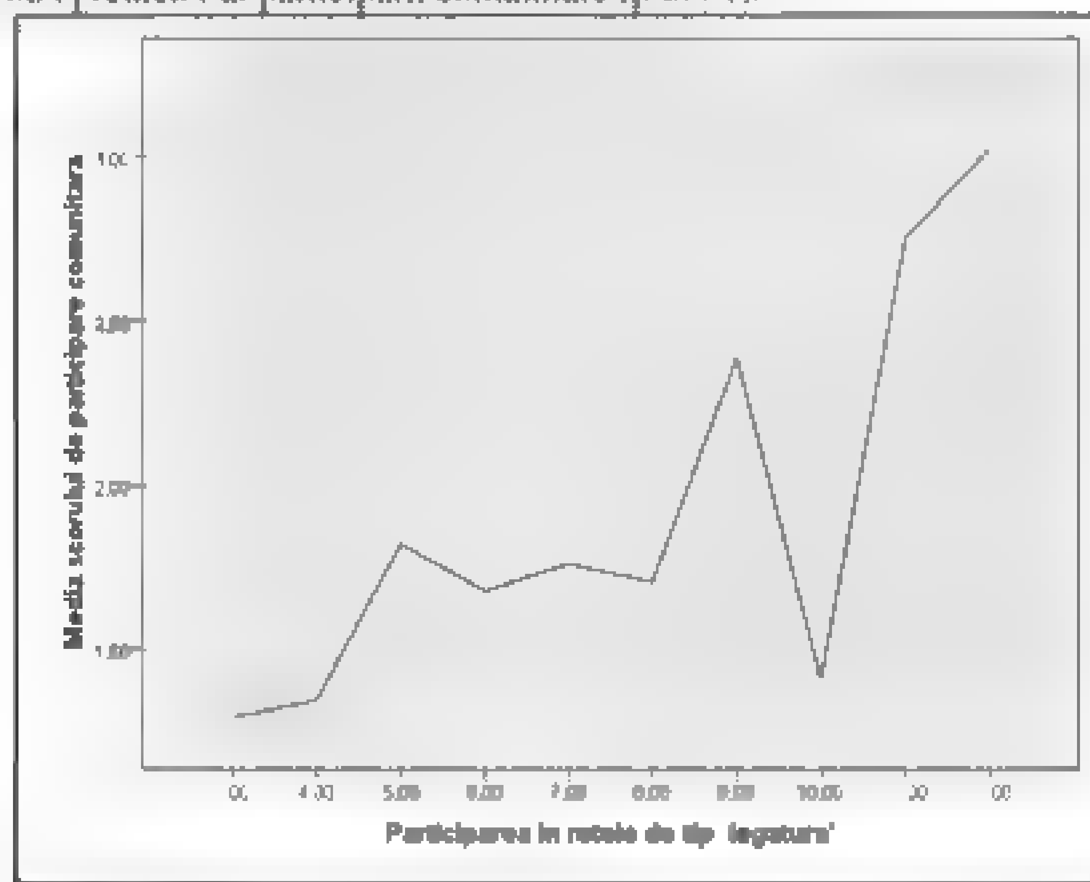
Grafic 3. Niveluri ale încrederii interpersonale pe medii ale scorului de participare comunitară

Grafic 4. Niveluri ale încrederii în vecini pe medii ale scorului de participare comunitară

<u>**Rețele sociale și participarea comunitară**</u>

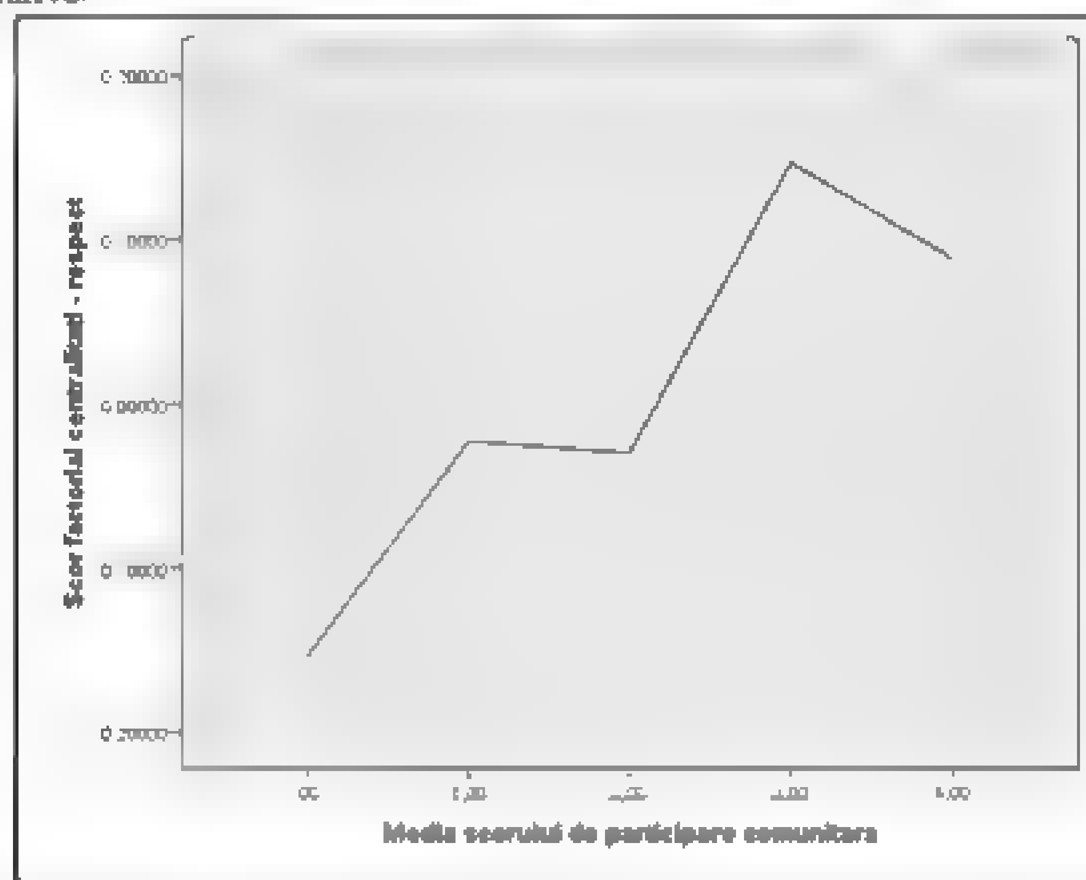
Frecvența relațiilor de tip legătură – cu rude, vecini sau cu cei din biserică – este un bun predictor al participării comunitare ($p<0.01$).

Grafic 5. Media scorului de participare comunitară pe valori al capitalului social instrumental

Relaționarea măsurii participării comunitare cu măsurile de status calculate pe rețele permite constatări interesante. Scorul de respect de care se bucură familia, cuprinzând și un item referitor la participarea familiei în activitățile de amenajare, poate contribui la validarea concurentă a scorului de participare comunitară. Scorul de respect are o corelație pozitivă semnificativă ($p<0.05$), chiar dacă slabă, cu variabila noastră centrală. Graficul 5 arată o relație clar crescătoare între cele două variabile.

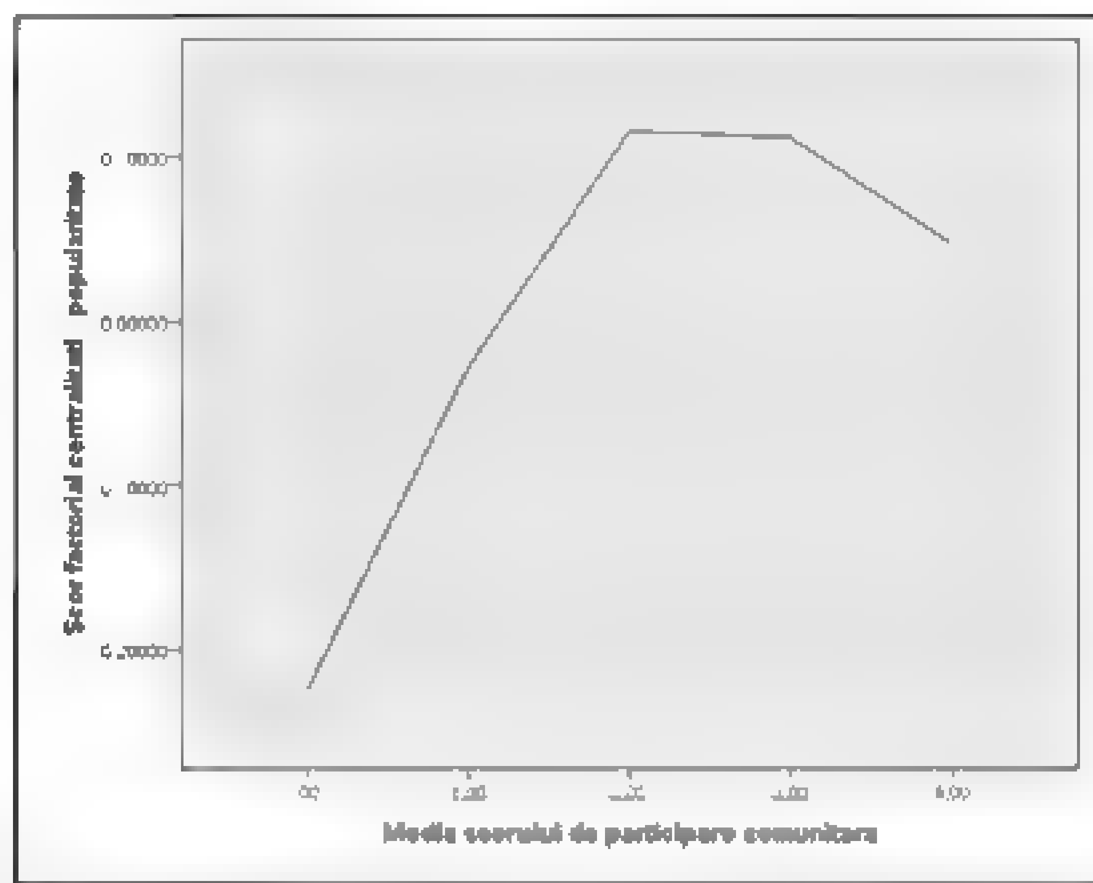
Scorul de popularitate corelează liniar cu măsura compusă a participării comunitare ($p<0.05$). Graficul care unește mediile scorurilor de popularitate calculate pe scoruri de participare comunitară indică o relație mai degrabă neliniară, dar clară, între cele două variabile: participarea comunitară raportată are o relație pozitivă cu popularitatea familiei doar până la un punct, după care popularitatea scade. Este greu de clarificat mecanismul cauzal care produce relația dintre cele două variabile: dacă participarea în exces provoacă scăderea popularității ori, avem de-a face cu grupuri diferite de gospodării aflate la niveluri înalte de participare și de popularitate sau, poate, relația dintre cele două variabile este falsă? În orice caz, familiile cele mai populare sunt dintre cele care raportează frecvență ridicată a comportamentelor participative.

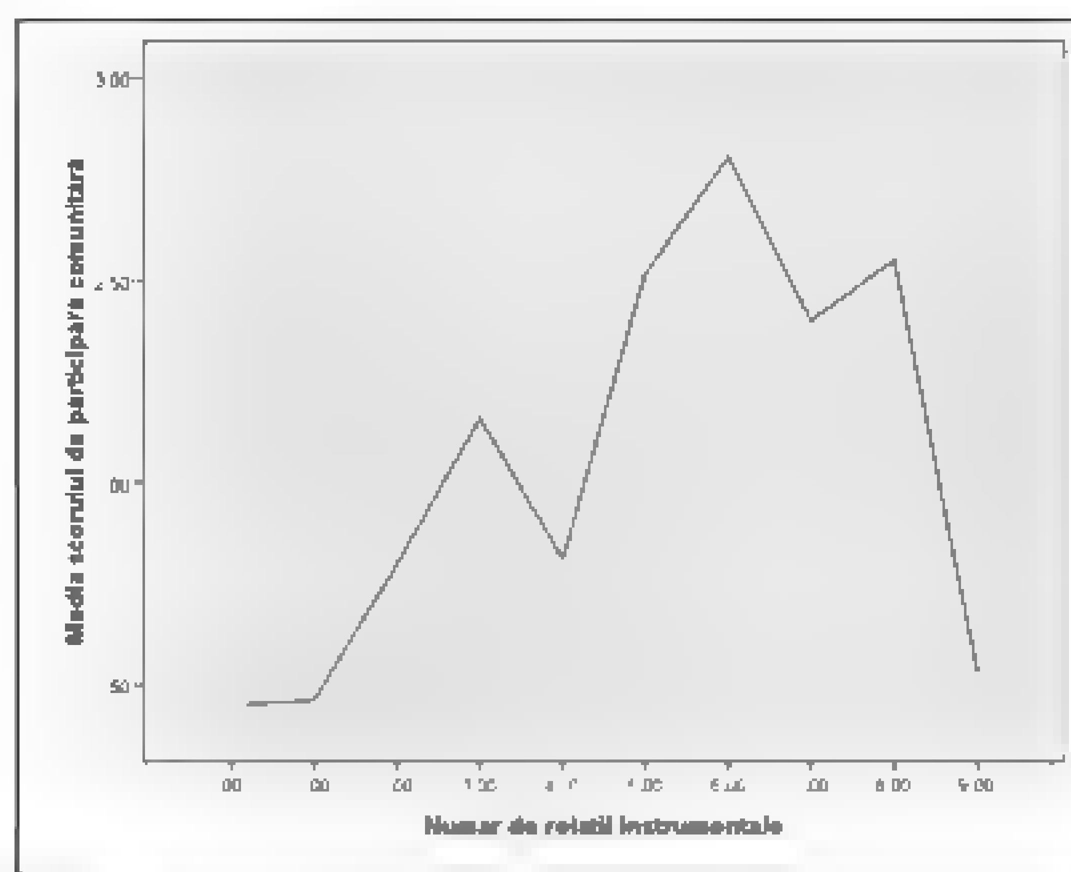
Grafic 6. Media scorului de prestigiu calculat pe itemi de rețea pe valori ale scorului de participare comunitară

În același timp, indicatorul legăturilor exterioare are o relație non-liniară cu participarea comunitară, relație în formă de U răsturnat, asemănătoare cu cea observată în cazul încrederii generalizate. Atât aglomerarea, dar și lipsa relațiilor utile sunt corelate cu scoruri reduse de participare la viața vecinătății în timp ce un număr moderat de astfel de relații prezice probabilități mai mari de implicare.

Simplele analize bivariate de mai sus susțin teza contribuțiilor diferențiate ale celor două tipuri de capital social pentru acest tip de participare socială localizată care este implicarea comunitară. în timp ce măsurile capitalului social de tip „legătură" sunt în relație liniară pozitivă cu variabila dependentă, variabilele care operaționalizează capitalul social de tip „punte" au relații non-liniare. Aparent, absența punților, precum și abundența lor, inhibă participarea în vecinătate. Interpretarea cea mai plauzibilă este că relația în formă de U răsturnat ascunde suprapunerea a două logici ale integrării în micro-colectivitățile locale: pe de o parte, arată că participarea necesită resurse, iar absența acestora inhibă implicarea, pe de altă parte, sugerează că implicarea în rețele exterioare o concurează pe cea în micro-colectivitățile locale astfel încât cei care au multe relații exterioare și care intră ușor în relații, au rate de participare locală mai scăzute. În mod evident, aceste ipoteze trebuie testate prin tehnici multivariate.

Grafic 7. Media scorului de popularitate calculat cu itemi de rețea pe valori ale scorului de participare comunitară

Grafic 8. Media scorului de participare comunitară pe scoruri de capital social instrumental

Teste bivariate cu variabile socio-demografice

Testele bivariate cu variabilele socio-demografice confirmă majoritatea ipotezelor deduse din teorie, cu unele excepții. Scorul de participare comunitară este semnificativ mai mare în cazul pensionarilor, a celor care au experiență de conducere, a celor care nu au absolvit studii superioare, a maghiarilor, a celor vârstnici și a celor cu un număr mare membri de familie. Situația de a fi angajat și apartenența la o mișcare neoprotestantă nu par a influența disponibilitatea de implicare în rezolvarea problemelor vecinătăților. Discuțiile teoretice pe baza acestor rezultate bivariate pot fi superflue, având în vedere că relația variabilelor independente cu participarea comunitară poate fi influențată de alte variabile. În plus, unele dintre variabilele din analizele bivariate sunt puternic corelate – de exemplu situația de a fi pensionar cu vârsta și cu numărul de membri din familie – iar relațiile cu variabila dependentă pot fi suspectate de a fi false

Tabel 28. Mediile scorurilor de participare comunitară pe categorii ale variabilelor socio-demografice

	Scor de participare comunitară		p(t)
	Nu	Da	
Este pensionar?	1,87	2,15	[illegible]
Este angajat?	2,06	1,89	[illegible]
El sau cineva din familie este sau a fost vreodată șef?	1,49	2,38	0,000
Este neoprotestant?	1,98	1,80	0,458
Are studii superioare?	2,02	1,44	0,001
Este maghiar?	1,86	2,22	0,064

Tabel 29. Coeficienţi de corelaţie Pearson ai scorului de participare comunitară cu variabile socio-demografice numerice

		Durata rezidenţei	Vârsta	Numărul membrilor de familie	Etajul
Participare comunitara	r	-0,002	0,196(**)	0,180(**)	-0,045
	p	0,965	,000	,000	0,364
	N	377	402	412	412

Discernerea relaţiilor reale cu variabila dependentă presupune analiză multivariată care, în situaţie de interacţiune atomistă din unităţile de analiză, se rezolvă prin proceduri de regresie liniară denumite ordinare. În cazul colectivităţilor de bloc avem de-a face cu situaţia, adesea întâlnită în sociologie, a populaţiilor grupate în grupuri naturale în care se configurează structuri de interacţiune specifice ca rezultat al interacţiunilor repetate îndelungate şi al dependenţelor reciproce.

Structurile de interacţiune despre care vorbim sunt surprinse cel mai bine prin analizele de reţea. Importanţa reţelelor sociale asupra implicării în acţiune colectivă a fost suficient subliniată în paginile teoretice ale acestei lucrări. Anumite configuraţii de reţea, plus alte caracteristici de context, precum calitatea leadershipului, dar şi descriptorii vecinătăţii, care conferă un tipar local al vieţii comune, sunt asociate cu moduri specifice locale de participare socială.

Este evident, prin urmare, că o parte din varianţa participării comunitare este datorată diferenţelor dintre scările de bloc în ansamblu - variabilelor de context precum şi celor structurale - iar alta diferenţelor induse de variabilele de la nivelul familiilor şi ale indivizilor. Un test ANOVA simplu ne arată că 23% din varianţa participării comunitare poate fi considerat varianţă interspecifică, în timp ce 77% poate fi atribuit diferenţelor dintre unităţile de analiză de la nivelul cel mai scăzut - familia şi componentele sale, indivizii.

Explicarea variabilităţii unor caracteristici influenţate de factori de la mai multe niveluri - în care unităţile de la nivelurile inferioare sunt grupate în nivelurile superioare - se face prin modele de regresie multinivel. În analizele din paginile următoare am urmărit: 1) să testez propoziţiile teoretice privitoare la influenţa unor caracteristici ale familiilor şi ale membrilor acesteia; 2) să controlez impactul pe care factorii de la nivelul colectivităţilor îl au asupra variabilei dependente; 3) să identific unele dintre variabilele de la nivelul colectivităţilor care ar putea avea impact asupra comportamentului participativ al familiilor.

Model multinivel al participării comunitare auto-percepute

Am prezentat în tabelul de mai jos modelul final de regresie pe două niveluri, cel care a avut adecvarea cea mai bună la datele observate. Se înţelege că celelalte variabile considerate în modelul teoretic au un efect statistic slab asupra variabilei dependente.

Tabel 30. Model pe două niveluri al participării comunitare

	Coeficient	Eroare standard	p
Predictori de la nivelul scării			
Ponderea maghiarilor în scară	4,540	0,905	0,000
Predictori de la nivelul familiilor și respondenților			
Încrederea în vecini	0,250	[illegible]	[illegible]
Capital social instrumental	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Experiență de conducere în familie (1=da)	0,062	[illegible]	[illegible]
Respondentul are studii superioare (1=da)	-0,487	0,159	0,003
Vârsta subiectului	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Numărul de membri în familie	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Modelul de mai sus explică aproape 24% din varianța caracteristicii dependente – participarea comunitară percepută a membrilor gospodăriilor fiind, prin urmare, cu o specificare satisfăcătoare.

Discuții

Predictorii de la nivel individual confirmă în mare rezultatele obținute până în acest moment. Scorul de participare comunitară auto-perceput sporește odată cu:

a) **Resursele**, care sunt și ele de mai multe feluri:
   - Competența civică sau cu activismul latent, indicat de experiența de conducere în familie
   - Timpul, care este mai abundent pentru cei mai în vârstă decât pentru cei mai tineri
   - Alte resurse precum cele de rețea, măsurate prin numărul de legături utile

b) **Integrarea în rețelele vecinătății**, care generează și percepții asupra mizei, inclusiv obligațiilor participării, aspect indicat de:
   - Încrederea în vecini
   - Numărul de membri de familie

Efectul negativ al deținerii unei diplome de studii superioare nu face altceva decât să întărească rezultatele obținute până acum, potrivit cărora nivelul de instrucție superior inhibă integrarea în viața colectivă a vecinătăților.

Este interesant faptul că variabilele ce descriu poziția în rețea sau care reflectă structura rețelei – densitatea rețelei ori centralizarea acesteia – nu au un efect semnificativ asupra scorului de participare comunitară auto-perceput.

Singura caracteristică măsurată la nivelul colectivității care are un important efect asupra variabilei dependente este ponderea respondenților care s-au declarat de etnie maghiară în scara respectivă. Modelul arată că între ponderea maghiarilor și media participării comunitare există o puternică relație pozitivă – cu cât această pondere este mai mare, cu atât mai înalt va fi activismul comunitar raportat de către cetățenii din scara respectivă. Importanța etniei maghiare a fost constatată și într-una dintre secțiunile care s-au limitat la analize pe un singur nivel. Observăm că încercarea de a explica efectul etniei asupra participării este inutil: impactul de la nivelul gospodăriei ascundea de fapt un efect al structurii colectivității. Cu alte cuvinte, efectul structurii etnice este independent de etnia respondentului, la fel cum este independent de alte caracteristici ale gospodăriei.

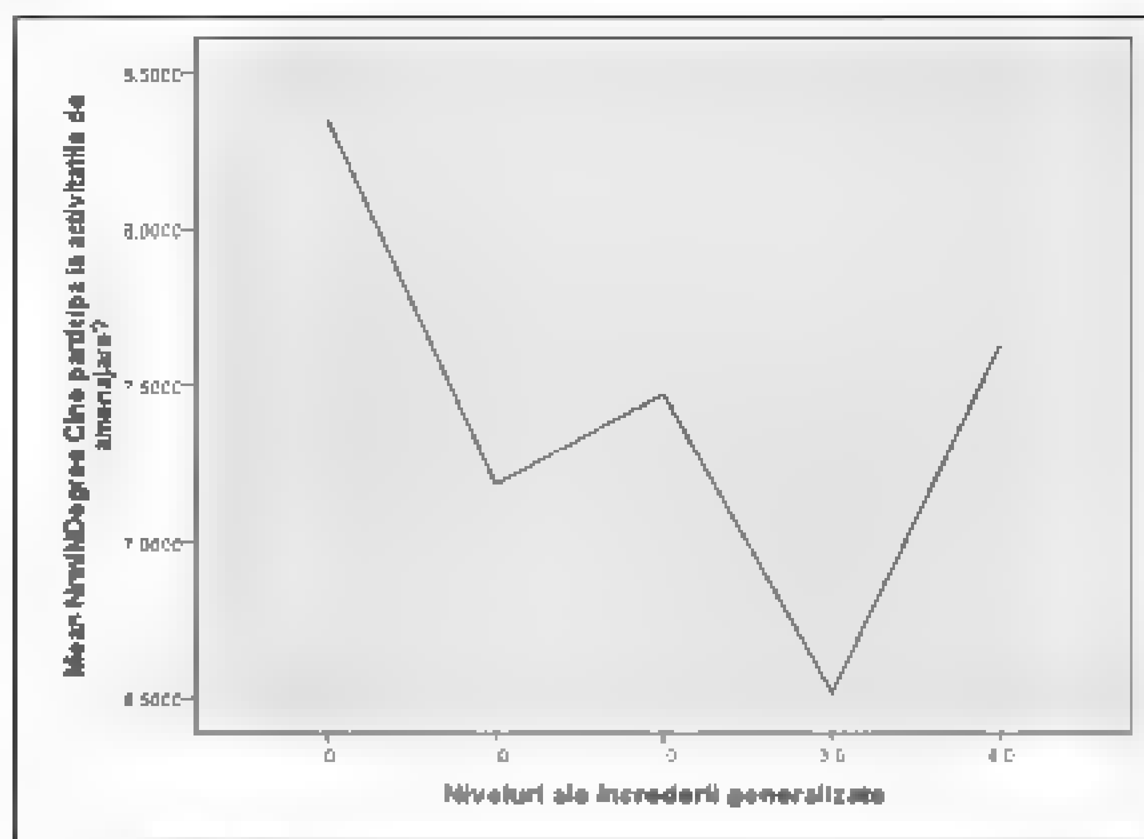
Modul în care ponderea de maghiari acționează asupra răspunsurilor individuale este greu de interpretat. Este posibil ca structura etnică să medieze efectul anumitor configurații structurale ale colectivității sau caracteristici ale contextului, precum specificități zonale care au calitatea de a stimula sau, dimpotrivă, de a inhiba ratele de participare comunitară care ar fi, simultan, corelate cu ponderea maghiarilor. Astfel, este plauzibil că scările în care locuiesc mai mulți maghiari au o combinație de variabile structurale care argumentează ratele de participare – o anumită structură pe vârste sau pe niveluri de instrucție, de exemplu. Pe de altă parte, ponderea maghiarilor influențează pozitiv anumite percepții ale locatarilor de orice etnie, percepții care pot influența deciziile participative ale acestora. Este posibil, de pildă, ca o pondere mare de maghiari să afecteze în mod pozitiv așteptările privind succesul acțiunii colective.

În cadrul procesului de modelare am testat efectele indicatorilor de densitate sau de centralizare ai rețelei. Întrucât aceștia au apărut a fi cu efect nesemnificativ în raport cu variabila dependentă, concluzionăm că percepția asupra participării familiei în viața colectivităților studiate nu este dependentă de poziția sociometrică a actorilor și nici de structura rețelelor introduse în studiu.

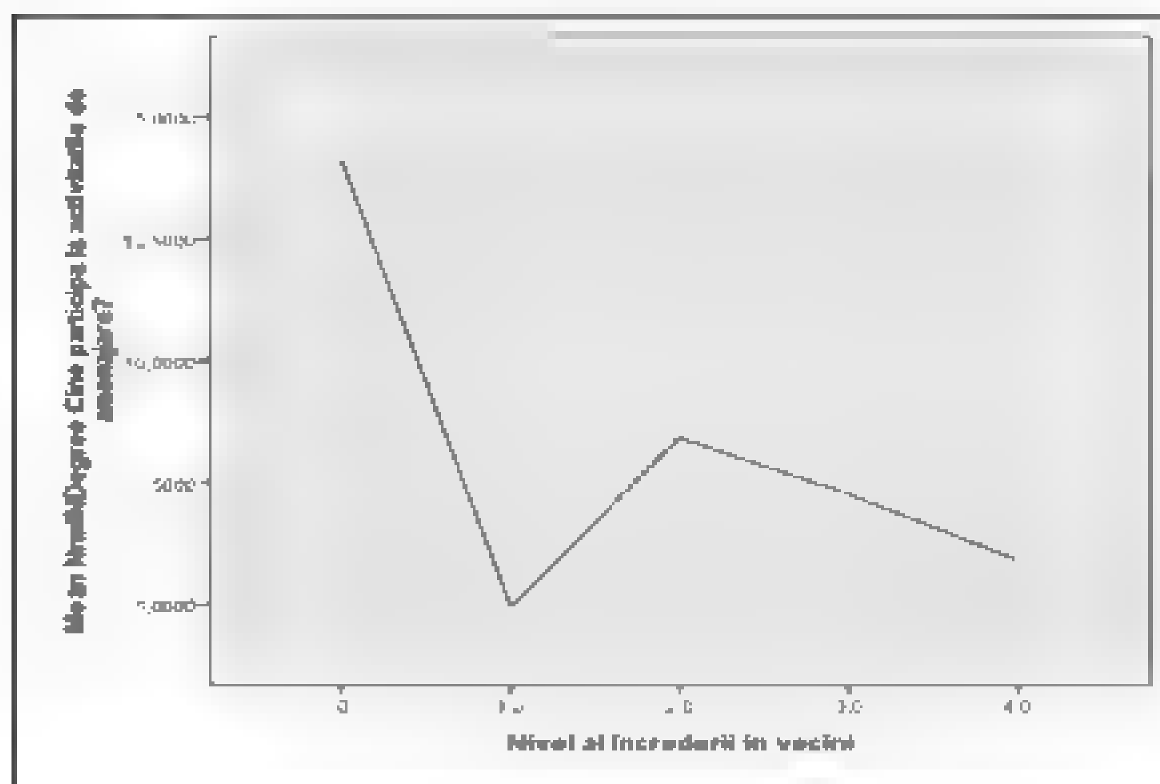
Modelarea scorului sociometric de implicare în producerea bunurilor colective din scară

Ca și în cazul scorului participării comunitare auto-percepute, am testat inițial câteva dintre relațiile bivariate importante pentru studiul participării comunitare. În general, relațiile scorului sociometric cu variabilele folosite în analiză care descriu caracteristicile gospodăriilor sunt mult mai puțin spectaculoase decât cele înregistrate în cazul participării măsurate prin auto-raportare.

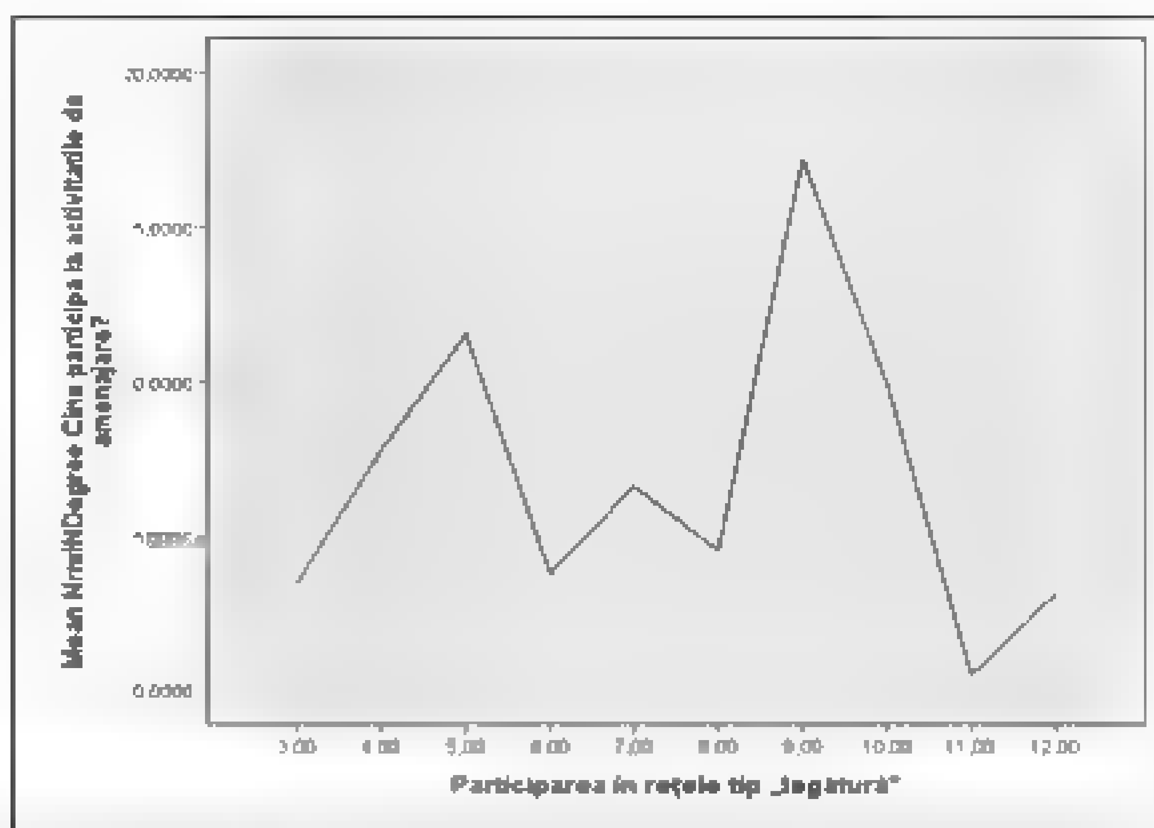
Graficele de mai jos prezintă profiluri inconsistente cu cele obținute în cazul scorului de participare comunitară auto-perceput: scorul socio-metric pare a avea legătură mai degrabă negativă cu încrederea generalizată dar și cu încrederea în vecini, în timp ce liniile trasate cu scorurile de integrare în „legături" și cu capitalul social reflectă mai degrabă lipsa oricărei relații.

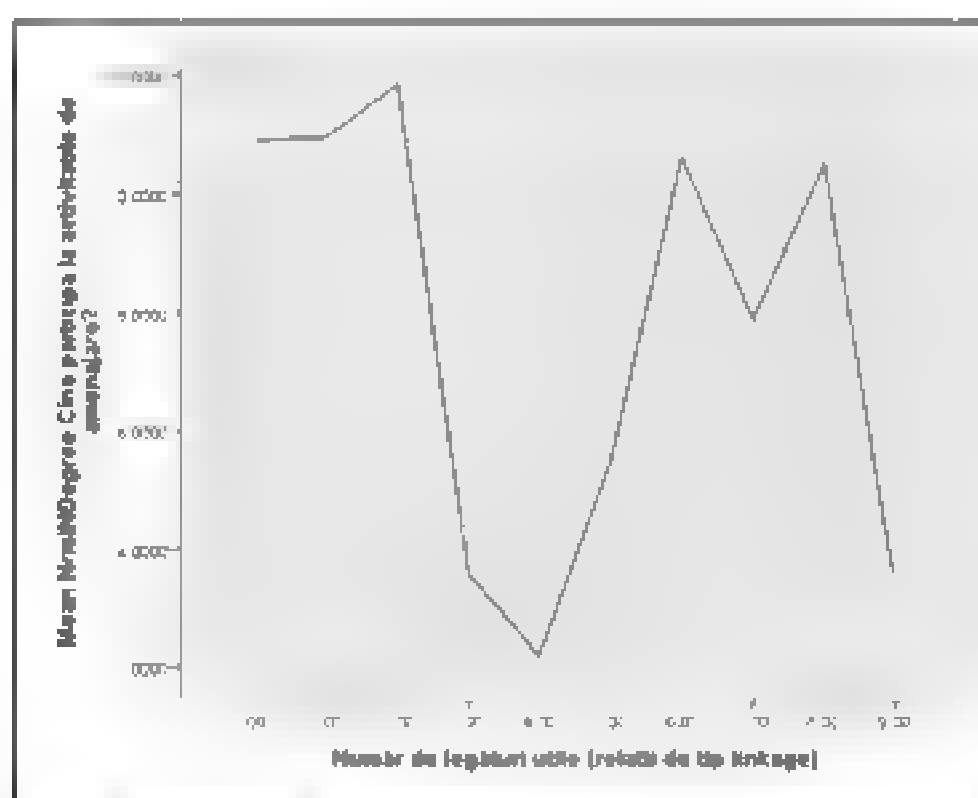
Grafic 9. Încrederea generalizată şi scorul sociometric de participare

Grafic 10. Încrederea în vecini şi scorul sociometric de participare

Grafic 11. Scorul de integrare în rețele de tip *bonding* și scorul sociometric de participare

Grafic 12. Capitalul social instrumental și scorul sociometric de participare

Nici testele bivariate cu caracteristicile socio-demografice nu oferă rezultate mai semnificative. Toate testele t de comparare a mediilor pe variabilele dihotomice din analiză și coeficienții de corelație, cu o singură excepție, sunt nesemnificativi. Chiar dacă pensionarii sau maghiarii au scorurile medii mai mari, în consonanță cu

constatările de la scorul participării auto-percepute, diferențele sunt nesemnificative datorită erorilor standard deosebit de mari, care atestă o mare variabilitate a indicelui sociometric.

Tabel 31. Medii ale scorului sociometric de participare pe categorii ale variabilelor socio-demografice

		NrmIndegree Cine participă la activitățile de amenajare?	p(t)
Este pensionar?	Nu	6,86	0.11
	Da	10,24	
Este angajat?	Nu	7,95	0.84
	Da	7,58	
El sau cineva din familie este sau a fost vreodată șef?	Nu	18,09	0.65
	Da	7,44	
Este neoprotestant?	Nu	7,89	0.60
	Da	5,82	
Are studii superioare?	Nu	7,70	0.87
	Da	8,09	
Este maghiar?	Nu	7,35	0.27
	Da	10,25	

Aceasta poate însemna că numărul de cazuri este insuficient și că rezultate mult mai solide pot fi obținute dacă se lucrează cu eșantioane de colectivități mult mai mari.

Tabel 32. Corelația scorului sociometric de participare cu alte variabile numerice

	De câți ani locuiți în acest bloc? .... ani	Vârsta	Număr de membri ai familiei	etaj
r	0.076	0.064	0.052	-0.123*
p	0,143	0,200	0,289	0,012
N	377	402	412	412

Singura relație semnificativă din punct de vedere statistic este cea cu nivelul la care este situată locuința: cu cât familia este situată la un nivel mai înalt, cu atât este văzută ca participând mai puțin intens la lucrările de amenajare ale scării. Corelația confirmă rezultatele obținute în acest studiu referitor la modelarea scorurilor sociometrice de participant și de organizator: organizatorii activităților de amenajare și participanții (care se văd și pe ei înșiși ca fiind implicați) provin mai degrabă de la etajele inferioare ale scărilor în care locuiesc. Aceasta reflectă o determinare ecologică a structurii sociale a colectivității și a comportamentelor colective prin probabilitatea mai mare de interacțiune cu restul locatarilor scărilor a celor situați în apropierea punctelor de acces în clădire.

Modelarea multinivel a scorului sociometric de implicare în producerea bunurilor colective din scară

Calculul coeficientului de inter-corelaţie arată că un sfert din variaţia indicelui normalizat de centralitate pe itemul de participare în lucrările de amenajare poate fi atribuit variaţiei dintre scările de bloc.

Strategia de modelare aplicată în această secţiune a studiului a presupus o abordare în mai multe etape. Astfel, în prima etapă am introdus doar variabilele de la nivelul gospodăriei. Am urmărit să stabilim măsura în care variabilitatea generală poate fi redusă la variaţiile unor variabile care descriu familiile sau respondenţii. Dintre indicii sociometrici disponibili am folosit în această etapă doar scorul de popularitate calculat ca scor factorial al unor itemi de centralitate de reţea şi am exclus din modelare scorul de prestigiu în colectivitate calculat în mod similar, pentru a evita multicoliniaritatea (variabila dependentă a corelat puternic cu toate variabilele cu saturaţie mare în factor).

În a doua etapă am testat şi semnificaţia efectelor caracteristicilor de la nivelul scărilor de bloc asupra constantei modelului de regresie, fără a introduce alte interacţiuni. În faza finală am realizat un model parcimonios care a cuprins doar efecte semnificative de la ambele niveluri, inclusiv interacţiuni între variabilele de la cele două niveluri şi testul unor efecte aleatoare.

Prima ecuaţie, care cuprinde doar parametri de la nivelul gospodăriilor, reţine puţine efecte semnificative. Efectele calculate cu erori standard simple (numărul de colectivităţi fiind insuficient pentru calcularea erorilor standard robuste) sugerează că intensitatea implicării în activităţile de amenajare ale scării este stimulată de popularitatea gospodăriei şi inhibată de nivelul la care locuieşte gospodăria. Aceste rezultate sunt consonante cu cele obţinute până în acest moment prin regresii pe un singur nivel: cu cât etajul la care locuieşte o familie este mai mare, cu atât mai redusă va fi integrarea sa în comunitatea locală, fapt ce atestă influenţa factorilor ecologici asupra structurării interacţiunilor, pe de o parte, şi popularitatea este corelată cu participarea în crearea bunurilor colective, pe de alta. În cazul acestui efect, problema endogenităţii nu poate fi evitată: la fel cum popularitatea în colectivitate impune participare prin forţa obligaţiilor reciproce, şi popularitatea poate fi efectul participării la rezolvarea problemelor comunităţii.

Tabel 33. Coeficienţi ai modelului cu efecte la nivelul familiei

Variabile	Parametru	p
Constanta	7.526	[illegible]
Durata rezidenţei în scară	0.129	0.289
Încrederea generalizată	[illegible]	0.182
Pensionar (1=da)	5.148	[illegible]
Angajat (1=da)	2.619	0.308
Experienţă de conducere în familie	1.576	0.498
Neoprotestant (1=da)	0.459	0.920
Vârsta	-0.073	0.464
Studii superioare (1=da)	3.878	0.173
Numărul membrilor de familie	0.808	0.379
Numărul legăturilor utile	-0.293	0.448
Maghiar (1=da)	3.638	0.176
Scor sociometric de popularitate	3.824	0.001
Nivel (etaj)	-0.916	0.039

Una din cele mai comune strategii de modelare multinivel constă în verificarea interacțiunii constantei ecuației de la nivelul 1, în cazul nostru al familiei, cu caracteristicile de la nivelul 2. Această tentativă, aplicată la cazul nostru produce efecte nesatisfăcătoare: cele mai puternice efecte de interacțiune cu constanta (media la nivelul gospodăriei a scorului sociometric de angajament al gospodăriei la rezolvarea problemelor gospodăriei) au semnificații discutabile. Tabelul 34 indică cu oarecare plauzibilitate că, cu cât densitatea rețelelor de petrecere a timpului liber în scară este mai mare, cu atât este mai mare scorul sociometric de participare al fiecărei gospodării. Mai mult, în acest model, în care am introdus efecte de la nivelul colectivității, parametrii variabilelor de la nivelul familiei sunt toți nesemnificativi. Testul componentelor de varianță mai arată, în acest caz, că valoarea medie a scorului sociometric de participare comunitară nu variază semnificativ de la o colectivitate la alta.

O altă constatare semnificativă privește efectul măsurilor capitalului social: în ambele modele încrederea generalizată și numărul de legături utile au efecte neimportante asupra variabilei dependente. Întrucât, în acest caz, poate fi vorba de eroare ecologică, răspunsurile capilor de familie pot să reflecte imprecis situația încrederii generalizate și a numărului de legături utile ale familiei, aceste rezultate nu pot fi interpretate decât cu multă prudență ca fiind un indiciu al lipsei de importanță ale acestor măsuri ale capitalului social.

Tabel 34. Componente de varianță ale modelului cu efecte doar la nivelul familiei

	Componenta de varianță	p
Ale constantei – nivel 2 (u_0)	3.730	0.048
Ale ecuației la nivel 1 (r_0)	18.664	

Tabel 35. Coeficienți ai modelului cu interacțiuni ale variabilelor de la nivelul 2 cu constanta

Variabila	Parametru	p/p cu erori standard robuste
Variabile de la nivelul scării – efecte asupra constantei ecuației de la nivel 1		
Constanta	[illegible]	[illegible]
Densitatea de rețea persoanele cu care își petrece timpul liber	58.285	[illegible]
Network Centralization OR. [Degree La cine puteți apela pt. reparații sau sfaturi?	[illegible]	[illegible]
[illegible]	28.786	[illegible]
Variabile de la nivelul familiei		
Durata rezidenței în scară	0.143	0.239/0.280
Încrederea generalizată	[illegible]	[illegible]
Pensionar (1=da)	[illegible]	[illegible]
Angajat (1=da)	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
Neo-protestant (1=da)	[illegible]	[illegible]
Vârsta	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
Numărul membrilor familiei	[illegible]	[illegible]
Numărul legăturilor utile	-0.270	0.471/0.443
Maghiar (1=da)	2.435	0.382/0.459
Scor factorial al indicelui sociometric de popularitate	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Tabel 36. Componente de varianţă ale modelului cu interacţiunile variabilelor de la nivelul 2 cu constanta

	Componenta de varianţă	p
Ale constantei – nivel 2 (u_0)	0,712	>0.5
Ale ecuaţiei la nivel 1 (r_0)	18.664	

Lipsa parametrilor semnificativi din modelele cu efecte de la nivelul familiei şi cele ale interacţiunii constantei cu variabilele de la nivelul scării sugerează: 1) variaţia variabilei dependente este explicată într-o măsură redusă de caracteristicile familiei introduse în analiză şi de efectele generale ale caracteristicilor colectivităţii asupra intensităţii comportamentului participativ, 2) necesitatea unei specificări avansate a variaţiei variabilei dependente prin introducerea unor efecte de interacţiune.

Strategia alternativă de modelare a fost cea a construcţiei de ecuaţii de regresie multinivel parcimonioase – cu un număr cât mai mic de variabile dar cu efecte semnificative care să cuprindă şi efecte de interacţiune. Aceasta a produs rezultate mult mai bune în explicarea fenomenului decât modelele simple prezentate mai sus.

Model la nivelul familiei

$Y = B_0 + B_1$*(*Durata rezidenţei*) $+ B_2$*(*Popularitate*) $+ B_3$*(*Etaj*) $+ R$

Model la nivelul scării

$B_0 = G_{00} + U_0$

$B_1 = G_{10} + G_{11}$*(*Densitate: cu cine din scară vă petreceţi timpul liber*) $+ U_1$

$B_2 = G_{20} + G_{21}$*(*Ponderea maghiarilor în scară*) $+ U_2$

$B_3 = G_{30} + G_{31}$*(*Centralizarea reţelei: cu cine din scară vă petreceţi timpul liber*)$+ U_3$

Tabel 37. Coeficienţii ecuaţiilor de regresie pe două niveluri cu efecte de interacţiune

Variabile	Coeficient	p
Coeficienţii constantei B_0		
Constanta G_{00}	6,506	0,619
Coeficienţii Duratei rezidenţei B_1		
Constanta G_{10}	[illegible]	0,284
Interacţiunea cu Densitatea – G_{11}	0,376	0,004
Coeficienţii popularităţii B_2		
Constanta G_{20}	4,898	0,144
Interacţiunea cu ponderea maghiarilor în scară	38,388	0,026
Coeficienţii etajului (nivelului) B_3		
Constanta G_{30}	0,276	0,734
Interacţiunea cu centralizarea reţelei.	[illegible]	0,047

Tabel 38. Estimări ale componentelor de varianţă (testul efectelor aleatoare)

	Componenta de varianţă	p
Constanta U_0	19.415	0.347
Durata rezidenţei	0.069	0.098
Popularitatea	38.180	[illegible]
Nivelul (etajul)	3.095	0.004

Coeficientul chi-pătrat al comparației cu modelul fără constrângeri (calculat pe baza comparației coeficienților de devianță) atestă faptul că acest model produce o îmbunătățire remarcabilă a capacității de reproducere a datelor observate: *likelihood ratio* este de 366,65 (p=0,000).

Trei variabile de la nivelul familiei influențează scorul sociometric de participare comunitară, fiecare doar prin interacțiune cu caracteristici ale colectivității. Parametrii nesemnificativi ai constantelor ecuațiilor de la nivelul scării arată că variabilele respective, luate separat, nu au efect asupra variabilei dependente.

- Cu cât densitatea rețelelor de petrecere a timpului liber este mai mare, cu atât este mai puternic pozitiv efectul duratei rezidenței asupra participării comunitare. Durata rezidenței în bloc are un efect pozitiv asupra participării, dar doar în cazul colectivităților bine integrate; pe de altă parte, în colectivitățile neintegrate, participarea va fi la cote reduse, inclusiv din partea celor care locuiesc demult în scară.

- Popularitatea are efect pozitiv asupra variabilei dependente doar în interacțiune cu ponderea maghiarilor în scară: cu cât aceasta este mai mare, cu atât va fi mai puternic impactul popularității asupra scorului sociometric de participare comunitară. Cu alte cuvinte, în scările cu multe familii de etnie maghiară, familiile populare participă mai intens decât în cele în care ponderea etnicilor maghiari este mai mică.

- Etajul la care locuiește familia devine important în interacțiune cu caracteristicile de rețea: cu cât centralizarea rețelei de petrecere a timpului liber este mai mare, cu atât etajul are un efect inhibitor mai puternic asupra participării în acțiunea colectivă. Aceasta înseamnă că în scările cu o centralizare redusă a rețelelor de prietenie între familii, gospodăriile aflate la nivelurile superioare pot participa la intensitate similară cu cea a celor care locuiesc la nivelurile inferioare.

În timp ce impactul duratei rezidenței nu variază semnificativ de la o colectivitate la alta, în cazul scorului sociometric de popularitate și cel al etajului putem spune că rămâne o cantitate semnificativă de varianță interspecifică neexplicată în model.

Structura rețelelor de prietenie formate în scară pare a avea o importanță covârșitoare asupra implicării familiilor din scară în acțiune colectivă. Densitatea rețelei de prietenie determină participarea celor cu vechime în colectivitate, astfel că doar colectivitățile dense din punctul de vedere al relațiilor de prietenie dintre familii beneficiază de implicarea celor care locuiesc de mai mult timp în scară. Cu alte cuvinte, atașamentul față de scară, indicat aparent de durata rezidenței, este potențat de rețele de afinitate dense, devenind astfel un mobilizator al participării în acțiune colectivă. Pe de altă parte, centralizarea acestor rețele inhibă participarea celor de la etajele superioare, ceea ce se întâmplă probabil deoarece rețelele de afinitate centralizate exclud de obicei pe cei aflați la etajele superioare. Concluzia acestor rezultate este că ratele de participare în acțiune colectivă sunt stimulate de rețele de afinitate dense și descentralizate.

Impactul compoziției etnice

O temă de studiu interesantă este cea a impactului compoziției etnice asupra comportamentului participativ din colectivitățile urbane. Scorul de participare comunitară generală al familiei este cu atât mai mare cu cât ponderea maghiarilor este mai mare în bloc. Pe de altă parte, scorul sociometric de angajament în producerea de bunuri publice la nivel local al celor care se bucură de simpatia vecinilor este stimulat

de procentul de maghiari din scară. Pentru a ușura înțelegerea impactului compoziției etnice asupra ratelor de participare la acțiunile colective, am calculat coeficienții de corelație ai ponderii maghiarilor cu variabilele care măsoară caracteristicile scărilor de bloc. În tabelul de mai jos am publicat doar corelațiile care sunt semnificative la pragul de 0,1.

Tabel 39. Corelații ale ponderii maghiarilor din scară cu măsuri ale compoziției sociale a scării

	Ponderea pensionarilor	Vârsta medie a respondenților	Ponderea celor cu studii superioare	Densitatea rețelei de petrecere a timpului liber	Centralizarea rețelei outdegree Cine organizează activitățile de amenajare?
R	0,372	0,413	-0,526	0,41[illegible]	0,432
P	0,08	0,056	0,0[illegible]2	[illegible]5	0,[illegible]5
N	22	22	22	21	2[illegible]

Lista corelațiilor semnificative sugerează un pattern al structurii demografice din blocurile locuite de proporții mari de maghiari: sunt ansambluri rezidențiale populate mai mult de persoane în vârstă, dintre care o bună parte sunt pensionari, iar procentul celor cu studii superioare este redus. Această descriere corespunde cu evoluția demografică a populației orașului, în care ponderea maghiarilor scade spre cohortele mai tinere, acestea din urmă fiind și semnificativ mai educate: datele noastre la nivel individual arată, de altfel, că maghiarii au o vârstă medie semnificativ mai mare decât românii (50 de ani față de 44), iar ponderea celor cu studii superioare printre maghiari este mult mai mică. Scările cu mulți maghiari sunt, de obicei, cele cu o populație semnificativ îmbătrânită. Asemenea compoziție socială a colectivităților urbane este benefică pentru structurarea relațiilor sociale: scările în care sunt mulți maghiari au rețele de prietenie mai dense decât celelalte, în același timp, organizarea activităților de amenajare este mai bine centralizată. Părerea autorului acestor rânduri este că ponderea maghiarilor indică doar o anumită compoziție de resurse importante pentru participarea în acțiune colectivă, ipoteza unei determinări strict etnice fiind greu de acceptat. Faptul că modelele de regresie nu rețin variabile structurale, precum vârsta medie, se poate explica și prin erorile de măsurare ale acesteia. Cu excepția numărului de membri ai familiei, toate caracteristicile familiale utilizate sunt extinderi ale răspunsurilor individuale, ceea ce a introdus inerent erori în descrierea familiilor și, prin urmare, a scărilor. Mărimea erorilor depinde de gradul de omogenitate al distribuirii caracteristicii în familie: aceasta este evident mai mare pentru vârstă decât pentru etnie, ceea ce a determinat, probabil datorită relației puternice dintre structura pe vârste medii și compoziția etnică, ca ponderea maghiarilor să fie indicatorul cel mai potrivit al alcătuirii sociale al colectivităților urbane. Înțelegem, astfel, și aparentele contradicții dintre modelele realizate pe eșantion aleatoriu și cele realizate pe populațiile de scări de bloc: în timp ce în primele vârsta apare ca un predictor important al participării comunitare generale, în modelele pe scări de bloc impactul vârstei este mult mai slab. Erorile de măsurare ale vârstei rezidenților au estompat

efectul acestora și au impus ponderea maghiarilor ca predictor al ratelor individuale de participare.

Rezumând interpretările din rândurile de mai sus, concluzionăm că, cu cât ponderea familiilor de pensionari este mai mare într-o scară, cu atât mai favorabilă participării tuturor locatarilor scării în acțiune colectivă este organizarea rețelelor sociale din scară. Studii mai detaliate decât aceasta ar putea clarifica dacă avem de-a face cu un efect de cohortă sau unul specific ciclului de viață al persoanelor.

7. SINTEZA REZULTATELOR

Cercetarea noastră multi-metodă și multinivel a reușit în primul rând să arate că fenomenul participării comunitare este unul multidimensional, eterogen, care poate fi redus cu mare dificultate la un singur set de indicatori și de predictori. Diferențierile din sfera fenomenului privesc tipurile de comportament participativ și rolurile jucate de actori în procesele de acțiune colectivă care constituie oportunitățile pentru comportament participativ.

În ceea ce privește sfera fenomenului, în cercetarea noastră am distins între următoarele forme de participare, care în nici în caz nu epuizează posibilitățile de comportament participativ: 1) **participarea comunitară generală**, care include implicarea în generarea mai multor tipuri de bunuri colective, prin categorii de acțiune relativ diversificate, precum sesizarea autorităților, participarea la întrunirile locale, contribuții în muncă și în bani, discuții simple cu vecinii despre problemele zonei și 2) **participarea la producerea de bunuri publice materiale** prin contribuții la lucrările de amenajare. În timp ce prima variantă, măsurată printr-o scală cu o bună fidelitate, acoperă, credem noi, bine extensiunea comportamentului participativ la nivel local, cea de-a doua, măsurată prin scor sociometric în cercetarea noastră, este doar o fațetă a implicării. Faptul că între cele două scoruri apar discordanțe, constituie un indiciu în acest sens, deși ipoteza erorilor de măsurare într-o parte sau alta nu poate fi automat respinsă.

Pe de altă parte, nu poate fi declarată închisă discuția despre relația dintre ceea ce am denumit noi participarea comunitară generală și scorul sociometric de participare comunitară. În timp ce măsura sociometrică este puternic afectată de celelalte caracteristici de rețea, măsura auto-raportată pare a fi determinată mai ales de aspecte de la nivelul familiei și ale respondentului. Înaintea unor teoretizări imprudente este necesară precauția metodologică: măsura auto-raportată poate purta o doză bună de distorsiune perceptivă. Altfel, este tentant să presupunem că participarea generală, auto-raportată, este o caracteristică individuală, independentă de rețele locale.

În ceea ce privește rolurile, am făcut de la început distincția dintre **lideri, participanți și spectatori**. Deși aparent, cele trei poziții funcționale pot fi conceptualizate ca fiind plasate pe același continuum al intensității comportamentului participativ, analizele au subliniat că între ele există diferențe fundamentale. În plus, în timp ce, cu oarecare indulgență, putem considera liderii (organizatorii) și participanții ca fiind fețe ale aceleiași monede, inactivii constituie o categorie eterogenă, importantă pentru orice teorie a acțiunii colective și insuficient abordată în lucrările de până acum.

Participarea comunitară generală

Scorul de participare comunitară generală auto-percepută sporește odată cu următoarele categorii de variabile de la nivel individual: resursele, mizele participării, capitalul educațional.

În ceea ce privește resursele, identificăm mai multe tipuri care au impact asupra nivelului participării comunitare: competența civică sau activismul generic, timpul, numărul de legături utile. Mizele cu influență asupra propensiunii participative sunt: încrederea în vecini și numărul de membri ai familiei.

Competența civică sau activismul generic, indicat de experiența de conducere în familie. Natura acestei resurse este neclară: devin oamenii mai competenți prin participare în organizații și prin deținerea de funcții de conducere sau obțin funcții de conducere deoarece au anumite aptitudini subsumabile conceptului de leadership (pe care noi l-am denumit activism generic sau latent)? Probabil că ambele mecanisme cauzale joacă un rol în determinarea participării comunitare. În plus, faptul că experiența de conducere din **familie** este predictorul - și nu o caracteristică individuală - sugerează fie o asociere între statusul social și competențele civice, fie o transmitere familială intra și inter-generațională a acestor competențe sau modele comportamentale și atitudinale.

Timpul este mai abundent pentru cei mai în vârstă decât pentru cei mai tineri. Determinarea prin vârstă poate ascunde, pe de altă parte, și un efect de cohortă: este oare generația celor născuți în perioada 1935-1945 mai activă decât generațiile tinere sau e doar un efect al momentului din ciclul vieții? Astfel de întrebări nu pot găsi răspuns decât prin studii longitudinale.

O altă resursă aparent importantă, în raport cu variabila dependentă, este identificată de **numărul de legături utile**, care poate fi un ingredient valoros în rezolvarea problemelor colective.

La nivelul nuzelor, sunt remarcabile efectele încrederii în vecini care facilitează acțiunea colectivă locală și a numărului de membri de familie, care este și un indicator corelativ extern al integrării în rețelele locale dar, dat fiind constatările de mai jos, presupunem mai degrabă că efectul acestera traduce interesul mai mare al celor cu copii pentru calitatea locuirii și a spațiilor comune.

Pe de altă parte, înregistrăm un efect negativ al deținerii unei diplome de studii superioare. Rezultatul nu face altceva decât să întărească rezultatele obținute până acum, potrivit cărora nivelul de instrucție superior inhibă, probabil, integrarea în viața colectivă a vecinătăților.

Este interesant faptul că variabilele ce descriu poziția în rețea sau care reflectă structura rețelei - densitatea rețelei ori centralizarea acesteia - nu au un efect semnificativ asupra scorului de participare comunitară auto-perceput.

Singura caracteristică măsurată la nivelul colectivității, care are un important efect asupra variabilei dependente, este ponderea respondenților care s-au declarat de etnie maghiară în scara respectivă. Cu cât ponderea familiilor cu membri maghiari este mai mare, cu atât scorul de participare comunitară la nivel de familie, indiferent de etnia familiei, este mai mare. Aceasta maschează determinarea intensității participării comunitare de structura pe vârste și ocupații a colectivității. Scările cu ponderi mari ale maghiarilor sunt, de fapt, vecinătăți cu proporții mari de pensionari sau de persoane în vârstă, categorii care au măsuri mai mari ale comportamentului participativ decât celelalte. În rest, scorul general de participare comunitară nu depinde de structura comunității - de aspecte precum densitatea acesteia sau centralizarea rețelei și nici de poziția gospodăriei în structura sociometrică a colectivității. Toate diferențele semnificative dintre scări se explică prin distribuțiile eterogene ale resurselor de participare enumerate mai sus.

Compararea determinării scorurilor de participare comunitară generală și a celor sociometrice de implicare în producerea de bunuri publice locale a permis

identificarea unor predictori care sunt sensibili doar pe unele dintre porțiunile continuumului participării comunitare generale:

- Nivelul (etajul) descurajează scorurile mari de participare: în timp ce scorurile de participare sub medie nu sunt afectate de nivelul la care se află locuința – neparticipanții putând fi de la orice etaj, scorurile înalte beneficiază de o localizare la nivelurile inferioare.

Apartenența la o biserică neoprotestantă sporește probabilitatea de a avea scoruri mici concordante pe cele două moduri de măsurare. În schimb, scorurile mari concordante nu sunt influențate de apartenența religioasă. Efectul atestă o tendință de retragere sau o excluziune din orice formă de participare a celor care aparțin cultelor neoprotestante.

Reținem, din nou, faptul că deținerea unei diplome de studii superioare crește probabilitatea de a avea scoruri de participare comunitară reduse și concordante pe cele două tipuri de măsurare, fără a influența participarea cu scoruri ridicate. Cei cu studii superioare sunt slab integrați în acțiunile colective locale, ceea ce poate constitui atât o formă de excluziune dar și de auto-excluziune, în favoarea altor forme de integrare, probabil mai mult corespunzătoare rețelelor de tip „punte".

Cine sunt liderii acțiunilor colective din scară?

Participarea comunitară generală nu distinge între lideri și participanți, fiind măsurată pe un continuum cu itemi de participare auto-percepută. Indicii sociometrici de implicare în organizarea activităților de amenajare – indicator pentru lideri și participarea simplă în lucrările de amenajare de la nivelul scării au permis modelarea distinctă a celor două tipuri de angajamente. Măsurările sociometrice arată că cele două poziții funcționale au variabilitate diferită între colectivități: în timp ce scorul de organizator nu variază semnificativ între scări, indicii de participare în acțiune colectivă au o determinare locală.

Discursurile liderilor, activilor și spectatorilor sunt în mod evident distincte. Putem vorbi despre discursuri distincte și identificabile ale activiștilor și non-activiștilor. Discursurile reflectă sentimente diferite de eficacitate și stimă de sine, care sunt corelate pozitiv cu disponibilitatea de implicare. Membrii pasivi ai scărilor de bloc, care au probabilitatea mai mică de a comunica în general, ceea ce reiese în mod evident din interviurile mai scurte și mai sărace, prețuiesc trecutul și nu reușesc să identifice atribute pozitive ale sinelui. Liderii s-au auto-definit în primul rând prin caracteristici de personalitate puternice, cum este determinarea, ambiția și curajul. Succesul lor social, exprimat prin sentimente de auto-eficacitate și nu prin indicatori factuali ai statusului social, a fost atins independent de o eventuală determinare culturală și materială a originii lor sociale. În acest sens, comparativ cu liderii, situația membrilor activi este mai puțin interesantă. În loc de identități specifice activiștilor, descoperim semne de lideri ratați: când vorbesc despre sine, membrii activi par să regrete absența unor calități de lider. Justificarea acțiunii sau a non-acțiunii este de asemenea specifică pentru fiecare din cele trei categorii. Participarea este justificată în primul rând prin supunere față de norme, în timp ce neparticiparea la producerea și conservarea bunurilor colective este justificată prin calcule raționale. Așa cum am mai arătat în capitolul corespunzător, am respins interpretarea culturalistă naivă referitoare la factorii implicării în acțiune colectivă și am propus o explicație alternativă a celor

trei discursuri în care am făcut apel la determinarea structurală a discursurilor înțelese ca dări de seamă sau justificări, care ar ilustra grade diferite ale integrării sociale și a presiunii comunității.

Încă din studiul etnografic constatasem faptul că șefii scărilor, ușor asimilabili liderilor sociometrici, provin mai degrabă din categoria celor cu cea mai bogată biografie organizațională și funcțională din scară. Modelul multivariat al poziției de organizator în scară confirmă efectul important al experienței de conducere în familie. Având în vedere că modelele multivariate au controlat multe dintre variabilele statusului socio-economic (statusul ocupațional, nivelul de instrucție, vârsta), avem temei să susținem că aceste caracteristici nu reflectă o determinare de clasă, cât mai ales una aptitudinal-psihologică, prin ceea ce am denumit frecvent în această lucrare *activism generic*, care tinde să se reproducă intra- și inter-generațional prin mecanismele socializării în familie, ale homogamiei în selecția partenerului conjugal, cât și ale transferului de resurse sociale în interiorul familiilor[*].

Vârsta are un impact negativ asupra probabilității de a fi organizatori al activităților de amenajare din scară. **Etajul** la care locuiește familia are un efect semnificativ în toate modelele, indiferent de măsurile de popularitate sau de cele de prestigiu, fiecare etaj în plus scade cu aproximativ o cincime probabilitatea ca o familie să se implice în organizarea activităților comune din scară.

Indicatorii sociometrici de prestigiu au efectul cel mai dramatic, pozitiv și semnificativ asupra probabilității de a fi un lider comunitar, ceea ce arată că persoanele de la care locatarii cer sfaturi, cu care discută problemele comune, tind să fie aceleași cu cele care organizează activitățile de amenajare. În plus, măsurile de prestigiu anulează efectul variabilelor de popularitate. Evident că relațiile de cauzalitate așteaptă analize mai sofisticate: prestigiul poate propulsa persoana într-o funcție de conducere, la fel cum deținerea unei asari responsabilități poate contribui la sporirea respectabilității și autorității acesteia.

Spre deosebire de cazul rolului de lider, modelarea scorului sociometric de participare în producerea de bunuri publice locale a scos la suprafață cele mai spectaculoase efecte ale structurii colectivității asupra fenomenului de participare comunitară.

Cine sunt participanții acțiunilor de amenajare?

Modelarea comportamentului de participant doar prin variabilele de la nivelul familiei au sugerat că participanții sunt mai ales din familiile cu membri de etnie maghiară și cei care au un prestigiu apreciabil în colectivitate. Regresia pe două niveluri a permis conturarea unei imagini mult mai nuanțate cu privire la determinarea scorului sociometric de participare în lucrările de amenajare din scară. Constatarea cea mai surprinzătoare este că nici o caracteristică de la nivelul familiei (în cazul nostru au fost reținute: durata rezidenței, popularitatea sociometrică și etajul) nu are efect independent semnificativ asupra variabilei dependente, ci doar în interacțiune cu caracteristici structurale și de rețea ale colectivității.

* Dacă cineva din familie are o funcție de conducere, ceilalți vor beneficia de accesul mai mare la resurse – inclusiv sociale – ale acesteia. Acest beneficiu se obține și prin accederea la funcții de conducere.

a) Cu cât densitatea rețelelor de petrecere a timpului liber este mai mare, cu atât este mai puternic pozitiv efectul duratei rezidenței asupra participării comunitare. Durata rezidenței în bloc are un efect pozitiv asupra participării, dar doar în cazul colectivităților bine integrate; pe de altă parte, în colectivitățile neintegrate, participarea va fi la cote reduse, inclusiv din partea celor care locuiesc demult în scară.

b) Popularitatea are efect pozitiv asupra variabilei dependente doar în interacțiune cu ponderea maghiarilor în scară: cu cât aceasta este mai mare, cu atât va fi mai puternic impactul popularității asupra scorului sociometric de participare comunitară. Cu alte cuvinte, în scările cu multe familii de etnie maghiară, familiile populare participă mai intens decât în cele în care ponderea etnicilor maghiari este mai mică.

c) Etajul la care locuiește familia devine important în interacțiune cu caracteristicile de rețea: cu cât centralizarea rețelei de petrecere a timpului liber este mai mare, cu atât etajul are un efect inhibitor mai puternic asupra participării în acțiunea colectivă. Acesta înseamnă că în scările cu o centralizare redusă a rețelelor de prietenie între familii, gospodăriile aflate la nivelurile superioare pot participa la intensitate similară cu cea a celor care locuiesc la nivelurile inferioare.

Discuții finale

Bridging vs. Bonding/ incluziune vs. excluziune

Activii și liderii investesc semnificativ în bunurile publice locale, aspect care îi aseamănă. Spectatorii au în schimb motivații și interese eterogene pentru retragerea din viața comunității de proximitate. Pentru unii, forța din spatele retragerii o constituie mizele divergente ale altor rețele și comunități – extra locale; participarea în rețele exterioare numeroase face greu posibilă implicarea în rețelele de vecinătate: fie nu e timp, fie nu prezintă interes. De altfel, această competiție a obligațiilor comunitare pentru resursele participative funcționează și în sens invers, teoretic: participarea intensă în viața colectivității locale consumă resurse care nu mai sunt disponibile pentru implicare în rețele exterioare. Totuși, împotriva celor care ar vedea în aceste constatări argumente în favoarea tezei că capitalul social „prost" de tip *bonding* îl alungă pe cel bun, de tip *bridging*, o privire sumară asupra covariatelor leadershipului și ale participării comunitare este suficientă. Aceasta ne-ar arăta că puține dintre resursele celor cu scoruri mari de activism comunitar sau chiar ale *liderilor* sunt valoroase pentru rețelele exterioare ori pentru participarea civică: participanții și liderii fac parte din categoria celor cu nivel de instrucție mediu, cu încredere specifică, dar nu și încredere generalizată, eventual cu experiență de conducere. Concluzionăm de aici, pe de o parte, că participarea comunitară are alte determinări decât cea civică, fiind puține suprapuneri între aceste clase de acțiuni și cu atât mai puțin o concurență și, pe de altă parte, că, departe de a fi o formă de sociabilitate care epuizează rezervele de integrare în „punți", legăturile puternice locale sunt mai degrabă organizarea solidarității celor cu resurse de sociabilitate modernă slabe, mai exact al unei excluziuni. Urmând aceeași logică a dialecticii incluziune-excluziune, observăm că și în cazul unora dintre inactivi excluziunea este doar aparentă, aceștia fiind adeseori integrați în rețele de tip *bridging* prin participare în asociații voluntare, cluburi sau alte rețele de legături mai slabe decât cele de similaritate și de proximitate.

Evident că, din punctul de vedere al incluziunii sociale, situația cea mai dificilă o au cei fără resurse participative. Persoanele în vârstă, bolnavii, mobilii necosmopoliți sunt în riscul de a fi excluși atât din rețelele de legături slabe, dar și din cele locale. Continuând această idee, dar și pe cele de mai sus, putem spune că, din punctul de vedere al tipurilor și cantităților de resurse participative, participarea comunitară este o formă intermediară, dacă nu chiar mediocră, de implicare socială. Ea îi mobilizează pe cei cu anumite resurse – timp, competențe participative, aflați în anumite poziții structurale și în anumite rețele, dar care sunt în același timp excluși din rețelele de tip „punte". În timp ce pentru tânărul cu studii superioare cu numeroase legături slabe, multe delocalizate, participarea este o chestiune de interes, pentru pensionarul de la parterul blocului este singura formă de sociabilitate care poate conferi prestigiu și bunăstare.

Lucrarea noastră confirmă constatările altora (Filipovic, 2008) care au propus ipoteza că în alte contexte urbane decât cele din țările occidentale, relațiile individului cu vecinătatea funcționează adeseori după modelul nevoii, teoretizat de către Campbell și Lee (1991). Integrarea în rețele locale active este reacția la o situație de excluziune din rețelele delocalizate de care se bucură cei cu resurse înalte de status. Nu putem susține că este vorba de un pattern sistematic care diferențiază sociabilitatea urbană post-socialistă de cea occidentală, neavând date comparative. În cazul în care o asemenea diferențiere este constatată, explicația pentru aceasta ar rezida în măsurile diferite în care forțele pieței au reușit destructurarea relațiilor sociale tradiționale, de proximitate, în cele două contexte[44]: în timp ce în societățile avansate din punct de vedere economic rețelele sociale sunt, adeseori, de-familiarizate, în cele post-socialiste constatăm conservarea importanței rețelelor de similaritate, de tip bonding, situație la care au contribuit și politicile de control al participării sociale din timpul regimurilor comuniste totalitare.

Leadership și activism generic în colectivități

Leadershipul pare a fi o caracteristică sui generis a colectivităților. Legislația și practicile instituționalizate solicită micro-colectivităților din scările de bloc să desemneze șefi de scară care, mai mult sau mai puțin voluntar într-o primă fază, își vor asuma rol de conducător al acțiunilor colective din scară. Caracteristicile asociate pozițiilor de lider arată că, în măsura în care este posibil, liderii emerg dintre cei dotați cu activism generic, o calitate aparent misterioasă care pare a semnifica o combinație destul de indicibilă de talent organizatoric, oportunism și aprehensiune pentru poziții de conducere.

Una dintre temele cele mai incitante deschise de această cercetare, sugerată mai ales de ceea ce este insuficient specificat sau explicat în suita de modele din paginile anterioare, este cea a activismului generic. Introducerea acestui concept în explicarea efectelor experienței de conducere și a apartenenței organizaționale asupra participării comunitare este necesară pentru a evita reducționismul culturalist al modelului competențelor civice și pe cel structuralist al determinării de status sau de

[44] Explicația încercată aici urmează câteva idei din Esping-Andersen (1990). Situația nu este uniformă în Europa Occidentală; țările din sud ar trebui să fie mai apropiate de cele din zona post-socialistă.

clasă. Presupoziția unui talent pentru conducere sau a unei tendințe de a fi activ, autonom, este la fel de plauzibilă precum și cea a învățării calităților de organizare și participare, a determinării mobilizării prin rețele ori a eficienței politice a habitusurilor de clasă. Importanța unei asemenea dimensiuni, pe care eu o presupun a fi mai degrabă psihologică, chiar cu o anumită componentă ereditară, trebuie lămurită în studii de psihologia dezvoltării sau în ramuri conexe, precum cel al psihologiei politice ori a organizării[45]

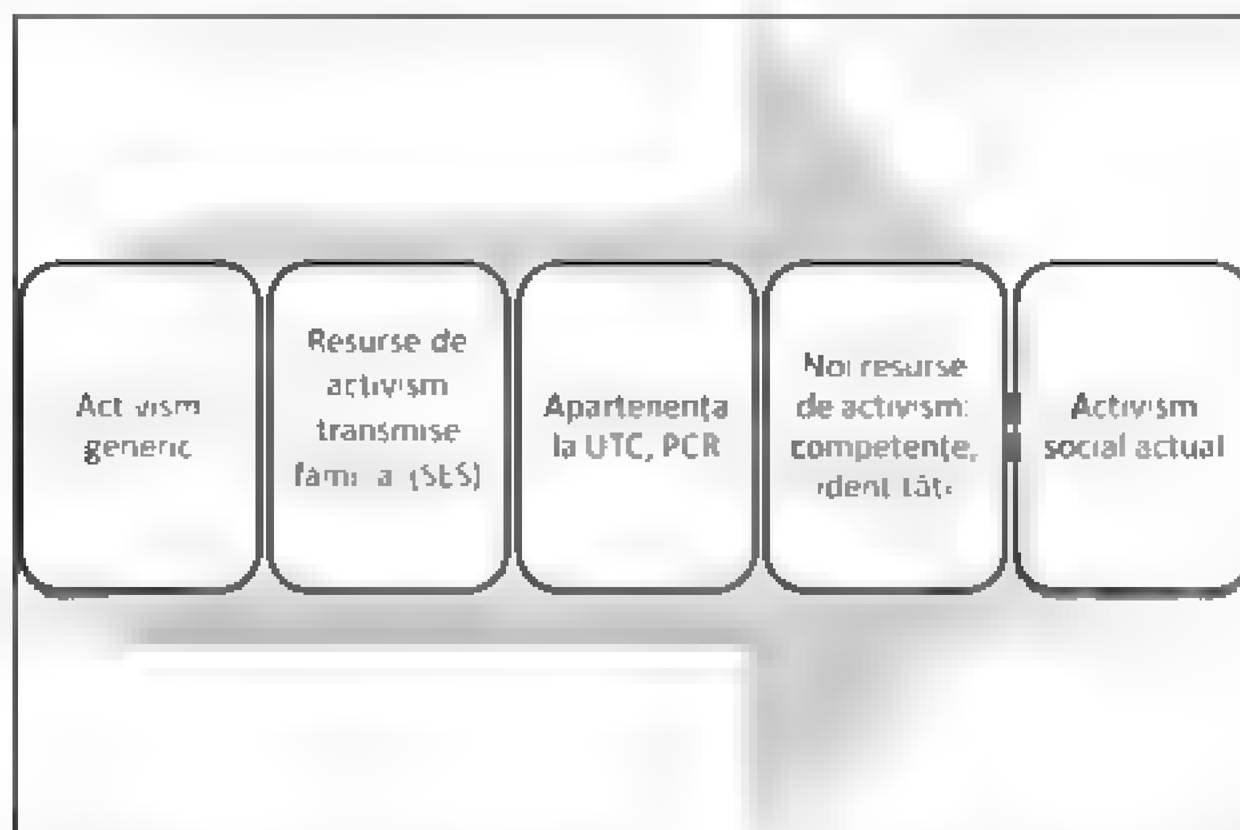

Figura 13. Model al dezvoltării activismului social

Modelul din Figura 13 exprimă una dintre tezele finale ale acestui studiu și anume faptul că activismul social din perioada adultă este produs de un activism de bază – denumit aici activism generic – ale cărui efecte sunt multiplicate de anumite contexte precum 1) existența unor resurse de activism în familie – situație care face înclinația spre participare similară habitusului, având proprietatea interesantă de a se transmite de la o generație la alta, 2) unele evenimente precum cel al trecerii prin diverse contexte în care se însușesc resurse și identități importante pentru participarea socială de genul apartenenței organizaționale.

Capitalul simbolic comunitar

Analizele noastre au arătat o corelație constantă între participarea comunitară și prestigiul în cadrul colectivității. Este clar că implicarea în producerea sau conservarea bunurilor publice din vecinătățile scărilor din blocurile construite înainte de de 1990 poate contribui la respectabilitatea actorilor respectivi, participarea fiind o

[45] Pentru sociologia *hardcore* o asemenea ipoteză poate părea o adevărată erezie. Îmi asum acest risc.

cale de dobândire a ceea ce am denumit capitalul simbolic comunitar. La rândul ei, respectabilitatea obligă, probabil, la gesturi de generozitate, poziția percepută în comunitate fiind una dintre motivațiile și recompensele comportamentului participativ sau neparticipativ. Măsura în care statusul în colectivitate este miza implicării este discutabilă, la fel precum și factorii care transformă acest tip de status în motivant al participării în acțiune colectivă. Bănuiesc că tipul de sociabilitate determină acest aspect, astfel încât corelatele participării în rețele de tip legătură sau de tip punte explică și importanța prestigiului în comunitate în cazul apelurilor la acțiune colectivă.

Impactul fenomenelor și structurilor mezo și macro

Determinarea indicatorilor participării comunitare de către variabilele de context, mă refer în primul rând la cele care atestă compoziția socială a colectivităților, trădează pe de o parte, specificitatea formelor și ratelor participării și, pe de altă parte, legătura cauzală dintre fenomene de la niveluri de analiză mari, de genul segregării sociale și a celei rezidențiale, și fenomenele și structurile sociale locale.

Pe de o parte, formele de participare depind de miza acțiunii colective, care diferă, în mod evident de la un tip de vecinătate la altul, astfel comparațiile brute între ratele individuale sau colective de participare între astfel de contexte nu sunt de încredere. Problema conservării sau producerii unor bunuri publice precum siguranța, liniștea, infrastructura comună, se pun în feluri diferite în scările de bloc decât în cartierele de case.

În plus, diverse aranjamente instituționale pot afecta relevanța acțiunilor colective. Bunurile publice produse prin participare pot fi înlocuite de servicii și produse achiziționate pe piață, situație în care rolul organizațiilor locale este mai puțin unul de producție și mai mult unul de guvernanță locală, prin facilitarea și implementarea deciziilor colective. Astfel, chiar în contexte similare, diferențele ce privesc intensitatea vieții asociative locale nu indică neapărat diferențe în confortul locuitorilor, căutarea acestora trebuind realizată la nivelul condițiilor efective de locuire și a satisfacției oamenilor. Participarea socială este, în calitate de modalitate de accedere la anumite bunuri și servicii, alternativă sau concurentă cu alte mecanisme care se pot dovedi cel puțin la fel de eficiente. Apelul la piață sau la mecanisme administrative furnizate centralizat nu depinde doar de resursele materiale, de rețea și de leadership ale comunității, dar și de oferta și/sau de reactivitatea administrației. În condițiile unor piețe subdezvoltate sau a unei administrații locale ori centrale ineficiente, acțiunea colectivă locală se poate dovedi singura soluție[48]. Din acest punct de vedere, viitorul inițiativelor locale va depinde de valoarea pe care cetățenii o vor acorda participării la guvernarea locală, dimensiune care poate fi influențată dramatic de ideologiile guvernării (guvernmentalitate) și de activitatea unor instituții – ONG-uri, administrația locală, școli – care pot stimula capacitatea de inițiativă și acțiune la nivel local în direcțiile descrise în paragrafele care urmează.

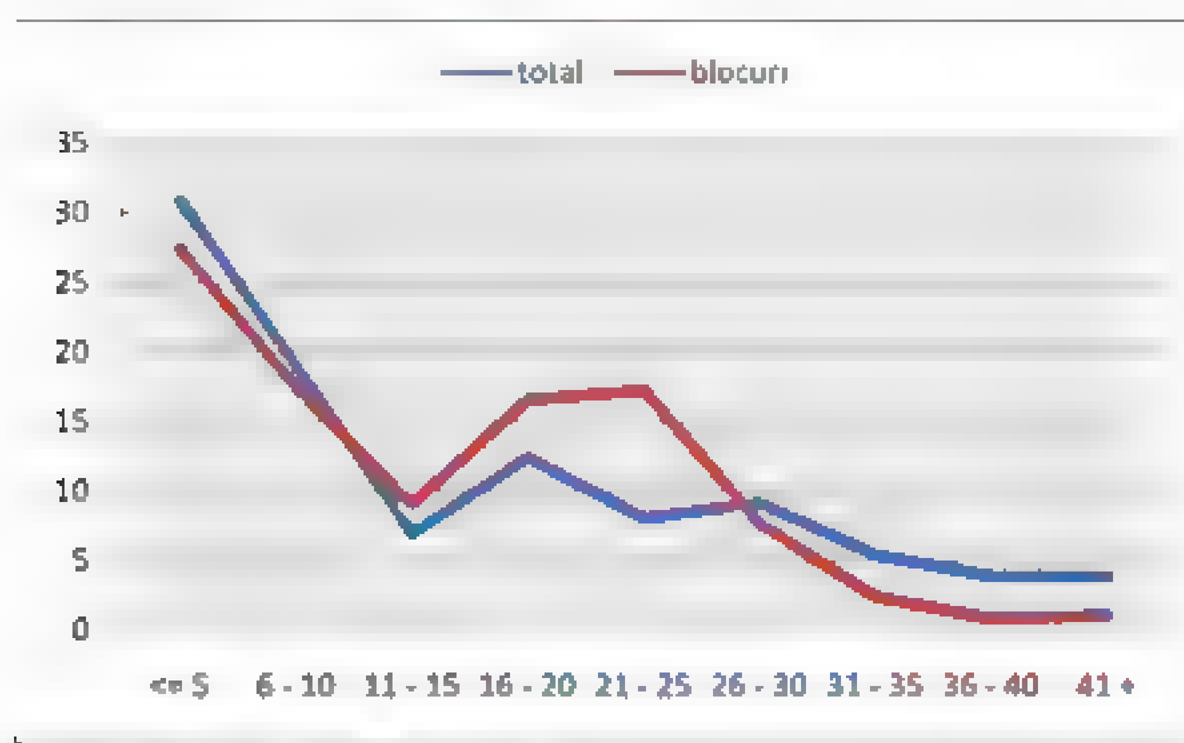
Nu poate fi trecut cu vederea faptul că fenomenul investigat de noi este produsul unor procese sociologice de la nivel macro care îi conferă o oarecare irepetabilitate. Actuala compoziție socială a blocurilor construite înainte de 1990 este

---

[48] La concluzii similare am ajuns studiind o altă formă de acțiune colectivă: asociațiile agricole (Hatos (2006a)).

rezultatul a 20 de ani de fenomene de restructurare urbană şi de segregare rezidenţială din ce în ce mai accentuată.

Datele sondajului realizat în cadrul proiectului nostru în noiembrie 2007 pe un eşantion de 500 de gospodării din Oradea sugerează deja impactul efervescenţei imobiliare din ultimii ani asupra populaţiei locuitoare în vechile blocuri comuniste. Graficul de mai jos arată că mai bine de un sfert din aceşti locatari şi-au dobândit locuinţele între 2001 şi 2007. Un alt segment important al populaţiei din aceste ansambluri rezidenţiale este cel al familiilor care şi-au ocupat apartamentele în anii 80, care reprezintă încă o treime din totalul locatarilor.

Grafic 2. De câţi ani locuiţi în această locuinţă (sondaj pe eşantion aleator în Oradea, 2007)

Aceste mutaţii din structura socială a locatarilor din blocurile construite înainte de 1990 trebuie puse în relaţie cu dezvoltarea ansamblurilor rezidenţiale de tip suburban şi a proceselor de gentrificare a zonelor centrale (Chelcea, 2000), ambele concentrând clasa mijlocie urbană[4]. Restructurarea urbană este, astfel, intrinsec legată de fenomenele de stratificare socială. Deoarece nu dedic un studiu explicit descrierii compoziţiei sociale a ansamblurilor rezidenţiale moştenite din comunism, mă limitez să emit ipoteza că acestea cuprind într-o proporţie deosebită reprezentanţi ai clasei muncitoare şi mai ales pensionari din clasa muncitoare şi ai generaţiilor tinere ale clasei mijlocii urbane. Am văzut că, cu cât prezenţa primelor două categorii este mai importantă (tradusă printr-o pondere mai mare a persoanelor de etnie maghiară), cu atât intensitatea vieţii colective este mai accentuată.

Participarea socială în aceste vecinătăţi va fi influenţată, în viitorii ani, de evoluţia compoziţiei sociale. Decisivă va fi, cred eu, reintrarea uşor de anticipat, în

[4] Aşa cum am mai menţionat, înţelegem prin clasa mijlocie atât vechea clasă mijlocie antreprenorială, cât şi pe cea nouă, compusă din diverse categorii de funcţionari şi specialişti cu studii superioare (Larionescu, Mărgineanu şi Neagu, 2006).

următorii 10-20 de ani pe piața imobiliară, a apartamentelor deținute actualmente de pensionarii din clasa muncitoare. Alterarea compoziției sociale a vecinătăților datorită scăderii consecutive a valorii imobilelor, susținută și de continuarea suburbanizării, recte a plecării reprezentanților clasei mijlocii, va crea o mai mare presiune asupra resurselor colective concomitent cu scăderea capacității de mobilizare pentru acțiune colectivă. Dacă, în acest moment, astfel de situații de degradare urbană se înregistrează doar în anumite zone limitate din Oradea, la fel ca și în celelalte orașe mari din regiune (situațiile din marile orașe monoindustriale precum Brăila sau Hunedoara sunt evident diferite), se poate prevedea în viitor o acută necesitate pentru intervenții de genul regenerării urbane și dezvoltării comunitare în vecinătățile urbane.

Învățăminte pentru pedagogie socială și pentru programe de dezvoltare comunitară

Studiul rețelelor sociale din blocurile construite înainte de 1989 din Oradea indică precis țintele posibile ale programelor de facilitare a participării membrilor comunităților la acțiunile colective locale. În timp ce compoziția socială a colectivităților de bloc nu poate fi schimbată, programele de dezvoltare micro-comunitară, denumite de autor ca atare pentru referirea la eventuale acțiuni de stimulare a comportamentului participativ din scările de bloc, pot acționa asupra integrării sociale din aceste grupuri pe următoare direcții:

1. Stimularea densității rețelelor de prietenie din scările de bloc concomitent cu evitarea centralizării acestora. Se pot imagina programe prin care locatarii din bloc sunt integrați în multiple relații neinstrumentale cu vecinii, urmărindu-se caracterul inclusiv al acestor programe, precum și descentralizarea lor.
2. Încurajarea participării celor de la etajele superioare.
3. Încurajarea implicării în acțiune colectivă a celor cu resurse participative reduse: persoanele vârstnice sau bolnave precum și a celor cu un interes slab în acțiunile locale, precum a tinerilor și a celor cu studii superioare.

Astfel de deziderate instrumentale valoroase (clasificate astfel deoarece scopul ultim este participarea plenară a membrilor colectivităților) rămân vide în absența unui cadru de referință credibil al acțiunii comunitare. Observația noastră derivă în primul rând din faptul că nu se precizează resursele și acțiunile prin care ele pot fi atinse prin raportare la experiența de facilitare existentă. Acest necesar referențial se găsește în literatura praxiologică acumulată la confluența pedagogiei sociale și a dezvoltării comunitare. Derivate din această literatură, conceptele fundamentale ale unui posibil program de facilitare a participării comunitare în micro-colectivitățile urbane sunt: învățarea socială și comunitățile de practică.

Factorii de context și cei biografici explică într-o mare măsură propensiunea individuală pentru participarea la crearea de bunuri colective. Evenimentele care jalonează biografia, contextele acestora și resursele acumulate se articulează în rezultate de învățare, competențe și atitudini care se regăsesc în comportamentele observabile, inclusiv în cele participative. Modelele noastre cantitative evidențiază, parțial, produsele experiențelor transformate în orientări și forme ale acțiunii.

Este un lucru comun deja afirmația că învățarea nu se termină odată cu ciclurile de formare continuă, ci procesele de transformare a individului continuă pe toată durata vieții. Absența experiențelor sau a resurselor importante pentru participare

din biografia unui individ nu trebuie, prin urmare, văzute ca limite definitive pentru potențialul său de contribuție la dezvoltarea colectivă.

Scara de bloc este ea însăși un context de transformare individuală care corespunde perfect diverselor viziuni și definiții ale învățării sociale. O dificultate în abordarea învățării sociale este generată, de fapt, de faptul că nu există o definiție general acceptată în cadrul literaturii de specialitate. Se pot evidenția, totuși, câteva caracteristici relevante sau descriptori ai învățării sociale: a) co-existența unor actori/grupuri care se concentrează pe o problemă specifică; b) reflecția asupra unor anumite probleme și încercarea de a găsi o rezolvare a acesteia prin aducerea în discuție a unor puncte de vedere diferite; c) negocierea, decizia comună în privința soluțiilor respectivei probleme. Ca element de bază, trebuie subliniat caracterul învățării sociale ca acțiune care implică colaborarea și interacțiunea permanentă a tuturor celor implicați. Aceste situații și procese duc la convergența scopurilor, criteriilor și a cunoașterii care duc, la rândul lor, la așteptări și înțelesuri mutuale, la procesul de co-creare de cunoaștere și de schimbare a acțiunilor și a comportamentelor (Collins și Ison, 2006). Către aceleași elemente, pe care le regăsim în contextele și fenomenele specifice scărilor de bloc, converg și teoretizările lui Allen, Kilvington și Horn (2002), care au identificat următoarele dimensiuni ale învățării sociale: învățarea, gândirea, participarea de grup și interacțiunea, cât și factorii sociali și instituționali care constituie contextul învățării sociale.

Astfel definită învățarea socială se suprapune în mare măsură cu participarea, iar problema învățării sociale este consubstanțială proceselor participative. Este un fapt pe care îl subliniază conceptul de comunitate de practici, făcut celebru de Wenger (Wenger, 1998, p. 8): „comunitățile de practici sunt grupuri de persoane care au probleme sau interese comune pe care le realizează sau le învață prin interacțiuni constante". Procesele de transformare a scopurilor, așteptărilor, orientărilor de acțiune enumerate și a cadrelor de referință ale actorilor aflați în situații de grup, pe care le denumim învățare socială, se pot lovi de obstacolele identificate în vasta literatură dedicată fenomenelor participative, inclusiv celor subsumate dezvoltării comunitare, și pe care le-am trecut în revistă în capitolul teoretic al acestui volum, pe care le reamintim sumar:

- **Absența leadershipului**
  Obstacolele în calea participării datorate resurselor de participare scăzute, mai ales ale celor din categorii cu status socio-economic scăzut,
- Carențe ale capitalului social: absența încrederii între membri și structuri de rețea deficitare,
- Probleme de comunicare în grup,
- Interese divergente, dinamici de grup care împiedică învățarea socială.

Prima problemă dificilă pe care trebuie să o depășească o colectivitate este transformarea în comunitate de practică, în metamorfozarea ei dintr-o reuniune nominală de persoane într-un context în care problemele comune sunt realmente rezolvate în comun. Eseurile de pedagogie socială ale lui Wenger trec destul de ușor peste problema leadershipului, a inițierii și a conducerii acțiunii colective, problemă de altfel crucială pentru mobilizarea oricărei inițiative de dezvoltare comunitară. Programele externe de acest tip, precum cele desfășurate de diverse agenții sau organizații în colectivități deprivate – de la Banca Mondială, la ONG-uri, până la

inițiativele de practică de tipul service learning – servesc obiectivelor de amorsare a capacităților participative ale comunităților beneficiare.

Din fericire, colectivitățile rezidențiale studiate au structuri formale de leadership și reguli bine precizate de organizare. Statul și administrațiile locale au atribuit tuturor acestor colectivități resursele formale pentru autoguvernarea participativă. Dificultățile intervin în momentele în care acțiunea efectivă este îngreunată de lipsa participării reale la viața comunităților. Lucrarea lui Wenger dedicată comunităților de practică (idem) a dobândit o binemeritată faimă deoarece a oferit un set integrat și inovator de prescripții pentru asigurarea funcționalității comunităților de practică, pentru asigurarea capacității acestora de învățare și rezolvare de probleme și depășirea dificultăților enumerate mai sus. Principiile de funcționare ale comunităților de practici sunt:

1. planificarea evoluției comunității
2. deschiderea dialogului între reprezentanți ai perspectivelor din cadrul comunității și din exteriorul ei
3. invitarea diferitelor niveluri de participare
4. dezvoltarea unor spații atât publice, cât și private ale comunității
5. accentuarea valorilor comunității
6. combinarea familiarității cu emoția
7. crearea unui ritm al comunității

Voi detalia, pe scurt, aceste recomandări adaptându-le contextului concret al conviețuirii din scările de bloc.

1. Planificarea evoluției comunității

Comunitățile de practici sunt structuri organice, de aceea planificarea și stimularea funcționării lor este un proces continuu și nu presupune crearea lor din nimic. Planurile de evoluție trebuie să se bazeze pe evoluția naturală a comunității, pe elementele care au stat la baza inițierii comunității de practici de la început. Schimbările de organizare sau chiar de structură a comunităților de practici se realizează cel mai adesea natural, prin integrarea unor noi membri cu experiențe și interese diferite de membrii inițiali, sau uneori din modificări ale domeniului în care funcționează comunitatea.

În cazul unei scări de bloc, planurile de dezvoltare trebuie evident să se bazeze pe identificarea problemelor comune cu care se confruntă locatarii și a resurselor existente. Organizarea unor acțiuni concrete trebuie să fie legate de identificarea și/sau implementarea soluțiilor la problemele blocului. Este de asemenea normal ca aceste planuri să se modifice în funcție de problemele particulare ce necesită rezolvare, și de asemenea, structura membrilor care se implică la un moment dat poate depinde de tipul problemei cu care se confruntă locatarii la acel moment: uneori vorbim de probleme administrative pentru a căror rezolvare (dincolo de luarea deciziei de către toți locatarii) necesită implicarea administratorului, dar există și probleme care necesită medierea cu instituții ale administrației publice sau cu diferite firme pentru care alte grupuri de locatari să fie mai motivați și mai adecvați pentru acțiune. Armonizarea acestor acțiuni, pornind de la corelarea și analiza problemelor de rezolvat cu resursele membrilor comunității este un ingredient important al funcționării eficiente a

asociațiilor de proprietari și în general în gestionarea problemelor de la nivelul scărilor de bloc.

2. Deschiderea dialogului cu exteriorul comunității

Pentru a stabili prioritățile comunității, chiar pentru stabilirea mecanismelor de comunicare între membrii, este nevoie de o viziune din interiorul comunității. Cu toate acestea, pentru a aduce noi perspective privind domeniile de interes ale comunității, cum ar fi exemple de alte practici decât cele folosite de comunitate, este nevoie ca membrii să rămână deschiși la ceea ce se întâmplă în afara comunității de practici în sine. Aceasta se poate realiza prin inițierea dialogului cu una sau mai multe persoane din afara comunității de practici.

Cel mai direct exemplu în ceea ce privește deschiderea membrilor unei scări de bloc către exteriorul acesteia este luarea în considerare a soluțiilor găsite de alte scări de bloc pentru problemele cu care se confruntă locatarii. În acest sens discuțiile pe care le avem cu colega de muncă spre exemplu despre problemele cu care ne confruntăm în bloc pot fi adesea folositoare, putând astfel beneficia de exemple de bune și rele practici pentru soluții la problemele din rezidențele noastre. Adunând toate soluțiile aduse de toți locatarii din exteriorul comunității noastre, putem spune că comunitatea în sine este bine informată și în măsură să aleagă cea mai bună soluție pentru cazul concret căruia trebuie să îi facă față.

Mai mult, uneori poate fi de folos să fie invitați la întâlnirile locatarilor sau poate doar la ședințele comitetului de organizare, persoane din afară, cum sunt șefii altor scări de bloc, reprezentanți ai administrației publice sau a unor firme care au legătură cu activitatea curentă sau cu problema pe care comunitatea trebuie să o rezolve.

3. Invitarea mai multor nivele de participare

Deoarece membrii participă din motive diferite și nivelul implicării diferă adesea de la o persoană la alta, pentru a putea răspunde nevoilor membrilor, o comunitate de practici trebuie să permită existența nivelurilor diferite de participare: vor fi membri care participă la toate acțiunile comunității, intervine activ în toate temele și prin toate mijloacele la rezolvarea problemelor comunității, în timp ce alții pot fi interesați numai de anumite acțiuni, poate derivate din teme de interes foarte specifice.

În general există trei niveluri distincte ale participării: există un grup central de actori care au rolul de coordonatori ai comunității (identifică și inițiază teme de discuții, inițiază activități și proiecte, organizează activitatea) dincolo de care există grupul celor activi, un grup de asemenea redus numeric al celor care participă activ, constant și frecvent la acțiunile comunității. Următorul nivel este cel al pasivilor în care se încadrează majoritatea membrilor care nu participă decât sporadic la activități. Această categorie este importantă deoarece, chiar dacă membrii ei nu aduc contribuții la discuții, totuși învață din exemple și activități și adesea aplică elementele pe care le învață. Liniile de demarcație a acestor grupuri sunt flexibile, membrii comunității nefiind legați de o categorie: membrii din grupul central pot să își scadă contribuția și să devină doar membri activi, iar membrii pasivi pot deveni interesați de anumite teme și să intre chiar în grupul central prin inițierea unor proiecte sau acțiuni specifice.

Adesea la nivelul scărilor de bloc, dar nu numai, este acuzată slaba participare a unor membri. Mai ales membrii activi şi fondatorii unei structuri de acest tip se plâng că anumiţi locatari nu vin la întâlnirile obişnuite sau îi condamnă pe aţii care nu participă măcar cu banii la implementarea soluţiilor găsite, considerând acesta un semn al dezinteresului faţă de problemele comune. Considerând teoria prezentată, trebuie apreciat nivelul de implicare al fiecăruia. Vor exista întotdeauna persoane care nu au timp să participe la şedinţele de bloc, vor exista de asemenea persoane care nu au bani sau nu doresc să îi investească în bloc, dar membrii activi şi fondatorii trebuie să accepte acest nivel de implicare şi să vadă şi posibilele beneficii pe care aceste persoane sau familii le pot aduce blocului. Poate că unele persoane nu vin la şedinţe dar au, în schimb, informaţii importante privind anumite soluţii la problemele concrete cu care se confruntă comunitatea. În funcţie de domeniul în care lucrează sau de experienţa pe care o au în anumite sectoare, pot aduce informaţii privind demersurile din anumite instituţii, proceduri care se aplică în anumite situaţii (gestionarea deşeurilor, plata taxelor, contracte, materiale sau tehnici noi folosite în construcţii, sănătate şi securitate socială, etc.). Cei care poate nu dispun de bani pentru a contribui la anumite acţiuni de la nivelul blocului, poate pot să contribuie în alt fel la rezolvarea altor probleme: supraveghere sau menţinerea curăţeniei, lucrări concrete pe care le pot face fără a percepe taxe, etc.

De aceea este important să nu fie eliminate din planurile de acţiune persoanele care într-un anumit moment nu pot participa în aceeaşi măsură sau în acelaşi fel cu ceilalţi. Se mai poate întâmpla de asemenea ca o mamă care nu are timp să vină la şedinţele de bloc, după un timp, când copilul ajunge mai mare, să devină chiar şeful de scară, aşa cum se poate ca acesta din urmă să se mute sau doar prin schimbarea locului de muncă să nu mai aibă timp să participe la şedinţele obişnuite.

4. Dezvoltarea atât a spaţiilor publice cât şi a celor private pentru comunitate

Pentru a asigura comunicarea constantă este necesar să existe atât spaţii publice, accesibile oricărei persoane interesate de acţiunile comunităţii, cât şi spaţii private de comunicare, cum sunt listele de discuţii pe internet, sau întâlnirile faţă în faţă la care doar membrii, sau mai specific doar membrii care au interes pentru o temă specifică, să participe.

În ceea ce priveşte spaţiile publice şi private de comunicare, situaţia de la nivelul unei scări de bloc este simplă. Este normal ca, pe lângă întâlnirile formale – şedinţele de bloc – vecinii să discute între ei, să existe vizite informale, relaţii de prietenie, în care se discută de asemenea şi probleme ce ţin de bloc. Mai mult, pot exista pe lângă problemele comune ale tuturor locatarilor (cum este amenajarea spaţiilor comune, întreţinerea acestora, etc.) interese comune pentru un subset de locatari (cum este cazul familiilor cu copii de vârste apropiate, vârstnici cu probleme de sănătate, etc.), care pot găsi soluţii comune (supravegherea prin rotaţie a copiilor, realizarea cumpărăturilor prin rotaţie de către vârstnici). Existenţa acestor spaţii private asigură un climat bun în cadrul scării de bloc pentru rezolvarea problemelor comune, creându-se reţele informale care pot constitui fundamentul unor grupuri de acţiune pentru implementarea unor soluţii la probleme concrete de la nivelul scării de bloc sau chiar a vecinătăţii. Important este ca aceste micro-reţele de reciprocitate şi solidaritate sectoriale să fie integrate în reţeaua mai vastă a întregii comunităţi.

5. Conștientizarea valorilor comune

Pentru asigurarea continuității acțiunilor și implicării membrilor, valorile comunității trebuie să fie cunoscute și mai ales recunoscute de toți membrii săi. Aceste valori se pot schimba în timp în funcție de noile provocări care apar în fiecare domeniu. Adesea, ele devin explicite după un timp de funcționare al comunității și nu întotdeauna valorile explicitate inițial se dovedesc a fi centrale pe parcursul activităților. Aceste valori se referă la ceea ce are de câștigat fiecare membru prin participare, valoarea centrală care trebuie să fie explicită pentru succesul unei comunități de practici fiind suma/ media acestor câștiguri individuale. Această dimensiune atitudinală și cognitivă se regăsește în practica dezvoltării comunitare în acțiunile de sensibilizare a conștiinței participanților, etapă importantă pentru mobilizarea participării în acțiune colectivă.

Pentru ca o comunitate de practici, cum este o scără de bloc, să aibă rezultate bune, este important ca fiecare membru să identifice care este valoarea comunității, ce are de câștigat prin implicarea în aceasta și care sunt beneficiile soluțiilor găsite. Astfel, este bine ca locatarii să fie conștienți că au de împărțit cu vecinii lor spațiile comune, că trebuie să contribuie la conservarea resurselor colective, inclusiv prin respectarea anumitor reguli ale conviețuirii, cât și la producerea unor bunuri colective a căror generare conduce la îmbunătățirea calității vieții în colectivitate.

6. Combinarea familiarității cu emoția

Activitățile de rutină ale unei comunități sunt cele care oferă stabilitatea relațiilor dintre membrii, creând astfel un spațiu în care membrii se cunosc, au încredere unii în alții și în consecință pot discuta liber despre ideile lor, planurile lor, pot primi și da sfaturi fără obligații de nici o parte. Pentru crearea acestui tip de climat, care este esențial în funcționarea unei comunități de practici de succes, sunt organizate întâlniri regulate, evenimente „tradiționale", se creează canale de comunicare care pot fi folosite curent și constant de membri, se încurajează schimbul de experiență direct între membrii care au interese comune. Pe de altă parte, este necesar pentru succesul unei comunități de practici să se asigure suficiente elemente de noutate care să stimuleze interesul, participarea și implicit dezvoltarea comunității. Aceasta presupune organizarea unor evenimente la care să participe persoane din afara comunității sau în care să se discute aspecte din domeniul de activitate al comunității care sunt dezvoltate în exteriorul ei.

Ședințele de bloc sau de scară reprezintă elementul de familiaritate în cazul scărilor de bloc și sunt, cel mai adesea, singurele evenimente organizate cu și pentru locatari, având în vedere faptul că, cel mai frecvent, problemele blocului sunt rezolvate prin contractarea altor persoane sau firme. Cu toate acestea, este bine să fie organizate mai multe întâlniri față în față între toți vecinii și să fie încurajate întâlnirile în grupuri mai mici, pentru a facilita o cât mai bună inter-cunoaștere, relațiile deschise și directe facilitând atât comunicarea optimă, cât și identificarea membrilor cu colectivitatea. Într-o scară de bloc unde locatarii se cunosc bine, comunică frecvent și se bazează pe încredere, deciziile pot fi luate mai ușor, contribuția fiecăruia la identificarea celei mai bune soluții este mai mare, iar susținerea implementării soluției respective va fi de asemenea mai mare. Cu toate acestea, este nevoie și de introducerea unor elemente noi,

invitarea altor persoane la ședințele vecinilor, vizitarea altor blocuri, organizarea unor evenimente izolate (cum ar fi plantarea florilor sau a plantelor în fața blocului sau într-un parc din apropiere, eveniment la care să fie invitați toți locatarii și astfel să se creeze un cadru informal de discuție). Aceste ocazii de intensificare a relațiilor în cadrul comunității trebuie să combine formalitatea cu informalitatea, centrarea pe probleme trebuind alternată cu activități plăcute de petrecere a timpului liber.

7. Crearea unui ritm al comunității

Așa cum am menționat și la punctul de mai sus, pentru a asigura un climat optim pentru funcționarea comunității de practici sunt necesare elemente de familiaritate, evenimente constante care, printre altele, facilitează identificarea membrilor cu comunitatea respectivă. Ritmul comunității este dat de frecvența cu care sunt organizate activitățile așa numite tradiționale, de tipul întâlnirilor regulate sau al evenimentelor anuale, dar și acțiunile mai informale, cum sunt sărbătorile organizate de comunitate. O colectivitate care are un ritm prea lent, în care activitățile sunt rare, poate pierde interesul și implicarea membrilor. Pe de altă parte, un ritm foarte alert poate avea efecte negative asupra participării, deoarece membrii pot fi copleșiți de aceste evenimente și nu pot face față unor solicitări foarte frecvente.

Organizarea întâlnirilor de bloc cu o frecvență constantă, de exemplu o dată pe lună, oferă un anumit ritm al vieții colective a scării de bloc. Cu toate acestea, inițierea altor evenimente care să marcheze viața comunității, evenimente sărbătorite în comun, pot duce atât la apropierea relațiilor dintre vecini precum și la creșterea identificării locatarilor cu blocul în care locuiesc - un fel de mândrie de a aparține la comunitatea respectivă.

Astfel de recomandări, ca și celelalte amintite în diverse momente ale lucrării, au valabilitate generală pentru comunitățile de practică. Un set operațional de prescripții adresat creșterii calității vieții în blocurile construite înainte de 1989 prin producerea de bunuri colective ar putea cuprinde recomandări atât pentru actorii instituționali externi, cât și principii de organizare a vieții comune în bloc.

La nivelul organizațiilor exterioare subliniem faptul că diverse instituții publice – cele guvernamentale sau cele ale administrației locale – sau alte categorii de organizații – școli, universități, ONG-uri, firme – pot îmbunătăți guvernarea scărilor de bloc prin diverse acțiuni și inițiative care să sporească accesul acestora la resursele necesare, inclusiv prin îmbunătățirea competențelor specifice ale leadership-ului comunitar: editarea de manuale și ghiduri, organizarea de diverse cursuri, instituirea unor forumuri de dezbatere și inițierea de centre comunitare în care actori de la diverse niveluri pot să împărtășească resurse (experiențe, cunoștințe și chiar mai mult). Școlile pot iniția activități de învățare non-formală alături de colectivitățile urbane, iar ONG-urile sau universitățile pot organiza activități de învățare practică sau de voluntariat în comunități în care nu numai să se producă bunuri publice, dar să se contribuie și la inițierea și potențarea participării membrilor colectivităților.

Participarea comunitară este doar un localism dacă îi lipsesc instrumentele guvernării democratice, care presupun participarea în procesul decizional la nivel local sau mai mare. La acest nivel, cadrul instituțional din România este în mod evident deficitar și aș sugera ca urmărirea cauzelor și soluțiilor să fie făcută la nivelul ofertei și nu prin acuzarea unui deficit democratic mai mult presupus al cetățenilor români.

La nivelul organizării vieții colectivităților din scările de bloc putem elabora următoarele recomandări:

- Planificarea obiectivelor activităților scării sau ale asociației pe o perioadă determinată în funcție de problemele și resursele colectivității.
- Planificarea activităților comune având în vedere nu doar obiectivele materiale, dar și întărirea coeziunii comunității. Planul de activități comune trebuie să cuprindă reuniuni formale (ședințe etc.), activități practice comune (curățenia în jurul blocului, reparații la facilitățile comune etc.) și activități de loisir comune (aniversări la care să fie invitați toți membrii colectivității, picnicuri etc.).
- Încurajarea relațiilor de întrajutorare între locatari. Identificarea resurselor disponibile pentru schimburi informale (timp, bani, cunoștințe) și comunicarea lor este facilitată prin reuniunile informale cât și prin extinderea posibilităților de comunicare între membri.
- Încurajarea comunicării între locatari, inclusiv prin folosirea avizierului scării pentru anunțuri de o factură mai puțin formală, comunicarea electronică cu cei mai ocupați, introducerea unui sistem de interfoane.
- Încurajarea participării celor cu resurse mai slabe pentru implicare efectivă. Aceasta poate fi chiar unul dintre obiectivele comunității în jurul căreia se pot organiza diverse activități. Vârstnicii dependenți sau adulții care suferă de diverse probleme de sănătate pot beneficia de vizitele și ajutorul celor din scară. Pentru familiile cu copii și cele foarte ocupate pot fi organizate activități de timp liber la sfârșit de săptămână care pot constitui oportunități pentru integrarea lor în rețelele vecinătății și identificarea resurselor cu care aceștia pot contribui la dezvoltarea comunității.

BIBLIOGRAFIE

Adler, R. P., & Goggin, J. (2005). What Do We Mean By "Civic Engagement"?, *Journal of Transformative Education*, vol. 3, nr. 3, pp. 236

Ahn, T. K., & Ostrom, E. (2002). Social Capital and the Second-generation Theories of Collective Action: an Analytical Approach to the Forms of Social Capital. În: APSA (Ed.), *Conference paper delivered at the 2002 Annual Meeting of the APSA*

Albert, F., Dávid, Beáta (1999), A bizalmas kapcsolatokról., În: S. P.-T. I. Gy. (coord.), *Monitor 1999*, TARKI, Budapest, pp. 218-230.

Alexander, J. C., & Smith, P. (1993). The discourse of American civil society: A new proposal for cultural studies, *Theory and Society*, vol. 22, nr. 2, pp. 151-207

Allen, W., Kilvington, M., & Horn, C. (2002). Using participatory and learning-based approaches for environmental management to help achieve constructive behaviour change. *Landcare Research Contract Report: LC0102/057. Prepared for: Ministry for the Environment, Wellington, New Zealand*

Alloy, L. B., & Abramson, L. Y. (1979). Judgment of contingency in depressed and nondepressed students: sadder but wiser?, *J Exp Psychol Gen*, vol. 108, nr. 4, pp. 441-485

Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.

Altman, I., & Low, S. M. (1992). *Place attachment*. New York: Plenum Press.

Amelina, M., Chiribuca, D., & Knack, S. F. (2003). *Mapped in or mapped out?* Library

Arrow, K. J. (1972), Gifts and exchanges, *Philosophy & Public Affairs*, pp. 343-362

Axelrod, R. (1984). The Evolution of Cooperation, *New York: Basic Book*

Bădescu, G. ([illegible]). Miza politică a unor forme de încredere, *Sociologie românească*, nr. 2, pp. 97-122

Bădescu, G. ([illegible]). *Participare politică şi capital social în România*, Editura Accent, Cluj-Napoca

Bahry, D., & Silver, B. D. (1990). Soviet citizen participation on the eve of democratization, *American Political Science Review*, vol. 84, nr. 3, pp. 821-847

Baiocchi, G. ([illegible]). Participation, Activism, and Politics: The Porto Alegre Experiment, *Politics and Society*, vol. 29, pp. 43-72

Baker, W. E. (1984). The Social Structure of a National Securities Market, *American Journal of Sociology*, vol. 89, nr. 4, pp. 775-811

Bandura, A., Freeman, W. H., & Lightsey, R. (1999). Self-Efficacy: The Exercise of Control, *Journal of Cognitive Psychotherapy*, vol. 13, nr. 2, pp. 158-166.

Banfield, E. C. (1967). *The Moral Basis of a Backward Society*. Free Press.

Batson, C. D. (1994). Why Act for the Public Good? Four Answers, *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 20, nr. 5, pp. 603

Baum, H. S. (2001). Citizen Participation, în: N. J. Smelser & B. P. Baltes (coord.), *The International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, Elsevier Science Ltd., Palo Alto and Berlin, pp. 1840-1846.

Beck, P. A., & Jennings, M. K. (1991). Family Traditions, Political Periods, and the Development of Partisan Orientations, *Journal of Politics*, vol. 53, nr. 3, pp. 742-763

Becker, H. (1963). Outsiders. Glencoe: Free Press.

Bellah, R. N., & Hammond, P. E. (1980). *Varieties of civil religion*. San Francisco: Harper & Row

Benford, R., & Snow, D. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment, *Annual Reviews in Sociology*, vol. 26, nr. 1, pp. 611-639

Biemans, W. G. (1992). *Managing Innovation Within Networks*. Routledge, London.

Boardman, J. D. & Robert, S. A. (2000). Neighborhood socioeconomic status and perceptions of self-efficacy, *Sociological Perspectives*, vol. 43, nr. 1, pp. 117-136.

Borocz, J. (2000). Informality Rules. *East European Politics and Societies*, vol. 14, nr. 2, pp. 348-38[illegible].

Boudon, R. (1990). Texte sociologice alese, *Humanitas, Bucureşti*.

Bourdieu, P. (1979). *La Distinction. Critique sociale du jugement* Les Editions de Minuit, Paris.

Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation, *The American Political Science Review*, vol. 89, nr. 2, pp. 271-294.

Burt, R. S. (2000). The network structure of social capital. *Research in Organizational Behavior*, vol. 22, nr. 2, pp. 345-423.

Burt, S. R. (1992). *Structural Holes*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Calhoun, C. (1991). The Problem of Identity in Collective Action. *Macro-Micro Linkages in Sociology*, pp. 51-75.

Campbell, K. E. & Lee, B. A. (1991). Sources of Personal Neighbor Networks: Social Integration, Need, or Time, *Social Forces*, vol. 70, pp. 1077.

Chaskin, R. J. (1997). Perspectives on Neighborhood and Community: A Review of the Literature, *Social Service Review-Chicago-University Of Chicago-*, vol. 71, pp. 521-547.

Chelcea, L. (2000). Grupuri marginale în zone centrale: gentrificare, drepturi de proprietate şi acumulare primitivă post-socialistă în Bucureşti. *Sociologie Românească*, nr. 3-4, pp. 51-68.

Chelcea, L. (2008). *Bucureştiul postindustrial. Memorie, dezindustrializare şi regenerare urbană*. Polirom, Iaşi.

Chipea, F., Hatos, A. & Bălţătescu, S. (2004). Sărăcie şi inegalitate în Oradea: studiu de diagnoză, în F. Chipea & F. Ştefănescu (coord.) *Combaterea sărăciei şi promovarea incluziunii sociale*, Editura Universităţii din Oradea, Oradea, pp. 96-178.

Chipea, F., Hatos, A. & Bodogai, S. (2008). Bătrâneţe liniştită? Analiza nevoilor vârstnicilor din mediul rural din judeţul Bihor. *Revista de Asistenţă Socială Gerontologică*, vol. 1, nr. 1, pp. 77-91.

Clark, P. B. & Wilson, J. Q. (1961). Incentive Systems: A Theory of Organizations, *Administrative Science Quarterly*, vol. 6, nr. 2, pp. 129-166.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, vol. 94, nr. S1, pp. 95.

Collier, P. (2002). Social Capital and Poverty: A Microeconomic Perspective, *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*, pp. 19–41.

Collins, K. & Ison, R. (2006). Dare we jump off Arnstein's ladder? Social learning as a new policy paradigm. Open Systems Research Group, Systems Department, Faculty of Technology, Open University, pp. 4-7.

Conway, B. P. & Hachen, D. S. (2005). Attachments, Grievances, Resources, and Efficacy: The Determinants of Tenant Association Participation Among Public Housing Tenants. *Journal of Urban Affairs*, vol. 27, nr. 1, pp. 25-52.

Crenson, M. A. (1983). *Neighbourhood Politics*. Harvard University Press.

Crow, D. (1994). My friends in low places: building identity for place and community, *Environment and Planning D. Society and Space*, vol. 12, nr. 4, pp. 403-419.

Crowley, J. E. & Skocpol, T. (2001). The Rush to Organize: Explaining Associational Formation in the United States, 1860s-1920s, *American Journal of Political Science*, vol. 45, nr. 4, pp. 813-829.

Culic, I. (1997). Reţele sociale în analiza câmpului literar clujean. *Web*, vol. 2, nr. 2-3, pp. 82

Dan, A. (2004). Diagnoza locuirii: lipsa unei locuințe și locuirea în condiții precare. Institutul de Cercetare a Calității Vieții, pp. 147

Dan, A. N. & Dan, M. (2003). Housing Policy in Romania in Transition: between State Withdrawal and Market Collapse, In: B. Voicu & H. Rusu (coord.), *Globalization, European Integration. And Social Development in European Post-communist Societies*. Psihomedia, Sibiu.

Dawes, R., McTavish, J. & Shaklee, H. (1977). Behavior, communication, and assumptions about other people's behavior in a commons dilemma situation, *Journal Of Personality And Social Psychology*, vol. 35, pp. 1-11

De Soto, C. B. (1960). Learning a social structure. *J Abnorm Soc Psychol*, vol. 60, pp. 417-421

Dekker, K. (2007). Social Capital, Neighbourhood Attachment and Participation in Distressed Urban Areas. A Case Study in The Hague and Utrecht, the Netherlands, *Housing Studies*, vol. 22, nr. 3, pp. 355-379

DiPasquale, D. & Glaeser, E. L. (1999). Incentives and Social Capital: Are Homeowners Better Citizens?, *Journal of Urban Economics*, vol. 45, nr. 2, pp. 354-384

Dodescu, A., Hatos, A., Chirodea, N., Săveanu, T. & Tirinu, R. (2004). *Cum se învață cetățenia activă?* Editura Universității din Oradea.

Elster, J. (1989). *The cement of society*. Cambridge University Press New York.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford

Evans, P. (1997). *State-society synergy: government and social capital in development*. Berkeley: University of California at Berkeley

Ferguson, R. F. & Stoutland, S. E. (1999). Reconceiving the community development field. In: R. F. Ferguson & W. T. Dickens (coord.), *Urban problems and community development*. Brookings Institution Press, pp. 33-76.

Filipovič, M. (2008). Influences on the Sense of Neighborhood: Case of Slovenia, *Urban Affairs Review*, vol. 43, nr. 5, pp. 718-732

Foley, M. W. & Edwards, B. (1996). The Paradox of Civil Society, *Journal of Democracy*, vol. 7, nr. 3, pp. 38-52

Frohlich, N., Oppenheimer, J. A. & Young, O. R. (1971). *Political leadership and collective goods*. Princeton University Press, Princeton, N.J..

Fukuyama, F. (1995). *Trust*. Free Press New York.

Fukuyama, F. (2000). *A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Fukuyama, F. (2007). Social Capital and Civil Society, [illegible], accesat la 20 martie 2009

Gambetta, D. (2000). Can we trust trust, *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, *Department of Sociology, University of Oxford*, [illegible] electronic edition, pp. 213-237

Gould, R. V. (1993). Collective Action and Network Structure, *American Sociological Review*, vol. 58, nr. 2, pp. 182-196.

Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness, *American Journal of Sociology*, vol. 91, nr. 3, pp. 481

Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties, vol. 78, nr. 6, pp. 1360-1380.

Green, D. P. & Shapiro, I. (1994). *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*. Yale University Press

Grigorescu, N. (1999). Asociațiune. În: I. Berevoescu, D. Chirribucă, M. Comșa, N. Grigorescu & A. A. Lăzăroiu (coord.), *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, Nemira, București, pp. 160-165

Grootaert, C. (1998), Social Capital: The Missing Link?, *Social Capital Initiative Working Paper*, vol. 3.

Gross, M. L. (1994). Jewish Rescue in Holland and France during the Second World War: Moral Cognition and Collective Action. *Soc. F.*, vol. 73, pp. 463.

Guvernul României (2005). PLANUL NAȚIONAL DE DEZVOLTARE 2007-2013. București.

Hansen, M. T., Joel M. Podolny, Jeffrey Pepper (2001). *So many ties, so little time: A task contingency perspective on corporate social capital in organizations.* Emerald Group Publishing Limited.

Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, vol. 162, nr. 3859, pp. 1243-1248.

Hatos, A. (2006a). *Colectivism după colectivism? Forme asociative de organizare în agricultura de tranziție.* Lumen, Iași.

Hatos, A. (2006b). Liberi, participanți și pasivi: resurse individuale pentru participare comunitara, în: C. Zamfir & L. Stoica (coord.), *O noua provocare: dezvoltarea socială*, Polirom, Iași, pp. 179-196.

Hatos, A. (2007). Participare și dezvoltare socială, în C. Zamfir & S. Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Polirom, Iași, pp. 420-424.

Hatos, A., Dăragiu, L. & Pop, L. (2004). Vârstnicii dependenți și semi-dependenți din Oradea. Analiza nevoilor și a mediului de servicii, în: F. Chipea & F. Ștefănescu (coord.), *Combaterea sărăciei și promovarea incluziunii sociale*, Editura Universității din Oradea, Oradea, pp. 358-369.

Hirschmann, A. O. (1999). *Abandon, contestare și loialitate*. București: Ed. Nemira.

Howard, M. M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press.

Ibarra, H. (1993a). Network centrality, power and innovation involvement: determinants of technical and administrative roles. *Academy of Management Journal*, vol. 36, pp. 471-501.

Ibarra, H. (1993b). Power, social influence, and sense making: effects of network centrality and proximity on employee perceptions - includes appendix, *Administrative Science Quarterly*, vol., June, nr. http://findarticles.com/p/articles/mi_m4035/is_n2_v38/ai_14443119

Iluț, P. (1997). *Abordarea calitativă a socioumanului*. Polirom, Iași.

Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.

Ingram, P., Peter W. Roberts (2000). Friendships among Competitors in the Sydney Hotel Industry, *American Journal of Sociology*, vol. 106, pp. 387-423.

Itzhaky, H. & York, A. S. (2003). Leadership competence and political control: The influential factors, *Journal of Community Psychology*, vol. 31, nr. 4, pp. 371-381.

Jackson, M. O. (2003). A Strategic Model of Social and Economic Networks, *Journal of Economic Theory* vol. 71, nr. 44, pp. 7.

Kang, N. & Kwak, N. (2003). A Multilevel Approach to Civic Participation: Individual Length of Residence, Neighborhood Residential Stability, and Their Interactive Effects With Media Use, *Communication Research*, vol. 30, nr. 1, pp. 80.

Kasarda, J. D. & Janowitz, M. (1974). Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, vol. 39, nr. 3, pp. 328-339.

Kemper, T. D. (1978). *A social interactional theory of emotions*. New York: Wiley.

Kerr, N. L., & Kaufman-Gilliland, C. M. (1994). Communication, Commitment, and Cooperation in Social Dilemmas, *Journal Of Personality And Social Psychology*, vol. 66, pp. 513-513.

Kilduff, M., Crossland, C., Tsai, W., & Krackhardt, D. (2008). Organizational network perceptions versus reality: A small world after all? *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 107, nr. 1, pp. 15-28.

Killworth, P. D., & Bernard, H. R. (1976). Informant Accuracy in Social Network Data. *Human Organization*, vol. 35, nr. 3, pp. 269-286.

Kim, H., & Bearman, P. S. (1997). The Structure and Dynamics of Movement Participation. *American Sociological Review*, vol. 62, nr. 1, pp. 70-93.

Klandermans, B. (2007). The Demand and Supply of Participation: Social Psychological Correlates of Participation in Social Movements, In: S. A. S. David, A. Snow, Hanspeter Kries (coord.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, pp. 360-379.

Klingemann, H. D., & Fuchs, D. (1995). *Citizens and the State*, Oxford University Press, USA.

Knoke, D., & Kuklinski, J. H. (1982). *Network Analysis*, Sage Publications Inc.

Kollock, P. (1998), Social Dilemmas: The Anatomy of Cooperation, *Annual Reviews in Sociology*, vol. 24, nr. 1, pp. 183-214.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1997). *The leadership challenge*, Jossey Bass San Francisco.

Krishna, A. (2001). Moving from the Stock of Social Capital to the Flow of Benefits: The Role of Agency, *World Development*, vol. 29, nr. 6, pp. 925-943.

Kürtösi, Z. (2006). A társadalmi kapcsolathálo-elemzés módszertani alapjai. In: L. Letenyei (coord.), *Településkutatás*, L'Harmattan - Ráció, Budapest, pp. 663-684.

Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G. (2006). *Constituirea clasei mijlocii în România*, Editura Economică, Bucureşti.

Laumann, E. O., P. V. Marsden, D. Prensky (1983). The Boundary Specification Problem in Network Analysis, In: R. S. Burt, Minor, M.J. (coord.), *Applied Network Analysis. A Methodological Introduction*, Sage, Beverly Hills, pp. 18-34.

Lawless, J. L., & Fox, R. L. (2001), Political Participation of the Urban Poor, *Social Problems*, vol. 48, nr. 3, pp. 362-385.

Lazarsfeld, P. F., H. Menzel (1961). On the Relation between Individual and Collective Properties, in: A. Etzioni (coord.), *A Sociological Reader on Complex Organisations*, London, New York.

Lelieveldt, H. (2004). Helping Citizens Help Themselves: Neighborhood Improvement Programs and the Impact of Social Networks, Trust, and Norms on Neighborhood-Oriented Forms of Participation, *Urban Affairs Review*, vol. 39, nr. 5, pp. 531.

Lenski, G. (1956). Social participation and status crystalization. *American Sociological Review*, vol. 21, nr. 4, pp. 458-464.

Letenyei, L. (2007). Településfejlesztési módszerek, Budapest, L'Harmattan-Ráció.

Liebeskind, J., Oliver, A., Zucker, L. & Brewer, M. (1996). Social networks, learning, and flexibility: Sourcing scientific knowledge in new biotechnology firms, *Organization Science*, vol. 7, nr. 4, pp. 428-443.

Liebrand, W. B. G., Jansen, R., Rijken, V. M., & Suhre, C. J. M. (1986). Might over morality: Social values and the perception of other players in experimental games, *Journal of Experimental Social Psychology*, vol. 22, nr. 3, pp. 203-215.

Lin, N. (1982). Social Resources and Instrumental Action, in: P. V. Marsden, N. Lin (coord.), *Social Structure and Network Analysis*, Sage, Beverly Hills, CA, pp. 131-145.

Lincoln, J. R., Miller, J. (1979). Work and Friendship Ties in Organizations: A Comparative Analysis of Relational Networks, *Administrative Science Quarterly*, vol. 24, pp. 181-199.

Linton, F. (2004). *The Development of Social Network Analysis*, Empirical Press, Vancouver.

Lipset, S. M., & Raab, E. (1978). *The politics of unreason: right wing extremism in America 1790-1977*, Chicago, University of Chicago Press.

Lohmann, S. (2000). Collective Action Cascades: An Informational Rationale for the Power in Numbers, *Journal of Economic Surveys*, vol. 14, nr. 5, pp. 655-684.

Lomnitz, L. (1971). Reciprocity of Favors in the Urban Middle Class of Chile, in G. Dalton (coord.), *Studies in Economic Anthropology*, American Anthropological Association, Washington, DC.

Macy, M. W. (1993). Backward-Looking Social Control, *American Sociological Review*, vol. 58, nr. 6, pp. 819-836.

Marinetto, M. (2003). Who Wants to be an Active Citizen? The Politics and Practice of Community Involvement, *Sociology*, vol. 37, nr. 1, pp. 592-608.

Marschall, M. J. (2001). Does the Shoe Fit? Testing Models of Participation for African American and Latino Involvement in Local Politics, *Urban Affairs Review*, vol. 37, nr. 2, pp. 227-248.

Marschall, M. J. (2004). Citizen Participation and the Neighborhood Context: A New Look at the Coproduction of Local Public Goods, *Political Research Quarterly*, vol. 57, nr. 2, pp. 231-244.

Marshall, T. H., & Humphrey, T. (1950). *Citizenship and social class: and other essays*. Cambridge [Eng.]: University Press.

McAdam, D. (1982). *Political process and the development of Black insurgency, 1930-1970*. University of Chicago Press, Chicago , London.

McAdam, D. (1986), Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer, *American Journal of Sociology*, vol. 92, nr. 1, pp. 64.

McAdam, D., McCarthy, J., & Zald, M. (1988a), Social movements, in N. J. Smelser (coord.), *Handbook of Sociology*, Sage, London, pp. 695-737.

McAdam, D., McCarthy, J., & Zald, M. (1988b). Social movements, in Neil J. Smelser (ed.), Handbook of Sociology. Newbury Park, CA: Sage.

McAdam, D., & Paulsen, R. (1993), Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism, *American Journal of Sociology*, vol. 99, nr. 3, pp. 640-667.

Middleton, A., Murie, A., & Groves, R. (2005), Social capital and neighbourhoods that work, *Urban Studies*, vol. 42, nr. 10, pp. 1711-1738.

Mihai, A. (2001), Asociația Pomicultorilor Dâmbovițeni: capital social și raționalitate în acțiunea colectivă, *Romanian Sociology*, vol. 10, nr. 1-4, pp. 4.

Mihăilescu, V. (1985). Tranziția mentală în mediul rural, *A Doua Ediție A Conferinței Societății de Antropologie Culturală din România*, Iteni.

Milgram, S. (1967). The Small World Problem, *Psychology Today*, vol. 1, nr. 1, pp. 60-67.

Mondak, J., & Gearing, A. (2003). Civic Engagement in a Post-Communist State, în G. Badescu & E. Uslaner (coord.), *Social Capital and the Transition to Democracy*, Routledge, London and New York, pp. 140-164.

Moreno, J. L. (1978 [1934]). *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy, and Sociodrama*. Beacon House, Beacon.

Narayan, D. (1999). Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty, *Policy Research Working Paper*, vol. 2167, pp. 209-227.

Narayan, D., & Pritchett, L. (1999). Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 47, nr. 4, pp. 871-897.

Nie, N. H., Junn, J., & Stehlik-Barry, K. (1996). *Education and Democratic Citizenship in America*. University Of Chicago Press.

Nițulescu, D. C. (2004). Vecinătăți de locuire urbană, *Sociologie Românească*, nr. 1, pp. 60-78.

Norris, P. (2001). *Making Democracies Work: Social Capital and Civic Engagement in 47 Societies*, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, MA.

O'Brien, D. J. (1974). The public goods dilemma and the "apathy" of the poor toward neighborhood organization, *Social Service Review*, vol. 48, nr. 2, pp. 229–244.

Oliver, P., Marwell, G., & Teixeira, R. (1985). A Theory of the Critical Mass. I. Interdependence, Group Heterogeneity, and the Production of Collective Action. *American Journal of Sociology*, vol. 91, nr. 3, pp. 522

Oliver, P. E. (1993). Formal Models of Collective Action. *Annual Review of Sociology*, vol. 19, nr. 1, pp. 271-300

Oliver, P. E., & Marwell, G. (2001). Whatever Happened to Critical Mass Theory? A Retrospective and Assessment. *Sociological Theory*, vol. 19, nr. 3, pp. 292-311

Olson, M. (1965). *The logic of collective action: public goods and the theory of groups*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.,.

Opp, K.-D., Hartmann, P., & Hartmann, P. (1989). *The rationality of political protest: a comparative analysis of rational choice theory*. Westview Press, Boulder

Orban, A. (2006). *Community Action for Collective Goods: An Interdisciplinary Approach to the Internal and External Solutions to Collective Action Problems: The Case of Hungarian Condominiums*. Akademiai Kiado.

Oropesa, R. S. (1992). Social Structure, Social Solidarity and Involvement in Neighborhood Improvement Associations. *Sociological Inquiry*, vol. 62, nr. 1, pp. 107-118

Ost, D. (2004). Politics as the Mobilization of Anger: Emotions in Movements and in Power. *European Journal of Social Theory*, vol. 7, nr. 2, pp. 229

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.

Ostrom, E. (1998). A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. *American Political Science Review*, vol. 92, nr. 1, pp. 1-22.

Ostrom, E., & Ahn, T. K. (2003). A Social Science Perspective on Social Capital: Social Capital and Collective Action. *Social Capital: Interdisciplinary perspectives* Exeter

Perkins, D. D., Brown, B. B., & Taylor, R. B. (1996). The ecology of empowerment: Predicting participation in community organizations. *Journal of Social Issues*, vol. 52, nr. 1, pp. 85-110

Pfeffer, J. a. G. S. 1978. *The External Control of Organizations*. Harper & Row, New York, NY

P.se.i, I. (2007). Communities, Places, and Social Networks. *American Behavioral Scientist*, vol. 50, nr. 7, pp. 867-878

Podolny, J. M., Page, K. L. (1998). Network forms of organization. *Annual Review of Sociology*, vol. 24, pp. 101 - 116.

Popkin, S. L. (1979). *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam*. University of California Press.

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, vol. 24, nr. 1, pp. 1-24.

Portes, A., & Landolt, P. (1996). The Downside of Social Capital. *The American Prospect*, vol. 26, nr. 94, pp. 18-21

Portes, A., & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology*, vol. 98, nr. 6, pp. 1320

Poselnicu, C. (1997). Analiza rețelelor sociale. Principii teoretice și tehnici de analiză. *Studia Universitatis Babes-Bolyai-Sociologia*, nr. 1-2, pp. 153

Powell, W. W., Koput, Kenneth W., Smith-Doerr, Laurel (1996), Interorganizational collaboration and the locus of innovation: networks of learning in biotechnology, *Administrative Science Quarterly* vol. 41, nr. 116, pp. 45

Pralong, S. (2004). NGOs and the Development of Civil Society. în H. F. Carey (coord.), *Romania since 1989: Politics, Economics and Society*. Lexington Books, pp. 223-246

Pusztai, G., Verőcs, E. (2002). A társadalmi tőke hatása a felekezeti gimnazisták továbbtanulási terveire., *Szociológiai Szemle* vol. 2000, nr. 1

Putnam, R. D. (2000a). *Bowling alone*. Simon & Schuster New York.

Putnam, R. D. (2000b). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press Princeton, NJ.

Raiser, M., Haerpfer, C., Nowotny, T., & Wallace, C. (2001). Social Capital in Transition: A First Look at the Evidence, *European Bank for Reconstruction and Development EBRD Working Paper*.

Rose, F. (1997). Toward a Class-Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements, *Sociological Forum*, vol. 12, nr. 3, pp. 461-494.

Rosenberg, M., & Lazarsfeld, P. F. (1968). *The logic of survey analysis*. Basic Books.

Rossteutscher, S. (2002). Advocate or Reflection? Associations and Political Culture, *Political Studies*, vol. 50, nr. 3, pp. 514-528.

Rothstein, B. (2000). Trust, Social Dilemmas and Collective Memories, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 12, nr. 4, pp. 477.

Sampson, R. J. (1988). Local friendship ties and community attachment in mass society: A multilevel systemic model, *American Sociological Review*, vol. 53, nr. 5, pp. 766-779.

Sandu, D. (1999), Spaţiul social al tranziţiei, *Iaşi: Polirom*.

Sandu, D. (2004). Status Inconsistency as Predictor of Public Action Attitudes in Romania, *Current Sociology*, vol. 52, nr. 6, pp. 989.

Sandu, D., Comşa, M., Rughiniş, C., Toth, A., & Voicu, M. (2006). *Viaţa socială în România urbană*. Polirom, Iaşi.

Shaw, C. R., & McKay, H. D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas: a study of rates of delinquency in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. University of Chicago Press Chicago.

Shrader, C. B., Lincoln, J.R., & Hoffman, A.N. (1989). The network structures of organizations: Effects of task contingencies and distributional form, *Human Relations*, vol. 42, pp. 43-66.

Skocpol, T. (2003). *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. University of Oklahoma Press.

Skocpol, T., Ganz, M., & Munson, Z. (2000). A Nation of Organizers: The Institutional Origins of Civic Voluntarism in the United States, *American Political Science Review*, vol. 94, nr. 3, pp. 527-546.

Skrabski, A., K., M., Kawachi, I. (2003). Social capital in a changing society: cross sectional associations with middle aged female and male mortality rates, *Journal of Epidemiology and Community Health*, vol. 57, nr. 2, pp. 114-119.

Small, M. L. (2002). Culture, Cohorts, and Social Organization Theory: Understanding Local Participation in a Latino Housing Project 1, *American Journal of Sociology*, vol. 108, nr. 1, pp. 1-54.

Smith, E. R., Jackson, J. W., & Sparks, C. W. (2003). Effects of Inequality and Reasons for Inequality on Group Identification and Cooperation in Social Dilemmas, *Group Processes & Intergroup Relations*, vol. 6, nr. 2, pp. 201.

Soule, S. (2001). Will They Engage? Political Knowledge, Participation and Attitudes of Generations X and Y, *German and American Conference, "Active Participation or a Retreat to Privacy"*, pp. 7-12.

Stark, D. (1996). Recombinant property in East European capitalism, *American Journal of Sociology*, vol. 101, nr. 4, pp. 993-1027.

Stănculescu, M., & Berevoescu, I. (2004). Sărac lipit, caut altă viaţă! Bucureşti: Nemira.

Stoica, C. A. (2005). Once upon a Time There Was a Big Party: The Social Bases of the Romanian Communist Party (Part I), *East European Politics and Societies*, vol. 19, nr. 4, pp. 686.

Stoica, C. A. (2006), Once upon a Time There Was a Big Party: The Social Bases of the Romanian Communist Party (Part II), *East European Politics and Societies*, vol. 20, nr. 3, pp. 447.

Stolle, D. (1998), Bowling Together, Bowling Alone: The Development of Generalized Trust in Voluntary Associations, *Political Psychology*, vol. 19, nr. 3, pp. 497-525.

Tarrow, S. (1996), Making Social Science Work Across Space and Time: A Critical Reflection on Robert Putnam's Making Democracy Work, *American Political Science Review*, vol. 90, nr. 2, pp. 389-397.

Taylor, M. (1987), *The possibility of cooperation*, Cambridge University Press Cambridge [Eng.

Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1986), *The Social Psychology of Groups*, Transaction Publishers.

Tiebout, C. M. (1956), A Pure Theory of Local Expenditures, *The Journal of Political Economy*, vol. 64, nr. 5, pp. 416-424.

Totelecan, S. G. (2003), *Vecinătatea în Munții Apuseni. Disoluții comunitare*, Editura Napoca Star & Argonaut Cluj-Napoca.

Van Der Gaag, M., & Snijders, T. A. B. (2003), A comparison of measures for individual social capital, *ICS Report. University of Groningen and Vrije Universiteit Amsterdam*.

Van Lange, P. A. M. (1999), The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 77, nr. 2, pp. 337-349.

Van Vugt, M., & De Cremer, D. (1999), Leadership in social dilemmas: The effects of group identification on collective actions to provide public goods, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 76, nr. 4, pp. 587-599.

Varughese, G., & Ostrom, E. (2001), The Contested Role of Heterogeneity in Collective Action: Some Evidence from Community Forestry in Nepal, *World Development*, vol. 29, nr. 5, pp. 747-765.

Verba, S., & Nie, N. H. (1972), Community Mobilization and Institutional Change: The Influence of the Community Action Program in Large Cities, *Social Science Quarterly*, vol. 32, pp. 287-294.

Voicu, B. (2003), Social capital: Bonding or Bridging Europe?: Working Paper, www.iccv.ro/romana/conf/conf.sibiu.2004/papers/06%20bogdan.pdf accesat la 16 noiembrie 2008.

Voicu, B. (2005), Social capital: Bonding or Bridging Europe?, în: H. Rusu & B. Voicu (coord.), *European Integration from East to East. Civil Society and Ethnic Minorities In a Changing World*, Psihomedia Publishing House, Sibiu, pp. 77-98.

Voicu, B., & Voicu, M. (2006), Satul românesc pe drumul către Europa, *Sociologie. Antropologie. Cercetări și eseuri* Iași: Polirom, pp. 252.

Volker, B., & Flap, H. (1997), The Comrades' Belief: Intended and Unintended Consequences of Communism for Neighbourhood Relations in the Former GDR, *European Sociological Review*, vol. 13, nr. 3, pp. 241-265.

Von Schaik, T. (2002), Social Capital in the European Values Study Surveys, *OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement* London: Tilburg.

Wasserman, S., Faust, K. (1994), *Social Network Analysis: : Methods and Applications*, Cambridge University Press, Cambridge.

Wellman, B. (1999), The Network Community: an Introduction, în: B. Wellman (coord.), *Networks in the Global Village*, Westview Press, Boulder.

Wenger, E. (1998), *Communities of practice: Learning*, Cambridge University Press.

Wood, M., & Hughes, M. (1984), The Moral Basis of Moral Reform: Status Discontent vs. Culture and Socialization as Explanations of Anti-Pornography Social Movement Adherence, *American Sociological Review*, vol. 49, nr. 1, pp. 86-99.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework, *Theory and Society*, vol. 27, nr. 2, pp. 151-208.

Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy, *The World Bank Research Observer*, vol. 15, nr. 2, pp. 225-249.

World Bank (1999). What is Social Capital? www.worldbank.org/poverty/scapital/whatsc.htm accesat la 1 iunie 2009.

Wrong, D. H. (1999). *The Oversocialized Conception of Man*. Transaction Publishers.

Xia, L., Shami, N.S., Yuan, Y., and Gay, G. (2007). The Impact of Negative Relations on Performance and Satisfaction in Group Work, *Hawaii International Conference on Systems Sciences* Hawaii, USA.